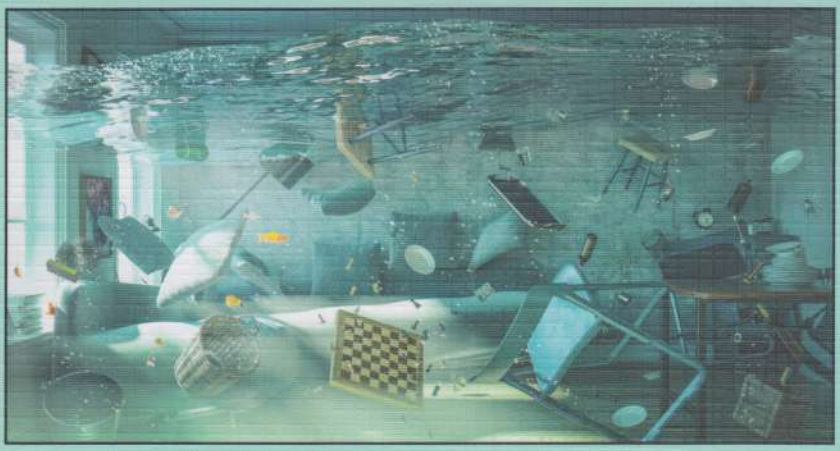
Akışkan Korku

Zygmunt Bauman

İngilizceden Çeviren: Cumhur Atay

AYRINTI

1925'te Polonya'da doğan Bauman sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiştir. 1968'de Polonya'dan sınır dışı edilmesinin ardından İsrail'e, oradan da Leeds Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün başına geçmek üzere Britanya'ya gitmiştir. Bu görevini 1971-1990 arası sürdüren Bauman, ilk yıllardan itibaren hemen her konuda sosyolojik bakışın çerçevesini genişleten eserler vermiştir. Bauman genellemeleri seven bir yazardır; ama yöntembilim ve kavram tartışmaları yerine doğrudan toplumla ilgilenir. Eserleri bir sorun ve teşhis etrafında döner. Bu anlamda Britanya geleneğinden kopar. Göçmenliği, öncelleri K. Mannheim, A. Löwe, N. Elias gibi ona da, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışarıdan bakma imkânı vermiştir. Ayrıca onlar gibi, hakikat ve ahlakı sosyolojiye taşır. Bauman kültür ve iktidarın çözümlemesine özel önem vermiş ve bu çerçevede toplum, ideolojiler, milli kimlikler, devlet, ahlaki seçim, modernizm ve postmodernizm konularını ele alarak sosyolojiye yeni bir soluk getirmiştir. Türkçede yayımlanan kitapları şunlardır: *Socialism: The Active Utopia* (1976; *Sosyalizm: Aktif Ütopya*, Çev. Ahmet Araşan, Heretik Yay., 2016); *Hermeneutics and Social Science* (*1978; Hermenötik ve Sosyal Bilimler*, Çev. Hüseyin Oruç, Ayrıntı Yay., 2017) *Legislators and Interpreters* (1987; *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Çev. K. Atakay, Metis Yay., 1996); *Freedom* (1988; *Özgürlük*, Çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yay., 2015); *Modernity and the Holocaust* (1989; *Modernite ve Holocaust*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Alfa Yay., 2016); *Thinking Sociologically* (1990; *Sosyolojik Düşünmek,* Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Modernity and Ambivalance* (1991; *Modernlik ve Müphemlik*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2003); *Mortality, Immortality and Other Life Strategies* (1992; *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev. Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yay., 2000); *Postmodern Ethics* (1993; *Postmodern Etik*, Çev. Alev Türker, Ayrıntı Yay., 1998); *Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality* (1995; *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2001); *Postmodernity and its Discontens* (1997; *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları,* Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yay., 2000); *Globalization: The Human Consequences* (1998; *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yay., 1999); *Work, Consumerism and the New Poor* (1998; *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksul,* Çev. Ümit Öktem, Sarmal Yay., 1999); *In Search of Politics* (1999; *Siyaset Arayışı,* Çev. Tuncay Birkan, Metis Yay., 2013); *Liquid Modernity*, (2000; *Akışkan Modernite*, Çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yay., 2017); *The Individualized Society* (2001; *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay., 2005); *Community. Seeking Safety in an Insecure World* (2001; *Cemaatler. Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*, Çev. Nurdan Soysal, Say Yay., 2016); *Conversations with Zygmunt Bauman* (2001; Keith Tester ile, *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler,* Çev. Mesur Hazır, Heretik Yay., 2017); *Society under Siege* (2002; *Kuşatılmış Toplum*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018); *Liquid Love* (2003; *Akışkan Aşk*, Çev. Işık Ergüden, Alfa Yay., 2017); *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi* (2004; *Kimlik: Benedotto Vecchi Tarafından Gerçekleştirilmiş Söyleşiler*, Çev. Mesut Hazır, Heretik Yay., 2017); *Wasted Lives: Modernity and its Outcasts* (2004; *Iskarta Hayatlar: Modernite ve Safraları*, Çev. Osman Yener, Can Yay, 2018); *Europe* (2004; *Avrupa*, Çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2018); *Art of Live* (2008; *Yaşam Sanatı,* Çev. Akın Sarı, Ayrıntı Yay., 2017); *Does Ethics Have a Chance in a World Consumers?* (2008; *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?,* Çev. Funda Çoban, İnci Katırcı, De ki Yay., 2010); *44 Letters from the Liquid Modern World* (2010; *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup,* Çev. Ahmet Söğütlüoğlu, Habitus Yay., 2012); *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* (2011; *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, Çev. F. Doruk Ergun, Say Yay., 2013); *Culture in a Liquid Modern World* (2011; *Akışkan Modern Dünyada Kültür,* Çev. Fatih Örnek, İhsan Çapçıoğlu, Atıf Yay., 2015); *Liquid Surveillance* (2012, David Lyon ile, *Akışkan Gözetim*, Çev. Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yay., 2013); *This is Not a Diary* (2012; *Bu Bir Günlük Değildir,* Çev. Didem Kizen, Jaguar Yay., 2014) ve *Does the Richness of the Few Benefit Us All?* (2013; *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?*, Çev. Hakan Keser, Ayrıntı Yay., 2014); *State of Crisis* (2014; Carlo Bordoni ile *Kriz Hâli ve Devlet*, Çev. Yavuz Alogan, İthaki Yay., 2018); *Practices of Selfhood* (2015; Rein Raud ile, *Benlik Pratikleri,* Çev. Mehmet Ekinci, Ayrıntı Yay., 2018); Stanislaw Obirek ile, *On the World and Ourselves* (2015; *Dünyaya ve Kendimize Dair*, Çev. Burcu Halaç, Ayrıntı Yay., 2017); Stanislaw Obirek ile, *Of God and Man* (2015; *Tanrı'ya ve İnsana Dair*, Çev. Ahmet Emre Pilgir, Ayrıntı Yay., 2015); *Strangers at Our Door* (2016; *Kapımızdaki Yabancılar*, Çev. Emre Barca, Ayrıntı Yay., 2018) ve *Retrotopia* (2017; *Retrotopya*, Çev. Ali Karatay, Ayrıntı Yay., 2018). Ayrıca çok sayıda makale ve kitap eleştirisi yazmış olan Z. Bauman, *Modernity and the Holocaust* kitabıyla Amalfi Avrupa Sosyoloji ve Sosyal Bilimler Ödülü'nü almıştır. Uzun yaşamına pek çok değerli çalışmayı sığdıran Bauman, 9 Ocak 2017'de hayatını kaybetti.

Ayrıntı: *1461*
İnceleme Dizisi: 325

Akışkan Korku
Zygmunt Bauman

Kitabın Özgün Adı
Liquid Fear

Dizi Editörü
Güven Gürkan Öztan

İngilizceden Çeviren
Cumhur Atay

Yayıma Hazırlayan
Güven Gürkan Öztan

Son Okuma
Hazal Uzuner

© Zygmunt Bauman 2006.
This edition is published by arrangement with Polity Press Ltd., Cambridge.

Bu kitabın Türkçe yayım hakları Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Tasarımı
Arslan Kahraman

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 46277

Birinci Basım: *2020*
Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-605-314-489-2
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hocapaşa Mah. Dervişler Sok. Dirikoçlar İş Hanı
No:1 Kat:5 Sirkeci/İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Zygmunt Bauman

Akışkan Korku

İNCELEME DİZİSİ
SON ÇIKAN KİTAPLAR

TANRI'YA VE İNSANA DAİR
Stanislaw Obirek, Zygmunt Baumane

İSTİSNA HÂLİ
Giorgio Agamben

BENLİK PRATİKLERİ
Zygmunt Bauman & Rein Raud

EŞYA VE İNSAN
Bir Pratik İlişkinin Felfesefesi,
Pedagojisi ve Sosyolojisi
Arnd-Michael Nohl

KUŞATILMIŞ TOPLUM
Zygmunt Bauman

KAPIMIZDAKİ YABANCILAR
Zygmunt Bauman

DEMİR KAFES
Max Weber ve Weberci Marksizm
Michael Löwy

YEMEK VE ULUSAL KİMLİK
Gündelik Yaşamdan Küresel Siyasete
Atsuko Ichijo & Ronald Ranta

KORSANLAR VE İMPARATORLAR:
ESKİLER VE YENİLER
Gerçek Dünyada Uluslararası Terörizm
Noam Chomsky

KÜRESELLEŞMENİN ÇÖKÜŞÜ
Dünyanın Yeniden Keşfi
John Ralston Saul
AVRUPA
Bitmemiş Bir Macera
Zygmunt Bauman

AKIŞKAN HAYAT
Zygmunt Bauman

KİTLE KATLİAMLARI
Cinai Bölmeler
Abram De Swaan

HAVVA'NIN SAKLI YÜZÜ
Arap Dünyasında Kadınlar
Nevâl es-Sâdevî

RADİKAL KURBAN
Terry Eagleton

EDEBİYATA ÖVGÜ
Zygmunt Bauman & Riccardo Mazzeo

PASİF DİRENİŞ
Mitin Ötesinde Bir Tarih
Domenico Losurdo

BORÇLU ZAMANLARDA YAŞAMAK
Citlali Rovirosa-Madrazo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

GREV!
Jeremy Brecher

MARKSİZM, ORYANTALİZM,
KOZMOPOLİTANİZM
Gilbert Achcar

MARKSİZM VE KENT
Ira Katznelson

MİZAH
Terry Eagleton

EĞİTİM ÜZERİNE
Riccardo Mazzeo ile Söyleşi
Zygmunt Bauman

ANLATININ SÖYLEMİ
Yöntem Hakkında Bir Deneme
Gérard Genette

AHLAKİ KÖRLÜK
Akışkan Modernlikte Duyarlılığın Yitimi
Zygmunt Bauman & Leonidas Donskis

KENT HAKKI
Sosyal Adalet ve
Kamusal Alan Mücadelesi
Don Mitchell

PSİKOTERAPİDE İNTERNET
BAĞIMLILIĞI
Daria J. Kuss & Mark D. Griffiths

TAHRAN 1979
Ekber'i Hatırlamak
Behrooz Ghamari

İçindekiler

Giriş: Korkunun Kökeni, Dinamiği ve Kullanılması 7
1. Ölüm Korkusu 33
2. Korku ve Kötülük 69
3. Yönetilmezin Korkusu 90
4. Küresel Korkular 117
5. Korkuların Dolaşıma Bırakılması 157
6. Korku Karşıtı Düşünce (ya da, Ne Yapılabileceğini Soranlar İçin Sonuçsuz Bir Sonuç) 195
Dizin 217

Giriş:
Korkunun Kökeni, Dinamiği ve Kullanılması

Korkunun birçok gözü vardır
Ve yeraltındaki şeyleri görebilir
Miguel de (Saavedra) Cervantes, Don Quixote

Korkmak için nedene ihtiyacınız yok ... Korktum ama nedenini bilerek korkmak iyidir...
Emile Ajar (Romain Gary), La Vie en soi

Korkmamız gereken tek şeyin korkunun kendisi olduğuna dair sağlam inancımı söyleyeyim.
Franklin Delano Roosevelt, Inaugural Address, 1933

Uzun süren huzursuzluk, endişe, karanlık önseziler, kuruntular ve uykusuz gecelerle dolu günlerden sonra ni-

hayet gerçek tehlikeyle, görüp dokunabileceğimiz bir tehditle karşılaştığımızda hissettiğimiz rahatlama, ani enerji girişi ve cesaret hepimiz için tuhaf, yine de gayet yaygın ve tanıdıktır. Yahut belki de keyfini çıkarmamız gereken ama bunu bir türlü yapamadığımız günleri zehirleyen ve gecelerimizi uykusuz hale getiren o belirsiz ama inatçı, berbat ve mutlaka olacak bir şey hissinin ardında neyin bulunduğunu en sonunda öğrenirsek bu deneyim göründüğü kadar tuhaf değildir. Darbenin nereden geldiğini bildiğimize göre hiç değilse bunu savuşturmak için ne yapabileceğimizi de biliriz ya da en azından bundan zararsız çıkma yeteneğimizin ne kadar sınırlı olduğunu ve ne tür bir kayıp, yaralanma ya da acıyı kabul etmemiz gerektiğini öğrenmişiz oluruz.

Hepimiz, "gerçek bir tehlike" ile karşılaştıklarında veya hergün bekledikleri ama boş yere hayal etmeye çalıştıkları felaket sonunda başlarına geldiğinde korkusuz dövüşçülere dönüşen korkaklarla ilgili hikâyeler işitmişizdir. Korku en fazla, yaygın, dağınık, belirsiz, bağlantısız, gayrı sabit, gezici olduğunda, açık bir adresi ya da nedeni olmadığında, bize görünmeyen bir uyak ya da nedenle musallat olduğunda, korkmamız gereken tehdit her yerde belirip hiçbir yerde görünmediğinde korkunçtur. "Korku", *belirsizliğimize*, tehdite ve bunu yörüngesinde durdurmak veya durdurmak gücümüzün ötesindeyse mücadele etmek için ne *yapılacağına* ya da ne yapılabilip ne yapılamayacağına dair *bilgisizliğimize* verdiğimiz addır.

Modern çağımızın doğmak üzere olduğu zaman ve yer olan on altıncı yüzyıl Avrupası'ndaki yaşam deneyimi Lucien Febvre tarafından yalnızca dört sözcükle kesin ve mükemmel bir şekilde özetlenmiştir: "Peur toujours, peur partout" ("Hep ve her yerde korku").[1] Febvre korkunun o her yerde oluşunu kulübe kapısının hemen diğer tarafında başlayan ve çiftlik çitinin ötesindeki dünyayı sarmalayan karanlığa bağlamıştır; karanlıkta her şey olabilir ama neyin olacağı belli değildir. Ka-

1. Lucien Febvre, *Le Problème de l'incroyance au XVIe siècle*, A.Michel, 1942, s. 380.

ranlık tehlikenin sebebi değildir ama belirsizliğin ve korkunun doğal ortamıdır.

Modernite ileriye, o korkunun uzağına, kör ve nüfuz edilmez talihten azade bir dünyaya doğru büyük bir sıçrayış olacaktı. Victor Hugo'nun özlemle ve durum hakkında şiirselleşerek tasarladığı gibi: Sürprizlerin, belaların, felaketlerin sonu olarak ama anlaşmazlıkların, yanılsamaların, asalaklıkların da sonu olarak bilimin yol gösterdiği bir zaman gelecektir ("siyasal platform bilimsele dönüşecektir").[2]... Başka dünyalarda, korkuların oluştuğu bütün bu şeylerden azade bir zamana. Ancak bir kaçış yolu olan şeyin uzun bir dolambaç olduğu kanıtlanmıştır. Beş yüzyıl sonra dev, altüst olmuş umutlar mezarlığının diğer ucunda duran bizler için Febvre'in hükmü yine dikkate değer biçimde uygun ve günceldir. Bizimki de yine bir korku zamanıdır.

Korku, yaşayan her yaratığın tanıdığı bir duygudur. İnsanlar bu deneyimi hayvanlarla paylaşır. Hayvan davranışı öğrencileri, doğrudan hayatlarını tehdit eden bir tehlikenin varlığına karşı hepsi de bir tehditle karşılaşan insanlarda olduğu gibi kaçma ve saldırma alternatifleri arasında gidip gelen hayvan yanıtlarıyla ilgili zengin bir repertuarı geniş ayrıntılarla tanımlamıştır. Yine de insanlar buna ek olarak başka bir şeyi bilir: Bir tür "ikinci derece" korku, sözün gelişi toplumsal ve kültürel olarak "geri dönüşmüş" bir korku ya da (Hugues Lagrange'ın önemli korku incelemesinde dediği gibi) tehdidin doğrudan var olup olmadığına bakmaksızın (önce dünya algılarını ve davranış tercihlerine kılavuzluk eden beklentilerini yeniden şekillendirerek) onların davranışına rehber olan "türev korku".[3] İkincil korku geçmiş bir tehditle açıktan yüzleşme tecrübesinin kalıntısı, karşılaşmanın sonrasında devam eden ve artık yaşama ya da sağlamlığa karşı doğrudan bir tehdit olmasa bile insan

2. Alıntı, Alain Finkielkraut, *Nous autres, modernes*, Ellipses,2005, s. 249.
3. Hugues Lagrange, *La Civilité à l'épreuve. Crime et sentiment d'insécurité*, PUF, 1996, s. 173.

davranışını biçimlendirmede önemli bir faktör haline gelen bir kalıntı olarak görülebilir.

"Türev korku" en iyi, tehlikeye *müsait olma* duygusu olarak tanımlanan daimi bir ruh hali, güvensizlik (dünya az ya da sıfır ikazla her an vurabilecek tehlikelerle doludur) ve savunmasızlık duygusudur (baş gösteren tehlike durumunda olsa bile az kaçış ya da başarılı savunma şansı olacaktır; tehlikelere karşı savunmasız olma varsayımı gerçek tehlikelerin büyüklüğü ya da yapısından çok mevcut savunmaya olan güven eksikliğine bağlıdır). Güvensizlik ve savunmasızlık içeren böyle bir dünya imajını içselleştirmiş bir kimse hakiki bir tehdit olmadığında bile sürekli olarak tehlikeyle doğrudan karşılaşmaya uygun yanıtlara başvuracaktır; "türev korku" kendi kendini yürüten bir yetenek edinir.

Örneğin, "dışarıdaki dünyanın" tehlikeli ve kaçınılmasında fayda olduğu fikrinin, dışarı çıksalar bile seyrek olarak çıkan insanlar arasında, tehlikelerin onlara en korkunç göründüğü akşamlarda daha yaygın olduğu belirlenmiştir; böyle insanların tehlike duygusu nedeniyle evlerinden çıkmaktan kaçınıp kaçınmadığını ya da karanlık sokaklarda pusuya yatmış gizli tehlikelerden korkup korkmadığını bilmenin bir yolu yoktur; çünkü uygulama olmadığı için o güven veren, tehlikenin varlığıyla başa çıkma yeteneğini yitirmişlerdir ya da doğrudan kişisel tehlike deneyimleri olmadığından zaten korkuyla sarsılmış hayallerini koyuvermeye eğilimlidirler.

Kişinin korktuğu tehlikeler (bunların uyandırdığı türev korkular da öyle) üç çeşit olabilir. Bazıları bedeni ya da malı tehdit eder. Yaşam güvencesinin (gelir, istihdam) veya hastalık ya da yaşlılık halinde hayatta kalmanın bağlı olduğu toplumsal düzenin kalıcılık ve güvenilirliğini tehdit eden diğer bazıları daha genel bir yapıdadır. Sonra kişinin dünyadaki yerini, yani toplumsal hiyerarşi içindeki konumunu, kimliğini (sınıf, cinsiyet, etnik, dinsel), daha genel olarak toplumsal yozlaşma ve dışlanma bağışıklığını tehdit eden tehlikeler mevcuttur. Fakat çok sayıda araştırma "türev korkunun", maruz kalanın buna

neden olan tehlikelerin farkında olmasıyla kolayca "çözüldüğünü" göstermektedir. Bunun güvensizlik ve savunmasızlık duygusuyla sarstığı insanlar türev bir korkuyu, bunlarla ilgili katkı ve sorumluluklarının ifadesinden bağımsız (ve sıklıkla zıttına) olarak bu üç tür tehlikenin herhangi birine ilişkin şekilde yorumlayabilir. Sonuçta korkuyu azaltmayı amaçlayan savunmacı ya da saldırgan tepkiler bu yüzden, güvensizlik varsayımının gerçekten sorumlusu olan tehlikelerin uzağına nişan alır.

Örneğin *raison d'être*'sini* ve tebaasını varlıklarına karşı tehlikelerden koruma vaadine yurttaşlarının itaat etmesi talebini ortaya koyan; fakat artık vaadini (özellikle ikinci ve üçüncü tip tehlikelere karşı savunma vaadini) yerine getiremeyen ya da bunu hızla küreselleşen ve giderek sınırötesileşen piyasalar yüzünden sorumluluk içinde yeniden ileri süremeyen devlet, "korkudan koruma" vurgusunu toplumsal güvenceye karşı tehlikelerden kişisel güvenliğe karşı tehlikelere kaydırmak zorundadır. Böylece, savaş silahlarını tüketici piyasalarına arz ederken aynı zamanda da korkulara karşı savaşı bireysel olarak yürütülen ve yönetilen "yaşam politikalarına tabi kılar".

En korkuncu korkuların her yerde hazır ve nazır oluşudur; bunlar evlerimizin ya da gezegenimizin herhangi bir kuytu ya da çatlağından sızabilir. Karanlık sokaklardan ve parlak ışıklı televizyon ekranlarından. Yatak odalarımızdan ve mutfaklarımızdan. İşyerlerimizden ve oralara gidip gelmek için kullandığımız yeraltı treninden. Tanıştığımız insanlardan ve fark edemediğimiz insanlardan. Yuttuğumuz bir şeyden ve bedenimizin temas ettiği bir şeyden. "Tabiat" dediğimiz (depremler, su baskınları, kasırgalar, toprak kaymaları, kuraklıklar ya da sıcak dalgalarının çoğalmasıyla ev ve işyerlerimizi mahvetme ve bedenlerimizi yok etme tehdidinde bulunmaya hafızamızda daha önce hiç olmadığı kadar yatkın) şeyden ya da (ev ve işyerlerimizi mahvetme ve ani terörist saldırı, şiddet suçu, cinsel

* Varoluş nedeni. (ç.n.)

tecavüz, zehirli yiyecek ve kirletilmiş hava ya da su bolluğuyla bedenlerimizi yok etme tehdidinde bulunmaya hafızamızda daha önce hiç olmadığı kadar yatkın) diğer insanlardan.

Ayrıca çok yoğun ve kötü korkuların sızdığı, evlerimizi, işyerlerimizi ve bedenlerimizi doğal ama çok değil, beşeri ama tam değil, ikisine de benzemese de aynı anda hem doğal hem de beşeri felaketlerle yok etme tehdidinde bulunan o üçüncü, belki de en korkutucu bölge, duyguları uyuşturan ve akla zarar veren henüz isimsiz bir gri bölge mevcuttur. Fazla hevesli ama talihsiz, kazaya belaya meyilli bir büyücü çırağının ya da şişeden tedbirsizce çıkarılmış kötü bir cinin bölgesi. Elektrik şebekelerinin iflas ettiği, petrol musluklarının kuruduğu, borsaların çöktüğü, bütün güçlü şirketlerin insanın olağan kabul ettiği düzinelerce hizmetle ve insanın sapasağlam olduğuna inandığı binlerce işle birlikte ortadan kaybolduğu, jetlerin bin bir emniyet cihazı ve yüzlerce yolcusuyla birlikte düştüğü, piyasa kaprislerinin en kıymetli ve imrenilen mülkleri değersizleştirdiği ve tedbirliyi de tedbirsizi de aynı şekilde kahretmeye hazır olan hayal edilir edilmez başka felaketlerin mayalandığı (belki de mayalandırıldığı) bölge. Günbegün tehlike envanterinin tamamlanmış olmaktan uzak olduğunu öğreniyoruz: Neredeyse her gün yeni tehlikeler keşfedilip bildiriliyor ve ikaz etmeden vurmaya hazır hangi türden ve daha kaç tanesinin dikkatimizden (uzmanlarınkinden de!) kaçmayı başardığı bilinmiyor.

Yine de Craig Brown'un 1990'ların tarihçesinde alameti farikası olan o taklit edilmez espriyle belirttiği gibi:

> ... her yerde küresel ısınmada artış vardı. Her gün katil virüsler, katil dalgalar, katil ilaçlar, katil buzdağları, katil etler, katil aşılar, katil katiller ve olası başka doğrudan ölüm nedenleriyle ilgili yeni küresel ikazlar vardı. İlk başta bu küresel ikazlar korkutucuydu ama bir süre sonra insanlar bunlardan hoşlanmaya başladı.[4]

4. Bkz.Craig Brown, *1966 and All That*, Hodder and Stoughton,2005; burada *Guardian Weekend*, 5 Kasım 2005, s. 73.teki özetten alıntı yapılmıştır.

Gerçekten öyle. Bunun yaşamak için korkunç bir dünya olduğunu bilmek, en azından günde yirmi dört saat ve haftada yedi gün korku içinde yaşamak anlamına gelmez. Dükkânların nazik bir şekilde sunduğu her çeşit akıllı cihazla desteklenirse böylesine dehşet verici bir gerçeklikten kaçınmamıza yardım edebilecek yeterinden fazla zekice hileye sahibiz. Hatta "küresel ikazlardan" hoşlanır hale gelebiliriz. Ne de olsa tek bir kesinliği, yarının bugün gibi olamayacağı, olmaması gerektiği, olmayacağı kesinliğini kabul ettiği bilinen akışkan modern dünyada yaşamak, günlük kaybolma, yok olma, ortadan kalkma ve ölme provası, böylece dolaylı olarak ölümün son olmayışı, tekrar eden dirilişler ve daimi reenkarnasyon provovası demektir...

Diğer tüm insani birlikte yaşam biçimleri gibi akışkan modern toplumumuz da korkulu bir hayatı yaşanabilir kılmaya çalışan bir aygıttır. Bir başka deyişle, potansiyel olarak silahsızlaştıran ve yeteneksizleştiren tehlike korkusunu bastırma, toplumsal düzeni koruma adına etkin bir şekilde önlenemeyen ya da önlenmemesi gereken tehlikelerden türeyen bu korkuları susturma amaçlı bir aygıt. Diğer birçok üzücü ve potansiyel olarak düzen bozucu histe olduğu gibi bu gerekli iş Thomas Mathiesen'in "sessiz susturma" diye belirttiği şekilde, "gürültülü değil sessiz, açık değil gizli, fark edilir değil fark edilmez, görünür değil görünmez, fiziksel değil gayrı fiziksel" bir süreçte yapılır. "Sessiz susturma"

> ... yapısaldır; günlük yaşamımızın bir parçasıdır; sınırsızdır, bu yüzden de üzerimize nakşedilmiştir; gürültüsüzdür, bu yüzden de farkedilmeden olur; toplumumuzda yayıldığı ve sürekli daha da kuşatıcı hale geldiği anlamında da dinamiktir. Susturmanın yapısal karakteri devletin temsilcilerini bunun sorumluluğundan "muaf kılar", gündelik karakteri onu susturulanların bakış açısından "kaçınılmaz" kılar, sınırsız karakteri bireyle ilişkili olarak onu özellikle etkin hale getirir, gürültüsüz karakteri meşrulaşmasını kolaylaştırır, dinamik karakteriyse onu giderek güvenilen bir susturma mekanizmasına dönüştürür.[5]

5. Bkz.Thomas Mathiesen, *Silently Silenced: Essays on the Creation of Acquiescence in Modern Society*, Waterside Press, 2004, s. 9, 14.

Başlangıç olarak, akışkan modern yaşamdaki diğer her şey gibi ölüm de geçici ve bir sonraki bildirime kadar geçerli hale getirilmiştir. Uzun zamandır hatırlanmayan bir şöhretin ya da uzun zamandır ünlü olmayan bir melodinin yeni bir geri dönüşüne kadar, uzun süredir unutulmuş bir başka yazar ya da ressamın onluk bir yıldönümünün keşfine kadar ya da bir başka retro modanın gelişine kadar sürer. Isırıklar alışılmış hale geldikçe sokmalar artık ölümcül değildir ya da öyle hissedilmez. Olursa, şu ya da bu yok oluş, umut edilir ki kendisinden önceki diğer birçoğunun kanıtladığı gibi geri çevirilebilir olacaktır.

Ayrıca nihayet olandan çok daha fazla saldırının eli kulağında olduğu duyurulmaya devam etmektedir, öyleyse son zamanlarda duyurulan şu ya da bu saldırının sizi ıskalayacağını daima umabilirsiniz. Uğursuz "milenyum böceği" tarafından kimin bilgisayarı çökertilmişti? Halı akarlarının kurbanı olan kaç kişiyle karşılaştınız? Deli dana hastalığından kaç arkadaşınız öldü? Tanıdığınız insanlardan kaçı genetiği değiştirilmiş yiyeceklerden hasta ya da sakat oldu? Komşularınızdan ya da tanıdıklarınızdan hangisi hain ve kötü mülteciler tarafından saldırıya uğradı ve yaralandı? Panikler gelir gider ve ne kadar korkunç olursa olsun, bunların tüm diğerleriyle aynı kaderi paylaşacaklarını güvenle varsayabilirsiniz.

Akışkan yaşam bir zorluktan diğerine ve bir olaydan diğerine akar ya da ayak sürür; zorlukların ve olayların tanıdık alışkanlığı bunların kısa ömürlü olması eğilimidir. Halen beklentileri etkileyen korkuların yaşam beklentilerinin de bu kadar olduğunu varsayabilirsiniz. Dahası birçok korku, bu çarelerin iyileştirmeyi vaad ettiği hastalıklardan korkmaya bile zamanınız olmadan işittiğiniz çarelerle dolu olan hayatınıza girer. Milenyum böceği tehlikesi uygun bir fiyata bilgisayarınızı bağışıklı kılmayı öneren aynı şirketler tarafından size getirilen yegâne korkutucu haber değildi. Mesela Catherine Bennett, yalnızca müşteri adaylarına "28 günlük programı izlerseniz sadece 119 sterlin maliyetle yaşam boyu buruşuksuz olunabilir" güvencesini vermek için "hızlı, zamansız yaşlanmadan, yorgun, bitkin

ve güçsüz görünümden... buruşuk, kösele gibi, kuru görünümlü yüz cildinden... yanlış yiyeceklerin sorumlu olduğu ikazında bulunan pahalı bir terapinin" "başlangıç vuruşundaki" paket anlaşmanın ardındaki planı açığa çıkarmıştır.[6]

Milenyum böceği hadisesinin sergilediği ve Bennett'in korku giderici mucize kozmetik aygıt vakasında keşfettiği şey sonsuz sayıdaki diğerleri için şablon olarak görülebilir. Tüketim ekonomisi tüketici üretilmesine dayanır ve korku giderici ürünler için üretilmesi gereken tüketiciler korktuğu tehlikelerin gerilemeye zorlanabileceğinden ve kendilerinin (elbette ücretli yardımla) bunu yapabileceğinden umutlu, ürkek ve korkutulmuş tüketicilerdir.

Hayatımızın Aydınlanma bilgelerinin ve onların varis ve müritlerinin tahayyül ettikleri ve tasarlamaya giriştikleri yaşam türünden farklı olduğu kanıtlanmıştır. Onların ima ettiği ve yaratmaya kararlı olduğu yeni yaşamda korkuları ehlileştirme ve bunlara sebep olan tehditleri dizginleme becerisinin müstakil bir konu olması umuluyordu. Oysa modern akışkan düzende, hiçbirinin *zorlu* olduğundan kuşkulanılmasa bile korkuyu tetikleyen tehlikelerin insan hayatının kalıcı, *ayrılmaz* eşlikçileri olduğuna inanılır hale gelirken, korkulara karşı mücadelenin yaşam boyu bir iş olduğu ortaya çıkmıştır. Hayatımız korkudan muaf olmak dışında her şeydir, bunun yürütüleceği akışkan modern düzen de tehlike ve tehditlerden muaf olmak dışında her şeydir. Artık *sağlıklı bir hayat*, korkuların potansiyel acizleştirici etkisine karşı, bizi korkaklaştıran gerçek ve varsayılan tehlikelere karşı uzun ve muhtemelen kazanılamayacak bir mücadeledir. Bu en iyi, geçici de olsa tehlikelerin kaçınılmazlığından korunmamıza ya da bunlarla ilgili endişeyi, boşa çıktığı ya da bu süre boyunca unutulmuş olarak kaldığı tali bir ocağın üstüne kaydırmaya izin veren hile ve çarelerin sürekli olarak aranması ve devamlı olarak sınanması şeklinde görülebilir. İcatçılığımız sınır tanımaz.

6. Catherine Bennett, "The time lord", *Guardian Wellbeing Handbook*, 5 Kasım 2005.

Hileler boldur; bunlar ne kadar çok olursa etkileri de o kadar yetersiz ve o kadar sonuçsuzdur. Yine de bunları ayıran tüm farklara rağmen ortak bir kuralları vardır: zaman çal ve onu kendi oyununda yen. *Hazzı* değil, *hüsranı* geciktir.

Gelecek puslu mu? Onun size musallat olmasına izin vermemek için sağlam bir neden daha. Tehlikeler bilinmez mi? Onları bir kenara bırakmak için sağlam bir neden daha. Buraya kadar gayet iyi; daha kötü olabilirdi. Böyle devam edin. O köprüye varmadan önce, geçmek için endişelenmeye başlamayın. Belki ona hiç yaklaşmayacaksınız ya da köprü siz gelmeden önce çökecek veya başka bir yere taşınacak. Öyleyse neden şimdi endişe etmeli?! Çağlar kadar eski reçeteyi izlemek daha iyi: *carpe diem**. Basitçe söylenirse: Şimdi keyfini çıkar, sonra öde. Ya da o eski bilgeliğin daha yeni bir uyarlamasıyla çabuklaştırılmış, kredi kartı şirketlerinin inceliğiyle güncelleştirilmiş olanı: Beklemeyi istemenin dışına çıkartın**.

Krediye bağlı yaşıyoruz: Geçmiş hiçbir nesil bireysel ve toplu olarak bizim kadar ağır borç içinde değildi (devlet bütçelerinin işi defterleri dengelemekti; bugünlerde "iyi bütçe" gelirin üstünde harcama fazlasını geçen yılın seviyesinde tutandır). Krediye dayalı yaşamanın kendi faydacı keyifleri vardır: Haz neden geciktirilsin? Gelecek mutluluğun tadına burada ve şimdi varabiliyorsanız niçin beklenilsin? Kabul edilmelidir ki gelecek kontrolün dışındadır. Fakat kredi kartı o can sıkıcı biçimde yakalanması zor olan geleceği sihirli bir şekilde doğruca kucağınıza getirir. Hâlâ tüketecek bir şey kalmışken geleceği tabiri caizse önceden tüketebilirsiniz. Bu, reklamlara inanırsanız açık yararı tamamen faydacı bir şekide keyif vermek olan krediye dayalı yaşamın gizli cazibesi olarak görünmektedir. Gelecek olabileceğinden kuşkulandığınız kadar kötü olarak tasarlanmışsa hâlâ taze ve bozulmamış olan onu, felaket vurmadan ve geleceğin o felaketin ne kadar kötü olabileceğini size gösterme şansı olmadan, şimdi tüketebilirsiniz. (Bu onu, düşmanlarını

* Günü yaşa. (ç.n.)

** Access Card'a ait bir slogan. (ç.n.)

yemekte o düşmanların taşıdığı tehlikeleri yok etmenin en emin yolunu bulan eski zaman yamyamlarının yaptığı gibi düşünmektir: Tüketilmiş, hazmedilmiş ve def edilmiş olan düşman artık tehlikeli değildir. Ancak yazık ki, bütün düşmanlar yenmez. Daha fazlası yutulduğu için safları daralmak yerine genişliyor görünmektedir.)

Medya mesajdır. Kredi kartları da mesajdır. Şayet tasarruf defterleri geleceğin kesinliğini gerektiriyorsa, kesin olmayan bir gelecek de kredi kartı diye feryat etmektedir.

Tasarruf defterleri insanın güvenebileceği bir gelecekten, geleceği ve gelince şimdiden çok farklı olmayacağı kesin bir gelecekten çıkar ve beslenir. Bizim değer verdiğimiz şeylere değer veren, böylece geçmiş tasarruflara saygı gösteren ve sahiplerini mükâfatlandıran bir gelecekten. Tasarruf defterlerine şimdi ile "o zaman" arasındaki *devamlılık* sayesinde şimdi, şu anda yapılmakta olan şeyin geleceği daha gelmeden bağlayarak "o zamanı" belirleyeceğine olan ümit/beklenti/güven yararlıdır; şimdi yaptığımız şey "fark yapacak", geleceğin şeklini *belirleyecektir*.

Kredi kartları ve kredi kartlarının kolaylaştırdığı borçlar aramızdaki uysalları ürkütecek, hatta maceracıları bile rahatsız edecektir. Etmezse bu bizim *devamsızlık* kuşkumuz, gelecek olan geleceğin (şayet gelirse ve şayet gelişine şahit olmak için hâlâ orada olacaksam) hangi bakımdan ve ne kadar farklı olacağı bilinmese de bildiğimiz şimdiden farklı olacağına dair önsezimiz sayesindedir. Halen onun adına yapılan fedakârlıkları bundan yıllar sonra onurlandıracak mıdır? İyiliğinin güvenceye alınmasına harcanan çabaları mükâfatlandıracak mıdır? Ya da belki tersine, bugünün varlıklarını yarının yükümlülükleri, değerli yükleri can sıkıcı külfetleri haline mi getirecektir? Bunu bilmiyoruz ve bilemeyiz, bilinmeyeni engellemeye çalışmanın da anlamı yoktur.

Yine de dert etmeye başlamakta oyalandığımız ama sonunda geçilmesi gerekecek olan bazı köprüler geçmekle ilgili endişenin kaygısızca ertelenmesi için yeterince uzak değildir... Bütün

tehlikeler, heyecanlı bir hayal gücünün tuhaf uydurmalarından başka bir şey değilmiş ya da hiç olmazsa gündemimizin bir sonrasında yer alan şeyle ilgisizmiş gibi, düşünülmeyecek kadar uzakta görünmez. Ancak şükür ki rahatlık için fazla yaklaşmış ve artık ihmal edilemeyecek olan engellerin etrafından dolanmak için bir yolumuz vardır: Bunları "risk" olarak düşünebiliriz, öyle de yaparız.

O zaman atılacak bir sonraki adımın, bütün adımların olabileceği kadar riskli olduğunu (kabul edilemeyecek kadar maliyetli olduğunu kanıtladığını, eski tehlikeleri yaklaştırdığı ya da yenilerini kışkırttığını) kabul ederiz. İstediğimiz şeyi elde edememe, bunun yerine oldukça farklı ve son derece nahoş bir şey, kaçınmamızın daha iyi olduğu bir şey (düşünülmediği ve eylemimizin hedefinden uzakta olduğu için böyle tatsız ve istenmeyen neticelere "yan etki" ya da "tali hasar" deriz) elde etme olasılığı mevcuttur. Ayrıca bunların "beklenmedik şekilde" gelebileceğini, tüm hesaplarımıza rağmen bize sürpriz yapabileceğini ve bizi hazırlıksız yakalayabileceğini de kabul ederiz. Bütün bunlar düşünülmüş, kafa yorulmuş ve söylenilmiş olduğu halde yine de (daha iyi bir seçenek olmadığından) hangi istenmeyen sonuçların dikkatimizi, uyanıklığımızı gerektirdiğini *sanki tahmin edebilirmişiz gibi* devam ederiz, sonra da adımlarımızı ona göre gözetiriz. Şüphesiz ki bu yalnızca endişeleneceğimizi tahmin *edebileceğimiz* sonuçlarla ilgilidir ve kaçmaya çalışabileceklerimiz de ancak bu sonuçların aynısıdır. Böylece "risk" kategorisine yalnızca bu "önceden görünmeyen" türün istenmeyen sonuçlarını koyarız. Riskler, ihtimalini *hesaplayabileceğimiz* (ya da hesaplayabileceğimize inandığımız) tehlikelerdir: Riskler *hesaplanabilir* tehlikelerdir. Bu şekilde tanımlanınca riskler (yazık ki ulaşılır olmayan) kesinlikten sonraki ikinci en iyi şeydir.

Yine de "hesaplanabilirliğin" tahmin edilebilirlik anlamına gelmediğini not edelim; hesaplanabilir olan şey yalnızca işlerin yanlış gitmesi ve felaketin vurması olasılığıdır. Olasılık hesapları çok sayıda benzer eylemlerin sonuçlarının yayılımıyla

ilgili güvenilir bir şey söyler; fakat belli bir girişim için (hatalı bir şekilde) rehber gibi kullanıldığında tahmin aracı olarak neredeyse değersizdir. En ciddi şekilde hesaplanmış olsa dahi olasılık, bu belli vakada, burada ve şimdi ya da o vakada orada ve o zaman tehlikelerin kaçınılmaz olacağı ya da olmayacağı kesinliğini vermez. Fakat en azından olasılık hesabımızı yapmış olduğumuz (dolayısıyla da acele kararlardan ve aldırmazlık suçlamasından kaçındığımız) gerçeği bize oynanan oyunun yakılan muma değip değmediğine karar verme cesaretini verebilir ve yersiz bile olsa bir ölçüde güvence sunar. Olasılıkları doğru almakla mantıklı, hatta belki de yararlı bir şey yapmış oluruz; artık kötü şans olasılığını riskli önlemi gerekçelendirmeyecek kadar yüksek ya da şansımızı denemeyi engellemeyecek kadar düşük kabul etmek için "nedenimiz vardır".

Ancak; dikkati tehlikelerden risklere doğru çevirmenin bir başka bahanesinin, emniyetli davranış izninden çok problemi savuşturma çabası olduğu çoğunlukla kanıtlanmıştır. Milan Kundera'nın *Les Testaments trahis*'inde* işaret ettiği gibi, yaşam ortamlarımız hiçbir şey göremeyip hareket edemediğimiz tam bir karanlığa değil, sise bürünmüştür: "Siste kişi özgürdür ama bu sisteki birinin özgürlüğüdür"[7], otuz, kırk yarda ilerisini görebiliriz, yürüdüğümüz yol boyundaki güzel ağaçlara hayran olabiliriz, gelip geçenleri fark edebilir ve hareketlerine tepki gösterebiliriz, başkalarına çarpmaktan kaçınabilir ve öndeki bir taşın ya da çukurun etrafından dolanabiliriz ama daha ilerideki bir geçidi ya da birkaç yüz yarda uzakta ama bize doğru yüksek hızla gelen bir arabayı zor görebiliriz. Bunları "siste yaşamaya" ve "kesinlik" hedeflerimize ve önlemsel çabalarımızı görünen, bilinen ve yakın tehlikelere, tahmin *edilebilir* ve ihtimalleri *hesaplanabilir* hedeflere odaklanmaya bağlı kalarak söyleyebiliriz; oysa en dehşetli ve korkunç tehlikeler

---

* Milan Kundera, *Saptırılmış Vasiyetler*, Çev. Özdemir İnce, Can Yayınları, İstanbul, 1995. (ç.n.)

7. Milan Kundera, *Les Testaments trahis*, Gallimard, 1990. İngilizcesi *Testaments Betrayed*, Faber, 1995.

tam da tahmin edilmesi imkânsız ya da dayanılmaz şekilde *zor* olanlar, tahmin edil*me*miş ve büyük olasılıkla *tahmin edilemez* olanlardır.

Riskleri hesaplamakla meşgulken daha büyük olan bu endişeyi bir kenara atmak eğilimindeyizdir, böylece engellemekte aciz kaldığımız bu felaketlerin özgüvenimize zarar vermesini önlemeyi başarırız. Bir şey yapabileceğimiz şeylere odaklanınca kendimizi zaten hiçbir şey yapamayacağımız şeyleri düşünmekle meşgul etmeye vaktimiz kalmaz. Bu, akıl sağlığımızı korumamıza yardımcı olur. Kâbusları ve uykusuzluğu uzak tutar. Ancak bizi daha güvenli kılmaz.

Bu, tehlikeleri daha az gerçekçi hale de getirmez. Bunun böyle olduğuna dair tahminimiz, sezgimiz, kuşkumuz, önsezimiz, kanaatimiz, kesinliğimiz uyuklayabilir ama sonsuza kadar uyutulamaz. Tehlikeler aldığımız bütün önleyici tedbirlere rağmen tekrar tekrar ve son zamanlarda görünür şekilde hızlanan bir oranda ne kadar gerçekçi olmaya devam ettiklerini bize hatırlatmayı sürdürmektedir. Kesintili ama gayet düzenli olaylarla bunlar farkındalık yüzeyimizin yalnızca birkaç santim altına gömülü oldukları sığ mezarlarından çıkarılır ve dikkatimizin ışığına acımasızca fırlatılır; peşpeşe gelen felaketler böyle olayları bol bol sunar.

Birkaç sene önce, daha 11 Eylül, Katrina Kasırgası ve bunları izleyen petrol fiyatlarındaki (bu defa insaflı bir şekilde kısa ömürlü olsa bile) korkunç artış gibi olaylar uyanmak ve ayılmak için böylesine şoke edici vesileler sunmadan birkaç sene önce Jacques Attali, benzer felaket filmlerinin tüm gişe rekorlarını geride bırakan *Titanic* filminin mali başarısına kafa yormuştu. O zaman yazıldığında çarpıcı biçimde inandırıcı olan ama birkaç yıl sonra kâhinlikten aşağı kalmayan şu açıklamada bulunmuştu:

> *Titanic* biziz, galibiyetçi, kendi kendini kutlayan, kör, aşırı eleştirel toplumumuz; fakirlerine karşı merhametsiz, tahmin araçları hariç her şeyin tahmin edildiği bir toplum... Hepimiz puslu gelecekte bir

yerde saklanmış, çarpacağımız, sonra da müzik sesine dalacağımız bizi bekleyen bir buzdağı olduğunu tahmin ediyoruz...[8]

Onun gibi tatlı, sakinleştirici ama yine de coşturucu müziğe. Canlı müziğe, gerçek zamanlı müziğe. En son parçalar, en ünlü icracılar. Sağır edici yankılı sesler, göz kırparak yanıp sönen kör edici ışıklar. Önsezilerin zayıf fısıltılarını duyulmaz, haşmetli biçimde sessiz buzdağlarının büyüklüğünü görünmez kılan.

Evet, *buzdağları*; bir değil, birçok, muhtemelen sayılamayacak kadar çok buzdağı. Attali birkaçının adını koymuş: (sonuncusunu gezegen nüfusunda 3 milyar "fazlalık" olasılığı şeklinde açarak) finansal, nükleer, ekolojik, sosyal. Şimdi, 2005'te yazıyor olsaydı baş sırayı ya "terörist buzdağına" ya da "dinsel köktenci buzdağına" ayırarak listeyi kesinlikle uzatırdı. Yahut belki de en muhtemeli, son zamanlarda bir tür giysi provasıyla ve tüm çirkinliği, korkunç canavarlığıyla Orta Doğu'daki askeri maceralar ya da Katrina'nın New Orleans'ı ziyareti sonrası izlenebilen "uygarlığın göçüşü buzdağına".

Patlama değil, biçim olarak modern çağın "saf" aşaması sırasında "uygarlaşmış düzenin çöküşü" korkularının, atalarımıza en azından Hobbes'in *bellum omnium contra omnes*, yani herkesin herkesle savaşının insanlığın doğal hali olduğunu iddia ettiği zamandan beri eşlik eden korkuların dillendirildiğinden çok farklı olan göçüş.

Louisiana'da devrimciler yoktu, New Orleans sokaklarında da sokak savaşları ya da barikatlar yoktu; eşyanın düzenine karşı hiç kimse isyan etmemişti, en kesin olanıysa geçerli kanunlara ve halihazırda bağlayıcı olan düzene saldırı planlayan hiçbir gizli şebeke bulunmamasıydı. New Orleans'ta ve civarında olanlara "kanun ve düzenin çöküşü" denilmesi, mesajını bırakın, olayı bile tam olarak kavrayamamaktadır. Kanun ve düzen sanki hiç var olmamış gibi basitçe ortadan kalkmıştı. Günlük yaşam uğraşılarının yüzde 90 ya da daha fazlasına yol gösteren

8. Bkz. Jacques Attali, "Le *Titanic*, le mondial and nous", *Le Monde*,3 Temmuz 1998.

öğrenilmiş alışkanlık ve sıradanlıklar birdenbire normalde iki kez düşünmeyi gerektirmeyecek kadar bariz olan anlamını yitirmişti. Dillendirilmeyen varsayımlar etkisini kaybetmişti. Alışılmış sebep-sonuç sıralamaları kopmuştu. İş günlerinde "normal" ya da neşeli hadiselerde "uygarlık" dediğimiz şeyin tamamen kâğıt inceliğinde olduğu kanıtlanmıştı. Sel suları o kâğıdı bir anda ıslatmış, hamur etmiş ve sürükleyip götürmüştü.

> Alexandria'daki, normalde mahkûm edilmiş suçluları bulunduran Rapides İlçesi 3. Cezaevi'nde şimdi New Orleans'daki sel basmış hapisanelerden boşaltılmış 200 yeni tutuklu var.
> Bunların çok içmekle mi yoksa cinayete teşebbüsle mi suçlandıklarını belirten hiçbir kâğıtları yok. Davaları dinleyecek yargıç yok, duruşmalarını yapacak mahkeme salonu yok, bunları temsil edecek avukat da yok...
> Bu, yasa ağının, zamanında bunu makul kılmak için yararsız olacak kadar basit olaylar olan 1871'deki Chicago yangını ya da 1906 San Fransisco depremi gibi felaketlerden beri görülmemiş bir çöküşüdür.[9]

"Bu kişilerin kim olduğu ya da neden burada olduğu hakkında kimsenin bir fikri yok"; cezaevine atanmış avukatlardan birinin vaziyeti özetleyişi böyle. Bu kısa, keskin ifade resmi "yasa ağı"nın yalnızca çökmesinden daha fazlasını aktarmaktadır. Yasal bir prosedürün ortasında kalanlar yalnızca toplumsal unvanlarını, hatta tanındıkları ve bir zamanlar düzen içersindeki yerlerini yansıtan/belirleyen eylemler zincirini harekete geçirmek için kullandıkları kimliklerini kaybetmiş olan tutuklular da değildi. Hayatta kalan diğer birçokları aynı kaderle buluşmuştu. Yalnızca hayatta kalanlar da değil...

> Burada kentin iş semtinde, Union Caddesi'nin kuru bir kesimi üzerinde... bir ceset... Saatler geçti, sokağa çıkma yasağının alaca karanlığı yayıldı, ceset kaldı... Gece oldu, sonra bu sabah, sonra öğlen ve Crescent Şehri'nin ölmüş bir oğlunun üzerine bir daha güneş vurdu... Dikkat çekici olan, büyük bir Amerikan şehrinin bir

9. Bkz. Peter Applebome and Jonathan D. Glater, "Storm leaves legal system in shambles", *New York Times*, 9 Eylül 2005.

şehir içi caddesi üzerindeki bir cesedin günlerce leş gibi çürüyebileceği ve bunun kabul edilebilir oluşuydu. Kıyamet sonrası New Orleansı'na hoş geldiniz. Su basmış koruluktan hırpani sakinler tuhaf şeyler söylemek üzere ortaya çıkıyor, sonra da küfün içine dönüyor. Şehirlerarası yolda arabalar ters yönde gidiyor ve kimse aldırmıyor. Ateşler yanıyor, köpekler çöpleri karıştırıyor, les bons temps'in* eski işaretlerinin yerini ise yağmacıların vurulup öldürüleceğine dair elle çiziktirilmiş tehditler almış.

Tasavvur edilemez olan alışılır hale gelmiş.[10]

Yasa, avukatlarla birlikte gözden kaybolur, cesetler de gömülmek için boşuna beklerken "bildiğimiz medeniyeti" gayet tatmin edici hale getiren "şimdi keyfini çıkar, sonra öde" stratejisi dönüp başa dert açmıştı. Merhamet patlaması ve politikacıların hummalı halkla ilişkiler performansı etkiyi bir süre hafifletmiş ve eski borçlarla yüklü ama şimdi bunları geri ödemelerine izin vereceğini umdukları gelirden mahrum kalan insanlara geçici bir rahatlık sunmuştu; fakat bütün bunların kısa ömürlü bir ertelemeden başka bir şey olmadığı kanıtlanmıştı. Bir *New York Times* muhabiri, "Bundan altı ay sonra FEMA [Federal Yardım Ajansı] gitmiş olacak, kilise grupları gitmiş olacak ve alacaklılar paralarını yine talep ediyor olacak" tahmininde bulunmaktaydı;[11] "Katrina'dan hemen önce harika bir işi olan biri bugün çok farklı bir gelire sahip olabilir" oysa "binlerce ve binlerce kişinin artık çek defterleri, sigorta evrakları, araba ruhsatları (ya da arabaları), doğum belgeleri, Sosyal Sigorta kartları ya da cüzdanları yok"... Ben bu sözleri yazarken altı ay henüz geçmemişti ama ABD tacının mücevherlerinden biri olan şehirde "düzinelerce mahallede ışıklar pırıldıyor; fakat karanlık şehrin yüzde 40'ına yayılmış", "New Orleans'ın neredeyse yarısı yemek pişirmek ya da ısınmak için

* Louisiana'da "iyi vakit geçsin" anlamında yaygın bir ifade olan Fransızca, "laissez les bons temps rouler"in kısaltılmış hali (ç.n.)

10. Bkz. Dan Barry, "Macabre reminder: the corpse on Union Street", *New York Times*, 8 Eylül 2005.

11. Mary William Walsh, "Hurricane victims face tighter limits on bankruptcy", *New York Times*, 27 Eylül 2005.

doğal gazdan yoksun", "evlerin kabaca yarısındaki tuvaletler şehrin kanalizasyon sistemine hâlâ bağlı değil" ve şehrin yaklaşık dörtte birinde içme suyu yok.[12] İşlerin iyileşeceğine dair umut az.

> Katrina Kasırgası'nın New Orleans'ı harap edişinden üç aydan az bir süre sonra Washington'da yardım mevzuatı rafa kalkmış durumda ve burada Kongre ve Bush hükümetinin vaadlerine olan ilgisini yitirdiğinden korkan memurlar arasında ümitsizlik artmakta... Eylül'de hareketi başlatan aciliyet duygusu yavaş yavaş yok olmakta.[13]

Katrina Amerikan sahiline çıkmadan birkaç yıl önce Jean-Pierre Dupuy, olmak üzere olan şeye bir isim bulmuştu: "Olasının olanaksıza baskın çıkması".[14] İkaz da etmişti: Bir felaketi önlemek için kişinin önce *bunun olanaklılığına inanması* gerekir. Kişinin olanaksızın olası olduğuna inanması gerekir. Olasının olanaksızlığın koruyucu kabuğu içinde istila etmeyi bekleyerek *daima* huzursuz bir şekilde pusuda olduğuna. Hiçbir tehlike ihmal edilebilir olasılık şeklinde görülenler kadar fena değildir, hiçbir felaket de o kadar sert vurmaz; bunların olasılık dışı olduğunu düşünmek ya da hiç düşünmemek bunları olasılık dışının gerçekliğe dönüştüğü noktaya ulaşmadan ve gelişini önlemek bir yana, etkisini hafifletmek amacıyla çok geç olmadan durdurmak için hiçbir şey yapmamanın mazeretidir. Fakat her gün düşünmeden yaptığımız (daha doğrusu yapmadığımız) şey tam da budur. Dupuy, "Mevcut durum bize gösteriyor ki" diye gözlemliyor, "bir felaketin duyurulması hareket tarzımızda da düşünce şeklimizde de gözle görülür bir değişiklik yapmıyor. Haber verilmiş olsa bile insanlar öğrendiklerine inanmıyor."[15] Corinne Lepage'den alıntı yapıyor:

12. Bkz. Gary Rivlin, "New Orleans utility struggles to relight a city of darkness", *New York Times*, 19 Kasım 2005.
13. "Louisiana sees faded urgency in relief effort", *New York Times*, 22 Kasım 2005.
14. Jean-Pierre Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé. Quand l'impossible est certain*, Seuil, 2002, s. 10.
15. Aynı eser, s. 143.

"Akıl, kendisine bunun imkânsız olduğunu söyleyerek [böyle bir duyuruyu] reddediyor."[16] Şu sonuca varıyor: Bir felaketi önlemenin en müthiş engeli inanılmazlığıdır...

"Apocalypse Now"* (ifadenin kendisi olasılık fikrimize bir karşı çıkıştır) yeniden sahnelenmiş bulunmaktadır. Sinemada ya da hayal tiyatrosunda değil, büyük bir Amerikan kentinin merkez caddelerinde. Olanaksızın içeride yatan olasıyı ortaya çıkardığı bir şehirden bildiren Dan Barry, "Bağdat'ta ya da Ruanda'da değil, burada" diyerek üretimin yeniliğini desteklemektedir.[17] Kıyamet bu defa *Apocalypse Now*'ın orijinal sahneleniş yeri olan uzak Vietnam ormanlarında ya da Conrad'ın mesajını uygar okurlarına anlaşılır kılmak için "karanlığın kalbi"ni yerleştirdiği kıtaların en karanlık olanının karanlık sahillerinde değil, *burada*, uygar dünyanın kalbinde, güzelliği ve *joie de vivre*'i** ile alkışlanan ve daha birkaç gün öncesi uygarlığın yaratıcı güçlerinin en çok övülen ve imrenilen hediyeleri olan üst sanat zevkleri ve üst sınıf eğlence arayışı içinde yerküreyi dolaşan milyonlarca turistin mıknatısı olan bir şehirde.

Katrina uygarlığın en sıkı korunan sırrını ifşa etmiştir: Timothy Garton Ash'ın her şeyi söyleyen "Hep altta yatar" başlıklı denemesinde parlak bir şekilde belirttiği gibi, "Bastığımız uygarlık kabuğu her zaman gofret inceliğindedir. Bir sarsıntı olur ve canını kurtarmak için vahşi bir köpek gibi tırmalayıp kazıyarak aşağı düşersin."

> 21. yüzyılın derinliklerine daldıkça bundan fazlası, çok daha fazlası olacağı hissinden kaçınamıyorum. İnsanlığı geri götürebilecek, belirmiş çok fazla büyük sorun var... Eğer dünyanın büyük kısmı tahmin edilmeyen fırtınalar, seller ve ısı değişikliklerinden muzdarip olursa New Orleans'da olanlar çay partisi gibi görünecektir.
> Bir anlamda bunlar da insan yapımı felaketler ["ABD'nin yarın

16. Corinne Lepage and François Guery, *La Politique de précaution*, PUF, 2001, s. 16.

* Dilimize "*Kıyamet Günü*" adıyla çevrilen ünlü film. (ç.n.)

17. Barry, "Macabre reminder".

** Yaşam sevinci. (ç.n.)

> yokmuş gibi karbondioksit pompalamaya devam etmesinin neticeleri"] olabilir. Ama insanların diğer insanlara karşı daha doğrudan tehditleri de mevcuttur... Bir terörist grup tarafından büyük bir kentte patlatılan bir kirli bomba, hatta küçük bir nükleer silah olduğunu varsayın. O zaman ne olacak?[18]

Elbette retorik sorular. Ash'in mesajı "medeniyet*siz*leşme"* (Ash'in Jack London'un romanlarından birinde bulduğu bir terim) tehdidinin korkunç biçimde gerçek olduğudur: "Örgütlü, uygar yaşamın temel unsurlarını (yiyecek, barınak, içilebilir su, asgari kişisel güvenlik) kaldırın, birkaç saat içinde Hobbesci bir doğa haline, herkesin herkesle savaşına döneriz."

İnsanın dönebileceği bir "doğa halinin" olup olmadığı ya da meşhur "herkesin herkesle savaşı"nın "uygarlaşma süreci"nin diğer ucunda, "gofret inceliğindeki kabuğun" doğal ya da insan yapımı bir felaketin sarsıntısıyla kırıldığı anda ortaya çıkan bir koşul olup olmadığı konusunda Ash ile tartışılabilir. Gerçekten, su basmış, vıcık vıcık, pis kokulu ya da başka bir şekilde insana uygun olmasa bile, "ikincil-doğal" hayat ortamları içe çökünce "uygar yaşam" sayesinde ve onun için yetişmiş insanların geri çekildiği bir "ikinci siper hattı" olup olmadığı konusunda. Ya da uygarlaşma sürecinin ayrılmaz yönlerinden birisinin tam tersine, uygar davranışların yaldızı sıyrıldığı durumda insan objelerini insanların birlikte yaşamasına olanak verecek tüm alternatif becerilerden mahrum ederken, onları "uygarlığa düşkün", böylece "uygarlığa bağımlı" kılarak "geri gitmeyi" önlemeye niyetli olup olmadığı konusunda. Gerçi bu, itiraf etmeliyim ki "tali", bu yüzden de önemsiz, belki kültür filozofları için önemli olan kaçamak bir cevaptır ama genel olarak tartışılan konunun içinde ve bununla ilgili değildir; önereceğim konu en iyi "Titanic kompleksi" ya da "Titanic sendromu" şeklinde tanımlanabilir.

---

18. Timothy Garton Ash, "It always lies below", *Guardian*, 8 Eylül 2005.

* "*de*civilization." (ç.n.)

"Titanic sendromu", uygarlığın "gofret inceliğindeki kabuğundan" "örgütlü, uygar yaşamın temel unsurlarından" ("örgütlü", rutin, tahmin edilebilir, rehberliği davranışsal repertuarla dengelediği için "uygar") sıyrılmış o hiçbir şeyliğe düşme korkusudur. Yalnız ya da refakatçiyle ama her iki durumda da "temel unsurların" arz edilmeye devam edildiği ve hesaba katılabilecek geçerli bir gücün olduğu bir dünyadan çıkarılmış olma.

Titanic öyküsündeki (sessiz de olsa) esas *aktör*, bildiğimiz gibi buzdağıydı. Fakat "orada" pusuda bekleyen buzdağı değil, öyküyü benzer birçok korku/felaket hikâyesi içinde belirgin hale getiren o *dehşet* idi. O dehşet "burada", lüks geminin karnında meydana gelen bütün o kargaşaydı: Örneğin, batan bir geminin yolcularını boşaltmak ve kurtarmak için mantıklı ve işleyebilir bir planın olmayışı ya da had safhadaki cankurtaran sandalı ve can yeleği eksikliği gibi, "orada" dondurucu bir gecenin karanlığındaki buzdağının yalnızca birlikte paketlenmiş bir katalizör ve turnusol kâğıdı hizmetini gördüğü bir şey. O, "*hep* altta yatan" ama biz onunla doğrudan yüzleşmek üzere dondurucu sularına atlayana kadar bekleyen "bir şey". Çoğu zaman (belki de *her* zaman) gizlenmiş olarak kaldığı ve böylece ne zaman ininden dışarı sürünse kurbanlarını gafil avladığı, onları hep hazırlıksız ve cevap veremez halde yakaladığı için daha da korkutucu olan bir şey.

Gizli mi? Evet ama asla yüzeysel bir gerilmeden daha uzak değil. Medeniyet saldırıya açık; o hep duruyor ama cehennemden bir şok mesafesinde. Stephen Graham'ın etkili bir şekilde dillendirdiği gibi, "yaşamı sürdürmek için karmaşık, uzaklaştırılmış sistemlere daha da bağımlı hale geldik" ve böylece "küçük aksamaların ve yetersizliklerin toplumsal, ekonomik ve çevresel hayat üzerinde ardarda muazzam etkileri olabiliyor"; özellikle ekserimizin hayatının çoğunu yaşadığı, "harici aksamalara son derece açık" yerler olan kentlerde. "İşleyen kentsel altyapı şebekelerinin çökmesi artık işleyen toplumsal kent düzeninin yıkılışı panik ve korkularını her zamankinden daha fazla ge-

tirmektedir."[19] Ya da Graham'ın alıntı yaptığı Martin Pawley'in belirttiği gibi, "kentsel hizmetlerin devasa ölçüde bozulması korkusu" artık "bütün büyük kent halklarında yaygındır".[20]

Yaygın... gündelik yaşamın bir parçası. Ufak bir kaza "devasa bir bozulmayı" harekete geçireceğinden büyük bir felakete gerek yok. Felaket habersiz gelebilir; Erika'nın* tecavüz edilmez duvarlarının parçalanmak üzere olduğunu ikaz eden borazanlar olmayacak. Korkmak için yeterinden fazla neden var; insanın çatlayan duvarların sesini bastırmaya yetecek kadar yüksek sesli müziğe dalması için de yeterinden çok neden var.

Titanic sendromundan yayılan korkular, körlemesine ve ayırt etmeden, gelişi güzel, uyağı ve nedeni olmadan vuran ve *herkesi* hazırlıksız ve savunmasız yakalayan, *hepimizin üstüne* inebilecek bir yıkılış ya da felaketin korkularıdır. Halbuki, daha fazla değilse bile daha az dehşete düşürücü de olmayan başka korkular da vardır: Neşeli kalabalıktan *tek başına* ya da en fazla birkaç kişi seçilme ve diğer herkes âlemine devam ederken *yalnız başına* acı çekmeye mahkûm edilme korkusu. *Kişisel* bir felaket korkusu. Seçilmiş, kişisel son için nişan alınmış bir hedef olma korkusu. Emniyet kemerleri güvenli bir şekilde bağlı olan diğer yolcular seyahati daha da eğlenceli bulurken, süratle hızlanan bir vasıtadan düşme ya da dışarı atılma korkusu. Arkada bırakılma korkusu. *Dışlanma* korkusu.

Böyle korkuların hiç de hayali olmadığı konusunda, onların yardımı olmaksızın ne görüp ne de dokunabileceğiniz bir gerçeklik anlamına (görünür ve elle tutulur bir şekilde) gelen medyanın önderlik eden otoritesiyle kapışabilirsiniz. "Reality TV" şovları, eski "ahlak oyunları"nın** bu akışkan modern uyarlamaları her gün korkuların zorlu gerçekliğine tanıklık

19. Bkz. Stephen Graham, "Switching cities off: urban infrastructure and US air power", *City*, 2 (2005), s. 169–94.

20. Martin Pawley, *Terminal Architecture*, Reaktion 1997, s. 162.

* İncil'de bahsi geçen Filistin kentlerinden biri (Jericho). (ç.n.)

** 15 ve 16. yüzyılda karakterlerin erdem ve kötülük gibi ahlaki değerleri simgelediği bir tür dram (morality play). (ç.n.)

etmekte. Üstlendikleri ismin, izleyicilerin karşı çıkmadığı ve yalnızca özellikle ukala birkaç bilgicin sorguladığı ismin ima ettiği gibi gösterdikleri şey gerçektir; fakat daha önemlisi "gerçeğin" gösterdikleri şey olduğunu da ima etmektedir. Gösterdikleri şey de dışlanma kaçınılmazlığının ve dışlanmaya karşı mücadelenin o gerçekliğin özetlediği şey olduğudur. "Reality şovları"nın o mesajı yerine çakması gerekli değildir: izleyicilerinin çoğu o gerçeği zaten *bilmektedir*; onları sürüler halinde ekranlara çeken şey tam da onun bu derine yerleşik aşinalığıdır.

Ezbere bildiğimiz parçaları dinlemekte hoşa giden rahatlatıcı bir şey bulmaya yatkınızdır. Ayrıca *gördüğümüze* inanmaya, *işittiğimize* güvendiğimizden daha fazla eğilimliyizdir. "Görgü tanıklığı" ile "kulak misafirliği" arasındaki farkı düşünün ("kulak tanığı" ya da "görgü misafiri" diye bir şey duydunuz mu?). Görüntüler basılı ya da sözlü kelimelerden çok daha "gerçektir". Onların anlattığı hikâyeler hikâye anlatanı, "yalan söyleyebilecek", böylece yanlış bilgilendirebilecek kimseyi gizler. İnsan aracıların tersine, kameralar "yalan söylemez", "doğruyu söyler" (ya da öyle inanmak üzere eğitilmişizdir). "Maddenin hakikatine" inmenin hatasız, yanlışsız yolunu bulmak arzusuyla kendini diğer tüm filozoflardan daha fazla tüketen Edmund Husserl'in istediği gibi, her birimizin elde edebildiği görüntü sayesinde, *zurück zu dem Sachen selbst*; "nesnelerin kendisine dönüş". Fotografik/elektronik olarak kurgulanmış bir görüntüyle karşılaşıldığında bizimle gerçeklik arasında hiçbir şey yok gibidir; gözü celbedecek ya da saptıracak hiçbir şey. "Görmek inanmaktır", "görünce inanacağım" anlamına gelir ama "göreceğime inanacağım" anlamına da gelir. Gördüğümüz şey de *onlar tarafından dışlanmamak için diğerlerini dışlamaya çalışan insanlardır*. Bir ölçüde başarıyla dillendirmekten kaçınsak bile, çoğumuz için banal bir hakikat. "Reality TV" bizim için bunu yapmıştır ve buna minnettarız. Öbür türlü "reality TV"nin verdiği bilgi dağınık, tertiplemesi ve anlamlandırması son derece zor küçük parçalara bölünmüş olurdu.

"Reality TV gösterilerinin" (ister kasten ya da kazayla, isterse açıkça ya da dolaylı olsun) bulmamıza yardımcı olduğu şey, mesela, sıkıntı halinde güvendiğimiz ve emniyetimizin garantisi olarak görmemiz öğretilen siyasal kurumlarımızın, John Dunn'un son zamanlarda işaret ettiği gibi, "egoizm düzenine" hizmet etmeye ayarlanmış bir aygıtı oluşturduğu, o düzenin ana yapım ilkesinin de "güçlü üzerine bahse girmek", "zengin üzerine bahse girmek", biraz da mecburen, zengin olmak için talihi zaten iyi olan; ama her şeyden önce kendisini o hale getirme becerisi, cesareti ve şansı olan üzerine bahse girmek olduğudur.[21] Ama iş batan bir gemiyi tahliye etmeye ya da cankurtaran sandalında yer bulmaya geldiğinde beceri ve cesaretin fazla yardımcı olmadığı kanıtlanmıştır. O zaman şans belki de tek kurtuluştur ama şans kaderin ender bir hediyesi, o çok ender hediyelerden birisidir.

General Motors şirketine otuz yıl önce katılan; ama şimdi "bir zamanlar ulusun endüstriyel gücünün tartışılmaz sembolü olan GM eski halinin bir gölgesi olduğu, II. Dünya Savaşı sonrası mavi-yakalı fabrika işinin Amerikan rüyasının güvenli yolu oluşu da onunla birlikte solduğu" için "ya işini kaybetme olasılığıyla ya da büyük bir ücret kesintisini kabul etmekle" karşı karşıya kalan Flint, Michigan'lı Jerry Roy gibi milyonlar hergün o hüzünlü gerçeği keşfetmektedir. Fabrikaların sahibi olan şirket "toplu sözleşmelerini yeniden yazmak, hatta yırtmak üzere harekete geçtiği", "sağlık ve emeklilik yardımlarında büyük kesintiler" amaçladığı ve "binlerce işi yurtdışına" kaydırdığı için "eskiden fabrika olan yerler artık yalnızca park sahası olduğunda" beceri ve cesaret neye yarar?[22]

Korkulacak olaylar; kesinlik, güvence ve emniyetten fena halde mahrum olan zamanımızda eksik olmayan birkaç şeyden biridir. Korkular çok ve çeşitlidir. Farklı toplum, cinsiyet ve

21. John Dunn, *Setting the People Free: The Story of Democracy*, Atlantic Books, 2005, s. 161.

22. Bkz. Danny Hakim, "For a G.M. family, the American dream vanishes", *New York Times*, 19 Kasım 2005.

yaş kategorilerinden insanlara kendi korkuları dadanmıştır; ayrıca yerkürenin hangi kısmında doğmuş ya da yaşamayı seçmiş (ya da zorlanmış) olursak olalım hepimizin paylaştığı korkular da mevcuttur.

Fakat sorun bu korkuların kolaylıkla anlaşılmamasıdır. Rastgele olsa bile sürekli biçimde birer birer indikleri için bunları birbirine bağlama ve ortak köklerine kadar izleme çabamıza (eğer çabalıyorsak) meydan okurlar. Anlaşılmaları çok zor olduğu için daha korkutucudurlar; ama uyandırdıkları acizlik duygusu yüzünden daha da dehşet vericidirler. Kökenlerini ve mantığını (şayet bir mantık izliyorlarsa) anlayamadığımızdan, iş bunların işaret ettiği tehlikeleri önlemek ya da bunlara karşı mücadele etmek bir yana, tedbir almaya gelince karanlıkta ve şaşkınızdır. Basitçe, araç ve becerilerden yoksunuzdur. Korktuğumuz tehlikeler hareket etme yeteneğimizi aşar; işe uygun araç ve becerileri tasarlamaya ve yaratmaya başlamak bir yana, neye benzediklerini açık bir şekilde anlayabilecek kadar bile ilerleyemeyiz. Kendimizi şaşkın bir çocuktan çok farklı olmayan bir vaziyette buluruz; Georg Christoph Lichtenberg'in üç asır önceki alegorisini kullanırsak, eğer bir çocuk çarptığı için bir masaya vuruyorsa, "bizim de bunun yerine, suçlamada bulunduğumuz şeye karşı 'kader' sözcüğünü icat eden farklı ama benzer çarpmalarımız vardır".[23]

Oysa korkunun en dehşet verici etkisi olan acizlik hissi, bu tür algılanan ya da tahmin edilen tehditlerde değil, korkuların doğurduğu tehditlerle bunlara mevcut ve/veya gerçekçi yanıtlarımız arasında uzanan geniş ama yine de son derece kötü döşenmiş alanda bulunur. Korkularımız bir başka anlamda da "makul değildir": Çoğu kişiye musallat olan korkular her bir vakada çarpıcı biçimde benzer olabilir; ama bunlara karşı her birimizin çoğu durumda fena halde yetersiz olan kendi kaynaklarını kullanarak teker teker mücadele edileceği varsayılır. Kaynaklarımızı bir araya getirmek ve bütün muzdariplere eşit

23. Georg Christoph Lichtenberg, *Aphorisms, Çev.* R. J. Hollingdale, Penguin, 1990, s.161.

bir korkudan muaf olma şansı vermenin yollarını aramakla savunmamızın ne kazanacağı çoğu zaman tam açık değildir. İşi daha da kötüleştiren şey, ortak mücadelenin faydaları ikna edici bir şekilde tartışılsa bile tek tek savaşçıların nasıl bir araya getirileceği ve nasıl bir arada tutulacağı sorusunun durmaya devam etmesidir. Bireyselleşmiş toplum şartları dayanışma eylemi için uygun değildir; bunlar ağaçların ardındaki ormanın görülmesine karşı çalışır. Ayrıca bir zamanlar alışılmış ve kolay tanınır manzaralar olan eski ormanlar katledilmiştir ve toprağın işlenmesi bireysel küçük çiftçilere tabi olmaya yöneldiği için yenilerinin tesis edilmesi olası değildir. Bireyselleşmiş toplum, dayanışma eyleminin temeli olan toplumsal bağları darmadağın etmesiyle ünlüdür. Ayrıca toplumsal bağları kalıcı ve güvenilir kılabilecek bir dayanışmaya direnmesiyle de tanınmıştır.

Bu kitap, akışkan modern korkuların (gayet ilkel, eksik) bir envanteridir. Ayrıca, bunların ortak kaynaklarını ve keşfedilmesi yoluna yığılmış olan engelleri arama ve bunları işlemez hale getirme ya da zararsız kılma şekillerini bulmak için (gayet ilkel, cevaptan çok soru bakımından zengin) bir teşebbüstür. Başka bir deyişle bu kitap bir reçete kitabı değil, hareket etmeyi düşünme ve düşünceli bir şekilde hareket etme davetidir. Tek amacı bu yüzyılın çoğunda (bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek) karşılaşacağımızdan emin olduğumuz görevin korkunçluğu konusunda bizi uyarmaktır, böylece insanlık yüzyılın sonunu getirebilir ve sonunda başlangıcında olduğundan daha emniyette ve kendine güvenli hissederek çıkabilir.

1
Ölüm Korkusu

Yazmak için oturduğum bugün 3 Haziran 2005; bu ayrıca *Biri Bizi Gözetliyor [Big Brother]*'un altıncısının sekizinci günü, uzun *Ayrılış* günleri dizisinin ilk günü olmasaydı önceki ve sonraki günlerden pek ayırt edilemeyecek sıradan bir gün olabilirdi. Bu rastlantı bu günü olağandışı kılmaktadır: Çoğu kimse için bu, hangi taraftan baktığına bağlı olarak bir ilham günü, bir kurtuluş günü ya da bir bağışlanma günüydü.

İlham: Uzun zaman önce kuşkulandığın ama düşünmeye pek cesaret edemediğin ve sorulduğunda onunla ilgili tüm bilgiyi öfkeyle reddettiğin şey; şimdi tabloid ön sayfaların her tarafına serpiştirilmiş dev puntoların ihtişamı içersinde yıkanarak ekranda izliyorsun. Bunu da senin gibi milyonlarca

erkek ve kadın eşliğinde yapıyorsun. Baştan beri hissettiğin ama dillendirmekte sorunun olan şey şimdi senin ve diğer herkes için zevkle heyecanlandıran ve iğrendirici şekilde fena olan tüm açıklığıyla ve yalnızca ürkütücü milyonların verebileceği kadar bastırılmaz bir otoriteyle telaffuz edilmiştir. Uzun hikâyeyi kısaltırsak: Daha önce yalnızca *hissettiğin* (kuşkulandığın, tahmin ettiğin) şeyi artık *biliyorsun* hem de kesinlikle biliyorsun.

"Resmi *Biri Bizi Gözetliyor* sitesi"ndeki öykünün akışı şöyle:

> Craig muhtemelen *Biri Bizi Gözetliyor* evindeki son gece uykusuna hazırlanırken düşüncelerinin yaklaşmakta olan ayrılışta olduğu belliydi.
> Ev arkadaşları yatak odasında uyumakla oturma alanında konuşmak arasında bölünmüşken, Craig yalnızca kendisiyle arkadaşlık ederek mutfakta tek başına oturmayı seçmişti.
> Sabahlığını giymiş, mutfakta çalışma tezgâhına çökmüş halde tek başına otururken yalnız bir figür oluşturmaktaydı. Başı elinde, üzgün görünüşlü Craig boşluğa ümitsizce baktı. Akşamın erken saatlerinde ev arkadaşlarını eğlendirmek için Britney gibi giyinen fıkır fıkır çocuğun ancak gölgesi gibiydi. Evdeki son tam gününü geçirmiş olabileceği fikrine vardığı açıktı... Birkaç dakika daha amaçsızca bakındıktan ve düşünce içersinde tamamen kaybolmuş gibi göründükten sonra nihayet yatma zamanı geldiğine karar verdi ve kendini yatağa attı.
> Kaybolmuş bir kukla gibi görünen o, hâlâ sakinleşememişti ve karanlığa bakarak yatağın içinde oturdu.

Zavallı Craig, gözüken ayrılış onu gerçekten rahatsız etmişti. "Yaklaşmakta olan ayrılış"... "Son tam gün"... "yalnızca kendisiyle arkadaşlık etmek"... Bütün bunlar gayet acı verici bir şekilde tanıdıktır. Peki, bu raporu okuduğunuzda birisi size bir aynayla uysalca hizmet etmiş gibiydi. Daha doğrusu birisi mucizevi bir şekilde mikrofonlar ve spot ışıklarıyla tamamlanan bir TV kamerasını zihninizin ziyaret etmekten korktuğunuz en karanlık köşelerine doğrultmayı başarmış gibiydi... Geri kalanlarımız gibi, içinizde dışarı çıkmayı bekleyen bir Craig hissetmediniz mi? Pekâlâ, Craig öyle yaptı ve hepimiz onun

ıstırabının verdiği ders için müteşekkir olmalıyız. Ertesi gün Craig'in korkusunun erken olduğunu ve ilk atılanın o değil, Mary olduğunu öğreneceğinize aldırmayın.

Resmi *Biri Bizi Gözetliyor* sitesi uzman olarak, uzman olduğu şeyler hakkında en iyisini bilmek *zorunda* olan *uzmanlardan* aktararak, "Ladbrokes, mikrofon takmayı reddettikten sonra Mary'nin popüleritesinin "düştüğünü" söyledi" diye açıklıyor; aktarma yapılan uzmanların en iyi bildiği şeyler de kamusal sempati ve antipatilerinin eğilip bükülmesi. Uzmanların dediğine göre Craig'i atılmakla tehdit eden orijinal günah onun düşüncesizce *gevezeliğiydi* (ve bir izleyici olarak benzer görüşteki izleyiciler adına şikâyet etmekteydi: "O mutlak bir yüz karası: Kovulacak kadar cahil, yavan, ahmak, şişko ve aptal. Eve hiçbir şey katmıyor. Onu kovun, sonra da kucağındaki köpeğini atın") fakat Mary'nin açıkça itirafı *reddetmesinin* Craig'in bütün kusurlarının toplamından bile daha sinirlendirici ve kınanır bulunduğu açıktı. Sonunda Mary vazgeçip kendisini dinlenir hale getirince daha da derin bir sorunun içine düştü: "Başkalarını eleştirmeye devam etti"... salı günü, "Ayrılmak istiyorum. Herkes beni iğrendiriyor. Ben taklitçi değilim. Burada entelektüel sohbet yok, benimse buna ihtiyacım var" dedi.

Hangisi daha iyi? Dilini tutmak mı yoksa başkalarını gözetleyenlere içindekini dışarı vurup, en saklı düşüncelerini masaya yatırarak itaat etmek mi? Bu soruya iyi bir cevap olmadığı bellidir. Turaysa siz kaybedersiniz, yazıysa onlar kazanır. *Ayrılışınızı atlatmanın kusursuz bir yolu yoktur*. Bu tehdit uzaklaşmayacaktır. Darbenin sapmasını (hatta gecikmesini) garantilemek için yapabileceğiniz çok az şey vardır. Kural yok, reçete yok. Yalnızca denemeye ve yanılmaya devam edin. Sekizinci Gün'ün dersi kaçırılmış olabilir diye: Yalnızca yedi gün sonra, On beşinci Gün evden ayrılmak Lesley'in kısmeti olduğunda ("Lesley, *Biri Bizi Gözetliyor* evini bekleyen kalabalığın gürültülü bir yuhalama korosuyla terk etti") Esrarlı kader değişimlerine karşı ateş püskürme sırası Craig'e gelmişti:

"Gülünç bu" diye somurttu. "Buna inanamıyorum. O gitmeyi hak edecek bir şey yapmadı."

Pekâlâ, bütün mesele kişinin ayrılmayı "hak etmek" için "bir şey yapması" gerek*me*diğidir, öyle değil mi? Ayrılmanın adaletle bir ilgisi yoktur. Kalabalığın yuhalamalar ve alkışlar arasındaki tercihine gelince, "sadece tatlılar" fikri ne burada ne de orada vardır (tavşanla koşmak yerine tazılarla avlanırken bunu kabul etmeseniz bile). Toplan git emrinin geliyor olduğuna emin olamazsınız, yaptığınız hiçbir şey de onu getirmeyecek ya da gelmesini durdurmayacaktır.

Reality TV'nin anlattığı şey *kaderdir*. Bildiğiniz gibi ayrılış *kaçınılmaz* bir kaderdir. Aynen bir süre uzak tutmaya çalışabileceğiniz; ama nihayet gelip çattığında denediğiniz hiçbir şeyin durduramayacağı ölüm gibi. Bu iş böyle, nedenini sormayın.

Kurtuluş: Artık bildiğinize, bilginizin milyonlar tarafından paylaşıldığını ve güvenebileceğiniz bir kaynaktan geldiğini de bildiğinize göre (bir başka popüler TV şovu olan *Kim Milyoner Olmak İster*'de doğruyu arayanlar için cankurtaran olarak seçilen "izleyicilerin fikri" boşuna değildi) kendinize işkence etmeyi bırakabilirsiniz. Duygularınız, kuşkularınız ve önsezilerinizden ya da bunları aklınızdan çıkarıp bilinçaltınızın en karanlık mahzenlerinde çürümeye göndermeye çalışmaktan dolayı utanç duymanıza gerek yok. Aleni şekilde alınıp verilmese *Biri Bizi Gözetliyor*'un, komutları yerine getirme çabası içersindeki evin sakinlerinden ilk olarak hangisinin başarısız olacağını bulmak için tasarlanmış komutları aynen herhangi bir psikoanaliz oturumu gibi olurdu. Bu oturumlar daha düne kadar katlanılmaz görünen düşüncelerle sonsuza kadar mutlu yaşamanıza ve daha birkaç gün önce rezil görünen kıyafetin içinde bugün gururla defile yapmanıza izin verilmesi anlamına gelir. *Biri Bizi Gözetliyor* denilen o aleni psikoanaliz oturumunda gizli önsezileriniz Reality TV gibi bir otoritenin yankılanan onayını almıştır, böylece kafa yormanıza ve kendinize işkence etmenize gerek yoktur: Aslında bu *real* dünyanın işleyiş şeklidir. Adını George Orwell'a sormadan ödünç aldığı öncülünün

[Big Brother] tersine, bugünün *Biri Bizi Gözetliyor*'u insanları *içeride* tutmakla ve çizgiye bağlı kalmalarını sağlamakla değil, insanları *dışarı* atmak ve bir kez dışarı atıldıklarında gereken şekilde gidip geri gelmeyeceklerini kesinleştirmekle ilgilidir.

"Reality TV"nin açıkça gösterdiği ve ikna edici bir şekilde kanıtladığı gibi, o dünya "kim kimi çöpe gönderiyor" ile ilgilidir; daha doğrusu, şans verildiğinde onların sana yapmak isteyeceklerini senin başkalarına yapmak için hâlâ vakit varken ve onlar kendi arzularına göre hareket edemeden önce bunu *ilk* kimin yapacağıyla. Hâlâ mikrofon taşıyorken Mary'nin daha sonra *kendisinin* ayrılması için oy verecek birisi hakkında "küstah ihtiyar, burada olmamalıydı!" dediğini gördünüz. Feda edilmek üzere olan Mary feda edenlerle aynı oyunu oynadı, farklı da oynamadı; izin verilseydi feryat figana katılmakta bir saniye tereddüt etmeyecekti.

Tahmin ettiğiniz gibi, çıkarılmayı tamamen iptal etmenin bir yolu yoktur. Soru bunun olup olmaması değil, *kim* ve *ne zaman* sorusudur. İnsanlar kötü oldukları için değil, birisinin çıkarılması *zorunluğu* oyunun kurallarından biri olduğu için ve diğerlerinin kendi gibilerine üstünlük sağlama sanatında daha becerikli olduklarını kanıtladıkları için atılıyor; yani hem çıkaranların hem de çıkarılanların birlikte oynadıkları oyunda diğer oyuncuları yenmekte. İnsanlar oyunda kalmayı hak etmiyor kabul edildikleri için atılmıyor. Tam tersi: Doldurulması gereken bir çıkarılma kotası olduğu için insanların kalmayı hak etmediği bildiriliyor. Ne olursa olsun her hafta ev sakinlerinden biri kovulmak *zorunda*. Ne kadar başka türlü davransalar da bunlar tüm ev sakinleri için mecburi ev kuralları.

Biri Bizi Gözetliyor dürüsttür: Ev kurallarında erdemliyi mükâfatlandırmak ve muzırı cezalandırmakla ilgili hiçbir şey yoktur. Bu tamamen yerine getirilmesi gereken haftalık çıkarılma kotasıyla ilgilidir. Sunucu Davina McCall'ın bağırışını işittiniz: "Craig ve Mary'nin kaderi sizin elinizde!" Anlamı: Seçenek var ve siz kurbanınızı seçmekte serbestsiniz; birini *ya da* diğerini atma seçeneğiniz var; ama ikisini birden atma ya da

ikisini birden bırakma seçeneğiniz yok. Öyleyse bundan sonra yüksek sesle onaylandıklarında içgüdü ve önsezilerinizi takip etmekte kendinizi özgür hissedin. Birinin çıkarılması için oy kullanmakta yanlış yapamazsınız. Ancak oynamakta tereddüt ettiğinizde ve direndiğinizde oyunda kalma ya da oyundan çıkma riskine girersiniz. Çıkarılma oyunu oynamaktan hoşlanmamanız da diğerlerinin atılmanız için oy kullanmasını engellemeyecektir.

Nihayet – *bağışlanma*. Çifte, iki ağızlı, aslında geçmişi ve geleceği kapsayan bağışlanma. Gerçekten eski fenalıkların ve gelecek şeytanlıkların ikisi de artık affedilmiştir. Karanlıktaki eski yoklamalar artık gelecekteki rasyonel tercihler bilgeliğine geri dönüşmüştür. Öğrendiniz; ama ayrıca *eğitildiniz*. Ortaya çıkan hakikatle faydalı beceriler, kurtuluşla da becerileri çalıştırma cesareti gelmiştir. O resmi "suçsuz" hükmü için *Biri Bizi Gözetliyor* üreticilerine müteşekkirsinizdir. Ekrana yapışmış kalabalıklara katılmanız, böylece hükmü yetkin, gerçekten umumi ve genelde bağlayıcı kılmak, bu arada da TV izleme oran ve kârlarını göğe yükseltmek de bu minnettarlıktan gelir...

Biri Bizi Gözetliyor karmakarışık bir gösteridir ya da en azından daha merhametli eleştirmenlerin demeyi tercih ettiği gibi "çok yönlü" ya da "çok katmanlı"dır. İçersinde cinsiyeti, ten rengi, sınıfı ya da okul diploması ne olursa olsun herkes, en azından çok kimse, belki de çoğu kimse için bir şey vardır. Ev arkadaşlarının çıkarılmaktan kaçınmak için ümitsizce mücadelesi TV ekranlarına pislik sevenleri ya da insanların çoğunlukla düştüğü bilinen gizli derinliğin ne kadar ve ne çeşitli olduğunu öğrenmeye hevesli insanları çekebilir; çıplak et ve cıvık ve seksi olan her şeyin hayranlarını çeker ve büyüler. Daha zengin bir argo sözlük ve bunun kullanımında daha fazla ibret ihtiyacı olan insanlara sunacak çok şeyi vardır. Aslında fayda listesi uzun ve çeşitlidir. *Biri Bizi Gözetliyor* düşkünleri eleştirmenler tarafından her defasında mantıklı bir nedenle, çok sayıda aşağılık dürtüyle suçlanmıştır. Hatta arada sırada onlara bazı soylu dürtüler bile atfedilmiştir.

Biri Bizi Gözetliyor gösterisini çok farklı insanlar farklı sebeplerle açabilir. Gösterinin ana mesajı derhal ve yanılmadan farkedilmeyecek şekilde başka birçok çekici şeye sarılmış halde gizlice içeri sızar; birçok izleyici başka oyalayıcılar aradığı için beklenmedik ve umulmadık biçimde gelebilir. Hatta bazıları tarafından fark edilmeden kalabilir. Eleştirmenler öncelikle görgünün savunulmasıyla (özellikle de kendilerinin zevkliliği bayağılıktan ayırmak hususundaki devredilmez ve paylaşılmaz haklarını korumakla) ilgili olduğundan o ana mesaj tamamen dikkatten kaçabilir...

Yine de bilgi sınayan bir TV yarışması olarak hafif, bir başka ödül kovalama turnuvası olarak daha da hafif kamufle edilmiş ve izleyicilere insanın aşağılanması gösterisini çıkarılmanın, bunu da kendini feda etmenin izlemesi dışında hiçbir manevi ya da dünyevi bir zevk sunmayan *En Zayıf Halka* gösterisinde bu olamaz. "Bilgi yarışması" kategorisine konulan bir gösteride ne yazık ki kaçınılmaz olan soru ve cevaplar mahcubiyeti ele veren ve af dileyen bir telaşla sunulmaktadır: "Gerçekten önemli şeylere verilmesi gereken değerli vaktinizi ziyan etmekten son derece üzgünüm ama benim kadar siz de biliyorsunuz ki siz ve ben görüntüyü sürdürmek zorundayız"; kaçınılmaz da olsa acınacak soru ve cevaplar, asıl temanın kesilmesi, dramın art arda gelen uzun perdelerini ayıran kısa aralar, çoğu olmasa da bazı izleyiciler için yalnızca dinlenme ve bir yudum daha çay ve bir tane daha çerez atıştırma fırsatı.

En Zayıf Halka su katılmamış bir *Biri Bizi Gözetliyor* mesajı, hapa sıkıştırılmış bir mesajdır. Mümkün olduğunca yalın esasları bırakılmış olup, doğrudan meselenin kalbine, yani çıkarılma âdetinin kutlanmasına gitmektedir. Bunun aslında oynadıkları oyunun kendisi olduğuna kuşkuları kalmayan oyuncular uzun birçok haftada değil, otuz dakikada birer birer çıkarılmaktadır. Resmi isminin ima ettiğinin tersine, gösterinin gidişatı içinde aydınlanan gerçek maksat, peşpeşe gelen rountlarda kimlerin "en zayıf oyuncular" olduğunu bulmak değil, herkese her rountta birinin "en zayıf" ilan edilmek zorunda

olduğunu hatırlatmak ve bir kişi dışında herkesin elenmesi gerektiği için tek galip hariç herkesin en zayıf olduğunun bildirilme sırasının kaçınılmaz bir şekilde geleceğini göstermektir. Oyun başlamadan önce bir kişi dışında herkes fazlalıktır; oyun yalnızca ortak kaderden muaf olanın kim olduğunu ortaya çıkarmak için oynanmaktadır.

En Zayıf Halka gösterisinin başlangıcında hepsi de kazançlarını ortak pota koyan birkaç oyuncuya sahip bir takım vardır. Sonunda tüm ganimeti cebe atan yalnızca bir oyuncu olur. Ayakta kalmak birinin şansıdır; lanetlenmek ise geriye kalanların kaderidir. Kendileri de oylanıp çıkarılmadan önce bütün oyun arkadaşları ancak özenle yapılan bir görevin, iyi yapılan bir işin ya da iyi öğrenilen bir dersin sunduğu tatminle, çıkarılan komşunun fenalıklarının kendi hükümlerini mukadder bir sonuç haline getirdiğinin ispatlanmasıyla yatıştırılmış bir vicdanın olası sızılarıyla art arda gelen atılma ritüellerine katılacaktır. Ne de olsa oyuncuların görevinin bölünmez bir (belki de asıl) parçası atılma oylamasını yenilgiden dolayı sorumluluklarının kabulü ve atılmayı davet eden eksikliklerin aleni itirafıyla izlemektir. Yeknesak bir düzgünlükle itiraf edilen ana kusur diğerlerini kurnazlıkla alt edememe günahıdır.

Ahlaki eski zaman öyküleri erdemlileri bekleyen armağanlar ve günahkârlar için hazırlanmış cezalarla ilgilidir. *Biri Bizi Gözetliyor*, *En Zayıf Halka* ve akışkan modern dünyamızın sakinlerine önerilen ve onlar tarafından hevesle benimsenen sayısız benzer ahlak öyküleri diğer ve farklı gerçekleri desteklemektedir. Birincisi, cezalandırma norm, mükâfat ise istisnadır: Kazananlar genel çıkarılma hükmünden muaf olanlardır. İkincisi, bir yandan erdemle günah arasındaki, diğer yandan mükâfatla ceza arasındaki bağlantılar ince ve gelişigüzeldir. İncillerin Yakubun Kitabı'na* indirgendiğini söyleyebilirsiniz.

Zamanımızın ahlak öykülerinin anlattığı şey nedene ihtiyacı olmayan ve açıklama istemeyen darbelerin gelişigüzel vurduğudur, erkek ve kadınların yaptıklarıyla başlarına gelenler ara-

* Tevrat'ta yer alan kitaplardan biri. (ç.n.)

sında (o da varsa) en zayıf bir halka bulunduğu, acı çekmekten kaçınılmasını garantilemek için yapabilecekleri az şey olduğu ya da hiç olmadığıdır. Zamanımızın "ahlak öyküleri" insafsız tehdit ve atılmanın yaklaşmasıyla ve bu kaderi savuşturmakta neredeyse aciz olan insanla ilgilidir.

Tüm ahlak öyküleri korku ekmek suretiyle hareket eder. Ama eğer eskinin ahlak öyküleri sayesinde ekilmiş olan korku telafi ediliyorsa (yani korku bir panzehirle, korkuya yol açan tehdidi gidermek için, korkudan muaf bir yaşam reçetesiyle tamamlanmış olarak gelmişse) zamanımızın "ahlak öyküleri" merhametsiz olmak eğilimindedir; bunlar telafi kabul etmez. Bunların ektiği korkular inatçı, hatta *kökü kazınmazdır*: Kalmak üzere buradadırlar; bir süreliğine askıya alınabilir ya da unutulabilirler (baskı altına alınabilirler) fakat defedilemezler. Böyle korkuların panzehiri bulunamamıştır ve icat edilmesi de olası değildir. Bu korkular tüm hayata nüfuz eder ve onu yutar, beden ve aklın her bir kıyısına köşesine ulaşır ve yaşam sürecini kesintisiz ve bitmez bir "saklambaç" oyunu, dikkatsiz bir anın telafisiz yenilgiyle sonuçlandığı bir oyun haline getirir.

Zamanımızın ahlak öyküleri aleni ölüm provalarıdır. Aldous Huxley, ölüm korkusuna karşı çocuklar büyüklerinin ölüm döşeği etrafında toplanmışken onlara sevdikleri tatlıları ikram ederek şartlandıran/aşılayan Cesur Yeni Dünya'yı hayal etmiştir. Ahlak öykülerimiz ölüm manzarasını aleladeleştirerek ölüm korkusuna karşı bizi aşılamaya çalışmaktadır. Bunlar ölüm çıplak haliyle gelmeden önce aleladeliğine alışacağımız umuduyla onun toplumsal dışlanma kıyafetine girmiş gündelik kıyafet provalarıdır.

Telafi edilmez... çaresiz... geriye çevrilmez... iptal edilmez... fesih ya da tedavi edilmez... Dönüşü olmayan nokta... Son... Nihai... *Her* şeyin sonu. Bütün bu nitelemelerin tümüyle ve istisnasız bir şekilde atfedilebileceği yalnızca tek bir olay, bu kavramların bütün diğer uygulamalarını mecazi kılan bir olay vardır; bunları saf, katıksız ve su katılmamış ilk anlamlarıyla bağdaştıran olay. Bu olay ölümdür.

Ölüm, başka hiçbir niteliğe benzemeyen o nitelik, diğer tüm nitelikleri tartışılabilir olmaktan çıkaran o nitelik nedeniyle korkuludur. Ölüm hariç bildiğimiz her olayın bir geçmişi, bir de geleceği vardır. Ölüm hariç her olayın, harflerin en küçüğüyle de olsa sabit mürekkeple yazılmış bir oyunun "devam edeceğine" dair bir vaadi vardır. (Cehennemin kapısından geçtikten sonra... "Tüm umutları terk et" işaretinden sonra her türlü şey olmaya devam ettiği için, Dante Alighieri'nin o son, temyiz yoktur cümlesini cehennemin kapısının üstüne kazıma fikri aslında meşru olmasa da) ölümün tek bir kitabesi vardır: *Lasciate ogni speranza.* Yalnızca ölüm bundan sonra hiçbir şey olmayacak, *sana* hiçbir şey olmayacak, *senin* görebileceğin, işitebileceğin, dokunabileceğin, koklayabileceğin, hoşlanabileceğin ya da hayıflanabileceğin hiçbir şey olmayacak demektir. Ölümün yaşayanlar için anlaşılmaz kalması bu nedenledir; gerçekten de iş insan hayaline hakikaten geçilmez bir sınır çizmeye gelince ölümün rakibi yoktur. Tahayyül edemediğimiz, edemeyeceğimiz tek şey, bunu tahayyül edecek olan bizi içermeyen bir dünyadır.

Ne kadar zengin olursa olsun hiçbir beşeri deneyim hiçbir şeyin olmayacağı ve başka bir şeyin yapılmayacağı zaman ne hissedildiğine dair bir ipucu vermez. Günbegün hayattan öğrendiğimiz şey tam tersidir; ama ölüm öğrendiğimiz her şeyi iptal eder. Ölüm "bilinmezin" ta kendisidir; bütün diğer *bilinmezlerin* içinde tamamen ve hakikaten *bilinmez* olan tek şeydir. Ölüme hazırlanmak için ne yapmış olursak olalım, ölüm bizi hazırlıksız yakalar. Üstüne üstlük, "hazırlık", yani hayat bilgeliğini tanımlayan o bilgi ve beceri birikimi fikrini geçersiz ve hükümsüz kılar. Bütün diğer umutsuzluk ve bahtsızlık, cahillik ve acizlik vakaları gereken çabayla tedavi edilebilir. Bu edilmez.

"Asıl korku", ölüm korkusu (doğuştan, özgün korku), biz insanlar bunu evrim süreci içersinde bütün hayvan cinslerine (ya da en azından aralarında yeterince uzun süre hayatta kalmış, böylece varlıklarının kaydedilmesine yetecek kadar iz bırakmış olanlarına) programlanan hayatta kalma içgüdüsüne

borçlu olarak tüm hayvanlarla paylaşmaktayız. Fakat yalnızca biz insanlar ölümün kaçınılmaz olduğunu biliriz ve bu bilgiye sahip olmaya dayanmak gibi müthiş bir işle, ölümün kaçınılmazlığının farkındalığıyla ve buna rağmen yaşama işiyle yüzleşiriz. Maurice Blanchot, insan madem yalnızca insan olduğu için ölümü biliyor, öyleyse kendisi yalnızca oluş sürecindeki ölüm olduğu için insandır önerisinde bulunacak kadar ileri gitmektedir.[1]

Ölüm varken ben artık yokum, ben varken de ölüm yok diye iddia ederek ölüm korkusunun akla ters olduğunu vaaz eden Sofistler hatalıydı: Ben varken, ölümün er ya da geç varoluşuma son vermek *zorunda olduğu bilincim* bana eşlik ediyor. Donanmış olduğumuz içgüdüler bu işin çözülmesinde, yani bu "ikincil korkuyla", kapıyı çalan ölümden değil, er ya da geç kesinlikle çalacağına dair bilgimizden sızan korkuyla mücadele etmek ya da bunu yatıştırmak için pek yararlı olmaz. Bu işin çözülmesi, insanların kendileri tarafından üstlenilmeli, yapılabilirse de yapılmalıdır. Ve bu katışık bir başarıyla da olsa iyi kötü yapılmıştır.

Bütün insan kültürleri hayatın ölüm bilinciyle yaşanabilir kılınması için tasarlanmış hünerli aygıtlar olarak deşifrelenebilir.

Kültürlerin, "ölümün kaçınılmazlığı ile yaşamayı mümkün kılma" alanındaki icatçılığı sınırsız olmasa bile şaşırtıcıdır. Aslında kaydedilmiş hilelerin hayret verici çeşitliliği az sayıda kategoriye indirgenebilir; bunların tüm çeşitleri birkaç ana strateji altında listelenebilir.

İlgili kültürel icatlar arasında uzak arayla en yaygın ve bariz şekilde en etkin, ayrıca da en cazip olanı ölümün bir son olmasının reddedilmesi yani, (esasen sınanabilir olmayan) ölümün dünyanın sonu değil, bir dünyadan diğerine geçiş olduğu fikridir (Sandra M. Gilbert'in son zamanlarda ileri sürdüğü gibi, *bitiş* değil, bir *son nefestir*)[2] Ölenler varolan tek dünyadan

1. Bkz. Maurice Blanchot, *The Gaze of Orpheu*, Station Hill, 1981.
2. Bkz. Sandra M.Gilbert, *Death's Door: Modern Dying and the Ways we Grieve*, W.W.Norton, 2005.

ayrılıp, var olmayışın alt dünyasında çürüyüp kaybolmayacak, yalnızca bir zamanlar kendilerine ait olduğunu söylemeye alıştıklarından biraz farklı (yine de avutucu bir şekilde benzer) biçimde de olsa var olmaya devam edecekleri bir başka dünyaya gidecektir. Bedensel var oluş sona erebilir (ya da sadece ikinci gelişe veya son hüküm gününe kadar askıya alınabilir ya da reenkarnasyon yoluyla ebedi geri dönüşte olduğu gibi bir biçimden yalnızca bir başka bedensel biçime girmek üzere sıyrılabilir); kullanılıp yıpranmış bedenler çürüyebilir; ama "dünyada olmak" buradaki ve şimdiki bu etli-kemikli kabukla sınırlı değildir. Aslında mevcut bedensel var oluş (reenkarnasyondaki gibi) sürekli biçim değiştirse de asla bitmeyen bir var oluşun tekrarlanan bölümleri ya da ruhun ölümle başlayan ebedi yaşamının başlangıç kısmı olabilir, böylece (Hıristiyanlığın ölümden sonraki yaşam hayalinde olduğu gibi) ölüm anını ruhun bedensel kılıfından kurtulma anına çevirir.

Hayatın sonsuzluğunun ilanına eşlik eden *Momento mori*, ölümü hatırla öğüdü, bu vaadin ölümün kaçınılmaz oluşunun acizleştirici tesiriyle mücadele etmedeki müthiş yeteneğini doğrulamaktadır. İlan işitilip, özümsenip, inanılınca artık ölümün sakınılmazlığını (boş yere) unutmaya çalışmaya gerek kalmaz. Gözlerin onun kaçınılmaz gelişinden kaçırılmasına ihtiyaç yoktur. Artık ölüm, görünüşü öldüren Gorgon* değildir: Kişi ölümün yüzüne bak*abil*mekle kalmayıp, kaçınılmaz ölümün işaret edeceği yeni tür hayat hakkında endişelenmeyi unutmasın diye yüzüne her gün ve günde yirmi dört saat bakmak *zorunda*dır. Hayata yaşanan her anı değerli kılan bir amaç ihsan ederek ölümün kaçınılmazlığının hatırlanması ölümlülerin hayatını doğru yolda tutar. "Momento mori" dünyevi hayatını ölümden sonraki hayatında mutluluğu kazanacak şekilde yaşa anlamına gelir. Ölümden sonraki hayat garanti edilmiştir, aslında kaçınılmazdır; fakat bunun niteliği ölmeden önce hayatını nasıl yaşadığına bağlıdır. Bu bir kâbus olabilir. Saadet olabilir. Şimdi işe koyulalım...

---

* Mitolojide bakanın taş kesildiği yılan saçlı cadı. (ç.n.)

Ruhun ebediliği dünyevi hayata hakikaten biçilmez bir değer ihsan etmektedir. Sonsuz mutluluğun temin edilmesi ve sonsuz eziyetin defedilmesi ancak ruhun hâlâ etli olan kabuğunda hapsedildiği burada, şimdi ve dünyada olabilir. Bedensel hayat sona erdiğinde çok geç olacaktır. Ölümün işaret ettiğine inanılan "ikinci bir şans yok" hükmüne tamamen yeni bir anlam verilmiş, hatta tersine çevrilmiştir. Şayet ölüm anında olmak zorunda olduğu gibi, erdemi tatbik etme ve kötülükten sakınma fırsatı bitiyorsa, Cennet ve Cehennem arasında zaten tercih yapılmış ve ruhun kaderi sonsuza kadar belirlenmiş olacaktır, öyleyse *sonsuzluk* üzerinde gerçek güce sahip olan şey belli ki bu iğrenç bir şekilde kısa olan *dünyevi* hayattır; *momento mori* yükümlülüğü de yaşayanları o gücü kullanmaya özendirmektedir.

Hıristiyanlığın kalıtsal ilk günah kavramı özellikle yerinde bir icattı; bu, bedensel yaşamın değerini daha da yükseltmiş ve önemini artırmıştır. Cennette bir yer elde etme şansını yüzde elliye getirmiştir. Cennette bir yerlerinin olmaması olasılığı büyük olan ilk günahın varisleri yaşam görevleri hakkında olumlu olmaya özendirilmiştir; hiç kimse masum doğmadığına ve daha başlangıçtan kalıtsal günah yüklenmiş olduğuna göre, ölümlülerin kısa ömürlü olan selamete erme güçlerini uygulamakta iki kat samimi ve hevesli olmaları gerekir. Kötülüklerden uzakta idare etmek yeterli olmayacaktır: İyi işlere ek olarak mümkün olduğunca özveri, fedakârlık ve kendi kendine uygulanan kefaret çilesi vs. de öbür türlü yakmak için cehennem ateşlerine sonsuzluk gerektirecek olan ilk günahın lekesini yıkamaya çağırılır. Ebediyet olasılığı kötünün ve uyuşuğun kâbusu ama iyi ve çalışkanın sonsuz sevinç kaynağıdır. Bunun iki yüzünün her biri eylemi esinlemektedir.

Ölümü tersine çevirmek, düşüşlerin en iğrencini yükselişlerin en mutlusu olarak yeniden şekillendirmek hakikaten ustaca bir hareketti. Bu, ölümlüleri ölümlülükleriyle uzlaştırmayı başarmakla kalmamış, hayata, dümdüz, katı basitliği içersinde bırakılırsa ölüm hükmünün kesinlikle reddedileceği bir duygu,

amaç ve değer katmıştır. O hareket ölümün yok edici gücünü müthiş bir yaşam zenginleştirici kuvvete çevirmiştir: Ölümü yaşam arabasına koşmuştur. Ebediyeti faninin erişimi içersine sokmuş ve durumunu kabullenen ölümlüleri ölümsüzlüğün kontrol masasına yerleştirmiştir.

Taklit edilmesi her şekilde denenmiş ve denenmesi kesinlikle hiç bitmeyecek olsa bile bu hareketin takip edilmesi zordu. Ölüm hayaletinin uysallaştırılıp evcilleştirilmesinde herhangi bir muadilinin orijinali kadar radikal olmadığı kanıtlanmıştır. Yalnızca evrensel ve tartışılmaz kader olarak ölüm sonrası yaşamın orijinal sunumu, dolayısı ile evrensel ve günah bağışlatıcı bir görev olarak korkunun uyandırdığı ölüme ilginin yeniden sunumu. Oysa bütün taklitler ölümsüzlüğe "vekâlet yoluyla yaşam" olarak, hatta o aşırı küçültülmüş biçimiyle yalnızca bir şans, hem yakalanabilecek hem de kaçırılabilecek bir şey olarak bakar. O ikameler ölümsüzlük elde etme şansını yakalamak için ne kadar başarılı olursa olsun, mücadele eden bireyler zaferlerinin sonuçlarını kişisel olarak tecrübe etme, hatta bunlara şahit olma vaadini elde etmiş değildir. Yalnızca hayal edip asla şahit olamayacakları sevinçler uğruna yaşayabilecekleri zevklerden neden vazgeçmeleri gerektiğini soranlara, ikame önermeler orijinal taktiğin tersine tatmin edici, bırakın evrensel olmayı, kuvvetle ikna edici bir yanıt bile sunamamıştır.

Ne kadar kusurlu olursa olsun bütün ikameler *fani* ve dünyevi olduğu kabul edilen hayatın *sonuçlarının kalıcılığı* üzerinde durarak ölümlü hayatı anlamlı kılmaya, o hayatın akışı içersinde yerine getirilen sıkı çalışmanın ziyan olmayacağına güvence vermeye ve kişinin o hayatı yaşayış şeklinin hayatın sona ermesinden çok sonra önemli olacağına, daha sonra olan hiçbir şeyin bunun neticelerini iptal edemeyeceğine kuşkucuları ikna etmeye çalışan ölümden sonra hayat klişesi üzerinde tasarlanmıştır.

Bu formüle göre hayatının kendi ölümünden sonra sürecek olan dünyada fark yaratıp yaratmaması ve bunun ne tür bir fark olması gerektiğine karar vermek ölümlüye kalmış bir

şeydir. Kişinin kendi ömrü tükendikten sonra devam edecek olan o dünyada başkaları yaşayacaktır; fark yaratan kimse onun sakinleri arasında olmayacaktır; fakat orada olacak olan başkaları sona eren o hayatın etkilerini yaşayacak ve umulur ki onaylayacaktır. Değer verdikleri şeyleri borçlu oldukları kimselere minnet duyacaklar ve minnet dolu hafızalarında yaşamalarını sağlayacaklardır. Fakat amelleri onların hayatını diğer türlü olacağından farklı (daha iyi) kılan bireylerin isimlerini bilmeseler de ölümlü ve artık unutulmuş birisinin hayatının meyve vereceği ve kalıcı iz bırakacağı gerçeği devam edecektir.

Orijinal taktiğe kıyasla bunun değiştirilmiş, muadil uyarlamaları ölümlülere açık olan seçenekleri görünür şekilde çoğaltmıştır. Muadil uyarlamaların sunduğu ölümsüzlük türünü kazanma şansının ilham verdiği kimseler için seçenekler tek bir Cennet-Cehennem ikileminin çok ötesine genişlemiştir. Hangi biçimde olursa olsun ölümsüzlük olasılığı mukadder bir sonuç olmaktan çıktığında tüm ilgililer için geniş bir icat ve deneyim alanı açılır. Ölümün son olduğunun reddedilmesi ruhun ölümsüzlüğünden ayrıştığında herhangi bir alternatifle birleşmekte serbesttir. Yine çok çeşitli kültürel icatlar kabaca, şahsi ölümsüzlük sunanlar ve şahsi olmayan bir varlığın yaşamasına ve direnmesine kişisel bir katkı vaat edenler şeklinde iki sınıfa indirgense bile, bu sıklıkla bireysel kimliğin öneminin hafife alınması ve nihayetinde kendini ret ve yok etmeye hazır olunmasının istenmesi pahasınadır.

Bireysellik her çeşit toplumda az kişinin gıpta edilen, yakından gözlenen ve korunan bir ayrıcalığı olmak eğilimindedir. Birey olmak kalabalıktan çıkmak, tanınır bir yüze sahip olmak, ismiyle bilinmek, bir başka bireyle karıştırılmaktan kurtulmak ve böylece kişinin kendi *ipséité*'sini* koruması demektir. Geçmiş "tarihsel anları" (yani neticeleri kendi zamanının ilerisine ulaştığı ve şimdi üzerinde elle tutulur bir iz bırakarak işin sonraki gidişatını değiştirdiği için kaydedilmeye değer

* Paul Ricoeur'e göre hâlâ sürmekte olan bir tarihi, bir hikâyeyi içeren öznellik biçimi. (ç.n.)

olduğuna inanılan anları) betimleyen tuvallerde "bireyleri" "kalabalık" ya da "kitle"den, bireylerin benzersiz ve tanınır yüzleriyle, diğerlerinin ise yüzlerinin art ardalılığı, belirsizliği ya da görünmezliğiyle ayırt edebilirsiniz.

Böylesine keskin bir zıtlık şaşırtıcı olmamalıdır; ne de olsa bireysellik ancak "bedava hediye" olarak gelmediği sürece ancak uğrunda mücadele edilmesi gerekiyor ve elde edilmesi için çaba icap ettiriyorsa bir "değerdir" ve bütün bu nedenlerden dolayı ilke olarak bazıları için mümkünken inatla diğerlerinin erişimi dışında kalır. Yüzü olmayan kalabalıklar, izdiham, sürü, güruh ya da ayaktakımı olmasaydı ya da bireysellik her bir kişinin doğuştan gelen, sorunsuz, gerçek niteliği olsaydı birey fikri her halükârda daha baştan doğmayacak olsa da parlaklık ve cazibesinin çoğunu kesinlikle yitirirdi. Sahibinin ölümünü izleyecek olan zaman dahil, gelecek zaman için yüz ve ismin tanınır eşsizliğinin korunması araçlarına erişim "bireyselliğin" gerekli bir özelliği; ama ayrıca belki de en arzu edilir bileşenidir.

Böyle bir sonuca erişmenin başlıca aracı "gelecek neslin belleğinde tutulma"nın kısaltılmışı olan "şöhret"tir. Bir bireysel ölümsüzlük vasıtasının şöhrete ulaşımı temin eden bir *kategoriye* üyeliğinin ve bu erişim için mücadelenin (bir kategoriyi üyelerine böyle bir ölümsüzlük bağışlamaya layık kılma mücadelesi de dahil) tarih boyunca kolektif bir iş olması çelişkilidir. İlk baştan kralların ve generallerin bir imtiyazı olan bu liyakat sonradan devlet adamları ve devrimciler (dolaylı olarak da onların yamultan ayna taklitleri olan skandalcılar ve asiler), kâşifler ve mucitler, bilim insanları ve sanatçılar tarafından kazanılmıştır. Hanedan rejimlerinin, teokrasilerin, cumhuriyetlerin ve demokrasilerin, tarım ve sanayi toplumlarının, modern öncesi, modern ve postmodern kültürlerin kendi şöhret dağıtım kuralları vardı.

Yine de kolektif ya da kategorik olarak sürdürülen bireysel şöhret hakkının iki ağızlı bir kılıç olduğunu not edelim; bu talihin bir gülüşü olmaktan çok kaderin bir cilvesi gibi gelebilir. Kurumsal olarak verilen bireysel şöhret hakkı doğru

türden şöhret, şan tahsisini garanti etmez; pratikte rezilliğin sonsuzluğu anlamına gelebilir. Gelecek kuşakların hafızası da dahil, tüm hafıza karma bir nimettir. İster onaylanmış, isterse kınanmış olsun kayda geçme ve anılma beklentisiyle bireysel performans bahşeden bir toplumsal kategoriye aitseniz şöhret bir *kaderdir*; ama bu şöhretin yaşama yeteneği ve içeriği daima ve sıkıntı verici bir şekilde eksik tanımlanmış olarak kalır. Selamet hakkının ömür boyu, hiç bitmeyen iyilik gerektirmesi gibi, bireysel şöhret hakkı da kesintisiz çaba ve bitmeyen uyanıklık görevi şeklinde yansır. Dinlenme vaat etmez ve endişe, özeleştiri ve muhtemelen kendini ayıplamayla dolu bir hayata delalet eder. Bir şansı kaçırma ya da kötü kullanma bunun reddedilmesinden daha fazla değilse bile daha az acı gelmez.

Bireysel ölümsüzlük şansı reddedilen yüzü olmayanlar, anonim *hoi polloi**, "sıradan" "ayırt edilemeyen" erkek ve kadınlar, hakkında istatistiksel tablolar yapılan o ham şey için ölümsüzlüğün bir başka çeşidi önerilmiştir: vekâleten ölümsüzlük ya da bireysellikten vazgeçilmesi yoluyla ölümsüzlük. Ya da bu gayrı-şahsileştirilmiş ölümsüzlüğün her biri tedavi edilmemiş, sonuçta iyileştirilemez olan Büyük Bilinmez korkusundan kendi yoluyla çıkar sağlayan kaç tane uyarlamasının sunulduğu ve sunulmakta olduğu düşünülürse bunun başka çeşitleri.

Şahsileştirilmiş ölümsüzlük "bir iz bırakmak" için zorlu çabalar isteyen yaşam zenginleştirici bir hatırlanır işler yapma önermesidir. Gayrı-şahsileştirilmiş ölümsüzlükse bunun tam tersini yapar. Bu, önemli sayılan herhangi bir şey başarma umudu az olan, ayrıca insan hafızasında kendi başına güvenli bir yer elde etme olasılığı düşük olan sayısız erkek ve kadına teselli mükâfatı olarak sunulmuştur. Şahsi olmayan ölümsüzlük kişisel acizliği telafi eder; anonim var oluşa (yine anonim bir) sonsuzluk şansı verilir. Evet, kendi hayatları unutulacaktır; ama yine de bir fark yaratacaklar, iz bırakmadan gitmeyeceklerdir. Yine de o farkı yaratacak ve sonsuzlukta derin izler nakşedecek olan şey ölme şekilleridir. *Hayatta* ölümsüzlük kazanamayanlar

* Ayaktakımı. (ç.n.)

bunu ölümle kazanacaktır; bu onların ölümünü, yaşadıkları sürece varlıklarını hissettirme ve fark ettirme şansından mahrum edilmiş olaysız, donuk ve cazibesiz kişisel yaşamlarından çok daha sağlam, dayanıklı, güvenilir ve önemli bir şey oluşturmak için yararlı kılacaktır. Bu, kendilerinin vekâleten ölümsüzlük kazanabileceği o "bir şey"in yaşaması yoluyla, ölümlerini (umulur ki ölmeyen) bir davaya adamak sayesinde olur.

Ulus inşa etme çağının eşiğinde devrim sonrası Fransız Cumhuriyeti kadim Roma'nın *pro patria** formülünü diriltmiş, böylece bu "vekâleten ölümsüzlük", "telafi edici ölümsüzlük" için bir klişe oluşturmuştur. Bu, George L. Mosse'nin "ölümün millileştirilmesi" dediği, modern zamanlar boyunca izlenen bir strateji sayesinde başarılmıştır.[3]

Tomurcuklanan/emel sahibi olan uluslar güvende hissetmek için devlet güçlerine ihtiyaç duymuş, ortaya çıkan devlet de güçlü hissetmek için milli vatanseverliğe ihtiyaç duymuştur. Yaşamak için her birinin diğerine ihtiyacı olmuştur. Devlet, devletin tebaasına kişisel hayatlarını "hayal edilen topluluğun" yaşaması uğruna feda etmeye hazır olan milletin vatanseverleri şeklinde ihtiyaç duymuştur; millet de üyelerine onları "milli davaya" seferber etme ve gerektiğinde hayatlarını milletin ölümsüzlüğünün hizmetine teslim etmeye zorlama yetkisi almış bir devletin tebaası olarak ihtiyaç duymuştur. Hem devlet, hem de millet kendi sorunlarına en uygun çözümü *gayrı-şahsi* ölümsüzlüğe götüren *anonim* bir ölüm fikrinde bulmuştur.

Kitlesel biçimde silah altına alınmış ordular ve genel askerlik görevi çağında, kullanılmayan ölüm dehşeti ve ölümün yol açacağından kuşkulanılan boşluk korkusu kârlı bir biçimde kitlesel vatanseverliğin *seferber* edilmesi ve milli davaya adanılması için kullanılmıştır. Mosse'nin işaret ettiği gibi, "savaşta bir erkek kardeş, koca ya da arkadaşın ölmesi" "şehitlik", kişisel bir fedakârlık olarak görülmeye devam etse bile, "artık en azından aleni olarak kazancın kişisel kayba ağır bastığı söylenmekteydi".

* Vatan için. (ç.n.)

3. Bkz. George L.Mosse, *Fallen Soldiers*, Oxford University Press,1990, s.34.

Milli kahramanın ölümü kişisel bir kayıp ve facia olabilirdi; ama fedakârlık ölenin ölümsüz *ruhunun* selameti yoluyla değil, milletin maddi ölümsüzlüğü yoluyla fazlasıyla mükâfatlandırılmaktaydı. Avrupa'nın her yerine dağılmış olan şehitlikler gelip geçenlere müteşekkir milletin oğullarının fedakârlığını hizmetlerinin asla solmayacak anısıyla geri ödediğini ve onlar hayatlarını isteyerek feda etmeselerdi milletin ölenlerin şerefine anıt dikecek kadar yaşayamayacağını hatırlatmaktaydı.

Avrupa başkentlerinde tasarlanan anıtlar Meçhul Asker'in özverisini kutlamakta ve ne kahramanların askeri rütbesinin ne de aslında nihai fedakârlık anına kadar yaşanmış bütün hayatlarının o fedakârlığın takdir edilmesi ve sevgiyle hatırlanması için önemli olduğu fikrini yerleştirmiştir. Bu anıtlar yaşayanlara yalnızca harp meydanındaki ölüm anının hesaba katıldığını ve ölümün değerinin *yaşamların en değersizinin* bile anlamını geriye dönük olarak yeniden tanımlama (yüceltme ve soylulaştırma) gücüne sahip olduğunu bildirir. Milli hafızanın yıllık kamusal sergilenişi ek bir amaca hizmet etmiştir. Bu yıldönümü törenlerinin seyirci ve katılımcılarına gelecek kuşakların hafızasındaki ölüm sonrası var oluşun uzunluğunun milletin sürekli varlığına bağlı olduğunu hatırlatır: millet yaşadığı sürece (ama daha fazla değil) fedakârlık hatırlanacaktır, böylece milletin yaşaması için kişisel hayatın feda edilmesi yalnızca ölümü aşma yolu olmayıp, ölüm sonrası var oluşun nakledilebildiği, gelişebildiği ve güvende hissedebildiği bir dünyanın da koşuludur...

İlk kez yeni oluşmakta olan ulusların sözcüleri tarafından kullanılan bu hile, çok sayıda başka davanın ender olarak tamamen başarılı bir şekilde taklit etmeyi denediği bir şablon hazırlamıştır; belki ölümün nihai oluşunun dehşetinin açtığı yaraları iyileştirme yeteneği nedeniyle değil (o yetenek her zaman tartışmalıydı), o harika ölümden sonraki boşluk korkusunu ilerletmek ya da korumak istedikleri davaların hizmetinde yeniden kullanma fırsatı sayesinde. "Öleceksin ama yine de ölümün sayesinde ölümünün hizmet ettiği dava ebediyen

yaşayacak, böylece yiğitliğinin ölümsüzlüğünü taşa kazınmış ya da çeliğe dökülmüş çok sayıda anıttan daha da güvenli kılacak" formülü, ulus inşası şablonunu izleyen toplumsal düzenin tam ve kalıcı bir şekilde elden geçirilmesine önayak olan devrimci hareketler tarafından özel bir şevkle kullanılmıştır.

Aralarındaki farklılıklar ne kadar keskin olursa olsun şahsi ve gayrı-şahsi ölümsüzlük araçları ölümlülüklerinin farkında varlıklar olan tüm insanların karşısına çıkan ölümün tartışılmaz nihailiği probleminin ciddiliğini kabul etmektedir. Bu araçlar, bunlara olan rağbet ve (en azından kısmen) etkinliği ebedi hayat endişesinin (ya da bunun inkârının) ölümlülerin kaygıları içinde işgal ettiği önemli yere dolaylı olarak tanıklık eder. Bunlar ebediliğin müthiş, yüce, kesinlikle insanüstü ve çok korkutucu gücüne hepsi de kendi hayatlarının kısalığının gayet farkında olan insanlar tarafından yapılan tabiri caizse dolaylı övgüdür (yoksa kefaret mi?). Bunlar ancak ölüm korkusunun sürmesi, yatıştırıcı övgünün isteyerek yapılması ve gereken kefaretin genellikle isteyerek ödenmesi koşuluyla "anlamlı olur".

Bir diğer kültürel taktik şimdiye kadar araştırılan çareler ailesine paralel gitmektedir. Yukarıda tartışılan çarelerin tesirinin (ve çekiciliğinin) tarihsel olarak şekillenen şartları çözünüp yok olurken modern çağda tedrici ama sürekli olarak güç toplayan bu alternatif taktik bizim tüketicilerin akışkan modern toplumunda en yüksek mevkii kazanıyor gibidir. Bu taktik kalıcı, dayanıklı, uzun vadeli her şeyin değersizleştirilmesi yoluyla nihailik kaygılarının *marjinalleştirilmesine,* kişisel ömürden, hatta ömrü bölen vadesi belli uğraşlardan, ayrıca kişinin ebedilik içindeki yeri hakkında endişelenmesini sağlamak için ebedilik fikrinin şekillendiği şeyleri temin eden yaşam deneyimlerinden uzun sürmesi muhtemel olan her şeyin değersizleştirilmesine bağlıdır.

Marjinalleştirme taktiği insan bilincinden ebedilikle (hatta böyle bir süreyle) ilgili kaygıyı uzaklaştırma ve bunu bireysel yaşamın akışına egemen olma, biçimlendirme ve kolaylaştırma gücünden sistematik şekilde sıyırma çabasına bağlıdır.

Fani yaşamı ebediliğe bağlayan köprüler vaat etmek yerine, bu alternatif taktik ölümsüzlükle ilgili kaygıları kökünden keserek sürenin değerini açıkça önemsizleştirir, düşürür ya da reddeder; eskiden "sonrasına" verilen önemi şimdiki ana, kalıcıdan geçiciye aktarır. Böylece ölümü başka kullanımlara tabi kılarak ölümden sonraki hayattan daha elle tutulur ve (hepsinin üstünde) dolaysız olan sonuçları överek ölümün dehşetini orijinal nedeninden ayırır.

Bunun elde edilebilmesinin iki esas yolu vardır. Birisi ölümün *yapı-çözümü*dür. Diğeriyse *bayağılaştırılması*dır.

"Açık bir, ölümü bir kenara koyma, onu hayattan çıkarma eğilimi gösterdik" gözleminde bulunan Sigmund Freud şöyle izah ediyor: "Alışkanlığımız ölümün rastlantısal nedenselliğini vurgulamaktır; kaza, hastalık, enfeksiyon, ileri yaş; bu şekilde ölümü bir gereklilikten şansa indirgeme çabasını açığa vuruyoruz."[4] Ölümün bu şekilde "indirgenmesi" (ya da post-Freudcu ve biraz daha kesin bir dilsel yenilik kullanılırsa, "yapı-çözümü") modernite ruhuyla uyumludur (Freud'un alıntılanan sözlerini sınırlılığının farkında olmadığı için modern ruhun en cüretli olduğu bir zamanda yazdığına dikkat edin). Varoluşsal meydan okumayı teker teker ve kendi başına çözülmesi gereken, bilgi ve bu bilginin kullanılması için gerekli teknik araçların olması ve bu bilginin kullanım biçimine tamamen uyulması halinde çözüle*bilec*ek problemler toplamı şeklinde bölmek tipik bir modern davranıştı.

Yapı-çözümsel dürtünün geri planının bir yerinde halihazırda karşılaşılan ve ortaya konulacak olan problemlerin niceliğinin sınırlı olduğu, böylece yapılacak işler listesinin er ya da geç tamamen tüketilip bitirilebileceği şeklinde belirsiz ve ender dillendirilen bir varsayım belirmiştir. Tümüyle uğraşmak ve doğrudan yüzleşmek imkânsız olduğu için çözülmesi insan gücünün ötesinde görünen en büyük ve en kapsamlı işlerin bile belirli ve tek tek çözülebilir ufak birçok işe bölünebile-

4. Sigmund Freud, Thoughts for the time of war and death', Freud, *Civilization, Society and Religion*, ed. Albert Dickson, Penguin, 1991, s.77–8.

ceği, sonra da içeriği boşaltıldıktan sonra atılan boş bir raf gibi gündemden çıkarılabileceği umulmuştur. Başarılı uzun kampanya dizileri, adına bütün bu kampanyaların başlatılıp sürdürüldüğü savaşın kazanılamayacağını etkin bir şekilde gözden saklayabileceği için böyle bir umudun nafile olduğunu göstermek kolay değildir.

Ölüm konusuna yapı-çözüm uygulandığında gözden saklanan şey, insanların biyolojik olarak belirlenmiş ölümlülüğü hakkındaki katı ve zorlu gerçektir. Kişi, insanların ölümlülük yüzünden öldüğünü hiç olmasa da pek ender duyar... Ölümlülüğün sterilize edilmiş, örtülü sözel ikamesi olan "doğal nedenlerden ölüm" kavramı bile konuşma dilinden çıkmıştır. Sıhhiyeciler ölüm vesikasını doldururken "doğal nedenler" raporunu pek zor verir; alternatifleri, daha belirli açıklamaları yoksa "hakiki" (yani doğrudan) ölüm sebebini tespit için kesinlikle otopsi önereceklerdir. Böyle bir sebep tespit edememeleri profesyonel beceriksizlik delili olarak kınanabilir. Her ölümün özgün nedeni belirlenmek ve söylenmek zorundadır ve ancak böyle bir ölüm nedeni en azından ilke olarak her vakada olmasa bile ya önlenebilir ya da gereken çaba (yani daha fazla ilaç ve usul araştırma ve geliştirmesi) ile önlenebilir kılınabilecek meşru bir neden olarak kabul edilebilir. Ölümün niçin meydana geldiğinin izahı olarak "doğal nedenleri" rahmetlinin ne akrabaları ne de dostları kabul eder.

Böyle taktiklerin Roland Barthes tarafından ayrıntılı olarak anlatılan tarihi, doğa şeklinde betimleme stratejisinin tam tersi bir usul olduğunu görmeliyiz. Ölüm ihtimali efsanesi, kaçınılabilecek ya da kaçınılır hale getirilmesi gereken birçok insan hatasının ürünü olan doğal bir eylem betimlenerek yorumlanıp sürdürülmüştür. Barthes'in doğa olarak maskelenen kültürüne karşılık, ölümün doğallığı kültür olarak gizlenmiştir. Fakat o zaman Barthes tarafından araştırılan efsanelerin işlevi kırılgan ve olası kültür bütününü "muazzam"ın siperi ardında korumak iken, ölümün yapı-çözümünün amacı kesinlikle tersidir: ölümü daima ve zaten taşıdığı muazzam havasından sıyırmak.

Ölümsüzlük ihtimali bedensel ölümün yakınlığını kabullenirken ölümlü hayatın (faydalı) önem ve potansiyelini vurguluyorsa, ölümün yapı-çözümü de çelişkili bir şekilde ölümün yakınlığını görünür biçimde sorgulasa da dehşetinin yoğunluğunu arttırır ve ölümün yıkıcı gücünü müthiş yükseltir. Ölümün kaçınılmazlığı (iddia edilen gerçekliği) bilincini baskılayıp yaşam uğraşlarını onun baskısından kurtarmak yerine, ölümü hayatta her zamankinden daha hazır ve nazır, daha önemli hale getirir.

Ölüm artık insan faaliyetlerinin tümünde günde yirmi dört saat ve haftada yedi gün derinden hissedilen kalıcı, görünmez olsa da tetikte ve yakından dikkat edilen bir varlıktır. Ölüm belleği tüm yaşam işlevlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Tercihlerden oluşan bir yaşamda ne zaman bir tercih yapılacak olsa yüksek, belki de en yüksek yetki ona verilmektedir.

Önceden, uzak da olsa son olan dehşete düşürücü ölüm endişesi günbegün zamanı gözleme kaygısıyla ölümün sayısız, hazır ve yakın nedenlerini buna karşı mücadeleyle (daha doğrusu savuşturmayla) bölünüp, yeni keşfedilen ama önceden bilinmeyen hasta edici madde ve diyetlerle ilgili ikazlar peş peşe birbirini izleyince, şimdiye kadar tehlikesiz ve zararsız olduğuna inanılan ya da "ölümle ilgili" olduğu hiç düşünülmeyen eylem ve ortamlar dahil, her eylemin ve her eylem ortamının tamir edilmez zarara neden ve nihai sonuçlara sahip olmasından kuşkulanılır hale gelir. Artık ölüm tehdidinden bir an dahi rahat yoktur. Ölüme karşı mücadele doğumla başlar ve hayatın tümünü doldurur. Devam ettikçe, son savaş kaybedilmek zorunda da olsa zaferlerle bölünür. Yine de o son savaştan önce (savaşların hangisinin son olacağını önceden kim bilir?) ölüm "ışıkta gizli" kalır. Tehditlerle ilgili sayısız kaygılara bölünen ölüm korkusunun zehri bir parça seyreltilmiş biçimiyle de olsa hayatın tümünü doldurur. Ufak dozlarının hep hazır oluşu sayesinde ölüm korkusuna tümüyle "kapılmak" ve onun kâbus gibi olan tüm dehşetiyle yüzleşmek ihtimal dışıdır ve yaşama iradesini felç etmesi olasılığı pek azdır.

Bu nedenle yapı-sökümüyle onun vazgeçilmez ama ayrıca kaçınılmaz eşlikçisi olan ölümün bayağılaştırılması el ele gider. Eğer yapı-sökümü ölümün eşsiz ve nihai tüm dehşetiyle karşılaşmaktan kaçınmayı umarak dayanılmaz bir zorluğun yerine alelade ve esasen yerine getirilebilir işler koyuyorsa, bayağılaştırma da "ölümle yaşamayı" biraz daha dayanılır kılmayı umarak bu karşılaşmanın kendisini alelade, neredeyse günlük bir olay haline getirmektedir. Bayağılaştırma eşsiz ölüm tecrübesini yaşayanlar için erişilmez doğası sayesinde onların hayatını daimi ölüm provasına dönüştürerek ve böylece onları "sona erme" deneyimiyle tanıştırmayı, "mutlak başkalık"tan, ölümün topyekûn, mutlak bilinmezliğinden duyulan dehşeti yatıştırmayı umarak ölümlülerin günlük sıradanlık sahasına sokmaktadır.

"Sona erme" fikrine anlaşılabilir anlamını veren şey, terimin diğer tüm konuşma dili kullanımlarının o anlama dolaylı ya da dolaysız gönderme yaptığı ölümdür. Ölüm temsilleri, öbür türlü (Ernst Bloch'un üstünde durduğu gibi) biz müzmin "uman insanlar" için anlaşılmaz kalacak olan o "sona ermenin" gerçekten ne anlama geldiğinin sergilenişidir.

Jacques Derrida her ölümün *bir dünyanın* sonu ve her defasında *eşsiz* bir dünyanın, bir daha asla olamayacak ya da dirilemeyecek bir dünyanın sonu olduğu gözlemini yapmıştır.[5] Her ölüm bir dünyanın *kaybı*, *ebedi* bir kayıp, *değiştirilmez* ve *tamir edilmez* bir kayıptır. Asla bitmeyecek o dünyanın bundan sonra ebedi olarak *yokluğudur*. Ölüm şoku ve bunu izleyen yokluk kanalıyla sona ermenin anlamı, ebediyetin, eşsizliğin, bireyselliğin anlamları gibi onun *la memêté* ve *l'ipséité* şeklindeki iki yüzünde biz ölümlülere açıklanmıştır.

Fakat Vladimir Jankélévitch'in gözlemlediği gibi, her ölüm aynı esin, aydınlatma ve açıklama gücünü taşımaz.[6] Benim ölümüm sona erme olarak anlaşılamaz, hayal da edilemez

5. Bkz. Jacques Derrida, *Chaque fois unique, la fin du monde*, sunan Pascale-Anne Brault ve Michael Naas, Galilée, 2003.
6. Bkz. Vladimir Jankélévitch, *Penser la mort?* Liana Levi, 1994, s.10.

(içinde onun şahidi, kameramanı ve muhabiri olarak kendi varlığımı hayal etmeden benim olmadığım dünyayı hayal edemiyorum). İfade edildiği rakamlar ne kadar büyük olursa olsun soyut, demografik/istatistiksel bir kavram olarak kalmak zorunda olan üçüncü şahısların (yabancıların, yüzü olmayan ve isimsiz "diğerlerinin") vefatı bizi onarılmaz bir kayıp şeklinde etkilemeyecektir; böyle bir ölümü duyunca o haberi kaybediyor olabileceğimiz belli bir şeyle ilgili sayamayız (Derrida'nın tabiriyle, bize yok oldukları haber verilen kimselerin dünyasını tanımadığımızı söyleyebiliriz). Tüm insanlar ölümlüdür, yaşayan bütün canlı türlerinin tüm üyelerinin ölümü sayesinde kendilerini yenilediği fikrine alışığız ve zaman verilirse ölümün açtığı boşlukların yeniden dolacağını zımnen de olsa, varsayarız; sayılar ne kadar büyük olursa olsun, o kayıp onarılmaz değildir.

Böylece bana ölümle, her ölümle ve *yalnızca* ölümle alakalı olan o *sona erme* ve *değiştirilmezlik* imasında bulunduğu için tek bir çeşit ölüm, "senin", bir "üçüncünün" değil, "ikincinin", yakın ve değerlinin, hayatı benimkiyle iç içe girmiş birinin ölümü "ayrıcalıklı bir felsefi deneyimin" zeminini hazırlar. Bir başkasının bu ölümü henüz benimki olmasa bile, bana geri çevrilmez ve onarılmaz bir şey, bu bakımdan kendi ölümüme benzer bir şey olur. Sigmund Freud bunda hemfikirdir:

> ... ölüm sevdiğimiz birini, bir ebeveyni ya da evlilik ortağını, bir erkek ya da kız kardeşi, bir çocuğu ya da yakın dostu devirdiği zaman, bu tam bir çöküştür. Umutlarımız, arzularımız ve zevklerimiz onunla birlikte mezarda yatmaktadır, teselli olamayacağız, kaybın yerini dolduramayacağız.[7]

Son iki paragraf insani, tamamen insani olan evrensel ve ebedi durumdan bahsetmektedir. Tüm çağlarda ve tüm kültürlerde erkek ve kadınların hayatı aynı bizim hayatımız gibi diğer insanların, akrabalarının, komşularının, yakın arkadaşlarının

7. Freud, "Thoughts for the time of war and death", p.78.

hayatıyla iç içe geçme eğilimindedir. Etrafımızdaki bazı insanlara "Ben-Sen" ilişkilerinin örüldüğü sempati ve samimiyet ipleriyle bağlıyızdır. Ancak seçilmiş bu başkaları birer birer dünyamızdan kaybolarak ve dünyalarını da kendileriyle birlikte yokluğa götürerek ölürler; çoğu durumda bunların yeri dolmaz, hiçbir durumda yerleri tam olarak dolmaz ve onların yerini tam olarak doldurmanın olanaksızlığı var olmadığımız dünyayı, kendi ölümümüzden sonraki dünyayı, onu seyreden bizim olmadığımız dünyayı henüz göz önüne getiremesek bile, kendi ölümümüzün anlamını tahmin etmemizi sağlayarak "eşsizlik" ve "sona ermenin" hakiki manasını anlatır. Onlar birer birer terk ederken kendi dünyamız, kalanların dünyası, içeriğini parça parça yitirir. Uzun yaşamış ve birçok yakınının ve kıymetlisinin gidişini görmüş olanlar yalnızlığın artışından şikâyet eder: Ürkütücü, tekinsiz, dünyanın boşluğu deneyimi ölümün manasının bir başka dolaylı anlatımıdır.

Bütün bu nedenlerden, hayattaki bir yoldaşlığın bitmesiyle ortaya çıkan "Ben-Sen" dünya paylaşımı yalnızca asgari bir basitleştirmeyle ölüm deneyiminin "birinci dereceden kuzeni" olarak tanımlanabilir (tekrarlayayım: Yaşayanların ölüm deneyimine erişebildiği tek şekil budur). Fakat paylaşılan "Ben-Sen" dünyasının benzer bir sonuna yakın bir arkadaşın fiziksel ölümünden başka bir şey de neden olabilir. Farklı nedenlerden meydana gelse bile, insanlar arasındaki bağı koparan bir ilişki kesilmesi "sona erme" damgası da taşır (gerçek ölümün tersine bu damga silinebilse de; kuramsal olarak ortakların yabancılaşması sürecinde uzlaşma olanağının inatla reddedilmesi ve düşünülmez olduğunun bildirilmesiyle bu olayın varsayılan olasılığı son derece azalma eğiliminde olsa da bir ilişki yeniden canlandırılabilir ve diriltilebilir); bu nedenle ölüm deneyiminin tabiri caizse, *ikinci* dereceden kuzeni olarak görülebilir.

Ölüm deneyiminin o ikinci dereceden ikamesi, "ikinci dereceden kuzeni" sık sık tekrarlanan ve ebediyen tekrarlanabilir bir olaya dönüştüğünde vekâlet yoluyla "bayağılaşır". Bu aslında insani bağlar kırılgan, yalnızca geçici, olsa olsa az

bir ihtimalle kalıcı ve daha başlangıcında istendiğinde ve habersizce çözülmesi müthiş şekilde kolay hale geldiğinde olur. Akışkan modern çağın insani bağları açıkça kırılgan ve "bir sonraki bildirime kadar" hale gelirken, hayat hepsi de vekâleten yerine getirilen ama bu nedenle "Reality TV" gibi daha az "real" olmayan günlük ölüm ve "ölümden sonraki hayat", dirilme ya da reenkarnasyon provaları haline dönüşür. Ölüm deneyimini bütün hayat deneyimlerinden ayıran "mutlak başkalık" artık sıradan olmanın tanıdık bir özelliği haline gelir; bu şekilde gizeminden sıyrılan, alıştırılan ve evcilleştirilen vahşi hayvan evcil hayvana dönüşür.

Boşanma dul kalmaya benziyor olabilir; fakat Jean Baudrillard'ın işaret ettiği gibi "benzerlik", gerçekliğin özelliklerini "yerine getirir gibi görünen", böylece istemeden o gerçekliğin üstünlüğünü yeniden tesis ve tastik eden bir taklit değildir.[8] Taklidin tersine, "benzerlik" gerçeklikle bunun temsili arasındaki farkı reddeder ve böylece hakikatle sahtelik arasındaki ya da tasvirle bunun çarpıtılması arasındaki zıtlığı hükümsüz ve geçersiz kılar. Baudrillard, benzerliği hastalığın tüm belirtileri mevcut ve "gerçeğinin" görünüm ve hissiyle aynı görünüm ve histe olduğu için hastanın "gerçekten" hasta olup olmadığını sorgulamanın boşuna, hastanın aldattığını kanıtlama teşebbüsünün daha da umutsuz olduğu psikosomatik hastalıkla kıyaslamaktadır.

İnsani bağların kırılganlığı akışkan modern yaşamın belirgin, hatta tanımlayıcı bir özelliğidir. İnsani bağların bariz şekilde kopması ve bunların kopma sıklığı insanın ölümlülüğünün sürekli bir hatırlatıcısı hizmetini görür. Bir ortağın ayrılığa bağlı kaybını, fiziksel ölümün sebep olduğu "hakikaten nihai" kayıpla eşitlemenin geçerliliğini sorgulamanın bir manası yoktur; önemli olan *her* defasında "eşsiz", *her iki* durumda da "*bir* dünyanın" kaybolduğu ve kayboluşunu bırakın tersine çevirmeyi, bunun nihailiğine karşı çıkmak için ya irade ya da umudun eksik olduğudur.

8. Bkz. Jean Baudrillard, *Selected Writings*, ed. Mark Poster, Polity, 1988, s.168.

Bir hayat yoldaşının kaybı Jankélévitch'in bir "sen-ölüm" metaforu olabilir fakat bu anlamından zor ayırt edilebilecek bir metafordur. Bu yüzden yeni bağlar örmeye adanmış bir ayrılış sonrasının kaderinin aynen eski bağlar gibi yine kopmak olduğu kabul edilmelidir. Vekâleten ölüm akışkan modern yaşamın karakteristik özellikleri olan bitip tükenmez "yeni başlangıç" ve "yeniden doğma" çabalarını bir arada tutan, vazgeçilmez ve daimi bir bağ ve sonsuz uzunluktaki "ölme-yeniden doğma-ölme" döngü dizilerinin her birinde gerekli bir aşama haline gelir. Devam eden akışkan modern yaşam dramında ölüm, kadronun her oyunda yeniden ortaya çıkan belli başlı karakterlerinden biridir.

Yine de akışkan modern yaşam dramının kadrosundaki bir aktör olarak ölüm mecazen kilitli kaldığı orijinalden çok önemli birkaç yönden farklıdır ve bu durum ölümün düşünülme ve ondan korkulma şeklini değiştirmekten başka bir şey yapamaz.

Bu yönlerin en ufuk açıcı olanlarından birisi ölüm fikrinin ebediyetle ilgili kaygılardan ayrışmasıdır. Ölüm hayatın akışıyla birleşmiştir; artık hayatın değiştirilmez sonu olmayıp, onun bölünmez (ve muhtemelen vazgeçilmez) parçası haline gelmiştir. Ölümü ebediyetten ayıran ve birleştiren bir arayüz yoktur. Ölüm fanilikten ebediyete geçiş olarak düşünülmemektedir; ölümsüzlüğe götüren bir köprü olarak da tahayyül edilmemektedir. "İkinci dereceden" ölüm deneyiminden önceki ve sonraki süre de benzer şekilde parçalı ve süreksizdir ve eşsiz bir dünyanın kaybedilmesi deneyimi ne kadar acılı olursa olsun, farklı bir ritme götürmesi ne beklenir ne de istenir; olayların akışını durdurmaya ve tamamen engellemeye neden olmasını bırakın, yavaşlatmayacaktır. Akışkan modern yaşamda dönülmezlik noktaları olmayıp, böyle herhangi bir nokta olasılığından sakınılacak ve buna (çoğunlukla başarılı bir şekilde) fiilen karşı çıkılacaktır.

İnsani bağların kırılganlığından ve bölünmesinden kaynaklanan ölümlülük insan bedeninin doğal zayıflığından gelen ölümlülükten tamamen farklıdır.

"Normal", "barış" zamanlarında fiziksel ölümün ancak bedenin canlı kalma yeteneksizliğinin, Schopenhauer'in tanımladığı gibi bedenin "doğal sınırına" ulaştığı "ötenazi" anının ya da kanser gibi patalojik bir kötüleşmenin sonucu olarak nispeten az ("anormal", "olağandışı", "garip" ya da "cinai" diye adlandırılan) istisnalarla gelmesi beklenir; ya da hiçbirine insan eylemlerinin kasten sebep olmadığı bulaşıcı hastalıklar, kirlilik, doğal hastalıklar, iklim aşırılıkları, pasif içicilik, vs. gibi bilinen ya da henüz keşfedilmemiş ama yabancı bazı vasıtaların müdahalesinin sonucu olarak.

Yine de insani bağların kopmasının teşvik ettiği "ikinci dereceden" ölüm tecrübesine insanlar neden olur, bu her durumda kasıtlı, *maksatlı* bir hareketin *tasarlanmış* bir ürünüdür. Bazen biraz esnetmeyle (mecazi) cinayet başlığı altına konulabilecek bir eyleme dayandırılabilir ama çoğu durumda (mecazi) cinayet sonucu şeklinde sınıflandırılmaya yakındır. Mahkemede kötü niyet tespit edilip kanıtlanmış olsun ya da olmasın her mecazi ölümün ardında beşeri aktörler gizlidir. Bir bağın koparılması "karşılıklı rızayla" olabilir ama olsa bile nadiren bunun neticeleriyle ilgili ve bundan etkilenenlerin arzularının sonucudur, yine aynı şekilde nadiren onlar tarafından onaylanır. Bir bağın koparılması hadisesi ortakları failer ve kurbanları şeklinde böler (akışkan modern hayatın bir başka belirleyici karakteri olan "kurban olma ve tazminat" kültürümüz bu duruma dayandırılabilir). Bir tarafın hoş karşılanan bir kurtuluş hareketi olarak selamladığı şey, bir diğeri tarafından iğrenç bir red ve/veya dışlama hareketi olarak algılanır ve yaşanır; bir zorbalık hareketi, hak edilmeyen bir ceza ya da olsa olsa bir kalpsizlik kanıtı olarak.

Bu yüzden *dışlanma* korkusunun altında mecazi "ikinci dereceden ölüm" korkusu vardır. Mecazi ölümlerle dolu olan akışkan modern yaşam bitmeyen bir kuşku ve gevşemeyen bir uyanıklık yaşamıdır. Darbenin, bağlılığın hangi tarafından geleceğini bilmenin yolu yoktur; sunulması zor bir sadakatin bıktırıcı taahhüt ve vaatlerinden usanarak ya da başka bir yerde daha vaatkâr ve daha az külfetli bağlılıklar tespit ederek

ilk vuran kim olacak; kim ilişkinin sonunu ilan edecek, diğerine kapıyı gösterip arkasından kapatacak, telefonu çarpacak ya da cevap vermeyecek kadar sert, çetin ve hissiz olduğunu kanıtlayacaktır.

Farklı nedenlerle de olsa mecazi ölüm zor olduğu kadar inatçı, çoğunlukla da örnek olduğu kadar önlenmesi imkânsızdır. Bağışıklık yoktur ve hakkınızı savunmak bir yana iddia etmenizin bile etkili bir yolu bulunmaz; çünkü dışlama hükmünün yani "mecazi ölümünüzün" haksız olduğunu ve hükmün iptal edilmesi gerektiğini ikna edici bir şekilde kanıtlamak için dönebileceğiniz başvurulabilecek evrensel olarak kabul edilmiş kurallar ya da ortak inançlara güvenli bir şekilde oturtulmuş ve ortak uygulamalarla verimli bir şekilde teşvik edilmiş "yapmalısın" ve "yapmamalısın"lar yoktur. Ne kadar gayretle deneseniz ve ne kadar ciddiyetle yapsanız bile davanızı kazanmanızın hatasız bir yolu yoktur.

Tam tersine. Tüketicilerin de toplum düzeni olan akışkan modern düzende[9] (Anthony Giddens'ın "yaşam politikası" anlamında) "politik" hale gelen şey daha önce "özel" diye bilinen kişisel ve bireyseldir. Bu her halükârda erkek ve kadın bireylere söylenen, inanmaları ve ona göre davranmaları için itelenen ya da dayatılan şeydir. Bunlar her biri yaşam politikası senfonisinin yasama, yürütme ve yargı enstrümanlarının tümünü kendi başına tasarlamaya, sonra da solo çalmaya yönlendirilmiştir. Bireysel adalet mahkemelerinde savunmacı, jüri ve yargıç, duruşmada oturan kendi özgün usül kurallarını da yazan tek bir kişide birleşmiştir. Tüm bireysel mahkemelerin değinmek sorunda olduğu ya da güvenilir ve yetkili bir şekilde başvurabilecekleri evrensel bağlayıcı kurallar yoktur. Hükümler protesto edilebilir; ama kaçınılmaz olarak gayet farklı kurallarla yürüyen ve başka ilkelerle yönetilen aynı şekilde bireysel olan bir başka hukuk mahkemesinde. Bireysel bir mahkemede adil diye geçen şey bir diğerinde adaletin bariz bir karikatürü

9. Bkz. benim *Liquid Life*, Polity, 2005, bölüm 5: "Consumers in consumersociety".

olarak reddedilebilirken, anlaşmazlıklarının çözülmesi ve her ikisini de gerçekten tatmin edecek bir karara varılması için mahkemeler arasındaki ortak zemin fazla kaypak ve dönek, iletişimse fazla üstünkörü ve rastlantısaldır.

Bu yüzden bireysel yargılar arasındaki anlaşmazlık (buna kalırsa, yani taraflardan hiçbiri davanın açılmadan kapanacağına inanarak, yararlı bir çözüm beklemeyerek ya da "oradaki" her mahkemenin yetkisini kabul etmeyi *a priori* reddederek duruşma salonunu boykot etmezse) bir güç ve inat rekabetine indirgenmeye yatkındır. Galipler daha fazla kas ve dayanma gücü ve daha az dinleme isteği olanlardır ama mağluplar galiplerin zaferini kabullenmeye isteksizdir; eğer havlu atıp silahlarını bırakırlarsa bunu güç dengesinin kendi lehlerine dönmesini bekleyerek ancak bir süreliğine yaparlar. Mağlupların yenilgilerinden öğrendiği şey gücün haklı olduğu ve zaferler daha büyük bilgelik ve daha fazla adaletin değil, daha büyük güç ve daha az vicdanın kanıtıyken, mağlubiyetlerin yenilenin tavsiye edilmeyen ahlaki çekingenlik ve tereddütlerinden kaynaklandığında ısrar eden popüler inançların doğru olduğudur.

Modern ruh mutluluk, daha büyük mutluluk, daha da büyük mutluluk arayışının simgesi altında doğmuştur. Tüketicilerin akışkan modern toplumunda her bireysel üye bireysel araçlar ve bireysel çabalar yoluyla bireysel mutluluk aramak için talimat almış, eğitilmiş ve yetiştirilmiştir.

Mutluluk başka ne anlama gelirse gelsin, daima rahatsızlıktan uzak olmak anlamına gelir; Oxford İngilizce Sözlüğü "rahatsızlık" kavramının modern anlamları arasında "uyuşmayan", "uygun olmayan, uygunsuz, yersiz", "rahata elverişsiz", "zahmetli, can sıkıcı, dezavantajlı, kullanışsız"ı listelemektedir. Bütün bu niteliklerin eldiven gibi uyduğu birçok kişinin adını kolaylıkla sayabilirsiniz (kim sayamaz ki?). Bunlar böyle kişilere uyar çünkü bu kişiler *sizin* bireysel mutluluk arayış yolu*nuzda* durmaktadır. Açıkça "yersiz" olan bu kişileri oldukları yerden atmaya çalışmaktan kaçınmanız için herhangi bir neden söyleyebilir misiniz?

Akışkan modern hayat bir savaş meydanında yaşanmaktadır. Filler savaş alanı olarak seçiyorsa çayıra yazık, alan (ister "saldırgan birleşmelerin" kurbanı olan şirketlerin çalışanları olsun, isterse boşanmış ebeveynlerin "mecazen yetim bıraktığı" çocuklar olsun) "tali kayıplar" ile kaplanmış olacaktır. Ama bataklıkta savaş ediyorlarsa fillere yazık...

Tekrar edeyim, tüm modern zaferler geçicidir. Bunların sunduğu güvenlik bütün dengeler gibi kısa ömürlü olması beklenen mevcut güç dengesinden fazla sürmeyecektir: Aynen hareket halindeki nesnelerin anlık enstantanelerinin de öyle olduğu bilindiği gibi. Tehlikeler yeraltına ittirilmiş olabilir ama gerçekten kökünden kazınmış değillerdir, olamazlar da. Geçici güvenlik hissinin dayanıyor olabileceği tek zemin olan kayan güç dengesinin de günbegün test edilmesi gerekir, böylece en ufak bir başka kayma belirtisi zaman içinde tespit edilebilir ve önleneceği umulabilir.

Akışkan modern yaşamın savaş meydanında tehdit ve fırsat envanterinin güncellenmesini amaçlayan keşif çatışmaları hiç bitmez. İhtiyatlılıktan anlık bir sapma dışlayanın dışlanmasına kâfi gelecektir. O savaş meydanının üstünde bir hayalet gezinmektedir: dışlanma, *mecazi ölüm* hayaleti.

Ölümün kaçınılmazlığı bilgisiyle yaşamayı çekilir kılmayı amaçlayan üç temel stratejiyi kısaca inceledik. İlki fani hayatla ebedilik arasında köprü kurulmasından, ölümün sonların sonu değil, (bu defa ölümsüz bir hayatın) yeni bir başlangıcı olarak yeniden şekillendirilmesinden oluşur. İkinci strateji dikkati (ve endişeyi!) evrensel ve kaçınılmaz bir hadise olan ölümün kendisinden, ölümün etkisiz hale getirilebilecek ya da direnilebilecek belli "nedenlerine" kaydırılmasından oluşur. Üçüncüsü ise "mutlak", "nihai", "onarılmaz" ve "geri döndürülmez" son şeklindeki korkunç gerçeği içinde ölümün günlük "mecazi provası"ndan oluşur, öyle ki "retro" heves ve modalarda olduğu gibi böyle bir "son" mutlak olmanın hayli altında, geri alınabilir ve tersine çevrilebilir, diğer birçokları arasında bir başka bayağı olay şeklinde görülür hale gelebilir.

Bu stratejilerden harhangi birinin, hatta birlikte uygulandığında hepsinin tamamen etkili olduğunu (olamazlar, ne de olsa kaçamak ve yatıştırıcıdırlar) ya da bunların istenmeyen, bazen de gayet zararlı olan yan etkilerinin olmadığını ileri sürmüyorum. Fakat iğneden zehiri almaya ve böylece var olmamanın "mutlak başkalığını" yaşanan var oluş dünyasında uysallaştırıp evcilleştirilerek katlanılmaz olana katlanılmasına izin vermeye doğru bir miktar yol alırlar.

Ayrıca biz insanlar *yaklaşan* ölümün farkındalığını ve bu bilginin neden olduğu panik korkuyu hayvanlarla paylaşmamıza rağmen, yalnızca biz insanlar ölümün gelişinden çok önce (hatta bilinçli hayatımızın başlangıcından itibaren) bunun kaçınılmaz olduğunu, *istisnasız* hepimizin ölümlü olduğunu biliriz. Hisli varlıklar arasında biz, yalnızca biz tüm hayatımızı bu bilgiyle yaşamak zorundayız. Ve yalnızca biz, tahmin edilmez oldukları (hâlâ da öyledirler) kadar kaçınılmaz oldukları kanıtlanmış sonuçların neredeyse sonsuz bir alayını sıraya dizerek ölüme bir isim takmışızdır.

Jean Starobinski, La Rochefoucauld'un "insanlar aşktan bahsedildiğini işitmeselerdi asla âşık olmazlardı" gözlemini alıntı yaparak ve insan hastalıklarının toplumsal tarihini etraflıca tarayarak "sözün bulaştırıcı vasıta rolünü oynadığı... konuşulmakla yayılan hastalıklar (özellikle sinirsel ve 'ahlaki' olanlar, nevroz ve psikozlar) bulunduğunu" keşfetmiş ve "dillendirme yaşanmış deneyimin yapı bileşimine girer" sonucuna varmıştır.[10] Robert Bellah, Amerikan "Religious Right"ın* son zamanlardaki olağanüstü yükselişini tartışırken, uyandırdığı duygularla birlikte serbest belirtenin (bu duygu yüklü belirten maddi ve mantıki olarak söz konusu duyguları arttırmaktan sorumlu orijinal nesnelerle ilişkili olmasa da) siyasal rahatlıkları nedeniyle seçilmiş belirtilenlere yeniden atanmak suretiyle bu

10. Bkz. Jean Starobinski, Le concept de nostalgie', Revue Diogène, *Une Antologie de la vie intellectuelle au XXe siècle,* PUF,2005, s.170.

* ABD'de toplumsal ve siyasal muhafazakârlığı, okulda ibadeti ve dini okul ve gruplara federal yardımı savunan bir siyasi grup. (ç.n.)

"dillendirmede" kullanılabilmesindeki şaşırtıcı kolaylığın son onaylanışını sunmaktadır.

> Religious Right'ın yükselişi, küreselleşmenin Amerikan toplumu üzerindeki ilk dalga etkisiyle bağlantılıdır. "Religious Right"ın cezp ettiği birçok Amerikalı erkek sağlık yardımı ve emekliliği içeren iyi ücretli sendikalı işlerini kaybetmiş ve şimdi en düşük işlerde çalışan kişilerdir. Artık hanımları da çalışmakta ve bazen onlardan daha çok para kazanmaktadır. Hayatın anlamına dair tüm anlayışları tamamen mahvolmuştur ve bu geyler ve feministler nedeniyle değildir. Küreselleşme nedeniyledir. Fakat Cumhuriyetçiler, muazzam propaganda makineleriyle kökü Amerikan ekonomisindeki yapısal değişikliklerde olan bu yabancılaşmayı kültürel bir savaşa dönüştürebilmektedir...[11]

Yani gay, lezbiyen ve feministlere karşı ve onları koruyan ve artık hanımlarının kazançlarına güvenmek ya da yoksullukla karşılaşmak zorunda kalan eskinin gururlu ve özgüvenli geçim sağlayıcılarının ve artık sendika sığınaklarından çıkarılmış ve "esnek emek piyasasının" risk ve aşağılamalarına maruz bırakılmış olan güvenli ve kendinden emin yaşam boyu iş sahiplerinin hatırladığı "aile değerlerinin" temelinin oyulmasına ve aşındırılmasına izin veren liberallere karşı bir savaş. Bütün bunlar Cumhuriyetçilerin bu sıkıntıların kökünü kazımayı vaat etmediği gerçeğine rağmen olmaktadır; onlar bunun yerine dindar tutucu ve evangelist ailelerin çoğuna yardımcı olacak yerde daha derin, daha acılı ve umutsuz bir sefalet çektirecek türde bir ekonomi politikasını teşvik etmektedir.

Bir belirten genel imgeye bir kez yerleşince belirtileninden ayrılabilir, serbest kalabilir ve sayısız belirtilene mecaz ya da kinaye olarak yeniden eklenebilir.

Üstünde durduğumuz belirten olan "ölüm" bu bakımdan eşsiz ve tuhaf bir biçimde etkindir. Kısmen çelişkisi somutlaştığı için: Ölümün kaçınılmazlığı hayatı ağzına kadar ilkel korkuyla doldurur (etiyolojik* Âdem ve Havva'nın ilk günahı efsanesi-

11. Bkz. *Tikkun*'daki röportajı Temmuz–Ağustos 2005, s.39–41.

* Neden araştırması (aetiology). (ç.n.)

nin bu korkuyu anlaşılabilir kılmak için oluşturulduğu iddia edilebilir) ama en azından *potansiyel olarak* en güçlü uyarıcı rolünü de oynar. Bir başka deyişle, hayata muazzam önem bahşederken (Hans Jonas'ın deyişiyle, günleri önemli kılar, bize de gün saydırır), aynı zamanda o hayatın anlamını çalar. Bu dikkate değer güç, çalınmaya ve yeniden konuşlandırılmaya elverişli gök gürültüsü arayanlar için baştan çıkarıcıdır; bu yüzden her çeşit maksat için hevesle kullanılmaya meyillidir.

Tanrı'nın gerçek adını telaffuz etme yasağı (ve uyuyan köpek uyanmasın diye Şeytan'ın ismini söylemekten kaçınılması tavsiyesi) "muazzam" ile ilişkilenmenin temel bir kuralı, ölüm de muazzamın prototipi olduğu için, ölümün çıplak yüzüne bakmak dayanılmaz olmaktan başka bir şey değildir (ölüm getiren Gorgon bu dayanılmazlığın efsane olarak geri dönüştürülmüş uyarlamasıydı). Hilenin müthiş kâr getirmesi ve -olsa bile- az risk taşıması şundandır: Gözlerini ümitsizce Gorgon'un yüzünden kaçırmaya çalışan milyonların arasında minnettar bir müşteriye güvenebilir.

Asıl olarak hile şu ya da bu biçimiyle açıkça kaçınılmazdır. Bütün kültürler o yüzü maskeleme ve/veya süsleme, böylece onu "bakılabilir" ve "birlikte yaşanılabilir" kılma amaçlı usta aygıtlar olarak görülebilir; ama ne siyaset ne de iktisat bu şansı saptamakta ve yakalamakta yavaştır. Hile, bunu çıkar için denemeye hevesli herkese nispeten kolay geldiği için baştan çıkarmaya direnmek zordur: İnsanların bir tehditle karşılaştıklarında hareketsiz durup, hiçbir şey yapmamaktan hoşlanmamalarına olan sadık desteğe, hiçbir şey yapmamaktansa etkisi ne kadar önemsiz olursa olsun bir şey yapma eğilimlerine ve açık ve yakın hedefleri olan basit işleri uzak ve belirsiz amaçları olan karmaşık ve anlaşılmaz çabalara tercih etmelerine güvenebilirler.

Hile yapılacak ve çıkar sağlanacak olay ölüm korkusu, sonsuz malzeme ve tam yenilenebilirlik ile övünebilecek bir "doğal kaynak"tır. Ölüm hayaletini akıldan defetmeyi amaçlayan hileler ne kadar becerikli olursa olsun, asıl olarak ölüm korkusu

ister indirgenmiş, yeniden şekillenmiş, isterse yer değiştirmiş biçimiyle olsun insan hayatından kovulamaz. İlkel ölüm korkusu belki de tüm korkuların ilk örneği ya da baş örneği, diğer bütün korkuların anlamını ödünç aldığı en üst korkudur. Tehlikeler "tehdit" olarak algılanır ve orijinalinden, kaçınılabilir, belki de ebediyen önlenebilir, hatta ertelenebilir olmalarıyla farklılaşsa da korkutucu gücünü ölümün tehlike-ötesi oluşundan türetir. Ya da bu umutlar doğrulanıp onaylanmaktan çok hüsrana uğrasa bile en azından öyle olduğu umulabilir.

Yine Freud'dan alıntı yaparsak:

> Üç yönden ıstırap çekmekle tehdit ediliyoruz: çürüyüp çözülmeye mahkûm, hatta ikaz işareti şeklindeki acı ve endişe olmadan yapamayan kendi bedenimizden; ezici ve insafsız tahrip güçleriyle bize karşı gazaba gelebilecek dış dünyadan; son olarak da diğer insanlarla olan ilişkilerimizden. Bu son kaynaktan gelen ıstırap belki de diğerlerinden daha acıdır. Başka bir yerden gelen ıstıraptan daha az kaçınılmaz olmasa da, biz bunu bir çeşit gereksiz ilave olarak görmek eğilimindeyizdir.[12]

Tehditler üç yönden saldırır fakat yürüyen üç kol da aynı yeri hedeflemektedir: Ölümlü bedenin acı ve ıstırabı, neden oldukları dert ve keder yüzünden kendi başına çok üzücü ama ayrıca son olması kaçınılmaz olan ve acımasızca yaklaşan ilk gecenin giysi provaları gibi alçaltıcı tecrübeler. Böylece ölümcül tehditlere karşı insafsız insani savaş her üç cephede açılmıştır. (Kârlı) geri dönüşüm için üç kaynaktan da sonsuz korku malzemesi alınabilir.

Bu nedenle korkuya karşı daimi savaşta birçok muharebe kazanılabilir, yine de savaşın kendisi kazanılır olmanın dışında her şeydir.

12. Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents*, Freud, *Civilization, Society, Religion*, s.264.

2
Korku ve Kötülük

Kötülük ve korku Siyam ikizleridir. Diğeriyle buluşmadan biriyle buluşamazsınız. Veya belki de bir deneyimin iki adıdır, adlardan biri gördüğünüz ya da işittiğiniz şeyleri belirtir, diğeri hissettiğinizi; biri "dışarıyı" dünyayı işaret eder, diğeri "burayı", sizi. Korktuğumuz şey kötüdür; kötü olandan korkarız.

Ama kötülük nedir? İnatla ve usanmadan sorulduğu halde bu çaresiz biçimde hatalı bir sorudur: Sorduğumuz andan itibaren yanıtını boş yere araştırmaya mahkûmuzdur. "Kötülük nedir" sorusuna cevap verile*mez* çünkü "kötü" demek eğiliminde olduğumuz şey tamamen tatmin olacağımız şekilde varlığını açıklamayı bırakın, kesinlikle ne anlayabildiğimiz, hatta ne de açıkça dillendirebildiğimiz yanlış türüdür. Bu tür yanlışlığa

tam da anlaşılmaz, anlatılmaz ve açıklanmaz olması nedeniyle "kötü" deriz. "Kötülük" dünyayı yaşanabilir kılan o anlaşılırlığa meydan okuyan ve yıkan şeydir... Suç eylemlerinin ihlal ettiği yasalarımız olduğu için "suç"un ne olduğunu söyleyebiliriz. İhlal edilmesi failleri günahkâr yapan bir emir listemiz olduğu için "günah"ın ne olduğunu biliriz. Uygun bir isim aradığımız eylemin meydana gelişinde hangi kuralın bozulduğunu ya da atlandığını işaret edemediğimizde "kötülük" fikrine sığınırız. Bu yanlış hareketlerin çiğnediği kural dizisini söyleyemediğimiz için, bunları anlaşılır (ve böylece etkisiz ve zehirsiz, evcil ve uysal, "birlikte yaşanabilir") hale getirmek amacıyla korkunç hikâyeler tasarlayıp yazmak için sahip olup kullandığımız bütün çerçeveler "kötülük" dediğimiz yanlış hareket türünü içine alacak kadar genişletmeye çalıştığımızda paramparça olur.

Birçok filozofun kötülüğün varlığını açıklama çabalarını umutsuz projeler diye terk etmeleri ve bir gerçek, tabiri caizse "kaba bir gerçek", daha fazla açıklamayı ne gerektiren ne de kabul eden bir gerçek beyanına razı olmaları bundandır: Kötülüktür. Bunu çok fazla kelimeyle söylemeden kötülüğü Kant'ın karanlık *noumena*, yalnızca bilinmeyen değil, *bilinmezlik* alanına, tetkikten kaçan ve mantıksal söyleme direnen alana havale ederler. Anlaşılabilir olanın alanından emniyetli bir mesafeyle bakılan kötülük, açıklanmazı açıklamakta ısrar ettiğimizde başvurulmaya yatkındır. Buna umutsuz *explanans* (açıklayıcı) araştırmamızda son çare olarak sarılırız; fakat bunu *explanandum* (açıklanan) konumuna getirmek insan aklının ötesine geçilmesini gerektirir. Noumenal'i ait olduğu yerde (yani insan tasavvurunun sınırları dışında) ve onun çıkmayı reddettiği, bizim de dışarı çıkarmakta aciz olduğumuz yerde bırakıp, yalnızca Candide'in tavsiyesiyle* yetinerek, *cultiver notre jardin* (kendi bahçemize bakabilir) ve *phenomena* üzerine, duyularımızın algılayabileceği, aklımızın anlayabileceği şeyler üzerine odaklanabiliriz.

* Voltaire'nin aynı adlı mizahi eleştiri romanının iyimser kahramanının, tecrübeleri hayatın ne kadar kötü olduğunu gösterince ettiği tavsiye. (ç.n.)

Akıl insanların değişmez ve evrensel bir niteliğidir ama neyi kapsayıp neyi kapsayamayacağı alet kutusuna ve alışkanlıklarına bağlıdır; bunların her ikisi de zamanla değişmeye yatkındır. Her ikisi de boyut ve etkinlik bakımından gelişir ama yine de şaşırtıcı ve sinirlendirici bir şekilde iş kötülüğü anlaşılabilir bir düzen içersine sokmaya gelince, aklın aletleri geliştikçe bir o kadar acizleşirken, alışkanlıklar da etkinleşir ve o işin halledilmesine da o denli az uygun olur.

Avrupa tarihinin büyük bölümünde kötülüğün onulmaz akıl almazlığı fikri pek tutulmamıştır. Atalarımıza göre kötülük günaha girme eyleminde doğmuş ya da uyandırılmış ve günahkârlara ceza şeklinde dönmüştür. İnsanlar İlahi emirleri çekinmeden izlese ve her zaman iyiliği kötülüğe tercih etseydi kötülüğün geleceği bir yer olmazdı. Evrende ne kötülük varsa hepsi insanlara, yani onların yanlış amellerine ve günahkâr düşüncelerine kadar götürülebilirdi. Kötülüğün varlığı, her çeşit kötülük, bireysel olarak uğranan talihsizlikler kadar herkesi etkileyen seller ve belalar *ahlaki* bir problemdi, kötülükle mücadele etmek ve onu yok olmaya zorlamak da *ahlaki* bir işti. Belli başlı düşünce aletleri günah ve ceza olan aklın alet kutusunda pişmanlık ve kefaret, kötülükten muaf olma arayışında ve kötülüğü insanların dünyasından çıkarma kavgasında uygulanacak doğal ve güvenilir alışkanlıklardı.

Freud'un otoritesine istinaden bütün fiziksel dertlerin kökeninin üzücü çocukluk deneyimlerinde (ki psikanalistler hastalarının bu deneyimleri tecrübe ettikten sonra bastırma ve unutma yoluna gittiklerine inanırlar) olduğu kanaatine sahip psikanalistlerin yetişkin komplekslerinin çocukluktaki kaynaklarını gün yüzüne çıkarma çabalarına devam etmeleri gibi; ve yine psikanalistlerin yapageldikleri araştırmaların yorucu ve ısrarlı bir biçimde etkisiz olmasına rağmen (ki hastaları şimdiye kadarki başarısız terapileri ne kadar uzun sürmüş olursa olsun randevularına devam etmekten geri durmazken) abesle iştigal ettiklerini kabul etmekten uzak olmaları gibi, eski zamanların bilgeleri de (tüm kötülüğün acı çekenlerin işledik-

leri günahların haklı ve adilce paylaştırılmış cezası olduğunu akılda tutarak) acı çekmekte olanların sonradan kabul etmek istemeseler de mutlaka günaha girmiş olmaları gerektiği inancı doğrultusunda inananlara günahlarını itiraf ve kabul ettirme yoluna gitmişlerdir.. Kötülüğün arkasındaki günahın saptanması için etkisiz baskılar ve ödüllendirilmemiş çabalar dizisi ne kadar uzun olursa olsun, kullanılan alet ve alışkanlıkların yanlış anlaşılmış ya da tamamen hatalı olduğu, hatta günah (neden) ile kötülük (sonuç) arasındaki bağlantının o inancın belirttiğinden daha az istisna dışı olduğu sonucuna varacak kadar uzun olmayacaktır. İddiaları engellemek ve sarsılması halinde inancı sağlamlaştırmak için, günahların cezası olarak kötülük doktrini tersine bir kanıta önceden karşı çıkmak üzere tasarlanmış ek vasiyetnamelerle, St Augustine'in ilk günahın türler boyu kalıtsallığı doktrini ya da Calvin'in İlahi lütuf ve lanet dağıtımının insanların selamet çabalarından önce geldiği, daha sonra insanlar ne yaparsa yapsın geri döndürülmez, tartışılmaz ve bağışıklı olduğu öğretisi gibi ek vasiyetnamelerle tamamlanmıştır.

Bütün bu aksiyomlar popüler tüketim için yeterli olmuş olabilir; bunlar yine de bilginlerin kendileri için yeterli olmamıştır. Basit günah ve ceza sıralamasının çözmek yerine örtmeye çalıştığı kötülüğün gizemlerini açmış olan Yakubun Kitabı asırlarca felsefenin ve teolojinin etinde sivri bir diken olarak kalmıştır. Bu kitap, asırlar boyu peşpeşe gelen teolog nesilleri tarafından kötülüğün ahlaksız ve yalnızca ahlaksız kökenleriyle, kötülüğü kovma ya da olmasını engellemenin ahlaki ve yalnızca ahlaki doğası doktrinini korumak (ya da çok ender olarak çürütmek) için ileri sürülen neredeyse tüm iddiaları önceden tasarlayıp prova ederek, öbür türlü dağınık ve tanımsız olan "hak edilmemiş kötülük" (dolaylı olarak da "kazanılmamış lütuf") deneyimine yoğunlaşmış ve dile getirmiştir.

Yakubun Kitabı'nda anlatılan öykü, eşyanın varsayılan düzenine karşı çıkışların en sinsisi ve reddedilmesi en az kolay olanıydı. Akıl yürütme aletlerinin mevcut içeriği ve halihazır-

daki alışkanlıklarla Yakub'un öyküsü yaratıklara akıl ihsan edilmesine ve böylece mantığa, dünyada kendi evinde hissetmeye hasret duyulması olanağına fırlatılmış bir eldivendi. Aynen gökyüzü gece gözlemlerinin asi kanıtlarına karşı yer merkezli dünya düzenini savunmak için umutsuzca yeni dış çemberler çizen kadim astronomlar gibi, Yakubun Kitabı'nda anlatılan eğitimli teologlar da günah ve ceza ile erdem ve mükâfat bağlantılarının kırılmazlığını Tanrı korkusu olan sofu yaratığa; hakiki erdem örneğine acı vererek sürekli sağlanan delillere karşı savunmak için geriye yaslanmıştı. Alışılmış kötülük açıklamalarının inanırlığının sofu Yakub'un zorlu talihsizlik denemesinden incinmeden çıktığına dair (pekiştirici kanıtları bırakın) ikna edici iddialar ileri sürmekteki büyük başarısızlıkları tüm anlama beklentilerini yıkmak için yeterli değilmiş gibi, tartışmaya Tanrı'nın kendisi katıldığında da iyi ve kötü talih dağıtımının sıkıca büründüğü yoğun sis dağılmamıştı.

Tanrı'nın cevabını boş yere bekleyen Yakub yalvarıyor, "Açıkça söyle bana, ben de sessizce dinleyeyim: Nerede hata ettiğimi bana göster... Niçin beni hedefin yaptın ve niçin hedefin oldum?" (Yakub 6 24; 7: 20) Yakub şu kadarını bekliyordu: "Hakikaten şunu biliyorum ki hiçbir insan Tanrıya karşı davasını kazanamaz. İnsan onunla tartışmayı seçerse Tanrı bin sorudan birini cevaplamayacaktır... Haklı olduğum halde cevap almıyorum... Masum diyorum... Ama hepsi bir; bu yüzden diyorum ki: O, masumla fenayı aynı şekilde mahveder" (Yakub 9: 2-3; 9: 15, 22).

Yakub şikâyetine cevap beklemiyordu ve en azından bu hususta bariz şekilde haklıydı. Tanrı Yakub'un sorusuna aldırmamış, bunun yerine onun soru sorma hakkını sorgulamıştı: "Kendini topla ve adam gibi dur; ben soru soracağım ve sen cevap vereceksin. Adil olduğumu inkâr etmeye ya da kendini haklı beni haksız kılmaya mı cüret ediyorsun? Tanrı'nın kolu gibi bir kolun var mı, onunki gibi bir sesle gürleyebilir misin? (Yakub 40: 6-9). Elbette Tanrı'nın soruları yalnızca retorikti; Yakub gayet iyi biliyordu ki Tanrınınki ile kıyaslanacak kolu

ya da sesi yoktu, dolayısıyla de ona açıklama borçlu olanın Tanrı değil, Tanrıya özür borçlu olanın kendisi olduğunun farkındaydı (Kitaba göre "fırtınadan", hiçbir kurbana kulak asmadığı ve rastgele vurduğu bilinen, diğer bütün darbelerin ilk örneğinden gelenlerin Yakub'un değil, Tanrı'nın soruları olduğunu belirtelim...).

Yakub'un o ana kadar fark etmemiş olabileceği şey, gelecek yüzyıllardaki tüm dünyevi, Tanrı benzeri her şeye kadir olma iddialılarının gürleyişlerinin tahmin edilmez ve gelişigüzel olmasının silahlarının uzak arayla en müthiş, en korkutucu ve yenilmez olanı olduğunu ve hükümdarın gürleyişini her kim çalmak isterse önce bunu saran belirsizlik sisini dağıtmak ve rastlantısallığını düzenliliğe çevirmek zorunda olduğunu keşfedeceklerdir. Fakat o zaman Yakub bunu tahmin edememişti; o modernitenin bir yaratısı değildi.

Son zamanlarda Susan Neiman[1] ve Jean-Pierre Dupuy[2], 1755'te art arda gelip Lizbon'u mahveden deprem, yangın ve tsunaminin modern kötülük felsefesinin başlangıcını belirttiğini ileri sürmüşlerdir. Modern filozoflar, *doğal* felaketleri *ahlaki* kötülüklerden, farkın kesinlikle birincisinin (artık körlük diye değiştirilen) *rastlantısal* ikincisinin ise *kasıtlı* ya da *maksatlı* oluşuyla ayırır.

Neiman, "Lizbon'dan beri artık hiçbir anlamları olmadığından, doğal kötülüklerin artık ahlaki kötülükler ile bir benzerlik ilişkisi yoktur" diye belirtir (Husserl, *Meinung*, "anlam"ın *meinen*, "kastetmek"ten geldiğini ileri sürer; Husserl sonrası filozof nesilleri kasıt olmadan anlamın olmadığını kabul eder. Bu defasında Tanrının hadiseyi izleyen tartışmada olmadığı Lizbon, Yakub'un öyküsünün Atlantik sahilinde oynanan tamamen aleni ve tüm Avrupa'nın gördüğü bir sahne gibiydi.

Bütün tartışmaların tabiatı gereği bakış açıları farklıydı. Dupuy'a göre en modern duyguya hitap eden kişi, çelişkili

1. Susan Neiman, *Evil in Modern Thought: An Alternative History of Philosophy*, Princeton University Press, 2002.
2. Jean-Pierre Dupuy, *Petite métaphysique des tsunamis*, Seuil, 2005.

bir şekilde, "doğal" olan her şeyin saf hikmetini kutladığı için sık sık tamamen modern-öncesi ve karşıtı bir düşünür olduğu yanlışına düşülen Jean-Jacques Rousseau idi. Voltaire'e açık mektubunda Rousseau, Lizbon faciası olmasaydı bunun felaket sonuçlarının ve bunların dehşet verici boyutlarının kesinlikle doğanın değil, insanın kusurlarından kaynaklanmış (not: Günahlar değil, *kusurlar*; Tanrı'nın tersine, doğanın insan amellerinin ahlaki niteliğini yargılama kabiliyeti yoktur), doğanın körlüğünün değil, insanın miyopluğunun, doğanın yüce kayıtsızlığının değil, insanın dünyevi hırsının ürünleri olacağında ısrar ediyordu. Keşke, "O büyük şehrin sakinleri daha düzgün yayılmış ve daha hafif evler inşa etmiş olsaydı, yıkım çok daha az olur, hatta belki hiç olmazdı... Felakette sahip olduğu şeyleri, bazıları kâğıtlarını, bazıları paralarını toplamak istediği için kaç zavallı hayatını kaybetti?"[3]

En azından uzun vadede, Rousseau tarzı iddialar öne çıkmıştır. Modern felsefe, Lizbon felaketi sırasında Portekiz Başbakanı olan ve "insan eliyle ulaşılabilecek kötülüklerin kökünü kurutmaya odaklanan" Pombal'ın ortaya koyduğu modeli izlemiştir.[4] Modern filozofların, bilimsel bir şekilde tasarlanmış ve teknolojik olarak arz edilmiş eklemelerle donandığında insan elinin daha uzağa erişeceğini beklediğini/umduğunu/inandığını da ilave edelim. Ayrıca insan eli uzarken erişimi dışında kalan kötülüklerin sayısının da düşeceğine, hatta yeterli zaman ve kararlılık sağlandığında sıfıra ineceğine güveniyorlardı.

Ancak iki buçuk yüzyıl sonra modernliğin felsefi olan ve olmayan öncülerinin olmasını beklediği şeyin gerçekleşmediğini düşünebiliriz. Neiman, modern hevesleri tetikleyen Lizbon'u, bunları çökerten Auschwitz'den ayıran iki yüzyılın derslerini özetlerken,

> Lizbon dünyanın insanlardan ne kadar uzak olduğunu ortaya koymuştur; Auschwitz ise insanların kendilerinden uzaklığını ortaya

3. Jean-Jacques Rousseau, "Lettre à Monsieur de Voltaire", *Oeuvres complètes*, Pléiade, 1959, cilt 4, s.1062.
4. Neiman, *Evil in Modern Thought*, s.230.

> koymuştur. Eğer tabii olanı insani olandan ayırmak modern projenin bir parçasıysa, Lizbon ile Auschwitz arasındaki mesafe bunları ayrı tutmanın ne kadar zor olduğunu göstermiştir...
> Eğer Lizbon geleneksel teodisenin* umutsuz olduğunun kabul edildiği anı belirtmişse, Auschwitz de bunun yerine gelenlerin daha iyi işlemediğinin kabul edilişine işaret etmiştir.[5]

Modern kavramsal çerçeve kötülüğün gizemini ortaya çıkarmada Yakubun Kitabı teologlarının çabalarına olanak veren/kısıtlayan çerçeveler olan modern aklın empatik olarak reddettiği ve sonsuza kadar yok olmasını umduğu çerçevelerden daha iyi işlemiş değildir.

Hannah Arendt, çoğumuzun Auschwitz'i ilk duyduğumuzda hissettiği şok ve hayretle habere cevap olarak verdiğimiz çaresizlik jestini, bunun gerçekliğini kabul etme işinin ve "tüm modern hukuk sistemlerinde geçerli, bir suçun olabilmesi için yanlış yapma kastinin gerekli olduğu varsayımına" dayalı bir resim olan ve sayesinde düşünüp yaşadığımız dünya resmi içersine yerleştirmenin acı verici zorluğuyla açıklamaktadır.[6]

Eichmann'ın Kudüs'te yargılanışı boyunca bu varsayım sanık sandalyesinde gerçekten görünmez bir varlıktı. Bilgili avukatlarının yardımıyla Eichmann mahkemeyi tek güdüsünün *işin iyi yapılması* (yani *amirlerini memnun edecek şekilde yapılması*) olduğu için güdülerinin eylemlerine konu olanların doğası ve kaderiyle bir ilişkisi olmadığına, kişi olarak Eichmann'ın Yahudilere karşı kin besleyip beslemediğinin önemsiz olduğuna, (kendi kıstaslarına göre bu da önemsiz olduğu halde, o ve avukatları onun kesinlikle kin ve nefret beslemediğine yemin ettiler) ve şahsen midesinin kitlesel cinayet bir yana, herhangi bir cinayet manzarasını bile kaldıramayacağına ikna etmeye çalıştı. Bir başka deyişle, Eichmann ve avukatları yaklaşık altı milyon insanın ölümünün sadık hizmet güdüsünün (yani, mo-

---

* En yüksek iyiliğin meydana gelebilmesi için kötülüğün gerekli olduğunu iddia ederek Tanrının tedbirlerini haklı çıkaran felsefe (theodicy). (ç.n.)

5. Aynı eser, s.240, 281.

6. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem*, Viking, 1963, s.277.

dern iş ahlakının tam merkezindeki erdem olan, daha da eski, hakikaten saygıdeğer ve kutsal bir insan niteliği olan "işçilik içgüdüsüne" görünüşte kulak verirken modern bürokrasilerin tüm görevlilerinde büyük bir özen ve sevgiyle bakılan erdemin) bir yan etkisinden başka bir şey olmadığını belirtiyorlardı (insanın, Irak sonrasının "yeni ve gelişmiş" sözlüğünü kullanarak "tali hasar" diyeceği geliyor). Bu nedenle Eichmann ve avukatları, kişinin görevini hiyerarşide daha yüksek bir yerdeki bir başkasının niyetine uygun olarak mümkün olan en iyi sonuçla yerine getirmesinde bir yanlışlık olmadığına göre "yanlış yapma kastı" bulunmadığını iddia ediyorlardı. Tersine, "yanlış" olan emirlere itaat etmeme niyetiydi.

Eichmann'ın (karakteristik şekilde modern sayısız "kategorik cinayet" eyleminin sayısız faili tarafından sayısız şekilde tekrarlanması mukadder olan) savunmasından derleyebileceğimiz şey, nefret ve kurbanın dünyadan yok olması arzusunun cinayetin gerekli koşulları olmadığı ve birilerinin görevini yerine getirmesi sonucunda bazı kimseler acı çekerse bu nedenle *ahlaksızlık* suçlamasının geçerli olmadığıdır. Kurbanlara acı çektirmenin, cinayet güdüsü bulunmadıkça zanlının suçlu değil, hasta, psikopat ya da sosyopat ve hapishane ya da darağacı yerine psikiyatrik tedaviye teslim edilmesi gereken bir kişi olarak sınıflandırılmasında ısrar eden modern hukuk anlayışında *suçun* bile altındadır. Böyle bir anlayışın Eichmann'ın yargılanışından yıllarca sonra bile modern ortamlarda sosyalleşmiş çoğu kimse tarafından paylaşıldığını da ilave edelim. Bu, modern dünyanın her yerindeki milyonlarca ekranda Hollywood yapımı dedektif ve polisiye dizilerinde her gün yeniden belirtilmek suretiyle pekiştirilmiş, pekiştirilme sıklığıyla da onaylanmıştır.

Ortodoks teodisenin modern ikamesindekinin tersine, yerine geçmesine niyet edilen teodiseden daha iyi işlemeyen modern uygulamada, erkek ve kadınların her halükârda kötü niyet *olmadan* kötülük yapması (ve bundan korkulması) beklenebilir. Sıradan erkek ve kadınlar. Aynen sizin ve benim

gibi. Eylem güdüleri geçersiz, hatta belki de aşırı telkin ve işleme maliyetleri nedeniyle kaçınılması iyi olacak gereksiz bir lükstü. İcra edenin güdülerine güvenmemenin daha da önemli bir nedeni, eğer belli niyet ve kanaatlere rehin edilirse yeterince kuvvetli bir şekilde işlenmemiş olan güdünün tükenmesi ya da yeterince sağlam bir şekilde teşvik edilmediği için bir başka güdü tarafından bastırılması durumunda görevin ters gidebileceği tehlikesiydi. Bir düşünün: İşçilerin montaj hattının ritmine cevap veren itaati onların otomobil sevgisine ya da daha kötüsü belli bir araç markasına olan hayranlığına bağlı olsaydı araba endüstrisinin üretim hedeflerini bulma şansı ne olurdu, hat hangi kesinlikle gereken süre boyunca düzgün bir şekilde işlerdi? Duygular kıpır kıpır ve geçicidir, istimleri çabucak biter, en ufak bir şaşırtmacada hedeften uzaklaşmaya yatkındır. Kısacası güvenilmez ve inanılmazdır. Sabini ve Silver'in, modern çağın bir diğer kitlesel endüstrisi olan araba üretiminin yanı sıra soykırım mantığını dikkate alırken düşündükleri gibi:

> Duyguların ve bunların biyolojik temelinin doğal bir zaman seyri vardır; şehvet, hatta kan şehveti bile sonunda doyar. Dahası duygular dönek olmalarıyla namlıdır, değişebilir. Bir linç çetesi güvenilmezdir, bazen acımayla, diyelim bir çocuğun acı çekmesinden etkilenebilir. Bir "ırkın" kökünü kurutmak için çocukları öldürmek zorunludur... Tam, kapsamlı, topyekûn cinayet, çetenin yerine bürokrasinin getirilmesini, paylaşılan öfkenin yerine otoriteye itaatin getirilmesini gerektirir. Zorunlu bürokrasi, potansiyel eleman havuzunu önemli ölçüde genişleten, ister aşırı, isterse ılımlı Yahudi karşıtlarıyla doldurulmuş olsun etkin olacaktır..[7]

Hannah Arendt, Eichmann'ın *düşüncesizliğindeki* modern kötülüğün bayağılığını araştırmıştır. Fakat düşünme yeteneksizliği ya da düşünmekten kaçınma Eichmann'ın suçlanabileceği son kusurdu. O, sanki doğrudan Max Weber'in amaca odaklı

7. John P. Sabini ve Mary Silver, "Destroying the innocent with a clear conscience: a sociopsychology of the Holocaust", *Survivors, Victims, and Perpetrators: Essays in the Nazi Holocaust*, ed. Joel P. Dinsdale, Hemisphere, 1980, s.330.

aklın berraklığını bozmaya yatkın herhangi bir dünyevi kirliliğin lekelemediği temiz ve saf ideal tipinden gelmiş tam bir bürokrattı. Maaşını hak eden iyi bürokratlar *düşünceli olmak zorundadır*. Max Weber'den bildiğimiz kadarıyla anlayış ve yargılama güçlerini sınırına kadar uzatmalıdırlar. Ulaşmaları istenen amaca en uygun araçları dikkatle seçmelidirler. Gidilecek yerin en kısa, en ucuz ve en az riskli olan yolunu seçmek için akıl kullanmaları gerekir. İşle ilgili amaçları ve hamleleri ilgisiz olanlardan ayırmaları ve hedefi vurmayı zorlaştıran her şeyi yolun dışına iterken, hedefi yaklaştıran hamleleri seçmeleri gerekir. Olasılıklar matrisini taramaları ve en uygun (okunuşu: en etkili) permutasyonları seçmeleri gerekir. Ölçmeleri ve hesaplamaları gerekir. Hatta rasyonel hesaplamanın yüksek ustası olmaları gerekir.

Bir başka deyişle modern bürokratlar modern aklın haklı olarak övdüğü ve biz, onun sahipleri/kullanıcıları/yararlanıcılarının (yine haklı olarak) çok öğündüğü tüm akıl durdurucu başarıları elde etmedeki kilit rolleri için haklı olarak methedilen tüm becerilerde üstün olmalıdır. Yapmamaları gereken şey kendilerinin ciddi ve tavizsizce görev odaklı rasyonelliğin düz yolundan sapmasına izin vermektir; ne "amaçlara" olan sevgi, acıma, utanma, vicdan, sempati ya da antipatiyle ne de işe bağlılığın ve bütün bürokratlara sadakatin dışındaki sadakat ya da bağlılıklarla, bunun yerine getirilmesine ve verdikleri emeğin sonuçlarıyla ilgili sorumluluklarından korunmayı uman astlarına bağlıdırlar.

Duygular çoktur ve farklı, çoğunlukla ahenksiz seslerle konuşurlar; aklın ise yalnızca tek bir sesi vardır. Bürokratik şekilde yönetilen ve yapılan kötülüğün farkı (özellikle toplumlara modern bürokrasi ve onun "bilimsel iş yönetimi" icat edilmeden önce dadanmış olan kötülüklerle kıyaslanıp bakıldığında) *bayağılığından çok rasyonelliğindedir.*

Geriye bakıldığında insan aklıyla ilgili (Lizbon felaketinin açıkça ve sarsıcı biçimde belli ettiği doğanın hesap edilmezliğinin, tüm "son çare" önlemlerinde olduğu gibi, zorunluluğunun

telkin edildiği ya da en azından öyle yorumlandığı) modern iddia daha çok uzun bir dolambacın başlangıç noktası gibi görünmektedir. O dolambacın sonunda başladığımız yere, rastgele vuran hesaplanmaz, tahmin edilmez kötülüğün dehşetine geri dönmüş görünüyoruz. Uzun yolculuktan sonra atalarımızın bunun başlangıcında olduğundan daha akıllı olsak da doğal felaketlerden kaçma yolunun bulunabileceğinden artık emin değiliz. Susan Neiman, "Çağdaş olasılıklar ilk modern, ahlaki kötülükleri doğal olanlardan ayırma teşebbüslerini bile tehdit etmiştir" gözleminde bulunmaktadır.[8] İnsanlığı hissiz ve katı olduğu için acımasız doğadan eminiyetli bir mesafeye yerleştirmesi umuduyla girişilen uzun bir (kasıtsız) keşif yolculuğunun sonunda insanlık kendisini her parçası Lisbon depremi, yangını ve tsunamisi kadar acımasız, hissiz, katı, rastgele ve tahmin edilmesi imkânsız insan yapımı kötülüklerle karşı karşıya bulmuştur.

İnsanların yaptığı kötülükler artık *doğal* öncülleri/yoldaşları/ardılları kadar beklenmedik bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Juan Goytisolo'nun *Landscapes after the Battle* kitabında ileri sürdüğü gibi, bunlar ancak "geriye bakılıp her şey geriye dönük olarak analiz edildiğinde" bilinir ve anlaşılır hale gelir; ondan önce farkedilmeden "tedricen" nüfuz ederek, sessizce, görünüşte zararsız aşamalarla güç toplarlar... aniden ve şiddetle yüzeye çıkmadan önce kabaran ve genişleyen bir yer altı deresi gibi, aynen modern ruhun fethetmeye ant içtiği doğal felaketlerin yaptığı, yapmakta ve kesinlikle yapacak olduğu gibi.

Şayet ahlaki endişeler, vicdani sızılar, insani merhamet içgüdüleri ve insanlara acı verilmesinden nefret sarsılır, silinip atılırsa o görünmeyen kabarma ve genişlemeye karşı bir savunma yok gibidir. Yine Hannah Arendt'ten alıntı yapacak olursak, "Saygın toplumun tümü şu ya da bu şekilde Hitler'e buyun eğdiği için, insan davranışlarını belirleyen ahlaki özdeyişler ve vicdanı yönlendiren dinsel emirler (Öldürmeyeceksin) nere-

8. Neiman, *Evil in Modern Thought*, s.287.

deyse yok olmuştu."[9] Artık Hitlerlere, "bütün toplumların şu ya da bu şekilde" teslim olabileceğini biliyoruz ancak yeterince uzun yaşarsak teslim olduklarını öğreneceğimizi de biliyoruz; başka bir deyişle onlar pes ettiğinde hayatta kalırsak. Aynen tsunami dalgalarının kabarışını fark etmediğimiz gibi "derenin kabarıp genişlemesini" de fark etmeyeceğiz çünkü gözümüzü çevirmeye ve kulağımızı tıkamaya başarılı bir şekilde eğitildik. Ya da belki de bize, rahat ve nazik, medeni ve rasyonel modern toplumumuzda "böyle şeylerin" olmadığı öğretildi. Yine de Hans Mommsen bize şunu hatırlatıyor:

> "Batı uygarlığı hayal edilmez kitle imha araçları geliştirmişken, modern teknoloji ve rasyonelleştirme tekniklerinin sağladığı eğitim tamamen teknokratik ve bürokratik bir zihniyet üretmiştir... Bu bakımdan Holocaust'un tarihi modern devletin *mene tekel*'i* gibi görünmektedir."[10]

Immanuel Kant insanların kötülüğe karşı savaşta cansız doğadan daha iyi iş yapabileceğine dair umudunu/kanaatini insan, fazlasıyla ve yalnızca insan aklına yatırmıştır. O, bize "yalnızca aynı zamanda evrensel bir yasa olmasını isteyebileceğiniz düstura göre hareket edin" diyen şeyin akıl olduğuna işaret etmiştir. Fakat Kant'ın bu çok meşhur kategorik zorunluluk hükmünü yazışından beri keşfettiğimiz şey, modern yüzyıllar boyunca aklın bize rehberlik ettiği yolun hepimizin kendi değişik tarzıyla *kendimiz* için uygulanabilir kılmaya çalıştığımız düsturların *evrenselleştirilmesinin* yakınına götürmediğidir. Bu mücadelede düsturların (ve sayesinde insanların fiillerinin yargılanmaya uygun sayıldığı kıstasların, evrensel *uygulanabilirliği* değilse bile) evrensel *uygulanışı* bizim ve diğer insanların kaygılarının en küçüğü olduğu kanıtlanmıştır. Kant'ın evrensellik emrine

9. Arendt, *Eichmann in Jerusalem*, s.295.

* Anlamı "duvar yazısı" olan ve talihsizlik ya da bela ima eden bir deyim. (ç.n.)

10. Hans Mommsen, "Anti-Jewish politics and the interpretation of the Holocaust", *The Challenge of the Third Reich: The Adam von Trott Memorial Lectures*, ed. Hedley Bull, Clarendon Press, 1986, s.117.

rakip bir başka düstur olan *deux poids, deux mesures* ("iki ağırlık, iki ölçü") emniyetli bir iddia olarak ortaya çıkmıştır. Kant'ın kategorik zorunluluğunun ima ettiklerinden tamamen farklı olan bu "gerçekten muzaffer" düstur "evrensel yasa" ile tebeşirle peynir gibi ilişkilidir.

Modern akıl, hak tekelleri ve ayrıcalıkları oluşturmaya özellikle meyilli ve hevesli olduğunu ispatlamıştır. *Onun adına hareket edenler için* uygulanan arzu edilir bir kurala sahip olması önceliği sağlandığı anda tam tatmine ulaştığı kanıtlanmıştır; eğer bu ayrıcalığı güvenceye almak amacıyla aynı düsturun uygulanması *insanlığın diğer bazı örneklerine* (varsayılan beceriksizlikleri, liyakatsizlikleri ya da uygun görülen ama açık, zorunlu ve tartışma dışı ilan edilen başka bir nedenle) reddedilmek zorunda görünmüşse, (bazı) akademik filozofların sıkıca yalıtılmış ve ses geçirmezliğiyle ünlü ofisleri haricinde modern akıl itiraz yükseltmeye aldırır ya da hevesli görünmemiştir. Bu ofislerin bildirilerinin dışında, bazen de içinde bazı kimselerin acı çekmesinin diğer bazılarını üzebilecek rahatsızlıkların azaltılması için ödenecek iyi bir bedel olduğunu işittiğimizde, yani bedele itiraz edebilecek/etmek zorunda olan *bizim* aklımız olsa da, rahatsızlığı azaltılacak olan bu "diğerleri" biz isek akıl protesto etmemiştir. Savaşı kaybetmeden ve yandaşları mahkemeye çıkarılmadan önce Hitler'in Britanya'ya ya da Amerika'ya birkaç atom bombası atmayı başardığını hayal edin; bu başarıyı insanlığa karşı Nazi suçları listesine eklemez miydik? Castro'nun Küba'sı, Miloşeviç'in Sırbistan'ı ya da Saddam'ın Irak'ı namına hareket etmiş olsalardı Guantanamo ve Baghram kamp komutanlarını mahkemeye çıkarmaz mıydık?

Kant'ın kategorik zorunluluğunun belirttiği stratejiye açık muhalefet durumundaki modern akılcılık, mutluluk, güvenlik ve bunun verdiği mutluluk biçimlerinin evrensel insan iyelikleri haline gelmeye ne kadar uygun olduğu endişesiyle rahatsız olmayan özgürlük, güvenlik ya da mutluluğa doğru ilerlemiştir. Şimdiye kadar modern akıl *evrenselliğe* değil, *ayrıcalığa* hizmet etmiş olup, itici gücü ve en gösterişli başarılarının nedeni ev-

rensellik rüyası değil, üstünlük ve üstünlük için güvenli temel arzusuydu.

Auschwitz'den (ya da Sovyet Gulag'ından veya Hiroşima'dan) önce insanların yaptığı kötülük, doğala dönen ahlaki kötülük çeşitlerinin modern bilim ve teknolojinin sağladığı yeni alet ve araçlardan yararlanabildiğinde ne kadar müthiş ve korkutucu olabileceğini bilmiyorduk. Şimdi uzak ve hayal edilmesi zor olan o "önce"de bilmediğimiz (ve artık bol bol mevcut olan bilgiye rağmen hâlâ ancak isteksizce kabul ettiğimiz ya da tamamen reddettiğimiz) bir şey de modern hayatın mantığının havzayı kötülük yapma potansiyeli olanların işe alınması için radikal bir şekilde ve duyulmamış ölçüde genişlettiğidir. Auschwitz, Gulag ve Hiroşima'nın en korkutucu dersi, her defasında partizanca inanılsa da yaygın görüşün tersine, canavarca suçları işleyenlerin yalnızca canavarlar olmadığı, bunları yalnızca canavarlar işleseydi bildiğimiz en canavarca ve en dehşet verici suçların var olmayacağıdır. Hatta uygun donanım eksikliği yüzünden bunlar planlanamaz, uygun "insan kaynakları" olmadığı için de kesinlikle yerine getirilemezdi.

Auschwitz, Gulag ya da Hiroşima'nın ahlaken en mahvedici dersi dikenli tellerin arkasına konulabileceğimiz ya da gaz odalarına sürülebileceğimiz değil, (doğru koşullar altında) nöbet tutabileceğimiz ve baca borularının içine beyaz kristaller serpebileceğimiz, kafamıza bir atom bombası atılabileceği değil, (doğru koşullar altında) bunu başkalarının kafasına atabileceğimizdir. Daha da büyük bir korku, hakiki bir meta-korku, diğer bütün korkuların gebe kaldığı kuvöz, ben bu kelimeleri yazdığımda ya da siz bunları okuduğunuzda ikimizin de kalbimizin derinliğinde böyle düşüncelerin kaybolmasını arzu ettiğimizin ve kaybolmayı reddettiklerinde Hannah Arendt'in Eichmann'ın mahkemesinde tanıklık etmeye çağırılan bilgin psikologların verdiği raporlarda bulduklarını hatırlama ve düşünme görevimize ilgisiz kalırken, bunları çürütmek için geriye yaslanarak, inanılırlıklarını sorgulayarak ve sadece yanlış alarm diye baştan savarak kötülüklerin görünmezlikleri içinde

güvenle "kabarıp genişlemesine" izin verdiğimizin anlaşılmasından türemektedir.

> Birisinin "onu muayene ettikten sonraki benden her halükârda daha normal" diye haykırdığı söylenirken, bir diğerinin onun tüm psikolojik görünümünün, karısı ve çocuklarına, anne ve babasına, erkek ve kız kardeşlerine, dostlarına karşı tavrı "yalnız normal değil, gayet arzu edilir" olduğunu tespit ettiği yarım düzine psikiyatr onun "normal" olduğunu onaylamış, nihayet Yüksek Mahkeme başvuruyu dinlemeyi bitirdikten sonra hapishanede onu düzenli olarak ziyaret eden papaz, Eichmann'ın "gayet olumlu fikirlere sahip bir adam" olduğunu bildirerek herkese güvence vermişti.[11]

Eichmann'ın kurbanları "bizim gibi insanlar" idi. Ama Eichmann'ın cellatları, kasapları ve Eichmann'da (düşünmeyin bile) öyleydi. Her iki düşünce de korkutuyor. Fakat ilk düşünce bir eylem çağrısıyken, ikincisi kötülüğe direnişin boşuna olduğunu fısıldayarak acizleştirip güçsüzleştirmektedir. Belki ikinci düşünceye bu kadar güçlü bir şekilde direnişimizin sebebi budur. Kötülüğün yenilmezliği korkusu hakikaten ve umutsuz bir biçimde dayanılmaz olan bir korkudur.

Yine de, Primo Levi'nin kitap uzunluğundaki son arzu ve vasiyetnamesinde belirttiği gibi, her birimizin canavar haline gelmesi kuşkusuz imkân dahilindedir.[12] Hepimizin kötülüğün, ("arananlar" listesindeki, yakalanmamak için sakalını ya da bıyığını kesen suçlu gibi) bir harfi kesilerek kısaltılmış bir isim altında saklanan Şeytan* olduğuna inanmamız daha güvenli olmasa da daha iyi, daha yatıştırıcı, daha rahat olurdu. Fakat kötü haber Eichmann'ın Şeytan olmadığıdır. O, istisna olmayan, renksiz, sıkıcı biçimde "sıradan" bir yaratık, sokakta fark etmeden geçeceğiniz biriydi. Koca, baba ya da komşu olarak kalabalıktan zor ayrılırdı. Demografik istatistik tablolarının ortalaması, ortası, vasatisiydi; (hesaplayabilseydik) psikolojik

11. Arendt, *Eichmann in Jerusalem*, s.25–6.

12. Primo Levi'nin bu hususta görüşlerinin kesin bir analizi için bkz. Tzvetan Todorov, *Mémoire du mal, tentation du bien*, Robert Laffont, 2000, s.260.

* İng. devil (Şeytan), evil (kötülük). (ç.n.)

ve *ahlaki* istatistik tablolarının da öyle. O yalnızca hepimiz gibi kendi rahatını diğerlerininkine tercih etmişti. Olağan*dışı* bir zamanda olağan*dışı* sonuçlara götüren şey bu ortak, *olağan* suistimal ya da kaytarmadır. Bunu bildikten sonra artık Şeytan'a ihtiyacımız yoktur. Daha kötüsü, önerildiğinde "Şeytan kuramını" artık ciddiye alamayız. En kötüsü de, o kuramın Şeytan'ı Kudüs mahkemesinin sanık sandalyesindeki abes biçimde makul adamla kıyaslandığında belki bize gülünç şekilde acemi ve beceriksiz görünecektir.

Buluşun en ufuk açıcı ve tartışılır biçimde en fena neticesi bugünkü güven krizidir. Kötülüğün *herhangi bir yerde* saklanıyor olabileceğini, kalabalıkta farkedilmediğini, ayırt edici işaret ve kimlik kartı taşımadığını, halen *herkesin* onun hizmetinde, onun geçici izindeki yedeği ya da potansiyel mükellefi olarak bulunabileceğini anladığımız anda güvenin başı derttedir.

Elbette böyle bir görüş kaba bir mübalağadır; tabii ki *herkes* kötülüğün hizmetkârı olmaya uygun ya da istekli değildir. Tabii ki onun yağcılığına ya da tehditlerine direnecek kadar kötülüğe bağışıklı, karşı ve bunların kötülüğün ürünü olduğunu anlayacak kadar gözü açık sayısız insan vardır. Fakat önemli olan onların kim olduğunu ve onları kötülüğün entrikalarına karşı daha korunmasız olanlardan nasıl ayıracağınızı bilmemenizdir. Eichmann ile yalnızca apartmanınızın merdiveninde bir komşu ya da diyelim okul aile birliğinin veya yerel fotoğraf kulübünün bir üyesi olarak karşılaşsaydınız onun bir kitlesel katil olduğunu anlar mıydınız? Anlayacağınızı sanıyorsanız, o güne, yani pek bir ikaz olmadan anlamak, olası şekillerin en zoru ve en korkuncuyla anlamak için "koşullar uygun" hale gelene kadar hayatlarının çoğunu dostlarının, kapı komşularının ve iş arkadaşlarının şayet gidiyorsa hangi tapınağa ve haftanın hangi günlerinde gittiğinden memnuniyetle habersiz olup, birbirleriyle ahbaplık içersinde şarap ve erik rakısı içerek geçiren Bosnalı Sırplara, Hırvatlara ve Müslümanlara sorun. İş böyleyse ve böyle olacak gibiyse, etrafınızdaki insanların kötülüğe ne kadar dirençli olduğu söylenemiyorsa bu, "koşullar

uygun olduğu" an kanıtlanacaktır; tüm insanların kötülüğe yem olma olasılıklarının eşit olmadığını (doğru şekilde) bilmekten hangi pratik yararı sağlayabilirsiniz ki? Tüm pratik amaçlar için, çevrenizdeki insanların ahlaki nitelikleri hakkındaki fikriniz ne olursa olsun güvenliğinizin karşısındaki olasılıklar değişmeden kalır. Karanlıkta boğuşmak durumundasınız. Kötülüğün baştan çıkarmasına kimin teslim olacağını, kimin olmayacağını ancak sınav anında tahmin edebilirsiniz (tahminin riskli olduğu da bilinmektedir). Öyleyse (risk hesaplama uzmanlarının size söyleyeceği gibi) istisnasız herkesin kötülüğün hizmetine girmeye yatkın olduğu varsayımı en güvenilir iddia gibi görünmektedir. Gözlerinizi dört açın, uyanıklığınızın kesintiye uğramasına asla izin vermeyin. Başka bir deyişle, bir Amerikan Reality TV dizisinin altbaşlığında kendilerine sunulan "aydınlanma" için minnettar olan milyonlarca doyumsuz seyircisine ikaz olarak denildiği gibi: *Kimseye güvenmeyin.*

Özellikle dehşet verici felaketlere yanıt olan kısa, "hedeflenmiş dayanışma" şenlikleri, bir idolün ani ölümünün neden olduğu "hedeflenmiş matemler" ya da dünya kupaları, kriket turnuvaları ve benzeri hadiseler sırasındaki odaklanmış duygusal rahatlama için özellikle patlayıcı ve kavgacı olan aynı şekilde kısa, "hedeflenmiş vatanseverlik" parlamaları hariç, çoğu zaman "diğerleri" (hergün karşılaşılan ya da yoğun nüfuslu şehirlerde dolaşan *yabancılar*, anonim, yüzü olmayan diğerleri) tehlikeye karşı bir güvenlik ve teminat hissi vermekten çok, belirsiz, yaygın bir tehdit kaynağıdır. Onlardan hiçbir dayanışma beklenmez, onları görmekle de dayanışma hissi uyanmaz, hatta Erving Goffman'ın ince, koruyucu "sivil kayıtsızlık" cilasını rutin bir şekilde bozma korkusu bile mevcuttur. Mesafenizi korumanız ilerlemenin tek makul yolu gibidir. Eduardo Mendietta'nın gözlemlediği gibi, "tarihsel ve kavramsal olarak güvenlik ve emniyetin kinayesi olan şehirler tehdit ve şiddet kaynağına dönüşmüştür."[13] Gücü yetenlerin

13. Eduardo Mendietta, "The axle of evil: SUVing through the slums of globalizing neoliberalism", *City*, 2 (2005), s. 195–204.

tercih ettiği şehir konutu olarak "sığınak mimarisi"nin çeşitli örnekleri kuşkulanılan tehditlerin anıtı ve şehrin doğurduğu korkunun cisme bürünmüş halidir. "Modern mimari sığınağın"

> ... görünür bir girişi yoktur, balkonları ve terasları da yoktur. Bu binalar caddeye açılmaz, kamusal meydana da cephesi yoktur, bir kentin politik ya da ekonomik gücünün anıtı da değildir. Onun yerine, bu binalar kent merkezinin dışına bakar ve sıklıkla kentin yüzünden çok göğü, dağları ve peyzajı yansıtan koyu camla kaplı olup, caddelerin yukarısında askıya alınmış kapalı köprülerle diğer benzer binalara bağlantılıdır. Anıtsallıkları kentliyi küçümsemeyi işaret eder...

İnsan ilişkileri için güven buhranı kötü haberdir. İnsan ilişkisi "ağları", iyi korunan ve tecrit edilmiş açıklıklardan, dışarıdaki haşin, rekabetçi dünyada, yabanda giyilmesi gereken ağır zırhı ve katı maskeyi kişinin (nihayet!) çıkarmayı umduğu yerlerden, hergün bitmeyen keşif çatışmalarına girişmesi gereken serhat bölgelerine döner. Karşılıklı görev ve yükümlülükleri düzenleyen normların ergime potasına atılmasıyla ve palavra olmayan bir rahat ve uzun yaşam beklentisiyle, kişinin hergün çözmeye uğraştığı eşitliklerde olsa bile az değişmez vardır; hesap yapmak daha çok bir bilmeceyi yalnızca dağınık, belirsiz ve güvenilmez birkaç ipucuyla çözmeye çalışmak gibidir. Her şey düşünüldüğünde insan ilişkileri artık kesinlik, sükûnet ve ruhsal rahatlık vermemektedir. Bunun yerine üreyen bir endişe kaynağı haline gelmektedir. Gıpta edilen bir rahatlık sunmak yerine daimi endişe ve alarm halinde bir hayat vaat etmektedir. Sıkıntı sinyalleri yanmayı hiç bırakmayacak, tehlike çanları çalmayı hiç durdurmayacaktır.

Akışkan modern zamanımızda diğer zamanlardan daha fazla sağlam ve güvenilir bağ gereksinmemiz ve arzu etmemiz yalnızca endişeyi arttırmaktadır. Kuşkularımızı rahatlatamadığımız, kalleşliğimizi sezmeyi ve hayal kırıklığından korkmayı durduramadığımız halde, dürtüyle ve tutkuyla daha geniş bir dostluk ve arkadaşlık "ağı", aslında her yeni cep telefonu

nesliyle daha da büyüyen bir cep telefonunun hafızasına sıkıştırmayı başarabildiğimiz genişlikte bir "ağ" arıyoruz. Kalleşliğe karşı iddialarımızı kısıtlamaya ve bu şekilde riskimizi azaltmaya çalışırken daha fazla riske giriyoruz ve daha fazla ihanete sahne hazırlıyoruz. Hiçbir sepet tamamen hatasız olmadığı için, yumurtaları bulabildiğimiz kadar çok sepete koymaya çalışıyoruz.

Bir ağda daima sadakat mesajları alıp vermeye müsait cep telefonu numaraları olacağını umarak, umutlarımızı ortaklıklardan çok "ağlara" bağlamayı tercih ediyoruz. Nitelik eksikliğini nicelikle gidermeyi umuyoruz (piyangoda kazanma olasılığı miniktir; ama birkaç cüzi olasılık belki daha yeterli bir olasılık oluşturacaktır). Riski yayın, iddialarınızı kısıtlayın; bu, gidilecek en temkinli yol gibidir. Ancak böyle bir emniyet arayışıyla geride bırakılan izler altüst olmuş umutların ve hüsrana uğramış beklentilerin mezarı gibi görünmektedir ve ilerideki yola sığ ve kırılgan ilişkiler serpiştirilmiştir. Peşpeşe adımlarla zemin sağlamlaşmamaktadır; üzerinde durmak için daha da cıvık ve uygunsuz gelmektedir. Yürüyenleri koşmaya, koşanları daha da hızlı koşmaya teşvik etmektedir.

Ortaklıklar sağlamlaşmamakta, korkular dağılmamaktadır. Sabırla şansını bekleyen kötülük kuşkusu da öyle. Telaş içersinde, kötülüğün saklandığı yerden ortaya çıkışını durdurmayı bırakın, kuşkunun ne kadar haklı olduğunu anlamaya bile zaman yoktur. Akışkan modern dünyanın akışkan modern yaşam sanatını uygularkan olgunlaşan sakinleri beladan kaçmayı onunla mücadele etmekten daha iyi bir çare olarak görmek eğilimindedir. İlk kötülük işaretinde arkalarından kilitlenecek, güvenilir, ağır kapısı olan bir çıkış yolu ararlar. Dostları ömür boyu, düşmanları ise ilelebet bölen çizgi bariz bir şekilde çizilip, yakından gözetildiğinde silinmez; verilen rollerin aniden ve az bir çabayla takas edilebildiği bir tür "gri bölge" içinde tükenir. Sınır ya da ondan ne kaldıysa, her adımda şekil değiştirip hareket eder ve koşucunun hayatında hâlâ atılması umulan birçok adım vardır. Bütün bunlar zaten önemli olan şaşkınlığa

katkıda bulunur ve geleceği daha da kesif bir sise büründürür. Anlaşılmaz, donuk, nüfuz edilmez sis de küçük bir çocuğun bile size söyleyeceği gibi kötülüğün gözde bir saklanma yeridir. Korku buharlarından oluşan sis kötülük kokar.

3
Yönetilmezin Korkusu

Jean-Pierre Dupuy'un en son araştırmalarında işaret ettiği gibi, insanlık geçen yüzyılda kendini yok etme kapasitesine erişmiştir.[1] Artık gezegeni tehdit eden şey yalnızca (insanlık tarihinin oldukça sabit bir özelliği olan) kendi kendine yapılan bir başka tahribat değil, (mevcut durumuna giden yolda insanlığın zaman zaman başına gelen) bir başka uzun felaket dizisi de değil, tüm felaketleri bitirecek bir felaket; arkasında onu kaydedecek, üzerinde düşünecek ve o dersi öğrenip uygulamayı bırakın, ondan bir ders çıkaracak insan bırakmayacak bir felakettir.

1. Bkz. Jean-Pierre Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé*, Seuil, 2002 ve *petite métaphysique des tsunamis*, Seuil, 2005.

İnsanlık artık gezegen üzerindeki hayatın kalanını mahvoluşa götürüp toplu intihar etmek, kendini yok etmek için gereken tüm silahlara sahiptir. İnsanlığın kendi kendini tayin etmiş ya da seçilmiş olan mutlak yetkilileri bir noktada gerçekçi bir kendini öldürme olasılığının insanlığın hayatta kalması için gerekli bir koşul ve en iyi şans olduğu, karşılıklı (ve aslında kendi kendini) yok etme tehdidini canlı tutmanın (yani, Karşılıklı Kesin Yok Oluşu (KKYO) garanti etmek için gereken daha da rafine örgütlü kitlesel cinayet aletleri icat etme, üretme ve stoklamanın) neslinin tükenmesinin geciktirilmesi için aslında vazgeçilmez olduğu sonucuna bile varmıştır. İstemeden de olsa politik bakımdan yanlış olduğu ilan edilmiş ve kamuoyuna ender olarak açık, gizlenmemiş bir şekilde bildirilmiş olsa bile yeterince feryada neden olan KKYO "teorisinin" artık bir şekilde modası geçmiştir; fakat KKYO doktrininden doğan ve esinlenen strateji bunu izleyebilenler tarafından sadakatle izlenerek ve henüz izleyemeyenler için bir esin ve hayali hedef rolü oynayarak hâlâ sürmektedir.

Tıka basa nükleer savaş başlıkları ve bunları gezegenin en ücra köşelerine götürmeye hazır roketlerle dolu depolar olmayı bekleyen nihai felaketlerden yalnızca biridir. Beliren kendi kendini yok ediş başka birçok şekilde de gelebilir; açıkça yaşamı yok etmeye hedeflenmiş silahların patlaması bu birçoklarından biridir. Kendi kendini yok etmenin gizlice ve dolaylı olarak biçimlenen ve ilerleyen (Juan Goytisolo'nun söyleyeceği gibi, "görünmez biçimde kabaran ve genişleyen") kasıtsız bir çeşidi olduğu için gezegenin insanlar, belki de bilinen tüm yaşam biçimleri için yaşanmaz hale getirilmesi olasılığı daha da kötüdür. Bu türden bir nihai felaketi özellikle hain kılan, ilerleyişinin durdurulması bir yana gözlenmesini de özellikle zorlaştıran şey kaçınılmazlığının, üzerinde ender olarak düşünülse de çelişkili bir şekilde insanların gezegeni insanların yaşaması için daha konuksever ve daha rahat kılma çabalarının doğrudan ve hiç planlanmamış sonucu olmasıdır.

Bu çabaların aldığı biçimler seçilmiş nüfusların ölçüsüne göre ısmarlanmış, açıkça ilan edilmese bile yerel bir ayrıcalık olarak tasarlanıp uygulanmıştır. Sözde bağlılık sunulmuş olsa da, bunların evrensel olarak, türleri kapsayacak şekilde uygulanması olasılığı ciddi bir şekilde düşününülmemiştir; bu düşüncelerden kesinlikle hiçbir pratik sonuç çıkarılmamıştır. Neticedeki refahın daha baştan eşitsiz dağılmış olmasına ve yoğunlaştıkları alanların bugüne kadar nispeten az ve seyrek kalışına şaşılmamalıdır. Jacques Attali'nin *La Voie humaine*'de gözlemlediği gibi, dünya ticaretinin yarısı ve küresel yatırımın yarıdan fazlası dünya nüfusunun yalnızca yüzde 14'ünü barındıran yirmi iki ülkeye yarar sağlarken, dünya nüfusunun yüzde 11'ini barındıran en fakir kırk dokuz ülke küresel hasılanın yalnızca yüzde 1'inin yarısını (gezegendeki en zengin üç adamın toplam geliri kadar) almaktadır. Örneğin bu fakir ülkelerden biri olan Tanzanya yılda 25 milyon yurttaşına böldüğü 2.2 milyar dolar kazanırken, bankacı Goldman Sachs firmasının 161 hisse sahibine paylaştırdığı 2.6 milyar dolar kazandığını ekleyeyim. Resmi tamamlamak için: Bu sözcükleri yazdığım sırada küresel gelir kutuplaşmasını engelleyebilecek bir dalgakıran mevcut değildir.

Derinleşen eşitsizlik ne bazı haksız, düşüncesizce kalkışılmış ve yetersizce gözlenmiş girişimlerin rastlantısal, ihmal edilmiş ama ilke olarak düzeltilebilir bir yan etkisidir, ne de esasen sağlam bir sistemin üzücü ama düzeltilebilir bir bozukluğudur. Bu daha çok insan mutluluğu ve rahat yaşam görüşünün ve bu görüşün belirlediği stratejinin ayrılmaz bir parçasıdır; görüş ve strateji *yalnızca ayrıcalık olarak* düşünülüp göz önünde tutulabilir ve insanlığın tümünün paylaşacağı kadar genişletilmesi bir yana, genişletilmeye hiç uygun değildir. O kadar genişletilmesi bir değil, en az üç gezegenin kaynaklarını gerektirmektedir. Dünyada Çin, Hindistan ve Brezilya'nın, şimdiye kadar bu yaşam güdü ve dürtülerinin ilk şekillendiği ve hâlâ şekillenmekte olduğu ve daha da gayretle yürürlüğe konulduğu ABD; Kanada, Batı Avrupa ya da Avustralya'da peşinden gidilen ve halen

yararlanılan yaşam konforlarını kopyalama ya da taklit etme teşebbüslerini destekleyecek kadar kaynak mevcut değildir (halen geride kalmış olan halkların kısa zamanda yapabileceği benzer girişimleri saymıyoruz).

Daha rahat olduğu farz edilen yeni icat edilmiş yaşam biçimlerinin "evrenselleştirilebilirliği" asla bunların benimsenip işletilmesine rehberlik eden bir kıstas değildi. Gezegenin, *yerelde* oluşan hırslarına *küresel* alanda tatmin arayıp bulmaya ve *yerel* hazlarını desteklemek için *küresel* kaynakları seferber etmeye yetecek kadar güç toplayan bu seçilmiş bölgelerindeki modern gelişmelere, bu tutkuların türleri kapsayacak şekilde yayılmasını gerçek bir felaket olasılığı haline getiren ve tüm pratik niyet ve amaçları *kendi evrenselleşme olanağını engelleyen* (modernleşmecilerin bildirilmiş niyetlerini açık şekilde ihlal eden) bir mantık rehberlik etmektedir.

Bunun "doğal" ve tecavüz edilemeyecek mekânsal sınırları konusu inkâr edilip, aktif şekilde bastırılmış ya da etkili rasyonel hesaplamalara dahil edilen faktörler listesinden basitçe silinerek gözden uzaklaştırılmış olmasaydı modern gelişmeler olamazdı ve kazandıkları tempoda kesinlikle ilerleyemezdi. Gezegenin dayanıklılık sınırları tanınmış ve kabul edilmiş, ciddi şekilde düşünülmüş ve saygı gösterilmiş olsaydı ve evrensellik ve insanların eşitliği kuralına nadiren ve üstünkörü bir sözde bağlılıktan fazlası sunulsaydı başlayamazdı, başlasaydı derhal dururdu. Kısacası, eğer modern gelişme kavramını teşvik eden ve uygulayanlar "gerçekte yürürlüğe konulan" ilerici gelişme stratejisinin mecburen yol açtığı aşırılık ve ziyandan kaçınmak zorunda hissetmiş olsaydı.

Son Ivan Illich analizlerinden ilham alan Dupuy, modern gelişmelerin doğuştan savurgan tabiatını ve nihayetinde stratejinin amaçlarını daha da uzak kılmak ve ister tasarım, isterse varsayım olarak olsun bunları er ya da geç erişim dışına koyacak bir eğilim olan kendi kendini yok etme eğilimini, "dolambaç" stratejisine [strategy of detour] kadar takip etmektedir.

Dolambaç stratejisi, insanlar tarafından bağımsız bir şekilde girişilen çok daha kısa eylem döngülerinin yerine çoğunlukla insan yapıtlarının yerine getirdiği uzun bir bağımlı olaylar zincirinin konulmasından oluşmaktadır. Dupuy ve arkadaşlarının hesaplarına göre, ortalama bir araba sahibinin gerçekten yaptığı kilometre, olması gerektiği gibi, bunun kullanımı, bakımı ve satınalma maliyetlerini kazanmak için harcadığı saat sayısına bölünürse, taşımacılıktaki, insanların mekânsal hareketini radikal biçimde hızlandırma niyetindeki içten-yanmalı motor devriminin kabaca sıradan bir yayanın yürüyüş hızı ya da bir bisikletçinin kolayca eriştiği sürat olan saatte yaklaşık altı kilometrelik bir harekete olanak verdiğini meydana çıkaracaktır. Bizzat Illich , modern tıbbın başlıca hareketlendirici gücü olan (bu vakada sağlıklı bir yaşam tarzının yerini sürekli uzayan bir tıp/ilaç müdahaleleri zincirinin alması) benzer bir "dolambacı" pek iyi sergilemiştir.[2] Ayrıca, Illich'in araştırması tüm dolambaçların kendini genişletme ve kendi tamamlanışını imkânsız kılma şeklindeki özgün eğilimine özellikle kesin bir rahatlama getirmiştir: Tespit ettiği gibi, sürekli artan tıbbi uygulamalara daha önce uygulanan "dolambaçların" tahmin edilmeyen ya da önemsenmeyen ters etkilerini onarma ya da telafi etme gereği neden olmuştur.

Eli kulağındaki "nihai felaketi" modern hayatın iç mantığının yaklaştırdığı defalarca tekrarlanmalıdır. Modern uygarlık, hastalık (daha doğrusu intihar) potansiyelini ihtişam ve cazibesini aldığı aynı niteliklere, doğuştan kendini kısıtlama isteksizliğine, doğasındaki ihlalciliğine ve tüm sınırlara, kısıtlara, özellikle de son, nihai sınır fikrine karşı kin ve saygısızlığına borçlu olduğu için felaket olasılığının önlenmesi özellikle zordur.

"Modernite" ancak; sürekli, takıntılı ve zorlayıcı modernleşme, sık sık kestirme yol diye maskelenmiş olan daha yeni ve daha uzun dolambaçlar kurmanın kısa adı şeklinde anla-

2. Bkz. Ivan Illich, *Limits to Medicine: Medical Nemesis: The Expropriation of Health*, Oenghin, 1977.

şılabilir. Engeller de ancak; geçici, hatta kısa ömürlü bir güç olduğunu varsayar: Bunlara en fazla bir süreliğine hoşgörülen ama (teknolojinin özenli düşüncesi ve beyin mutemedi olan) bilimin ve (bilimin pratik kolu olan) teknolojinin ek bir ya da birkaç çabasıyla kısa zamanda ıskarta edilecek, atlatılacak ya da yoldan dışarı itilecek geçici kısıtlamalar konumunu verir. İçlerinde kuşkulu bir şekilde sınır gibi görünenler dahil, engeller "problem"dir, biz modernlerin fazlasıyla bildiği problemler de tanım olarak çözülebilir görevler oluşturan zorluklardır.

Art arda problemleri, özellikle de son ya da sondan bir önceki problem çözme çabasının oluşturduğu problemleri çözmekle meşgul olan modern uygarlık, tünelin ucundaki karanlık hakkında düşünmek için ne zamana ne de iç dürtüye sahiptir. Mevcut problem savuşturucularını ve olası problem çözücülerini düzenli olarak şaşırtan felaketlere eğilimlidir. Böyle felaketlerle ilgilenme şekli ahır kapısının, at kaçıp muhtemelen yakalanmayacak kadar uzaklaştıktan sonra kilitlenmesi kuralını izlemektedir. Modernleşmenin tedirgin ruhu, kendi kendini çoğalttığı için sayısı sürekli artan kilitlenmek isteyen ahır kapısı olmasıyla ilgilenmektedir.

Şimdi bulunduğumuz aşamada, günlük "ilerleme"nin büyük bir kısmı, bunu geçmiş ve mevcut hızlandırma çabaların yaptığı doğrudan ya da "tali" hasarın tamirinden ibarettir. Bu kriz yönetimi alıştırmalarından ilerideki işlerin öncekilerden *daha az* yönetilebilir olduğu ortaya çıkmaktadır. Hevesle ilave edilen samanlardan hangisinin en sonunda devenin belini kıracağı, art arda gelen yönetimsel operasyonlardan hangisinin işi sonunda telafi edilmeyecek şekilde yönetilmez hale getireceği bilinmemektedir.

Modernler olarak, problem tespit ve tecrit etme, problem adlandırma ve problem çözme döngüsüne, bu özellikle modern, kendi kendini götüren ve kendi kendine hızlanan eylem ve karşı eylem döngülerinin sahnelenişine mahkûm ve dahil olmuşuz, böylece peş peşe ortaya çıkması kaçınılmaz olan zorluklarla mücadele etmenin alternatif yollarını anlayamı-

yoruz (aynen hayali iki boyutlu solucanın üçüncü bir boyuta geçmeyi düşünemeyeceğinden haklı olarak kuşkulanmamız gibi). Bir dolambacın marazi etkilerine karşı bir başka dar hedefli yönetimsel girişimin dışında ilaç bilmiyoruz (bir başka dolambacın haricinde; dar hedefli yönetimsel girişimlerin muzır yan etkilerinin tedavisi yoktur). İnsan girişiminin sınırları konusu düşünce ve uygulamalarımızdan o kadar uzun zaman önce çıkmıştır ki artık anlaşılmaz, hatta dillendirilmez hale gelmiştir; insan hesapsızlığının ve yönetimsizliğinin inanılır bir şekilde sorumlu tutulamayacağı tamamen ve hakikaten "doğal" olan felaketleri bile, Dupuy'un tsunami sonrasında "Asya tsunamisinin masumiyeti yalnızca birkaç gün sürdü" gözleminde tespit ettiği gibi, yönetimsel söyleme aktarmaya meyilliyiz.[3] Paul Taponnier'den alıntı yapan Dupuy şuna işaret ediyor[4]:

> Taylandlı yetkililerin deprem ve bir tsunami olasılığı hakkında oldukça hızlı bilgilendirilmiş oldukları; ama ülkenin turizm endüstrisine zarar verme korkusuyla alarm vermemeye karar verdikleri öğrenilince heyecan zirvesine çıktı. Felaketin nedenleri arasında bir sonra anılacak olanlar araştırmacılardı: Cehalet, bilimsel bilgi yetersizliği ve araştırmayı fona aç bırakan hükümetler saptanmış sanıklardı. Dalganın onu engelleyecek fiziksel manialarla durdurulabileceği şeklindeki güvenli varsayımla, doğal kötülük alanı olarak kalması gereken zemini tamamen ahlaki suç kaplamıştı.

Taponnier'in raporunu okuduktan sonra omzumuzu silkip sırıtmadan önce aşağıdakileri düşünelim.

Taponnier ve Dupuy'un raporlarında bir şey eksiktir. Asya tsunamisi gibi uzak (pekâlâ, "egzotik") bir felaket vakasında fark edilememişse, eksik olan şeyi uygarlaşma sürecinin ön cephesindeki ülkelerin en güçlü ve beceriklisini tam kalbinden vuran doğal felaket, Katrina ışığa çıkarmıştır.

3. Jean Pierre Dupuy, *Petite métaphysique des tsunamis*, Seuil, 2005, s. 43.
4. Paul Taponnier, "Tsunami: je savait tout, je ne savait rien", *Le Monde*, 5 Jan.2005.

New Orleans ve çevresinde hiç kimse erken uyarı sisteminin çalışmadığından ve bilimsel araştırma için fon yokluğundan şikâyet edemezdi. Katrina'nın geldiğini herkes biliyordu ve herkes sığınağa koşmak için gayet yeterli zamana sahipti. Yine de herkes bilgisine göre hareket edemedi ve kaçmak için varolan zamanı iyi kullanamadı. Bazıları ki, oldukça kalabalık, uçak biletine yetecek kadar parayı toparlayamadı. Ailelerini kamyonlara doldurabilirlerdi ama onları nereye götürmeleri bekleniyordu? Moteller masraflıydı, onların da parası yoktu. Çelişkili bir biçimde, evlerini terk etmeleri, mülklerini bırakıp canlarını kurtarmaları tavsiyesine uymak hali vakti yerinde komşuları için daha kolaydı; malları sigortalıydı, Katrina canları için ölümcül bir tehditti, zenginlikleri için değil. Diğer yandan uçak biletine ya da motele ödeyecek parası olmayanların sahip olduğu şeyler, kıyaslandığında acınacak kadar değersiz olsa da onların tek servetiydi; kayıplarını hiç kimse tazmin etmeyecek ve bu şeyler tüm hayat birikimleriyle birlikte yitirildiğinde ebediyen yitirilmiş olacaktı.

Katrina seçici olmayabilir, suçluyla masumu, zenginle yoksulu aynı sakin temkinlilikle vurabilirdi, yine de o doğal olduğu kabul edilen felaket tüm kurbanlarına aynı şekilde "doğal" gelmedi. Kasırganın kendisi insan ürünü olmasa bile *insanlar için sonuçları* açıkça öyleydi. Harlem'deki Habeş Baptist Kilisesi papazı Muhterem Calvin O. Butts (tek o değildi), "Etkilenen insanlar büyük oranda fakirlerdi. Fakir, siyahlardı" diye özetliyordu.[5] *New York Times* özel muhabiri David Gonzales'in belirttiği gibi,

> Körfez Kıyı boyu mahalle ve kentlerinin rüzgâr ve suyla silinip süpürüldüğü günlerden beri ırk ve sınıfın kimin kalıp kimin kurtulacağının dillendirilmeyen belirteçleri olduğuna dair artan bir his vardır. Aynen kırsal kalkınma politikası başarısızlıklarının sel ve kuraklık gibi doğal felaket zamanlarında apaçık belli olduğu gelişmekte olan ülkelerdeki gibi, birçok ulusal önder Birleşik Devletler'in

5. This and the following quotations come from David Gonzales, "From margins of society to center of the tragedy", *New York Times*, 2 Sept. 2005.

en fakir kentlerinden bazılarının federal politikalar yüzünden savunmasız bırakıldığını söyledi.

Winstonwille, Mississippi Belediye Başkanı Milton D. Tutwiler, "Güneş parlıyorken bu mahallelerdeki bir sürü siyahiye hiç kimse aldırmazdı. O yüzden, şimdi kimsenin yardımımıza gelmeyişine şaştım mı? Hayır" diyordu.

Massachusetts Üniversitesi'nde İngilizce profesörü olan Martin Espada'nın gözlemi şöyle: "Doğal felaketlerin bir şekilde tarafsız, bir şekilde rastlantısal olduğunu düşünmeye yatkınızdır. Yine de hep şöyle olmuştur: Fakirler tehlikededir. Fakir olmanın anlamı budur. Fakir olmak tehlikelidir. Siyahi olmak tehlikelidir. Latino olmak tehlikelidir." Onun ima ettiği gibi, tehlikeye özellikle maruz olduğu listelenen kategoriler büyük ölçüde çakışmaktadır. Fakirlerin birçoğu siyahiler ve Latinolar arasındadır. New Orleans sakinlerinin üçte ikisi siyahiydi ve dörtte birinden çoğu fakirlik içinde yaşamaktaydı; kentin Aşağı Dokuzuncu Bölgesi sel sularıyla yeryüzünden silindiğinde sakinlerin yüzde 98'inden fazlası siyahiydi, üçte birinden çoğu fakirlik içinde yaşıyordu.

Federal yetkililer kentin sele karşı yetersizliği alarm veren savunmasını elden geçirmek için ayrılan fonları kesmekle meşgulken bu durumun onları ne kadar etkilediğinden kimse emin olamaz. Affedilmeyecek kadar uzun bir gecikmeden sonra nihayet açları doyurmak, evsizleri barındırmak ve ölüleri gömmek üzere işe devam etmeden önce yağmacıları yakalayıp "öldürme kastıyla ateş etmek" için zarar gören sahaya gönderildikleri zaman Ulusal Muhafızlara verilen brifingde kurbanların demografisinin ne rol oynadığından da kimse emin olamaz. Birlik gönderilmesine *doğal* felaket kurbanlarını kurtarma dürtüsünden çok, *insan yapımı* kanun ve düzene karşı tehdit neden olmuş görünmektedir.

O doğal felaketin kurbanları arasında en kötü zarar görenler, Katrina vurmadan çok önce düzenin atıkları ve modernleşmenin döküntüleri, iki yüce insan girişimi olan düzen idamesi ve ekonomik ilerlemenin kurbanlarıydı.[6] Onlar kendilerini yurt-

6. Bkz. benim *Wasted Lives*, Polity, 2004.

taşların güvenliğinden sorumlu yetkililerin öncelik kaygıları listesinin en dibinde bulmadan çok önce, mutluluk arayışının evrensel bir insan hakkı, en uygun olanın hayatta kalmasının da bunu uygulamanın başlıca aracı olduğunu ilan eden yetkililerin dikkatinin (ve politik gündeminin) kıyılarına sürülmüşlerdi.

Kan dondurucu bir soru: Katrina kalabalık (ve atık bertaf etme endüstrisinin bakış açısından *aşırı* kalabalık) bir gezegenin olumsuz küreselleşmesinin toplumsal sonuçlarıyla başa çıkma işine uygunsuzluğu belli olan ziyan olmuş insanları bertaraf etme endüstrisinin çabalarına kazara yardım etmedi mi? *Toplumsal* düzen bozulana ve *toplumsal* rahatsızlık olasılığı yaklaşana kadar asker gönderme ihtiyacının güçlü bir şekilde hissedilmemesinin nedenlerinden biri bu yardım değilmiydi? İki "erken uyarı sisteminden" hangisi en sonunda o Ulusal Muhafızları konuşlandırma gereksinimine işaret etmişti? Aslında tamamen alçaltıcı, kan dondurucu bir düşünce; olaylar dizisi bunu olduğundan daha az inanılır kılsaydı içtenlikle haksız ya da doğrudan hayali diye reddedilmek istenir, dillendirmek ve kaydetmek için daha da isteksiz olunurdu.

Böyle sorular sormaya ne kadar içerlesek de, olaylar bunları aklımıza ve vicdanımıza dayatmaktadır. Simon Shama'nın son zamanlarda tespit ettiği gibi, "11 Eylül ile Katrina arasındaki en sarsıcı fark felaket sonrasında ne beklenebileceğindeydi";[7] sonrasında gerçekten olanları ise felaketten önce olanlar, karar veren insanlar belirlemişti. Federal yönetim "sel savunmasının bakım bütçesi ödeneğini yüzde 50 kesmişti, böylece 37 yıldır ilk kez Louisiana felaket durumunda ihtiyacı olacağını bildiği korumayı sağlayamıyordu".

Doğal felaketler birdenbire daha önce yalnızca insan yapımı *ahlaki* hastalıkların davranacağı varsayıldığı şekilde davranır görünmektedir. Bunlar bariz şekilde seçicidir; "seçici"nin antropomorfik bir safsatayla suçlanmaktan korkmayan biri olduğu söylenebilir. Yine de bu söylenip suçlama reddedilebilir; çünkü

7. Simon Shama, "Sorry Mr President, Katrina is not 9/11", *Guardian* 12 Sept. 2005.

"doğal" darbelerin bariz seçiciliğinin ahlaki bakımdan *motive* olmasa bile ahlaki bakımdan *gebe* olan insan eyleminden geldiği de aynı şekilde bellidir.

İnsanlığın tabiatın kör kaprislerine karşı korunması modern vaadin bölünmez bir parçasıydı. Ancak bu projenin modern uygulanışı tabiatı daha az kör ve kaprisli hale getirmemiş, onun yerine etkilerine karşı seçici bağışıklık dağıtımına odaklanmıştır. Modern, doğal felaketleri güçsüzleştirme mücadelesi düzen kurma ve ekonomik ilerleme şablonunu izlemektedir: Tasarım ya da varsayım olarak insanlığı itinaya değen ve *unwertes Leben,* yaşanmaya değmeyen hayat kategorilerine ayırmaktadır. Ayrıca netice olarak, söz konusu korkunun sebebi ne olursa olsun eşitsiz bir korku dağıtımı üzerinde uzmanlaşmaktadır.

Kasırgalar, depremler ve seller özel vakalar değildir. Doğal kötülüklerin o en az seçici, gerçekten evrensel olanını, insan yaşamının biyolojik sınırlılığını bile seçici hale getirmeyi becerdik. Max Hastings'in yorumladığı gibi,

> Modern zenginlik, sahiplerine ileri yaşlara kadar yaşamak için her şansı sunmaktadır. Yirminci yüzyıla kadar hastalık cüzdana saygılı değildi. Victoria döneminde bir finans devinin karısı doğum tehlikelerine karşı neredeyse evindeki hizmetçi kadar savunmasızdı. Büyüklerin mezar taşları kaçının doğal süreleri bitmeden çok önce öldüğünü göstermektedir.
> Bugün tıp bilimi karşılığını ödeyebilecek kimselere olağanüstü şeyler yapabilir. İleri sağlık sistemleri olan toplumlarda bile zenginlerin erişiminde olan tedavilerle fakirlerin çoğuna sunulanlar arasında hiç bu kadar büyük bir uçurum olmamıştı.[8]

İster doğal, isterse yapay kökenli felaketleri amaçlasın, insan korkularıyla yapılan modern savaşın sonucu bunların *hacimsel azalışından* çok, *toplumsal yeniden dağılımıymış* gibi görünmektedir.

Ortaya çıkan, tsunami, Katrina ya da diğer felaketlerden, insan hesapsızlığının ya da ihmalinin sonuçlarını tartıştığımız

8. Bkz. Max Hastings, "They've never had it so good", *Guardian*, 6 Aug. 2005.

gibi önlenebilecek belalar olarak bahsetme alışkanlığı çok şaşırtıcı bir olay, modern tarihte önemi dikkatle düşünülmeye değer bir dönüm noktası işaretidir. Bu, "doğal" ve toplumsal/ahlaksal (yani insanların neden olduğu) felaket fikirleri arasındaki, modernlik tarihi boyunca çok ayrı tutulmuş olan iki tür felaket arasındaki şaşırtıcı bir buluşmaya işaret etmektedir...

Alıntı yaptığımız, modern tarihte rakip kötülük imaj ve yorumlarının peşpeşe gelişi konusundaki temel araştırmanın[9] yazarı Susan Neiman, 1755 Lizbon deprem ve yangınının tetiklediği ateşli tartışma sürecinde meydana gelen bir ayrılma olan, evvelce Tanrı iradesi fikriyle ayrılmaz biçimde karışmış doğal ve toplumsal felaket kavramlarının kesin bir şekilde ayrılmasının "modernin" gerçek *başlangıcını* belirlediğini ileri sürecek kadar ileri gitmektedir.

> Kesinlikle sorumluluğu açık bir şekilde ayırma teşebbüsü nedeniyle... Eğer Aydınlanma kendisi için düşünme cesaretiyse, kişinin içine atıldığı dünya için de sorumluluk alma cesaretidir. Bu yüzden önceki çağların doğal dediklerini ahlaki kötülüklerden radikal biçimde ayırmak modernliğin anlamının bir parçasıydı.

Yine de onun modern meydan okuma öyküsünü sona erdirişi kulağa bunun şamatalı ve cesaret verici başlangıcı gibi gelmektedir:

> Modern kötülük kavramları dünyanın durumu için Tanrı'yı suçlamayı bırakma ve bunun sorumluluğunu kendi üzerine alma teşebbüsünde oluşmuştu. Kötülüğün sorumluluğu daha çok insanlara bırakılmış, türler bunu üstlenmeye daha az layık görülmüştü. Yönsüz bırakıldık. Entelektüel vesayete dönmek çoğu kimse için seçenek değil ama artık büyüme umutları boş gibi görünmektedir.

İnsan, yeniden birleşmelerini mümkün kılmak ve iki buçuk yüzyıllık bir ayrılıktan sonra emsaliyle karşılaşıp birleşme noktasına bir kez daha ulaşmak için *doğal* ve *toplumsal* iki

9. Bkz. Susan Neiman, *Evil in Modern Thought: An Alternative History of Philosophy*, Princeton University Press, 2002, Giriş.

kötülükten hangisinin daha fazla mesafe katetmek zorunda olduğunu merak ediyor.

"Doğal" kötülük "doğallığından", kesinlikle insan yapımı olmayan; bu nedenle de sağlam bir şekilde insanın karşı çıkma, düzeltme, yeniden düzenleme ya da reform yapma gücünün ötesine yerleşmiş bir olgu olan "doğayı" "kültürün" karşısına koyan o özellikten vazgeçmek zorundaydı. Doğanın karşıtı olan kültür ise doğanın peş peşe çizilmiş, aynı zamanda kültürün de kendi sınırlarının ürünü ve belirleyicisi olan sınırlarının hiçbirisine kesinlikle tartışılabilir ve bozulabilir geçici ateşkes çizgilerinden fazla bir şey muamelesi yapmamıştır. Modern çağın başlangıcından beri kültür Voltaire'in aşağıdaki formülüne yatkındı: "Sanatın sırrı doğayı düzeltmektir". "Doğa" ile "kültür" arasındaki zıtlık ilan edilince, "doğanın" hükmetmesine isteksizce müsaade edilen alanın parça parça kültürün "olumsuz türevi", "sanatın sırlarının" peş peşe keşfedilmesinde üzülünen bir gecikmenin yapıtı haline gelerek küçülmesi hiç durmamıştır. İlerideki uzun yolun sonunda bir yerde geçici olarak "doğaya" bırakılan bölgenin tamamen fethedileceği, "kültürün" alanına alınacağı ve bütünüyle sadece insan yönetimine tabi kılınacağı (sonuç olarak insanın sorumluluk alanına geçeceği), bu şekilde insan tasarımına ve maksatlı "düzeltmesine" açık ve tabi (ama ayrıca daha sonra belli olacağı gibi yanlış güdü ya da ihmalden kaynaklanan insani falsolara maruz olan) alandan ayırt edilmez hale geleceği bir zaman vizyonu belirmiştir.

Diğer taraftan, halen toplumsal/ahlaki kötülük doğal felaketlerle buluşup, karışma noktasına dönmek için emsalinin/rakibinin, kendisinin kavramsal doğumunda tamamen ve kesin bir şekilde sıyrılmış olduğu bütün özelliklerini, yani rastgele vurma, suçluyla masumu aynı şekilde etkileme, tahmin edilmesi imkânsız ya da en azından fazlasıyla zor olma ve insanın bunu defetmek bir yana önleme gücünün ötesinde olma eğilimini elde etmek zorundaydı. Bir başka deyişle, iddia edilen zıttının karakterini üstlenmek, "doğal benzeri felaket" olmak zorundaydı: süreklilikte ani, beklenmedik ve radikal bir

kopma, anormalliğin sıradanlığın içine habersizce girişi ama habersiz ve belki de farkedilmez de olsa o sıradanlığın içinde oluşan ve olgunlaşan bir kopma.

Doğal felaketlerin ahlaki kötülük ile buluşma noktasına varmadan önce geçtiği yolu bizim gibi modern insanların anlaması kolaydır. Bu, hepimizin kullanmak için iyi eğitildiğimiz bir kalemle çizilmiştir. Hikâyesi bize gayet tanıdık gelen kelimelerle anlatılmıştır: sınır ihlali, istila, fetih, ilhak, sömürgeleştirme. Bu yol daha başlangıçtan sezilmiş ve niyet edilmiştir. En azından Francis Bacon'dan beri varış yeri insanın doğa üzerindeki tam hâkimiyeti olarak tespit edilmişti; fetih ilerleyip ödenmesi gereken fidye sıfıra yaklaştıkça "kör talihin" zarar artıklarının radikal bir şekilde sona ereceği umulmuş olsa da yalnızca zamanlama ister istemez kaderin kaprislerine rehin bırakılmıştı.

Diğer taraftan, ahlaki suçun yolu modern erkek ve kadınları şaşırtmış olmalıdır. Bu, modern ruhun desteklediği her şeyin zıttına gitmiştir: Ortak beklenti, umut ve niyetlerin tam tersine ve insan halindeki can sıkıcı rastlantısallığı, beklenmeyeni ve anlayışsızlığı yok etmek bir yana, gelişigüzel, maksatsız ve öngörülmez olanı yeniden getirip öne sürmüş ve bunları dünyadaki insan varlığının, tabiatın kendinden emin fatih ve sözde efendilerinin en güçlü kıtalarının ve en güvenilir silahlarının konuşlandırıldığı alanlarına yerleştirmiştir. Modernlik, tabiatın gayrı insani kaprislerine karşı savaşırken doğala benzeyen bir kaosun keyfiliğine, insan girişiminin "yumuşak karnına", insan aklının, bilgi ve endüstrisinin bariz ve tartışılmaz alanı olduğu varsayılan insanların birlikte yaşaması yönetimine dehşetle maruz kalmıştır.

Modern çağın eşiğinde Tanrı kılığındaki doğayla onun insan yaratıları arasındaki bin yıllık ateşkes ve rahatsız koalisyon bozulmuş ve doğayla insanlık arasında bir cephe hattı çizilmişti. Bu iki yöntem birbirine uyumlu olmanın dışında her şey olarak görülmüştü. Daha da anlamlı ve hırslı, amacın yol gösterdiği ve dünyayı kendi hırslarına zorlamaya meyilli olan insanlığa

göre, atıl, amaçtan yoksun, yaramaz, insan özlemlerine duyarsız ve kayıtsız olan doğa artık Kartezyen bir obje olarak düşünen bir objeye karşı durmaktaydı.

İnsanların karşısına her şeye kadir ve müşfik bir Tanrı kılığında çıktığı sürece doğa insan anlayışına meydan okuyan bir gizemdi: Aslında Tanrı'nın tasarlayıp harekete geçirdiği bir dünyada onun müşvik ve her şeye kadir olmasını kötülük bolluğuyla dengelemek zordu. Bu ikilemin en yaygın şekilde sunulan, insanlığın uğradığı doğal felaketlerin yalnızca ahlaki günahkârların uğradığı cezalar olduğu şeklindeki çözümü, Voltaire'in 1755 Lizbon deprem ve yangınını anmak için yazdığı şiirde özetlenen açık kanıtı açıklayamamıştır: "l'innocent, ainsi que le coupable, / subit également ce mal inévitable" (bu kaçınılmaz darbeye suçlular kadar masumlar da maruz kalmıştı). Bu akıl karıştırıcı ikilem, iki bin yıldan daha önce zamanın en ünlü bilgelerinin Tanrı'nın uysal yaratığı ve aleti olan doğanın, erdem, dindarlık ve Tanrı'nın emirlerine sadakatin örnek bir simgesi olan Yakub'a neden darbe vurduğunu açıklamak için beyinlerine nafile çabalarla nasıl işkence ettiğinin öyküsü olan Yakubun Kitabı'nda açıkça dillendirildiğini tekrarlayalım, teolog nesilleri kadar, ortaya çıkan modernitenin *filozoflarına* da dadanmıştı. Dünyadaki açık kötülük savurganlığı dünyanın yaratıcı ve yüce idarecisine atfedilen müşfiklik ve her şeye kadir olma bileşimiyle bağdaştırılamazdı.

Çelişki çözülemezdi; yalnızca Max Weber'in doğanın *Entzäuberung* ("büyüsünün çözülmesi") diye tanımladığı, bunu "modern ruhun" hakiki doğum eylemi olarak belirleyen şey, yani özgüvenin yeni "yapabiliriz, yapacağız" tutumunda yerleşik kibir sayesinde gündemden çıkarılabilirdi. Müşvik ve her şeye kadir İlahi Özne'den arzu edilen cevapları almak için tavsiye edilen ve umulan üç enstrüman olan itaat, ibadet ve faziletli yaşama başarısızlığına bir tür ceza olarak, doğa özneliğinden ve böylece şefkatle fenalık arasında tercih yapma *yeteneğinden* sıyrılmıştı. Ne kadar aciz olursa olsun, insanlar yine de Tanrı'nın gözüne girmeyi umabilir, hatta Tanrı'nın

hükümlerini protesto edebilir ve kendi davalarını ileri sürüp tartışabilirlerdi; onun lütfuna uğramak ümidiyle "büyüsü çözülmüş" doğayla tartışmak ve pazarlık etmek açıkça anlamsızdı.

Rahatsız edici, mantığa karşı gelen aporianın* bertaraf edilmesinden ayrı olarak doğanın büyüsünün çözülmesi (daha doğrusu, "tanrısallık-dışılaştırılması" ya da "kutsallık-dışılaştırılması") sersemletecek kadar güçlü bir başka sonuçu, korkuların en müthişinden, kötülükle çarpışma ve onu güvenli bir mesafede tutma görevine yetecek alet ve becerilerin olmamasından kaynaklanan kötülük karşısındaki ümitsizlik dehşetinden azat olmayı getirmiştir.

Elbette tehditler yok olmuş ve Tanrısal kılığından sıyrılmış, büyüsü çözülen doğa öncekinden daha az muazzam, belalı ve dehşet uyandırıcı görünmüş değildir; fakat dualaların başaramadığı şeyi, her şeyi bilen ve söyleyen bir Tanrı ile olmasa bile, kör ve duyarsız doğayla başa çıkmayı hedefleyen bilimin desteklediği *techne,* bir şeyler yapma becerilerini biriktirip, bunları bir şeyler yapılması için kullandığında kesinlikle başarabilirdi. Kişi artık doğanın rastlantısallık ve tahmin edilmezliğinin yalnızca geçici bir rahatsızlık olduğunu umabilir ve doğayı insanların iradesine itaate zorlama olasılığının yalnızca zaman meselesi olduğuna inanabilirdi. *Doğal* felaketler, gereken beceri ve çabayla insan dünyasından açıkça çıkarılabilecek ve dönmesi engellenebilecek *toplumsal* hastalıklarla aynı kadere tabi kılınabilirdi (kılınmalıydı da!). Doğanın tuhaflıklarının neden olduğu rahatsızlıklar nihayetinde insanın kötülük ve ahlaksızlığının getirdiği belalar kadar etkin şekilde halledilebilecektir. Doğal ya da ahlaksal *tüm* tehditler er ya da geç öngörülebilir ve önlenebilir, aklın gücüne itaat eder hale gelecektir; bunun ne kadar erken olacağı sadece insan aklı güçlerinin konuşlandırılma kararlılığına bağlıdır. Doğa, aynen insan halinin bariz şekilde insan yapımı olan diğer yönleri gibi, yani ilke olarak yönetilebilir ve "düzeltilebilir" olacaktır. Immanuel Kant'ın

* Konu hakkında ne deneceğinin bilinmemesi, gittiği yönün yitirilmesi durumu. (ç.n.)

kategorik gerekliliğinin belirttiği gibi, devredilmez yeteneğimiz olan aklı kullanarak evrensel olmasını istediğimiz davranış türünü *doğa yasası* mertebesine yükseltebiliriz.

Modern çağın başlangıcında ve bu tarihin büyük bir kısmında insani işlerde olması umulan şey buydu. Fakat mevcut tecrübenin belirttiği gibi, gerçekte bu ters yönde oluyordu. Aklın yönlendirdiği davranışın doğa yasası mertebesine yükseltilmesi yerine, bunun sonuçları mantık dışı doğa seviyesine indirilmişti. Doğal felaketler daha çok, "ilke olarak yönetilebilir" ahlaki kötülükler haline gelmemişti; tersine, ahlaksızlık "klasik" doğal felaketlere daha fazla benzer hale gelmiş ya da öyle olduğu ortaya çıkmıştı: Onlar gibi zararlı, öngörülmez, önlenemez, anlaşılmaz ve insan akıl ve arzularına bağışıklı. İnsan eylemlerinin getirdiği felaketler anlaşılmaz bir dünyadan gelir, tahmin edilmesi imkânsız yerlere rastgele vurur ve insan eylemlerini diğer tüm olaylardan ayıran türde açıklamadan, *güdüler* ya da *amaçlarla* açıklamadan kaçar ya da karşı çıkar. Hepsinin üstünde, insanların ahlak dışı eylemlerinin sebep olduğu kötülük *ilke olarak* daha da yönetilmez görünür.

Artık daha ayrıntılı tartışılacak olan durumu yeniden ortaya koyalım: Yönetilmez doğal felaketlerle benzerlik içindeki toplumsal/ahlaki felaketlerin tamamen öngörülmez ama uğursuz yeniden şekillenişi çelişkili bir şekilde, dünyayı şeffaf, öngörülebilir, düzenli, sürekli ve yönetilebilir kılma modern mücadelesinin niyet edilmemiş yine de her ihtimalle kaçınılmaz bir ürünüydü.

Eğer zamanımızın ahlaki felaketleri güdü ve amaç bakımından açıklanamıyorsa bu, modern ruh, bilgi, eylem yeteneği ve beceri ittifakının, insanların kaprisli olmasıyla adı çıkmış niyetlerinin tüm denge bozucu baskılara karşı bağışıklı olması arzu edilen aklın dikte ettiği düzenli bir dünya tasarımına olan müdahalesine karşı savaşımındaki zaferleri sayesindedir. O savaş açıkça ya da değil, görünüşte modern dönüşümlerden desteklenerek ortaya çıkacak olan aynı özerk insana karşı yapılmak zorundaydı.

Savaş stratejisi iki kademeli olup, iki kaidesi de karşılıklı bağımlı ve güçlendiriciydi.

Birincisi "adiaforizasyon" eğiliminden oluşmaktaydı: Sonuçta bireylerin ahlaki hassasiyetine el konulmasına ve ahlaki dürtülerinin bastırılmasına yol açan, ahlaki kıstasın geçerliliğinin küçümsenmesi ya da mümkün olduğunca bu kıstasın insan eylemlerinin istenilebilirliği (daha doğrusu izin verilebilirliği) değerlendirmesinden tamamen çıkarılması eğilimi.

İkincisi, Martin Luther'in (modern zamanların yapısı düşünülürken Max Weber tarafından defalarca alıntı yapılan) "Hıristiyan doğru olanı yapar ve sonucu Tanrı'nın eline koyar" özdeyişi laik tabire çevrilmiş gibi, yaptıklarının sonuçlarından ahlaki sorumluluk duymasına engel olunan bireylerden oluşmaktaydı.[10]

İkiz, adiaforizasyon ve sorumluluktan kurtulma sanatlarının esas (daha doğrusu asla tam bir başarıyla olmasa da öyle olmayı amaçlayan) aleti modern bürokrasiydi. Bu, ofis duvarlarının ötesine kadar uzanan insan duygularına, ruhsal bağlara, resmen izin verilenler dışındaki amaçlara ve dairenin yetkililer tarafından öğütlenen kural kitapları dışındaki davranış kurallarına sadık kalınmasına karşı ofis sınırları koymaya çaba göstermiştir. *Esprit de corps*'a* sadakat bürokratik usulün bütünlüğünü düzenleyen etik kuralın dayandırılması için yeterliydi; yukarıdan onay isteyen diğer tüm etik kuralları gibi ne rekabeti hoş görmüş ne de yeniden görüşmeye izin vermiştir. Bürokrasi *ahlaki yargıyı* değil, *kurala uymayı* gerektirmiştir. Hatta memurun ahlakı emre itaat ve yapılması emredilen görevin tabiatı ve bürokratik eylemin etkilediği kimseler üzerindeki sonucu ne olursa olsun, görevin iyi yapılmasını sağlamaya hazır olmak şeklinde yeniden tanımlanmıştır. Bürokrasi *etik beceriksizleştirme* işine hizmet eden bir tertibattı

10. Bkz. Max Weber, *Political Writings*, ed. Peter Lasman ve Ronald Speirs, Cambridge University Press, 1994, s. 359.

* Birlik ruhu. (ç.n.)

İdeal bürokrasi tipine yaklaşmayı başaran bir örgütün performansı, memurlarının ahlaki vicdanından geriye kalabilenlerden bağımsız olmalıydı. Bürokrasi ayrıca rasyonellik ve düzenin üstün örneklerini temsil ettiği için düzen fikrine ve aklın kurallarına karşı, hatta uyumsuz olan ahlaktan esinlenen davranışı hedef almıştır.

Bürokrasi, görev yapanları bunun sonuç ve tepkilerinden sorumlu olmaktan kurtarmakta da ileri gitmiştir. Fiilen, "*bir* şeyden sorumlu" olmanın yerine "*birine karşı* sorumlu" olmayı, bir eylemin öznesi üzerindeki etkisinden sorumlu olmanın yerine amire, emir verene karşı sorumluluğu getirmiştir. Amirlerden biri dışında hepsi kendi amirlerinin emri alıp aktaran ve yerine getirilmesini denetleyen memuru olduğu için, daire memurlarının hepsi olmasa da çoğuna ve bürokratik hiyerarşinin hepsi olmasa da çoğu seviyesine göre emrin çıkış yeri ve göreve itaat edilmesini onaylayan otorite uzak ve sisli bir "yukarıya" çekilmiş olup, bu durumun iki sonucu vardır: birincisi, sorumluluğun, yerinin tam olarak tespit edilmesini ve yüklenmesini imkânsız kılan, tüm pratik amaçlar için "hiç kimsenin" sorumluluğu haline getiren (Hannah Arendt'in isabetli deyimi hatırlanırsa) "yüzmesi"; ikincisi, emirlere uyma görevinin Tanrısal emirlerin gücünden pek aşağı olmayan dayanılmaz bir mutlak güçle verilmesi.

Emirlere sorgusuz itaat gerekliliği araçsal akılcılık bakımından tartışılmıştır. Aslında resmi uyarlamanın tam tersi ve kamuoyunda olsa bile ender ifade edilen bir başka akılcılık modern gelişmeyi işleme koymuş ve kendi süreci boyunca yapılan önemli tercihleri büyük çapta belirlemiştir. Belirlenen amaçlara ulaşmanın en etkin ve olası araçlarını arayıp seçmektense, araçları *dayatmayan,* araçların *dayattığı* "gizli" akılcılık eldeki araçların yönelebileceği en kârlı amaçları aramıştır. Bu akılcılıkta eşitliğin değişmezi *amaçlar* değil, eldeki yegâne "somut gerçek" olan *araçlar* idi; ziyadesiyle değişken ve esnek olansa eylemin *araçları* değil, *amaçları* idi. Modern düşüncede değer yargısına verilen alçak konum "...dır"ın "...

malı"yı belirlemediği gerçeğine gönderme yapılarak açıklanır ve "değerden bağımsız" soruşturma ve "değer bakımından tarafsız" bilgi varsayımı yoluyla pekiştirilmişken gerçekte çok farklı bir şey olmuştu: Amaç, uygulamada eldeki araçların türevi olarak aranmış ve seçilmişti. Eldeki araçların "...dır"ının amacı seçenlerin "...malı"sını belirlemesine izin verilmiş ve değerlerin özerk statü ve otoritesinin reddedilmesi, eylem amaçlarının ona göre yargılanıp seçilmek zorunda olduğu ayrı kıstasın reddedilmesi ve değerlerin aklın yönlendirdiği soruşturma alanından *de facto* muafiyeti sayesinde bunu daha da etkin bir şekilde yapmıştır.

Ahlaki yargıların karalanması ve bunların ilgisiz diye karar verme sürecinden çıkarılması çabaları, peşinden karar verenleri araçların kullanılış şekillerini seçmekte hem özgür hem de çaresiz kılan bir gelişme olarak, ahlaki yargı gücünün önemli biçimde zayıflamasını getirmiştir. Değerlere karşı azalan ilgi ve kaygıya bağlı olarak değer seçimi işinin gerektirdiği becerilerin kaybolmasıyla ve işin kendisinin değersizleşmesiyle halen elde edilebilir etkin eylem araçlarının nasıl ve hangi amaçla konuşlandırılması gerektiğine dair kararlar tamamen keyfi olmak zorundaydı.

Dupuy, 1948'de robot ve bilgisayarların öncü teorisyeni John von Neumann tarafından kaydedilen karamsar öngörüyü hatırlamaktadır:[11] yakında otomatik makine yapımcısı olan bizler yarattıklarımız karşısında karmaşık bir doğal hadiseyle karşılaştığımızda olduğumuz kadar savunmasız olacağız. O zamandan beri geçen süre Neumann'ın önsezisinin sağlamlığını tamamen onaylamıştır. Son yarım yüzyılda meydana getirilen yeni teknoloji aynen tabiat gibi davranmakta, "büyüyüp", "gelişmektedir". Dürtü, niyet, tasarım, varılacak yer ve yön hayaletlerinin hepsi "tamamen kör mekanizmaların" rastgele hareketlerinden oluşur ve hareketlerin bizi "iyi bir yöne" götüreceğinden emin olmanın bir yolu ve çıkmaz bir sokağa ya da uçuruma götürmeyeceğinin garantisi yoktur. Dupuy bütün

11. Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé*, s. 76–77.

bunların, attığı her adımda daha fazla bağımsızlık ve kendi kendini götüren bir moment elde eden *insan yapımı* teknoloji, kendisini icat eden insanları özgürlük ve özerklik yükünden kurtarmaya yönelik *gayri insani* bir güce dönüşüyormuş gibi olduğu sonucuna varmaktadır.

Katı modern çağın bürokrasisi insan eylemlerinin ahlaken verimli sonuçlarını fiilen "adiaforize" ettiyse, akışkan modern zamanımızın azat olmuş teknolojisi de türlerin "etik yatıştırılması" yoluyla benzer sonuçlar elde etmektedir. Aktörleri her ikisinin sorumluluğundan da kurtarıp, bu sorumluluğu teknik yapıtlara kaydırarak ve uzun vadede aktörleri "ahlaken beceriksizleştirip" ahlaki vicdanlarını uykuya yatırıp, ahlaki zorlukların tüm etkisine karşı duyarsızlık oluşturarak ve bir ölçüde kendini inkâr ve feda gerektiren zor seçimlere geldiğinde aktörleri ahlaken silahsızlandırırken, ahlaki dürtüler için göze çarpıcı kestirme çıkışlar ve etik ikilemler için hızlı çözümler sunmaktadır. Özellikle tüketici piyasaları aracılık ettiğinde, *soi-disant** "teknoloji fetişizmi" bütün ahlaki dürtülerin boşaltılabileceğini ve tüm etik problemlerin çözülebileceğini ya da en azından biyoteknik, biyomühendislik ya da ilaç endüstrisi ürünlerinin yardımıyla basitleştirilip, kolaylaştırılabileceğini ima ederek ahlaki seçenekleri doğru malları seçme eylemine dönüştürmektedir. "Etik yatıştırma" açık bir vicdani ve ahlaki körlükle birlikte paket anlaşma halinde gelmektedir.

Dolayısıyla, ahlaki durum belirsizliklerinin ve ahlaki seçenek çelişkilerinin uyandırmaya yatkın olduğu korku yatışmaz. Tersine, doğrudan bir yüzleşmeden uzaklaştırıldığı ve ahlaki aktörlerin iyi anlamadığı ve dinamiklerini kontrol etmek bir yana nüfuz bile edemediği teknolojik süreçlere odaklandırıldığı için büyümeye yatkındır. "Etik yatıştırıcılar" için ödenecek fiyat, etik emrin insanların tahmin ve karşı mücadele etme gücünün ötesindeki felaketlerin oluştuğu "büyük bilinmeyen" sahasına aktarılmasıdır.

---

* Sözde. (ç.n.)

Jodi Dean son zamanlarda elektronik iletişim ve elektronik ortamlı "ağların" ilerlemesi ve yaygınlaşmasıyla "teknoloji fetişizmine" eklenen yeni şeyleri tahlil etmiştir.[12] Artık "telli devrimciler baştan beri gerçekte hiçbir şeyin değişmeyeceği konusunda rahatlatılmış olan dünyayı değiştirdiklerini (ya da olsa olsa kayıt şirketlerinin kompakt disk fiyatlarını düşürtebileceklerini) düşünebilirler" iddiasındadır.

> Hayatımızın geri kalanını kendi payımızı yerine getirememek suçundan kurtulmuş ve neticede bilgili, meşgul yurttaşlar olduğumuz inancıyla güvenli olarak geçirmemizi sağlayan teknolojik fetiş bizim için "politiktir". Teknolojik fetişin paradoksu bizim yerimize hareket eden teknolojinin aslında bizi politik bakımdan pasif bıraktığıdır. Politik sorumluluk üstlenmek zorunda değiliz çünkü yine bunu bizim için teknoloji yapmaktadır...
> Bu "şike" bize bütün ihtiyacımızın belli bir teknolojiyi evrenselleştirmek olduğunu, sonra da demokratik ya da uzlaşmış bir toplumsal düzene sahip olacağımızı düşündürmektedir.

Şüphesiz, beklentilerimizin mahvolduğu, beklenen ve umulan şeylerin olmadığı (çoğunlukla zalimce) fark ettirildiğinde sonucun doğal felaketlerin etkisi kadar sarsıcı olduğunu ekleyebiliriz. Umutlarımızın emanet edildiği teknolojinin bu umutları hüsrana uğratabileceğine ya da yok edebileceğine dair baskı altına alınmış kuşku ilave ve müthiş bir korku kaynağıdır.

Burada modern gelişmenin, muhtemelen Jacques Ellul'un teknolojinin (eylem beceri ve araçlarının) başka bir neden ya da dürtüye ihtiyaç olmadan kendiliğinden geliştiğini ileri sürmesini esinleyen büyük ölçüde plansız, rastgele ve zaralı gidişatının en derindeki nedeninin yatmakta olduğunu tahmin ediyorum. Ellul'dan birkaç yıl önce, savaşın bitiminden kısa bir süre sonra yazılan ve 1958'de yayınlanan *The Human Condition*'da Hannah Arendt, kozmik önem iddiasındaki biz dünyevi yaratıkların yakında yapabildiğimiz şeyleri anlayıp

12. Jodi Dean, Communicative capitalism: circulation and the foreclosure of politics', *Cultural Politics*, 1 (2005), s. 51–73.

anlatamayacağımız ikazında bulunmuştur; birkaç yıl sonra ise Hans Jonas, biz artık eylemlerimizle bizler için bilinmez ve anlaşılmaz uzaklıktaki zaman ve mekânları etkiyebilirken, ahlaki duyarlığımızın Âdem ve Havva zamanından beri pek az ilerlediğinden şikâyet etmiştir.

Üç büyük düşünürün hepsi de benzer bir mesajı aktarmıştır: *ahlaki duraklamadan* muzdaripiz. Yaptığımız ve bazen ahlaki anlayış ya da dürtülerin esin verdiği eylemler çoğunlukla tasarrufumuzdaki kaynaklar tarafından harekete geçirilirken, eylem dürtüleri akla, çoğunlukla geriye dönük bir özür ya da hafifletici koşul sıfatıyla ancak sonradan gelerek açıkça hayal edilmeye yatkındır. Eylemlerimizin *spiritus movens*'i olarak, neden niyetten sonra gelmektedir.

Elli yıl önce Weber'in, kökleri modern, amacın yönlendirdiği yaratıklar şeklindeki insan görüşüne sahip "sosyolojiyi anlama" programının sadık bir izleyicisi olan Alfred Schütz, pek yaygın şekilde kullanılan "bunu yaptım çünkü" formülünde belli olan kendini kandırmanın maskesini düşürmeyi denemiş ve müzmin bir biçimde amaç peşinde olan insani yaratıkların eylemlerinin "bunu ...*amacıyla* yaptım" şeklinde daha doğru tanımlanacağında ısrar etmiştir. Fakat amaçlar, özellikle de etik bakımdan anlamlı amaçlar eylemlerimize giderek *ex post facto** atfedilme eğiliminde olduğundan, bugünlerde tersine bir uyarı uygun olacaktır.

6 Ağustos 1945'te Hiroşima, üç gün sonra da Nagazaki üzerinde atom bombalarının öldürücü gücünü serbest bırakma kararı, sonrasında böyle bir *ex post facto* üslupla, Japonya'yı derhal teslime zorlama ve böylece öbür türlü Japon takımadalarını istila etme girişiminde ölecek sayısız askerin hayatını kurtarma ihtiyacıyla gerekçelendirilmiştir. Tarih mahkemesi hâlâ oturumdadır ama geçmişe yönelik o resmi açıklamaya Amerikalı birkaç tarihçi tarafından zamanın gerçeklerine ters diye karşı çıkılmıştır. Eleştirenlerin iddia ettiği şey daha Tem-

* Geçmişe yönelik. (ç.n.)

muz 1945'te Japonya'nın teslime yakın olduğuydu. Japonya'yı teslime yöneltmek için yerine getirilmesi gereken yalnızca iki koşul kalmıştı. Truman'ın Sovyetler'in Japonya'ya karşı savaşa derhal katılmasına razı olması ve Potsdam konferansına oturan müttefiklerin Japonya'nın teslim olmasından sonra Mikado'nun tahtta kalmasına izin vereceklerine söz vermesi. Fakat Truman bunu onaylamayı geciktirdi ve Potsdam'a varışından hemen sonra (tam olarak 17 Haziran'da) Alamogordo, New Mexico'dan gelen atom bombasının başarılı bir şekilde denendiği ve test sonucunun "beklenenden daha etkileyici" olduğu raporunu alınca reddetti. Yeni ve aşırı maliyetli teknolojik aygıtı ziyan etmekten endişelenen Truman açıkça zamana oynuyordu. Truman'ın 7 Ağustos 1945'te *New York Times*'da yayınlanan zafer bildirisinde bu geciktirme oyununun oynanmasındaki çıkarlar açıklığa kavuşmuştu: "İnsan tarihinin en yürekli bilimsel iddiasına girdik, iki milyar doların üstünde bir iddia ve biz kazandık." İki milyar dolar ziyan olmamalıydı... Olmadı da.

16 Mart 1945'te, Almanya zaten dizlerinin üstünde ve bütün pratik niyet ve amaçlara göre savaş kazanılmış iken, Britanyalı bir hava kuvvetleri komutanı olan Arthur "Bombacı Harris, 225 Lancaster ve 11 Mosquito'yu 289 ton yüksek patlayıcıyı ve 573 ton yangın bombasını 107 bin nüfuslu, sanat ve tarih bakımından zengin ama endüstrisi oldukça fakir orta boy bir şehir olan Würzburg üzerine boşaltmak üzere gönderdi. 9:20 ile 9:37 arasında şehir sakinlerinden (yüzde 66'sı kadın, yüzde 14'ü çocuk olan) yaklaşık 5,000'i öldürülmüş ve 21,000 ev tahrip edilmişti, böylece bombardımandan sonra şehirde yalnızca 6,000 kişi sağ kalabilmişti. Arşivleri araştıran ve bütün bu verileri toplayan Hermann Knell,[13] (Almanya'ya karşı RAF bombardıman seferberliğinin Würzburg'un bahsedilmediği resmi tarihi tarafından dolaylı olarak kabul edilen, bu yüzden savaşın bir başka "tali hasarı" konumuna indirilen bir gerçek olan) stratejik önemden açıkça yoksun bir şehrin neden hedef

13. Bkz. Hermann Knell, *To Destroy a City: Strategic Bombing and its Human Consequences in World War II*, Da Capo Press, 2003.

seçildiğini sormaktadır. Bütün alternatif cevapları araştırıp teker teker eledikten sonra, Knell anlamlı tek açıklamada karar kılmıştır: "RAF Bombardıman Komutanlığı Başkanı Arthur Harris ve Britanya ve İtalya'da konuşlanmış olan ABD Hava Kuvvetleri Komutanı Carl Spaatz'ın 1945 başında dişe dokunur hedefleri tükenmişti."

> Bombardıman değişen askeri duruma bakılmaksızın planlandığı gibi sürdü. Nisan sonuna kadar Alman kentlerinin tahrip edilmesi sürdürüldü. Askeri makine bir kez harekete geçince duramıyor gibiydi. Onun kendi ömrü vardı. Artık elde bütün donanım ve askerler mevcuttu. Harris'e Würzburg'a saldırılmasına karar verdiren şey bu olmalıydı...

Fakat yerlerden neden Würzburg? Sırf kolaylık sorunu. Önceki keşif uçuşlarının göstermiş olduğu gibi, "kentin yeri o zaman elde olan elektronik yardımcılarla kolayca tespit edilebilirdi". Ayrıca kent ilerlemekte olan müttefik birliklerinden bir başka "dost ateşi" (yani kendi birliklerine bomba yağdırma) riskini önlemeye yetecek uzaklıktaydı. Bir başka deyişle, Würzburg "kolay ve risksiz bir hedefti".[14] Bu onun, "askeri makine bir kez harekete geçince" hiçbir hedefte affedilmeyecek kasıtsız bir kusuruydu.

Tarihte "modern çağ" adı altında kaydedilen özgürlüğe büyük atlayışın öteki ucunda, bizler başlangıcında olduğumuzdan daha az değil, açıkça daha fazla "belirleyici yaratıklarız"; gerçi bu kez geriye yönelik bir şekilde, teknolojik güç ve bilgimizin doğa güçleri ve kendi cahilliğimizin yerine belirlenmiş olan durumumuzun baş belirleyicisi rolüne getirilmesi iddiası şeklinde tanımlanabilecek bir dolambacın (tüm dolambaçların en uzunu, gerçek bir "dolambaçların anası", muktedir kılan nedeni ve modeli sonsuz şekilde taklit edilecek, hakiki bir meta-dolambacın) neticesi olarak. Biz doğaya göre, büyücünün çırağı ustasına karşı neyse oyuz. Aynı o kafası kızgın, özellikle tedbirli olmasa bile cüretli genç gibi bastırılmış güçleri özgür-

14. Aynı eser, s. 25, 330–331.

leştirip salıvermenin sırrını kavradık ve nasıl durdurulacaklarını öğrenme şansımız olmadan önce bunları kullanmaya azmettik. Belki de harekete geçirilen ve kendi devinimlerini oluşturmasına izin verilen güçler karşısında bunları tekrar uysallaştırabilecek sihirli sözler arayışı için çok geç olduğu düşüncesiyle dehşete düştük.

Bundaki ironi, büyük dolambacın ister başlangıç noktasında, isterse sonunda olsun kendimizi çarpıcı biçimde benzer bir halde, şaşkın, sersemlemiş, *ne* yapılacağı, bunu bilsek bile nasıl ve *kim* tarafından yapılabileceği konusunda kararsız bulmamızdır. Atalarımız gibi zorluğun büyüklüğüyle araç ve kaynaklarımızın azlığı ve yetersizliği arasındaki engin boşluktan kaynaklanan korkulara boğulmuşuz; fakat bu defa boşluğun çok sonra değil de yakında aşılacağına gerçekten inanmıyoruz. İnsanların, Mikhail Backtin'in "kozmik korku"suna boğulduklarında hissetmiş olacakları şeyi yaşıyoruz: yüce ve muazzam olanın, insanların meydan okuma çabalarına karşı açıkça bağışıklı ve insanların merhamet çığlıklarına karşı kör ve sağır olan devasa dağların ve sınırsız denizlerin görüntüsünün neden olduğu huşu ve ürperti. Ancak bu defa korkularımızın en kötüsünü yayan dağlar ve denizler değil, insan yapıtları ve bunların içine nüfuz edilemeyen yan ürün ve yan etkileridir.

Bu noktaya varmadan önce (daha doğrusu biz durumun bu olduğunu anlamadan önce) atalarımız zorluğun boyutuyla buna karşı çıkma ya da önleme kabiliyetimiz arasındaki tutarsızlığın geçici bir rahatsızlık olduğunu, yürüdükleri yolun ileriye doğru götürdüğünü ve bu yolu izlemekte ısrar ederek kendilerinin ve biz varislerinin yetersizlik korkularını geride bırakacaklarını ummuşlardı. Bu yola, bunun yalnızca bir dolambaç olduğunu bilmeden ve bizi sonunda onların kaçmak istedikleri duruma geri getireceğinden habersiz çıkmışlardı.

O büyük dolambacın başlangıç ve bitiş noktaları arasındaki tek ve müthiş fark, şimdi seyahatten *korkularımızı* olmasa bile *yanılsamalarımızı* kaybetmiş halde dönüyor olmamızdır. Korkularımızı defetmeyi denedik ama başaramadık, deneme

sürecimizde yüzleşilmek ve kovalanmak için feryat eden korkuların toplamına yalnızca ekleme yaptık. *Eklenen korkuların en ürkütücüsü korkma halini önleyememe ya da bundan kaçamama korkusudur.* İlk iyimserliğin geçmesiyle artık atalarımızı korkutan felaketlerin yalnızca tekrarlanmak durumunda olmayıp, kaçınılmaz olduğundan korkmaktayız.

Yönetemeyeceğimiz şeylerden korkarız. Bu yönetme yeteneksizliğine "akıl erdirememe" diyoruz; bir şeye "akıl erdirm" dediğimiz şey onunla başa çıkma bilgimizdir. İşlerin nasıl halledileceği bilgisi, o *akıl erdirme,* halletme yeteneği olan aletlere iliştirilmiş (daha doğrusu içkin) bir "armağan"dır. Kural olarak, o bilgi sonradan akla gelir; diyebiliriz ki ilk önce aletlerde bulunur; ancak daha sonra bunları kullanmanın sonuçları üzerinde düşünmek yoluyla kafalara yerleşir. Aletler ve aletlerin mümkün kıldığı uygulamalar olmadığında bu akıl erdirmenin olması mümkün değildir. *Akıl erdirme yönetme yeteneğinden doğar.* Yönete*me*diğimiz şey bizim için bilinmezdir; "bilinmeyen" ise korkutucudur. *Korku, savunmasızlığımıza verdiğimiz bir başka addır.*

Daha önce belirtilen faktörlere ek olarak son yıllarda bilinmezlik, akıl erdirilmezlik, yönetilmezlik alanı olarak tanımlayabileceğimiz, öyle tanımlamamız gereken şeyin müthiş gücünü getiren bir gidişat olduğu iddia edilebilir. Şimdiye kadar bu kaçınılmaz gidişattan "küreselleşme" adıyla bahsedilmiştir.

4
Küresel Korkular

Bizimki şimdiye kadar, bazı tahminlere göre halen ümitsiz de olsa en iyi ihtimalle uzak bir beklenti olan "olumlu" bir karşılığı tarafından dizginlenmemiş, tamamlanmamış ve telafi edilmemiş tamamen *olumsuz* bir küreselleşmeydi. Serbestçe koşturmasına müsaade edilen "olumsuz" küreselleşme baskıya dayanamayacak kadar zayıf sınırları yıkmakta ve onları parçalamaya meyilli güçlere başarıyla direnen sınırlarda dev ve tıkanmayacak sayısız delik açmakta uzmanlaşmıştır.

Açık toplumumuzun "açıklığı" bu günlerde, bu ifadeyi bulan Karl Popper'in hayal etmediği yeni bir parlaklık sağlamıştır. Artık bu, stresli olsa bile cesur ve kendinden emin çabaların değerli ama kırılgan bir ürünü olmayıp, müthiş dış güçlerin

baskılarıyla oluşan dayanılmaz bir kader haline gelmiştir; "olumsuz küreselleşme"nin bir yan etkisi, yani hepsi de artık bölgesel egemenliği küçümseyen ve hiçbir devlet sınırına saygı göstermeyen ticaret ve sermayenin, gözetim ve enformasyonun, zorlama ve silahların, suç ve terörizmin gayet seçici bir küreselleşmesidir.

Eğer "açık toplum" fikri kökeninde açıklığından gurur duyan özgür bir toplumun kendi kaderini belirlemesi anlamına geliyor idiyse, artık çoğu kimsenin aklına ne kontrol ettikleri ne de gerçekten anladıkları güçler tarafından ezilen, kendi savunmasızlıklarından dehşete düşmüş, ellerinden kaçan ve sonsuza kadar (ya da en azından gezegen tamamen *olumsuz* küreselleşmeye tabi kılınıncaya kadar ki neredeyse aynı anlamdadır) erişimleri dışında kalacak gibi görünen şey tam da bu sınırların ve içersinin güvenliği olduğu için sınırlarının ve içindeki halkın güvenliğinden endişeli heteronom*, savunmasız halkların dehşet verici deneyimini getirmektedir. Zorla "açılmış" toplumların yaşadığı küreselleşmiş bir gezegendeki bir ülkede ya da seçilmiş bir grup ülkede güvenlik, teminat altına alınması bir yana kendi vasıtalarıyla ve dünyanın geri kalanındaki durumdan bağımsız bir şekilde kazanılamaz.

Kalıcı barışın ilk koşulu olan adalet de öyle. Toplumların negatif küreselleşmenin zorladığı çarpıtılmış "açıklığı" adaletsizliğin, böylece dolaylı olarak çatışma ve şiddetin bizatihi ana nedenidir. Arundhati Roy'un belirttiği gibi, "seçkinler dünyanın tepesinde bir yerdeki hayali varış noktalarına olan yolculuklarını sürdürürken, fakirler bir suç ve kaos sarmalına yakalanmıştır."[1] "Neoliberal kürselleşme projesiyle adım adım ilerleyen milliyetçilik, dinsel fanatizm, faşizm ve elbette terörizm gibi tali gelişmeleri ve tehlikeli yan ürünleri başlatan" şey Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi çeşitli uydularıyla birlikte ABD'nin eylemleriydi.

---

* Bir başkasının yasalarına tabi. (ç.n.)

1. Arundhati Roy, "L'Empire n'est pas invulnérable", *Manière de Voir*, no. 75 (Haziran–Temmuz 2004), s. 63–66.

"Sınırsız Pazar" adaletsizliğin ve sonuçta (Clausewitz'in tersine) politikanın, savaşın başka araçlarla devamı haline geldiği yeni bir dünya düzeninin reçetesidir. *Küresel kanunsuzluk ve silahlı şiddet birbirini beslemekte*, karşılıklı desteklemekte ve canlandırmaktadır; kadim bilgeliğin ikaz ettiği gibi, *inter arma silent leges* (silahlar konuştuğunda kanunlar sessiz kalır). Zarar ve tahribatın küreselleşmesi hınç ve intikamın küreselleşmesi şeklinde geri dönmektedir.

Olumsuz küreselleşme görevini yapmıştır ve artık bütün toplumlar tamamen ve gerçekten maddi ve entelektüel bakımdan açık olup, yoksunluk ve tembellikten zarar görmek nerede olursa olsun adaletsizliğin hakaretiyle, yani tamir edilmesi ama her şeyden önce öcünün alınması için haykıran yanlış yapılmış olduğu hissiyle birlikte gelmektedir... Milan Kundera'nın kısa özetinde de, küreselleşmenin getirmiş olduğu şekliyle böyle bir "insanlık birliği" öncelikle "kişinin kaçabileceği bir yer yok" anlamına gelmektedir.[2] Kişinin saklanabileceği güvenli bir sığınak kalmamıştır. Akışkan modern dünyada tehlike ve korkular da akışkan gibidir; yoksa daha çok gaz gibi midir? Akarlar, süzülürler, kaçırırlar, sızarlar... Birçok kişi inşa etmeyi denemiş olsa da henüz bunları durduracak duvar icat edilmemiştir.

"Olumsuz küreselleşmiş" gezegenin üstüne savunmasızlık hayaleti dadanmıştır. Hepimiz tehlikedeyiz ve hepimiz birbirimiz için tehlikeyiz. Oynanacak yalnızca üç rol var, failler, kurbanlar ve "tali zayiat", birinci rol için teklifçi eksikliği yokken, ikinci ve üçüncülere verilen roller durmak bilmez biçimde artmaktadır. Olumsuz küreselleşmenin hedefindeki bizler çılgın gibi kaçış arıyor ve intikam soluyoruz. Henüz korunmuş olanlar aynısını yapma sıralarının geleceğinden korkmaktadır.

İnsanların karşılıklı bağımlılık ağıyla sıkıca sarılmış olan bir gezegende, *başkalarının* yaptığı ya da yapabileceği, *bizim* olasılık, şans ve hayallerimizi etkilemeyeceğinden emin olabi-

2. Milan Kundera, *L'Art du roman*, Gallimard, 1986.

leceğimiz hiçbir şey yoktur. *Bizim* yaptığımız ya da yapmaktan vazgeçtiğimiz, tanımadığımız, hatta haberimizin bile olmadığı *başkalarının* olasılık, şans ve hayallerini etkilemeyeceğini güvenle söyleyebileceğimiz hiçbir şey yoktur. Yeni evrensel ve bütünü kapsayan irtibat ve karşılıklı bağımlılık durumunun riskler ve öngörülmeyen sonuçlar bakımından tartışılması artık yaygın bir şeydir ama kişi "risk" kavramının tek yanlı "olumsuz küreselleşme" tarafından insan halinin içine sokulan gerçek yeniliği kapsayıp kapsamadığını, aktarıp aktarmadığını merak etmektedir.

"Risk" fikri dünyanın esas olarak düzenliliği varsayımını dolaylı olarak yeniden ifade etmekte ve zımnen yeniden doğrulamaktadır. İlke bakımından riskler, tanımlarına uygun olarak ancak böyle bir varsayım üzerinden *hesaplanabilir* ve kişi ancak böyle bir varsayım tuttuğu sürece belli bir başarıyla eylem yaparak ya da eylemden kaçınarak bunları asgariye indirmeye çalışabilir. Fakat pürüz, yenilgi, zarar ya da başka bir musibet olasılığı; ancak bunların oluşlarına büyük sayılar yasası uygulandığı sürece hesaplanabilir, ayrıca neden olacakları acının kaçınılabilir ya da en azından azaltılabilir olmasıdır (sıklıkları ne kadar fazlaysa olasılıklarının hesaplanması da o kadar doğru ve güvenilirdir). Bir başka deyişle, "risk" kavramı ancak nedensel dizilerin, niyet edilen eylemlerin maliyet ve yararlarının, başarı ve başarısızlık şanslarının istatistiksel işleme tabi olacak ve öncekilerine atıf yapılarak yargılanacak kadar sık ve yeterince yaygın bir şekilde tekrarlandığı *rutinleşmiş*, monotonlaşmış ve tekrarlanan bir dünyada, sürekli bir olasılık dağılımı üzerinde sıfırlanan benzeri nedensel dizilerin sürekli artan kayıtları sayesinde John Stuart Mill'in tümevarım kanunlarının geçerli olduğu bir dünyada anlamlıdır.

Fakat "olumsuz küreselleşmiş" dünya böyle değildir. Bizimki gibi bir dünyada eylemlerin sonuçları kontrolün rutinleştirici etkisinin erişiminin ve bunun tasarlanması için gereken bilginin kapsamı dışına yayılmaktadır. Dünyamızı savunmasız kılan şey esas olarak, "risk" kavramının yaygın şekilde gönderme

yaptığından tamamen farklı bir olgu olan, *hesaplanamayan* ihtimaller tehlikesidir. İlke olarak hesaplanamayan tehlikeler ilke olarak kopuk ve tekrar etmeyen dizilerin kural, normsuzluğun ise normal hale geldiği *düzensiz ortamlarda ortaya çıkar*. Bunlar *farklı bir isim altındaki belirsizliktir*.

Gezegenin mevcut belirsizlik türünün, olumsuz küreselleşmenin olumlusuyla tamamlanıp ehlileştirildiği ve ihtimallerin yeniden hesaplamaya tabi olduğu zamana kadar tedavi edilmeden kalması mümkündür. Savunmasızlığımızın kökleri *siyasal* ve *etik* bir yapıdadır.

Hans Jonas'ın *The Imperative of Responsibility*'de getirdiği klasik ve artık kabul görmüş olan formülde, etik tasavvur etik sorumluluklarımızın hızla genişleyen alanına yetişmekte yenilgiye uğramıştır, hâlâ da uğramaktadır. Kişi bu formülde Jean-Paul Sartre'nin ("her ne yapsak, bir şeyin sorumluluğunu alırız ama o bir şeyin ne olduğunu bilmeyiz") sözüne hâkim olanla aynı kaygıların yankılandığını işitebilir. Yoğun karşılıklı bağımlılık ağı hepimizi yekdiğerimizin ısdırabından *nesnel* olarak sorumlu (yani, bilsek de bilmesek de hoşlansak da hoşlanmasak da ve etik olarak önemli nokta, kasıtlı olsak da olmasak da sorumlu) kılmaktadır; Fakat ahlaki tasavvurumuz tarihsel olarak yalnızca mekânsal ve zamansal yakınlık dairesi içinde, görüş ve temas içinde kalan başkalarıyla ilgilenmek üzere şekillenmiştir ve henüz bu geleneksel (yaygın?) sınırlamanın ötesine bariz bir şekilde geçememiştir. "Enformasyon yollarının" ve elektronik ortamlı *tele*-yakınlığın gelişinin böyle bir ilerlemeye yönelik bir uyarı olabileceğini ekleyebiliriz; ama nesnel sorumluluğun kapsamıyla başa çıkmak zaten hazırlanması, düzeltilmesi ve kontrol edilmesi gereken bir "kurumsal genişlik" elde etmiştir. Böyle bir genişlik hâlâ çizim tahtasına takılıdır; daha da kötüsü, bildiğimiz kadarıyla olumsuz küreselleşme koşulları hâkim olduğu sürece inşaat çalışmasının başlaması olası değildir.

Nesnel sorumluluğumuz ile kabul edilen, üstlenilen ve uygulanan sorumluluğumuz arasındaki boşluk aşılmak yerine halen

genişlemektedir. İkincisinin ilkinin tüm kapsamını kabullenme yeteneksizliğinin ana sebebi, Jean-Pierre Dupuy'un ileri sürdüğü gibi,[3] ortodoks normatif sorumluluk formülünün büyük ölçüde, dünya çapında mevcut karşılıklı bağımlılık zorluğuyla başa çıkmak için tamamen yetersiz olan (aynı şekilde dünya çapında bir hukuk ve yasama sistemi ile bunun icra kollarının olmaması böyle bir başa çıkmayı daha da şüpheli kıldığı yorumunu da yapabiliriz) "niyet" ve "güdü" kavramlarına dayanılması şeklindeki geleneksel olarak kendini kısıtlayan eğilimidir. Dupuy, "kasıtlı bir bireysel cinayetle, başkaları açlıktan ölürken zengin ülkelerin kendi refah kaygılarına odaklanmış egoist vatandaşlarının" neden olduğu cinayet arasındaki "farkın" daha az savunulur hale geldiğini söylemektedir. Bir suçun şüphelilerinin belirlenmesi ve faillerinin tespit edilmesi için dedektif ve polis tarzı umutsuz "güdü" araştırmaları, gezegenin mevcut halinden sorumlu olan kötülüklerin tespit edilmesine gelindiğinde işe yaramayacaktır.

Tartışılanlara ek olarak, "riskler" ile bugünkü "belirsizlik" arasında esaslı bir fark daha vardır. En önemli ve düşünülmesi en çok gereken riskler aktörlere ve onların hareketlerine zaman ve mekân olarak yaklaştıkça büyür. Fakat belirsizlikler tamamen ters bir biçimde yayılır; bunlar, gözler aktörden ve onun eyleminden uzaklaştıkça genişler ve yoğunlaşır. *Mekânsal* uzaklık arttıkça etki ve etkileşim ağının karmaşıklık ve yoğunluğu artar; *zamansal* uzaklık arttıkça geleceğin, bilinmezliğiyle ünlü o "mutlak" diğerinin nüfuz edilmezliği de artar. Jonas'ın belirttiği, çözmek için boşuna uğraştığı çelişki budur: Hareketlerimizin artık henüz doğmamış nesillerin yaşam koşullarının çok içlerine kadar ulaşan etkileri görülmemiş bir dikkat ve muazzam bir ileri görüşlülük gücü, yine de anlayış yetenek ve çabalarımızdaki düzeltilebilir, bu yüzden de geçici olduğu umulan çatlaklar nedeniyle değil, geleceğin ("henüz değil"in) esaslı ve tedavi edilmez şansa bağlılığı yüzünden erişilmez

3. Bkz. Jean-Pierre Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé. Quand l'impossible est certain*, Seuil, 2002, s. 154.

görünen bir güç istemektedir. Kararlarımızın direkt sonuç ve yan etkilerinin daha da uzun olan ömürlerine yetişmek için tasavvurumuz genişlediği için, sonuçtaki olasılıkların etkisi tasavvurumuzun attığı her adımla müthiş bir hızla büyümektedir. En ufak bir ilk koşul düzeltmesi ya da tahmin edilen ilk gelişmelerden minik bir ayrılma bile beklenen ya da umulan son durumların tamamen tersine dönmesiyle sonuçlanabilir.

Bu durum risk yöneticilerini özellikle sıkıntıya sokmayabilir; ne de olsa riskler pragmatik bakımdan hesaplanabilir, böylece maliyet-fayda değerlendirmesine tabi kaldıkları sürece önemlidir; o yüzden de neredeyse tanım olarak hareket planlayıcıları için kaygı konusu olan riskler sonucu nispeten kısa bir zaman ve mekân perspektifi içersinde etkilemeye yatkın olanlardır. Oysa etik için, onun geçmiş yönlendirme potansiyelinin mevcut koşullarda geri getirilmesi için tam tersinin başarılması (nispeten tanıdık ve kısa vadede düzenli olan alanda bulunduğu için rahatlatıcı şekilde hoş olanın ötesine ulaşılması) gereklidir, böylece günün belirsizliğinin tabiatından (nihayetinde tek yanlı, olumsuz küreselleşmeden) kaynaklanan yukarıda belirtilen *aporia* önemli bir engel ve temel bir endişedir.

Akışkan modern çelişkiler mozaiği/değişken manzarası içinde bir çelişki daha: Zaman ve mekânda daha da uzaklara ulaşmamıza izin veren eylem araç ve kaynaklarımızın kapasitesi arttıkça bunların gördüğümüz kötülüğü ve henüz görünmeyip, olacak olan kötülüğü ortadan kaldırmadaki yetersizliğinden duyduğumuz korku da artmaktadır... İnsan tarihinin teknolojik bakımdan en donanımlı olan nesli güvensizlik ve çaresizlik duygularına en çok boğulmuş olan nesildir. Yahut Robert Castel'in, güvensizliğin beslediği mevcut endişeler analizinde ortaya koyduğu gibi,[4] en azından gelişmiş ülkelerde bizler "kuşkusuz var olmuş en güvenli (*sûres*) toplumların bazılarında yaşıyoruz" ama yine de "nesnel kanıtın" tersine, en şımartılmış

4. Robert Castel, *L'Insécurité sociale. Qu'est-ce qu'être protégé?* Seuil, 2003, s. 5.

ve pohpohlanmış insanlar olan bizler daha fazla tehdit edilmiş, güvensiz ve korkmuş hissediyoruz, paniğe daha çok meyilliyiz ve güvenlik ve emniyetle ilgili her şeye diğer toplumların çoğu insanından daha fazla tutkuluyuz.

Olumsuz küreselleşmiş bir gezegende yaşamakla ne kadar güvensiz hissettiğimizi ve eylemlerin sonuçlarının uzaklığıyla bunları şekillendiren kaygıların kısa erimi arasındaki derinleşen çelişkiden sorumlu olan "ahlaki duraklamanın" kendine özgü belirsizlik halinden ve bunun doğurduğu güvensizlik ve korkudan kaçılmasını düşünmeyi ne kadar zorlaştırdığını küresel terörizmin artışı gayet dramatik bir biçimde göstermiştir. Bunun sarsıcı keşfinin anlamının Berkeley'li siyaset ve gazatecilik profesörü Mark Danner tarafından özetleniş şekli, "Düşünülmez, hayal edilmez olan şey zalim bir şekilde mümkün kılınmıştır" olmuştur.[5]

Irak'a asker göndermeden önce Donald Rumsfeld, "savaş Amerikalılar kendilerini yeniden güvende hissettiğinde kazanılacaktır" demişti.[6] Fakat Irak'a asker yollanması Amerika'da ve başka yerlerde güvensizlik ruh halini arttırmıştır. Kanunsuzluk alanları, küresel terörizmin eğitim sahaları küçülmek bir yana, duyulmamış boyutlara kadar genişlemiştir.

Rumsfeld'in kararından bu yana dört yıl geçmiş olup, terörizm yıldan yıla yaygın ve yoğun bir şekilde güç kazanmaktadır. Tunus, Bali, Mombasa, Riyad, İstanbul, Cakarta, Madrid, Şarm el Şeyh ve Londra'da terörist zulümleri kaydedilmişti; Devlet Bakanlığı'na göre yalnızca 2004'te toplam 651 "önemli terörist saldırı" olmuştu. Bunların 198'i, terörist tehdide son verilmesi göreviyle asker gönderilen Irak'ta idi (ABD askerlerine yapılan günlük saldırılar dahil değil). Mayıs 2005'te sadece Bağdat'ta 90 intihar saldırısı olmuştu. Mark Danner, Irak, "terörün güç ve tesirinin acayip bir reklamı haline geldi" demektedir.

5. Mark Danner, "Taking stock of the forever war", *New York Times*, 11 Eylül 2005.

6. Alıntı, J. Morgan, "The garrison state revisited: civil–military implications of terrorism and security", *Contemporary Politics*, 10, no. 1 (Mart 2004), s. 5–19.

En yeni deneyimin gösterdiği gibi, terörizmin modern biçimlerine karşı askeri harekâtın etkisizliği, hatta doğrudan ter etkisi kural olmayı sürdürmektedir. Michael Meacher'in kelimeleriyle, "geçen iki yıldaki 'terörle savaşa' rağmen... el-Kaide 11 Eylül'den önceki iki yılda olduğundan daha etkin görünmektedir." Adam Curtis, "yozlaşmış bir dünyayı dinsel şiddetle temizlemek" ile ilgili muğlak ve dağınık bir fikir olmasaydı ve yaşamaya kanun adamlarının eyleminin bir yapıtı olarak başlamasaydı el-Kaide'nin var olamayacağından şüphe ederek bir adım ileri gitmektedir; "Amerikan hükümetinin Bin Ladin'i gıyabında kovuşturmaya ve adlandırılmış bir suç örgütünün varlığını gerektiren anti-Mafia yasalarını kullanmak zorunda olduğuna karar verdiği 2001 başına kadar" bir adı bile yoktu.[7] El-Kaide her neyse, bunun birleşik, eşgüdümlü ve yapısal bir örgüt tanımına cevap vermediği giderek daha çok belli olunca bu şüphe daha da inanılır gelmektedir. 5 Ağustos 2005'te Bush, terörist vahşetten sorumlu olanları ve bunların çömezlerini "karanlık, sönük ve geri" diye tanımlayarak, belki bilinç altında da olsa onların Pentagon'un bir dengine sahip olmadığının, komplo ve cinayet yeteneklerini bitirmek ya da en azından bir süreliğine felç etmek için bomba ve roket atılabilecek bir adreslerinin olmadığının keşfedilmesine atıfta bulunarak bunu itiraf etmiş görünmektedir. Orada koparılacak bir komuta zinciri yoktur. Erlerin kaybolmuş ve aciz hissetmesi için hedef alınacak üst rütbeliler yoktur.

Mark Danner'in fikrine göre, "El Kaide artık El Kaidecilik haline gelmiştir." "Gelişmiş Batı"nın sağlam modern geçmişinden hatırlanan türde birbirine sıkıca bağlı bir örgüt olmaktan çok; "birçok grubun gelişen, gevşek bir koalisyonu" gibi görünmektedir., Terörist saldırıların failleri bariz bir şekilde el-Kaide olmayıp, çoğunlukla "kendi bahçesinde yetişen" dünya çapında bir siyasal hareket; herhangi bir merkezi önderlikle bağları az

7. Michael Meacher, "Playing Bin Laden's game", *Guardian*, 11 Mayıs 2004, s. 21; Adam Curtis alıntı, Andy Beckett, "The making of the terror myth", *Guardian*, 15 Ekim 2004, 42 s. 2–3.

olan (olanları da çoğunlukla internet aracılığıyla olan) "kendiliğinden arkadaş grupları"gibidir. Daha sonraki bir rapora göre,[8] asilerin karargâhı sayılan Felluce ve Tel Afer'in müthiş bir şekilde harap edilmesi işe yaramamıştır. Iraklı teröristler "toplanan kuvvetlerin ilerisinde, sırf bir başka gizlenme yerinde planlama ve bomba yapma hücreleri hazırlamak üzere kaybolmakla" tanınmıştır. "Gevşek örülü ve anlaşılmaz ağlar" işgal kuvvetlerinin askeri saldırılarının ardından sayıları yalnızca artan hoşnutsuz insanları "hâlâ toplayabilmektedir". Irak Savunma Bakanlığı'ndan Tuğgeneral Muhammet el-Askeri'nin sözleriyle, "bir başka saldırıyı önlemek için güvenlik güçlerinin yapabileceği az şey vardı... Silahlarla herhangi bir çılgın dünyanın herhangi bir yerinde felaket yaratabilir." Bir başka *New York Times* raporuna göre,[9] 2004'ün tümündeki yalnızca 25 saldırıya karşılık, sadece Bağdat'ta 18 Mayıs 2005'e giden sekiz günde 126 bombalı araç saldırısı olmuştu.

Irak'taki Amerikan birliklerinin "kıdemli bir subayı", kendisinin Irak'taki terörist isyana karşı seferberliğin "yıllar, çok yıllar alsa bile uzun vadede başarılı olacaktır" inancı dışında basına sağlam herhangi bir olasılık vaad edememiştir. İnsan hayret ediyor; bir zamanlar istihbarat servisleri ve polisle sınırlandırılan, şimdiyse dünyanın en güçlü ve en iyi donanımlı ordusuna emanet edilen "terörizme karşı savaş", kazanılmaz görünmektedir. Söz konusu askeri harekât ilan edilen gayeye ters sonuçlara sahip olmak eğilimindedir. Afganistan ve Irak'daki iki "anti-terör seferberliğinin" en bariz etkisi şimdiye kadar küresel teröristler için "teröristler ve onların küresel askerleri tarafından anti-terör güçleri"nin taktikleri, kusur ve zaafları incelenirken, yeni ve daha da gelişmiş zorbalıkların terör karşıtlarının yurtlarında sahneye konulmadan önce plan-

8. Bkz. Richard A. Oppel Jr, Eric Schmitt ve Thom Shanker, "Baghdad bombings raise anew questions about US strategy in Iraq", *New York Times*, 17 Eylül 2005.

9. Bkz. "Generals offer sober outlook on Iraqi war", *New York Times*, 19 Mayıs 2005.

lanıp prova edildiği yepyeni iki küresel mıknatıs, sera, kazan dairesi ve eğitim alanı kurulması olmuştur. Bir süre önce Gary Young'un gözlemlediği gibi,

> Tony Blair Salı (5 Temmuz 2005) günkü 50'den fazla ölüm ve 700 yaralıdan sorumlu değildir. Büyük olasılıkla "cihatçılar" sorumludur. Fakat Irak'ta öldürülen 100,000 kişiden kısmen sorumludur. Daha bu aşamada bile bu iki olayı birbirine bağlayan, Saddam Hüseyin'i 11 Eylül'e ya da kitesel imha silahlarına bağlayandan çok daha açık bir mantık mevcuttur.[10]

Daha 30 Haziran 2005'te, Afganistan'daki anti-terör seferberliğinden üç yıl sonra, şunlar rapor edilmiştir:

> Asi Taliban hareketinin güney Afganistan'da günlük saldırılar düzenlemesi, çetelerin yabancıları kaçırması, radikal İslamcıların hükümete ve yabancıların finanse ettiği kurumlara karşı şiddet gösterileri düzenlemesiyle son aylarda şiddet müthiş artmıştır. Devamlı şiddet dalgası hâlâ travma halindeki 25 milyonluk ulusa yeni bir darbe vurmuştur. Son haftalarda ülkede yapılan düzinelerce mülakatta Afganlar işlerin iyileşmediğine ve Taliban ile diğer tehlikeli oyuncuların güç kazandığına dair kaygıları seslendirmiştir.[11]

Irak'ta benzeri bir süreç harekete geçirilmiştir. Hergün, rastgele seçilmiş aşağıdakine benzeyen ve birbirinden sadece bildirilen kurban sayısıyla farklılaşan haber raporları gelmektedir:

> Saddam Hüseyin'in düşüşünden beri Iraklılar'ın yönettiği en büyük isyan karşıtı operasyon Pazar günü Bağdat'ta şiddetli bir ters tepki oluşturdu. Başkentte 14'ü asilerin birkaç polis karakoluna ve ordu kışlalarına aralıksız saldırılarda bulunduğu birkaç saat süren bir çarpışmada olmak üzere en az 20 kişi öldürüldü... yeni hükümetin kasıp kavurması karşısında ılımlı Sünni Araplar bile bocalamaktaydı.[12]

---

10. Gary Young, "Blair's blowback", *Guardian*, 11 Temmuz 2005.
11. Bkz. Carlotta Gall, "Mood of anxiety engulfs Afghans as violence rises", *New York Times*, 30 Haziran 2005.
12. Bkz. John F. Burns, "Iraqi offensive met by wave of new violence from insurgents", *New York Times*, 30 Mayıs 2005.

Irak'daki iki yıl süren anti-terör harekâtından sonra ordunun üst komutanlarının ve genelde halkın ruh haliyle ilgili olarak da:

> Şimdi soru, onun [Başkan Bush] aynı sabır ve azim mesajını daha kaç yıl, kaç kez vermek zorunda kalacağı ve artan ölü sayısıyla, sonu açık bir askeri taahhütle, müttefiklerden destek yoksunluğuyla ve artan bir fiyat etiketiyle karşı karşıya olan Amerikan halkının bunu kabul edip etmeyeceğidir.
> [Başkan Bush'un] konuşması yeni bir politika ya da gidişat düzeltmesi önermiş olmayıp, büyük bir kısmı savaşı izah etmek için iki buçuk senedir kullandığı fikirlerin ve dilin yeniden ifadesiydi... [13]

Silahlı teröristleri yakalamak ya da öldürmek ve yuvalarını ve üreme alanlarını yok etmek için iki yıldan fazla süren muazzam çabaların sonucunda Irak'taki "anti-terörist koalisyon" amacından kampanyanın önceki aşamalarında olduğundan artık daha uzaktır. Sefer gücü komutanlarının itiraf ettiği gibi,[14] (günlük ortalaması altmış altı olan) "isyan saldırılarının kapsamı" artmaktadır, "asilerin öldükleri hızla saflarını ikmal etme kabiliyeti de öyle".

> Değerlendirmesini kamuya açıklama yetkisi olmadığı için isim vermemek şartıyla konuşan kıdemli bir ordu istihbarat subayı, "bir sürü asi yakalıyor ya da öldürüyoruz" demiştir. "Fakat operasyonlarını men edebileceğimizden daha hızlı bir biçimde yerlerine yenileri geliyor. Öne çıkıp görev almaya hazır hep bir başka isyancı var."
> Aynı zamanda, Amerikalılar isyanın iç işleyişini ya da yabancı savaşçı akışını anlamaya yakın olmadıklarını kabul ediyor... [İsyan] Saddam Hüseyin hükümetinin 27 ay önce yıkılışından beri Amerikalı istihbarat subaylarının kavrayışının büyük çapta dışına çıkmıştır.
> Tehlike, şiddetin toplumu öncekinden daha da hırçınlaştırabileceği ve daha fazla şiddet ve muhtemelen iç savaşa sahne hazırlayabileceğidir.

---

13. Bkz. Richard W. Stevenson, "Acknowledging difficulties, insisting on a fight to the finish", *New York Times*, 29 Haziran 2005.
14. Bkz. Dexter Filkins ve David S. Cloud, "Defying US efforts, guerillas in Iraq refocus and strengthen", *New York Times*, 24 Haziran 2005,

Amerikalılar'ın cezalandırma hamlelerinin gaddarlığı arttıkça tehlike de yaklaşmaktadır. Yeni bir başka rapor bize şunları bildirmektedir:

> Bomba ve intihar saldırısı tehditleri artınca 2003 sonundan itibaren Pentagon Irak'a 24,000 zırhlı Humvee yetiştirdi. Fakat asiler buna aracın çelik levhasını delmeye yetecek güçte bombalar imal ederek yanıt verdi...
> Bağdat'taki doğaçlama patlayıcı cihazları bulup, fünyesini çıkarmaktan sorumlu üç kişilik bir patlayıcı teknisyenleri timine liderlik eden Çavuş Daniel McDonnell, "Bunu durduracağımızı söylemek gerçekçi değil. Gece evine giden ve üniforma giymeyen bir düşmanla savaşıyoruz. Ama kabul edilir bir seviyeye getirebiliriz."[15]

Fakat engel, terörist güçlerin marifet ve tükenmeyeceği açık olan becerisinin askeri rakiplerini "kabul edilirlik" eşiğini hemen hergün yükseltmeye zorlamasıdır...

Amerikalı askeri uzmanlara göre militan grupların (son tahminlere göre yüz kadar) bariz bir şekilde çoğalması "isyanın yok edilmesinin neden bu kadar zor olduğunun belki de en iyi açıklamasını sunmaktadır".[16] Asiler, üyeleri "üstten gelen emirleri itaatkâr bir şekilde yerine getiren" bir örgüt değil, "çoğunlukla kendi başına hareket eden ya da tek bir saldırı için bir araya gelen dağınık bir küçük gruplar topluluğunu oluşturmaktadır". (Bu terimin kullanılması gerekiyorsa) "yapı hiyerarşik olmanın tersine yatay, birleşik olmanın tersine kendine özgüdür".

Aynı kaynaklar terörist stratejide asilerin "Arap dünyasından adam getirme, yani halkla ilişkilerinin erişim ve kapsam yeteneğinin" izahı olarak kabul ettikleri bir başka gelişmeyi belirtmektedir. Terörist grupların çoğu gösterişli kahramanlıklarının yayıncılar tarafından görmezden gelinebilmesine karşı tedbirli olup, "enformasyon" ağının sunduğu fırsatlardan

15. Bkz. David S. Cloud, "Insurgents using bigger, more lethal bombs, US officers say", *New York Times*, 4 Ağustos 2005.
16. Alıntı, Dexter Filkin, "Profusion of rebel groups helps them survive in Iraq", *New York Times*, 2 Aralık 2005.

yararlanmaya isteklidir ve kahramanlıklarını internette düzenli olarak güncellemektedir. Gruplardan birinin görüntülü ya da basılı bildiriyle bir başka saldırısını duyurmadığı gün pek geçmemektedir.

Çok güçlü küreselleştirme baskılarının erişilebilir kıldığı aygıtlara güvenmek terörist stratejinin ayrılmaz bir parçasıdır. Mark Danner'in sözleriyle, Manhattan'ın İkiz Kulelerini yok etmek için bıçak ve falçatalarını kullanan on dokuz teröristin en güçlü silahı, "teknolojik yaratının o en Amerikalı olanı: televizyon" idi. Küçük ve nispeten önemsiz ve ehemmiyetsiz terörist eylemlerin kanlı görüntülerinin bile derhal elde ettiği dünya çapındaki kötü şöhret, teröristlerin kullanımındaki nispeten kıt ve çoğunlukla ilkel ve ev yapımı (düşman ilan ettiklerinin bol ve yüksek teknolojili silahlarıyla kıyaslanmayacak) silahların ciddi zarar vermek bir yana, asla ulaşamayacağı yerlere ulaşarak bunların korku uyandırma potansiyelini artırabilir. Dünya çapında televizyon ağının ve internetin mümkün kıldığı bu kötü ün evrensel savunmasızlık korkularını ve her yerde hazır tehlike hissini de teröristlerin kapasite sınırlarının çok ötesine itebilir.

Adından belli, terörizmin en büyük silahı terör tohumu ekmektir. Gezegenin halihazırdaki durumu da tohumun kalitesi ne kadar düşük olursa olsun zengin mahsulü garantilemektedir.

Çağdaş terörizmin doğası, hepsinin üstünde de faaliyette bulunduğu "olumsuz küreselleşmiş" ortam gereği "terörizmle savaş" kavramının bizatihi kendisi terim çelişkisinden başka bir şey değildir.

Bölgesel istila ve fetih çağında düşünülmüş ve geliştirilmiş olan modern silahlar bölge dışı, özünde yakalanması zor ve gayet hareketli olan hedefleri, anlık kadroları ya da gizlenmesi kolay silahlarla silahlanmış, hafif seyahat eden tek bir erkek ya da kadını tespit etmek, vurmak ve yok etmek için son derece uygunsuzdur: Bir başka vahşetin peşindeyken bunların belirlenmesi zordur ve arkada kim olduklarına dair olsa bile az ipucu bırakarak saldırı yerinden kaybolabilir ya da geldikleri kadar hızlı ve göze çarp-

madan yok olabilirler. Paul Virilio'nun uygun tabirini kullanarak, artık (askeriye tarafından ancak gecikmeli olarak fark edilmiş ve isteksizce itiraf edilmiş bir olgu) "kuşatma savaşı" zamanından "hareketli savaş" zamanına geçmiş bulunuyoruz.[17] Askeriyenin tasarrufundaki silahların yapısı gereği böyle terörist eylemlere verilen yanıtlar sakar, hantal ve belirsiz olmakta, terörist saldırıdan etkilenen alanın çok daha fazlasına yayılmakta ve daha çok sayıda "tali zayiata" ve daha büyük hacimli "tali hasara"; ayrıca teröristlerin muhtemelen kendi başlarına yapabileceğinden daha fazla terör, kargaşa ve istikrarsızlığa neden olmakta, düşmanlık, nefret ve bastırılmış öfke toplamında artışa yol açıp, potansiyel eleman saflarını terörist dava için daha da genişletmektedir. Bu durumun teröristlerin tasarımının bölünmez bir parçası ve çoğu kez sayı ve silah güçlerini aşan kuvvetlerinin ana kaynağı olduğunu tahmin edebiliriz.

İlan ettikleri düşmanların tersine, teröristlerin kendilerini doğrudan komuta ettikleri güçlerin büyüklüğüyle sınırlı hissetmesi gerekli değildir. Stratejik tasarım ve taktik planlarına çalışırken saldırılarının niyet edilen tesirini önemli ölçüde büyütecek olan "düşmanın" muhtemel, daha doğrusu neredeyse kesin reaksiyonlarını kendi vasıfları içine alabilirler. Eğer teröristlerin ilan edilmiş (doğrudan) amacı düşman halkın arasında terör yaymaksa, düşman ordusu ve polisi kitlesel medyanın kalpten işbirliğiyle bu amacın bizzat teröristlerin temin edebileceği seviyenin çok üstünde başarılması kesinlikle sağlanacaktır. Şayet teröristlerin uzun vadeli niyeti liberal demokrasilerdeki insan özgürlüklerini yok etmek ve açık toplumları "kapatmak" ise, yine bu "düşman ülke" hükümetlerinin komuta ettiği muazzam yeteneklere güvenebilirler. Bu yüzden birkaç paket patlayıcı ve "dava için" hayatını feda etmeye hevesli birkaç gözü dönmüş kişi teröristlerin kendi toplayabilecekleri, kumanda ve idare edebilecekleri kaynaklarla başarmayı hayal edebileceğinden çok daha ileri gidebilir.

17. Paul Virilio, "Cold panic", *Cultural Politics*, 1 (2005), s. 27–30.

Londra'daki iki saldırının sonrasında *New York Times,* Britanya ve diğer yerlerdeki son gelişmelerin ışığında "merkezi kumandalı 11 Eylül El-Kaidesi'nin artık yok" olduğunun açık hale geldiği sonucuna varmıştır. Artık "Avrupa'da terörizmin yeni, daha uğursuz bir yüzü" ile karşı karşıyayız. Fransa yurtiçi istihbarat servisi DST'nin direktörü Pierre de Bousquet, terörist grupların "homojen değil, çeşitli karışımlar" olduğuna işaret etmektedir; bir başka deyişle, buna mahsus oluşturulmakta, her defasında farklı muhitlerden, bazen de birbirine uyumsuz sayılan çevrelerden eleman almaktadırlar. Acizleştirici akıl erdirememe tuzunu dehşet verici eylemlerin açtığı yaralara sürerek ve böylece saldırıların zaten korkutucu olan etkilerine daha fazla korku ekleyerek kategorik akıl yürütmenin tümüne meydan okumaktadırlar.

> Radikal İslamcılar adî suçlularla karışmaktadır. Farklı geçmiş ve uluslardan insanlar birlikte çalışmaktadır. Bazıları Avrupa doğumludur ya da seyahatlerini kolaylaştıran çifte vatandaşlığa sahiptir. Şebekeler inandığımızdan çok daha az yapısallaşmıştır. Onları bir araya getiren şey belki cami, belki hapisane, belki de mahalledir. Bu da teşhis edilmelerini ve köklerinin kazınmasını çok daha zorlaştırmaktadır.[18]

Daha Haziran 2004'te Floransa'da yapılan bir konferansta konuşan Peter Clarke (Britanya polis gücünde anti-terörizm şefi), "bir iki lideri aldığımızda yerlerine çok çabuk yenileri geliyor ve şebeke yeniden oluşuyor" şikâyetinde bulunmuştur. Akışkan bir bileşim ve hızla kayan yoğunlaşma noktaları "nanoteknoloji"nin bu çeşidinin özellikleridir; takipçiler izden saptırılırken yırtılan doku derhal yamanmakta ve eksik hücreler yenilenmektedir.

Britanya hükümetinin Britanyalı radikal Müslüman gençlerin teşkil ettiği tehditle ilgili gizli bir değerlendirmesi (Başbakan için hazırlanan ve *Sunday Times* tarafından açıklanan

18. Bkz. Elaine Sciolino, "Europe meets the new face of terrorism", *New York Times*, 1 Ağustos 2005.

bir muhtıra) terörist eylemlerin tasarlanması ve icrasında ittifak halinde olan iki kategoriyi belirtmektedir: bir taraftan "iyi öğrenimli lisanslılar" ya da mühendislik veya bilgi teknolojisinde "derecesi ve teknik profesyonel vasıfları" olanlar, diğer taraftan "vasıfları az ya da hiç olmayan ve sıklıkla suç geçmişi olan başarısızlar". Belgenin yazarları, "Müslümanlar vasıflı olmamaya (beşte ikisinden çoğunda hiç yoktur), işsiz olmaya ve ekonomik bakımdan faal olmamaya diğer inanç gruplarından daha yatkındır ve yoksul yerlerde aşırı temsil edilmektedir" yorumunu yapmaktadır.

Fakat hatırlayalım: Olumsuz küreselleşme görevini yapmıştır. Limanlara ne kadar sınır güvenlik muhafızı, biyometrik cihaz ve patlayıcı kokusu alan köpek konulursa konulsun, serbestçe hareket eden sermaye, mal ve bilgi tarafından kendileri için zaten ardına kadar açılmış bulunan ve açık tutulan sınırlar insanlara karşı kapatılamaz, kapalı da tutulamaz.

Buraya kadar elde olan deliller ışığında terörist eylemler nihayet sona erdiğinde (ererse) bu, askerlerin yalnızca terörizmin tomurcuklandığı toprağı gübreleyen ve bunu kökünden kesebilecek olan sosyal ve politik konuların çözümünü engelleyen kaba, balyoz şiddetine *rağmen* olacağını, *sayesinde* olmayacağını tahmin edebiliriz. Terörizm ancak sosyo-politik kökleri kesildiğinde (kesilirse) zayıflayıp bitecektir. Yazık ki bu bir dizi cezalandırıcı askeri operasyondan, hatta ayrıntılı şekilde hazırlanmış polis harekâtından çok daha fazla zaman ve çaba isteyecektir.

Terörizme karşı gerçek ve *kazanılabilecek* savaş Irak ve Afganistan'ın yarısı yıkılmış kent ve köyleri daha da harap edildiğinde değil, fakir ülkelerin borçları kaldırıldığında, zengin pazarlarımız onların temel ürünlerine açıldığında, halen herhangi bir okula erişimden mahrum 115 milyon çocuğun öğrenimine hamilik edildiğinde ve benzeri diğer önlemler için mücadele edildiğinde, karar verilip, *uygulandığında* yapılır.

Henüz bu hakikatin anlaşıldığına, kabul edildiğine ve uygulamaya konulduğuna dair cesaret verici işaret -olsa bile- azdır.

En zengin ülkelerin güya fakirliğin tarih olması için Temmuz 2005'te Gleneagles'da toplanan hükümetleri Afrika, Asya, Latin Amerika ve fakir Avrupa ülkelerinin tümüne ekonomik yardım için harcadıklarının on katını kendi aralarında silahlar için harcamaktadır. Britanya bütçesinin yüzde 13,3'ünü silahlara ayırmakta, yardım için yüzde 1,6'sını harcamaktadır. ABD'de oransızlık çok daha büyüktür: yüzde 25'e karşılık yüzde 1.[19]

Gerçekten de insan Meacher'i ancak tekrar edebilir: 11 Eylül'den sonra çoğunlukla ve kesinlikle "Bin Ladin'in oyununu oynuyor" görünüyoruz. Bu, Meacher'in haklı olarak ısrar ettiği gibi, öldürücü biçimde hatalı bir politikadır. Meselenin derindeki köklerinin aklı başında bir analizinin ve bunların kökünden kazınması için gereken geniş kapsamlı girişimlerin önde gelmesi ya da eşlik etmesi bir yana, terörist belasını kökünden kazımak niyetiyle gerçekten motive olmadığı için, daha da az affedilebilir bir politika olduğunu eklemeliyim. "Öldürücü biçimde hatalı politika" böyle bir niyet ve düşüncenin ima edeceğinden oldukça farklı bir mantık izlemektedir. Meacher, "terörizmle savaştan" sorumlu hükümetleri suçlamaktadır:

> Nefretin ardında neyin yattığını derinden düşünme isteksizliği: Neden bir sürü genç insan kendini havaya uçurmaya hazırdır, neden yüksek öğrenimli on dokuz genç adam 11 Eylül uçak kaçırmalarında kendilerini ve binlerce başkasını yok etmeye hazırdı ve [Irak'ta] asilerin öldürülme olasılığına rağmen direniş neden büyümektedir.[20]

Ahlaki yozlaşmanın ve insani ıstırabın artmasının üstüne üstlük, hükümetler derinliğine düşünmek için durmak yerine, harekete geçmekte olup, hareketsiz düşüncenin etkin olmadığı kabul edilmişse, düşüncesiz hareketin de daha kötü değilse bile aynı olduğu kanıtlanmıştır. Maurice Druon'un işaret ettiği gibi, "Irak'a karşı savaşı başlatmadan önce Amerikalıların yalnızca dört ajanı vardı, dahası bunların çifte ajan olduğu

19. Bkz. Larry Elliott, "Rich spend 25 times more on defense than aid", *Guardian*, 6 Temmuz 2005.
20. Meacher, "Playing Bin Laden's game".

ispatlanmıştı."[21] Amerikalılar savaşı "Amerikalı askerlerin kollar açılarak ve çiçek buketleriyle kurtarıcı gibi karşılanacağından" emin başlattılar. Fakat bir kez daha Meacher'dan alıntı yaparsak, "10,000'den fazla sivilin ölmesi, 20,000'inin yaralanması ve daha da fazla Irak askeri zayiatı, bir yıl içinde asli kamu hizmetlerinin verilmesindeki başarısızlık, ... azgın işsizlik ve haksız bir şekilde eli ağır olan ABD askeriyesi yüzünden daha kötü bir hale gelmişti.

Terörist güçler askeri saldırılar karşısında yerlerinden zor kımıldayacaktır. Tersine, güçlerini toplayıp ikmal yapmaları kesinlikle düşmanlarının hantallığı, ölçüsüz ve müsrif savurganlığı yüzündendir.

Mark Juergensmeyer, Pencap'taki sürekli kaynayan zaman zaman da patlak veren kabileler arası düşmanlıklardaki karmaşık din, milliyetçilik ve şiddet harmanını analiz etmiştir.[22] Özellikle binlerce kurbanın ölümünden ve başka suçlar arasında Hint Başbakanı Indira Gandi suikastından sorumlu Sih terörizmine odaklanarak onun ve başka araştırmacıların alan çalışmalarına kalkışmadan önce bulmayı bekleyebilecekleri şeyi bulmuştur: "Genç kırsal Sihler'in mutsuz olmak için mükemmel sebepleri vardı"; aynı anda ekonomik, siyasal ve toplumsal sebepleri. Çiftlik mahsulleri piyasa fiyatının altında satılmak zorundaydı, haklarını arama yetenekleri hükümetteki Kongre Partisinin baskıcı siyaseti nedeniyle nerdeyse sıfıra indirgenmişti ve durumu iyi olan kentli sınıfların gerisine düştükleri için kendilerini acımasızca alçalmış hissediyorlardı. Fakat Juergensmeyer, "dinin siyasallaştırılmasının" kanıtlarını da bulmayı umuyordu ve bu amaçla genç militan Sihlerin ruhani önderi, sayısız takipçinin aziz bir şehit diye taptığı Sant Jarnail Singh Bhindranwale'nin öğretilerini inceledi. Fakat bu vakada şaşırmıştı. Bhindranwale'nin konuşmalarında ekonomi,

21. Bkz. Maurice Druon, "Les stratégies aveugles", *Le Figaro*, 18 Kasım 2004, s. 13.

22. Bkz. Mark Juergensmeyer, "Is religion the problem?", *Hedgehog Review*, Bahar 2004, s. 21–33.

siyaset ya da sınıftan ancak üstün körü, yarım yamalak bahisler bulmuştu. Vaiz bunun yerine,

> Amerika'nın orta kırsalında dolaşarak, her sorunlu ruhta mevcut olan iyiyle kötü, doğruyla yanlış arasındaki mücadeleden bahseden ve feragat, adanma ve kefaret çağrısı yapan Protestan Hıristiyan diriliş vaizleri gibi. Özellikle genç erkeklere modern hayatın tuzaklarına kolay ödün vermeleri hakkında konuşuyor gibiydi.

Gerçi kişi Bhindranwale'in vaazlarında çağdaş politik liderlere, Amerikan İncil Kuşağı vaizleri vakasında olduğundan daha sık referans bulabilir. Bhindranwale, manevi savaşına açıkça "dışsal" bir boyut getirmiştir: Şeytani güçlerin bir şekilde yeryüzüne indiğini ve artık Hindistan devlet başkanının resmi ikametgâhında oturduğunu ileri sürmüştür... Meraklanan Juergensmeyer araştırmasını Keşmir, Sri Lanka, İran, Mısır, Filistin, İsrail yerleşimleri gibi kabilesel ya da sınıfsal cephe hatlarının dinsel kalemlerle çizildiği ve içi boşaltılmış erdemli, sofu ve aziz hayat değerleri adına kan döküldüğü çok sayıda başka yerlere genişletmiş ve her yerde, "dinin siyasileştirilmesinden" çok, (kendi ifadesiyle) *siyasetin dinselleştirildiği* çarpıcı biçimde benzer bir şablon bulmuştur. Bir zamanlar Marksist ya da milliyetçi sözlüklerde ifade edilen toplumsal kimlik konuları ve toplum hayatına anlamlı katılım gibi dinsel olmayan anlaşmazlıklar bugünlerde dinsel diriliş diline çevrilmek eğilimindedir: "Laik ideolojik isyan ifadelerinin yerini dinsel ideolojik formüller almıştır. Yine de anlaşmazlıklar, yabancılaşma, marjinalleşme ve toplumsal hüsran hissi çoğunlukla aynıdır."

Charles Kimball, mevcut Amerikan yönetiminin sözlüğünde de "siyasetin dinselleşmesine" benzer bir olguya işaret etmektedir.[23] Amerikan siyasetine Ronald Reagan tarafından sokulan dili yaratıcı bir şekilde geliştiren Başkan Bush, ABD'nin önderlik ettiği iyi uluslarla şeytani güçler arasındaki "kozmik ikilikten" bahsetmekten hoşlanmaktadır: "İyinin güçleriyle ittifak etmek ve kötülük güçlerinin kökünün kazınmasına

23. Charles Kimball, *When Religion Becomes Evil*, Harper, 2002, s. 36.

yardım etmek zorundaydınız." O Amerikan askeri çılgınlıklarından ilahi komutanlık tarafından üstlenilen bir "haçlı seferi" ve bir "misyon" olarak bahsetmekten hoşlanmaktadır. Henry A. Giroux, eski ABD adalet bakanı John Ashcroft'tan alıntı yapıyor: Milletler arasında eşsiz olan Amerika, karakterimizin kaynağının yurttaşlıkla ilgili ve geçici değil, tanrısal ve ebedi olmak olduğunu kabul etmiştir... İsa'dan başka kralımız yoktur ve o bize "ahlaki aletlerin", "Şeytan'ın etkisinin liberal medyadan Barbra Streisand'a şarkı söylemesinin nasıl öğretildiğine kadar her şeyi biçimlendirdiğine inanan" politikacıların Amerikan siyaset sahnesine kitlesel olarak girdiği ikazında bulunmaktadır.

> Gazeteci Bill Moyers'in yazdığı gibi, İncil'in harfiyen doğru olduğu okunan bu "vecd siyasetinde" muhalefet Deccallığın işaretidir ve "günahkârlar ebedi cehennem ateşine çarptırılacaktır". Sağcı din muhafazakâr siyasal ideoloji ve şirketlerin gücüyle birleşirken, yalnızca hoşgörüsüzlüğü ve anti-demokratik siyasal uygunluk biçimlerini meşrulaştırmayıp, akla, muhalefete, diyaloga ve laik hümanizme hitap etmeyi kolaylıkla alaya alan artan bir otoriterliğin temelini de atmaktadır.[24]

Çileden çıkartıcı biçimde çok sesli, şaşkın ve şaşırtıcı olan kesişen ama aynı zamanda uyuşmayan, asıl amacı yekdiğerinin güvenilirliğini sorgulamak ve yıkmak gibi görünen mesajlar dünyasında, Manici* siyah-beyaz dünya görüşüyle birleşmiş tek tanrılı inançlar "tek"in son kaleleriyle ilgilidir: *tek* doğru, *tek* yol, *tek* bir sert ve kavgacı *kesinlik* ve özgüvenli hayat formülüyle; duruluk ve saflık ile kuşku ve kararsızlıktan özgür olmayı arayanların son sığınaklarıyla. Bunlar dünyanın geri kalanının yaygaracı ve inatçı bir şekilde inkâr ettiği hazineleri vaat etmektedir: kendi kendini onaylama, temiz bir vicdan, yanlıştan korkmamanın ve daima doğruda olmanın rahatlığı. Aynen Birmingham'da yerleşik "katı Ortodoks" bir vaiz olan

24. Bkz. Henry A. Giroux, "Rapture politics", *Toronto Star*, 24 Temmuz 2005.

* M.S. 3. ve 5. yüzyıllar arasında taraftar bulan ve Zerdüştlükten esinlenip hem Allah'a hem de Şeytan'a inanan bir mezhep. (ç.n.)

Ehli Hadit Cemiyeti'nin toplumun genelinden kesinlikle ayrılmayı talep eden bir "İslam biçimi" yaşanmasını tarif edişi gibi. İnternet sitesi "inançsızların" yolunu, "toplumları, evren ve kendi varoluşları hakkındaki hasta ve sapkın görüşlerine dayanıyor" şeklinde tanımlamaktadır.[25] Ya da İsrail'deki, Uri Avnery'nin tarifiyle "kendi mantıkları" olan ve "diğer her şeyle ilgisi çok az" olan Yahudi ortodoks yerleşimler gibi.

> Bunlar, bunun dışında olan hiçbir şeyden etkilenmeyen tamamen kapalı, teokratik bir toplum içersinde yaşamaktadırlar. Kendi dünyalarına inanırlar... Farklı giyinirler ve farklı davranırlar. Tamamen farkı türden insanlardır.
> Onlarla aramızda çok az iletişim vardır. Farklı bir dil kullanırlar. Dünyaya tamamen farklı bir bakışları vardır. Tamamen farklı yasa ve kurallara tabidirler...
> Bunlar İsrail'de kendi topluluk, dini mahalle ve kasabalarında ayrı yaşayan insanlardır. Sıradan İsrail toplumuyla temasları yoktur.[26]

Aslında Manici dünya görüşü, evrene hâkim olma tehdidinde bulunan şeytani güçlere karşı kutsal bir savaşta silah başına çağrısı, Pandora'nın ekonomik, siyasal ve toplumsal çatışmalar kutusunu iyiyle kötü arasındaki vahiysel bir son ölüm kalım karşılaşmasına indirgenmesi: Bunlar İslami Ayetullahlara mahsus kalıplar değildir. Hızla küreselleşen gezegenimizde siyasetin, toplumsal anlaşmazlıkların ve kimlik ve tanınma mücadelelerinin "dinselleşmesi" küresel bir eğilim gibi görünmektedir.

Tamamen farklı yönlere bakıyor ve birbirimizle göz göze gelmekten kaçınıyor olabiliriz ama güvenilir bir pusulası bulunmayan ve dümeninde kimsenin olmadığı aynı tekneye doluşmuş gibiyiz. Kürek çekişimiz eşgüdümlü olmanın dışında her şey olsa da, bir bakımdan çarpıcı şekilde benziyoruz: Hiçbirimiz ya da hemen hemen hiçbirimiz kendi çıkarlarının peşinde olduğuna, halihazırda elde edilmiş ayrıcalıkları savunduğuna

25. Bkz. Martin Bright, "Muslim leaders in feud with the BBC", *Observer*, 14 Ağustos 2005.
26. Mülakat, Uri Avnery, *Tikkun*, Eylül–Ekim 2005, s. 33–39.

ya da şimdiye kadar reddedilen ayrıcalıklardan pay istediğine (bırakın açıklamayı) inanmamaktadır. Onun yerine bugün bütün taraflar ebedi, evrensel ve mutlak değerler için mücadele ediyor görünmektedir. Yerkürenin akışkan modern kısmının yerleşimcileri olan bizlerin günlük uğraşımızda bu değerleri görmezden gelmeye itilip alıştırılmış, bunların yerine kısa vadeli projeler ve kısa ömürlü arzularla yönlendirilmiş olması ironiktir ama kakafonide önderlik eden bir motif, siste bir şekil ya da bataklıkta bir yol bulmaya çalıştığımız zaman bile; ya da belki tam da o zaman, bunların ölümünü ya da olmayışını daha da acı bir şekilde hissetmek eğilimindeyiz.

En çok korktuğumuz tehlikeler doğrudan olanlardır; ayrıca çarelerin doğrudan, reçetesiz satılan ağrı kesiciler gibi yerinde rahatlama sunan "çabuk çözümler" olmasını arzulamamız da anlaşılabilir. Tehlikenin kökleri yaygın ve karmaşık olsa bile, savunmamızın basit, burada ve şimdi konuşlandırılmaya hazır olmasını isteriz. Vaatkâr, hızlı, varılması kolay sonuçların gerisinde kalan, onun yerine sonuç vermesi için uzun, belki de uzunluğu belli olmayan bir zaman gerektiren çözümlere kızarız. Kendi hata ve yanlışlarımıza dikkat edilmesini gerektiren ve bize Sokrates tarzı, "kendini bil!" komutunu veren çözümlere daha da kızarız. Bu bakımdan *biz*, ışığın çocuklarıyla, *onlar*, karanlığın dökün tüleri arasında olsa bile az fark olduğu fikrinden tamamen iğreniriz.

Bütün bu isteklere ve kızgınlıklara dinler, özellikle de *tekçi* dinlerin *köktenci* çeşitleri (değiştirilmiş sözlüklere sahip, farklı isim ve yönetim altındaki köktenci/tekçi dinler olan komünizm ve faşizm gibi totaliter inançlar hariç) diğer tüm fikir sistemlerinden daha iyi, sağlam bir şekilde çok sesli demokrasilerde olduğu gibi tereddütle seslendirilen, mutlaklara içerleyen, sistemsiz, hatta sistem karşıtı fikirlerden kesinlikle çok daha iyi hitap ve teşvik eder. Sanki olumsuz küreselleşmenin beslediği özlemleri tatmin etmekle görevlendirilmiş, buna uyarlanmış ve biçilmiş gibi, dümenleri dümencisiz bırakmasıyla; her şeye kadir Tanrı'nın, yerini kendine yeterli olacağı umulan modern

insanlığın almasının güvenilir oluşuna zarar vermesiyle tanınır. Sanki bir başka "büyük dolambaç" tam daire oluyor gibidir: İnsanların yönetimi altında dünyanın insan ihtiyaçlarına daha iyi hizmet edebileceğine dair modern, çalımlı vaadin yerini; Tanrı'nın, insan yöneticilerin berbat edip bozduğu şeyleri onarması için özlem dolu bir isteğin alması olasıdır.

Halihazırdaki bu "yenilenmenin yenilenmesi", modern yönetimin çizim tahtalarının icat edilişinden önceki zamana dönüşü öneren bu tersine çevrilişi avantajlara sahiptir. Bir defada insanın sefaletinden sorumlu kişileri ortaya çıkarmakta ve bu sefaletten ve bunun sanıklarından kurtulmanın kusursuz yolunu önermektedir. Yaygın ve kökeni belirsiz olduğu için daha da üzücü olan korkulardan doğan bastırılmış kin sonunda derhal ve elle tutulur bir hedefe boşaltılabildiği sürece bu yolun takip edilmesinin sefalete son vermemesi fazla önemli değildir. Önerilen strateji hedef alınan düşmanın suç delilinin ve kötü niyetinin ortaya konulması şeklindeki külfetli işi ortadan kaldırmaktadır: Suçları otoriter bir şekilde suçlanmalarında yattığı, yaptıklarından ya da yapmaya niyetlendiklerinden değil, kendilerinin ne olduğundan kaynaklandığı için tayin edilen düşmanlar masumiyetlerini kanıtlayamaz. Bunlar herkesin onaylayacağı gibi, kalıtsal (yani doğuştan, genetik olarak belirlenmiş, düzeltilmez) günahkâr, kâfir, inançsız, Şeytan'ın aleti olan, mevcut yozlaşmayla onların zehirli, kanserojen varlığından temizlenmiş o rahat yuva ve güvenli hayal dünyası arasında dikilen karanlık güçlerdir.

Bugünün köktenci vaizleri "entelektüel mülkiyet hakkı" iddiasında bulunsaydı, elde edecekleri tek şey muhtemelen patent dairesine yaptıkları başvurularının reddedilmesi olurdu. Kendilerine gelecek olanlara sundukları şey yalnızca modern tarihin tümüne eşlik etmiş, özel bir gayret ve en gösterişli etkiyle daha yeni biten asrın komünist ve faşist hareketleri tarafından sınanmış olan totaliter ayartmanın açık ve bariz şekilde anti-laik hale getirilmiş bir uyarlamasıdır.

Tzvetan Todorov, yirminci yüzyıl totaliter dehşetinin belli başlı çeşitlerinin her ikisinin de önemli bir tanığı olan Margarete Buber-Neumann'ın hatıraları üzerinde düşünürken bu ayartmanın derinlemesine bir analizini sunmaktadır.[27] O, 1920 başlarında Büyük Savaş'ın anlamsız kasaplığının bölüp parçaladığı bir toplumun saçmalık ve gayri insaniliğinin benzer şekilde şaşırtıp ürküttüğü ve açıkça anlamsız bir dünyada anlamlı bir yaşamı onun gibi boşuna arayan diğer binlerce genç ve iyi öğrenimli erkek ve kadınla birlikte komünist saflarına katılmaya ikna edilmişti. Saflara katılma kararı aldığı anda Margarete, benzer fikirde bir insanlar topluluğu, düşüncelerini, kaderlerini ve umutlarını paylaşan binlerce "erkek ve kız kardeş" edinmişti; o artık "aitti", yalnızlar arasında yalnızlık şeklindeki üzücü deneyimden kurtulmuştu, "her tarafına çok büyük harflerle BİZ sözcüğünün yazılı olduğunu" hatırladığı güçlü bir bütünün parçasına dönüşmüştü. Margarete ekliyor, "Birdenbire her şey bana anlaşılması fevkalade kolay göründü." Bu açıklık tek doğru, yüce ve yüceltici yolda uygun adım ve dirsek dirseğe yürüyen "kendisi gibi" diğer birçoklarına sürtünen omuzların etkisi miydi? Neredeyse bir yüzyıl sonra zamanımızın hakla ilişkiler çalışanları her vesileyle yaptıkları gibi, "bu kadar çok mutlu müşteri hatalı olamaz!" diye tekrarlayarak tamamen böyle bir açıklamada bulunurlardı.

Todorov, insanlar saflara katılınca tereddüt içinde sürüklenmek, kuşkunun pençesinde yıpranmak yerine, hasret oldukları kesinliği nihayet elde eder ve her soruya cevap bulurlar yorumunu yapmaktadır. Yoldaşlık ve kesinlik (bunlar eşanlamlı değil midir?!) "büyük basitleştirmenin" militan dinci ya da hırçın laik kamplarının askere alım subayları tarafından söylenen kışkırtıcı şarkıların vaad ettiği şeylerdir: Kuşkudan kurtulmuş

27. Tzvetan Todorov, *Mémoire du mal, tentation du bien. Enquête sur le siècle*, Robert Laffont, 2000, s. 139; Margarete Buber-Neumann, *La Révolution mondiale*, Casterman, 1971; ve "Mein Weg zum Kommunismus", *Plädoyer für Freiheit und Menschlichkeit*, Hentrich, 2000.

bir yaşam, eziyetli ve üzücü olan tercih yapma ve sorumluluk alma gerekliliğinden muafiyet.

Kışkırtıcı şarkılar dinlemeye yatkın ve kışkırtılmaya hevesli yegâne insanlar Müslümanlar değildir. Dinliyor ve kışkırtılmaya teslim oluyorlarsa bunu Müslüman oldukları için yapmıyorlar; Müslüman olmak yalnızca onların neden mollaların ya da ayetullahların sesini başka mezheplerin kışkırtıcı şarkılarına tercih ettiğini açıklar. Müslüman olmadan hevesle dinleyen ve kışkırtılmalarına memnuniyetle izin veren diğerlerine, zengin bir diğer kışkırtıcı şarkı çeşitliliği önerilecek, onlar da kuşkusuz bunlar arasında rahatlatıcı bir şekilde tanıdık olduğu ve kendilerininkini andırdığı için kolayca tanıyacakları parçalar bulacaklardır.

Birçok genç Müslüman için Müslüman olmanın birçok yoksunluğun kurbanı, aynı zamanda da Müslüman olmayan birçok erkeğin şaşırtıcı ve çileden çıkarıcı bir kolaylıkla yürüyor göründüğü kişisel kurtuluş ve mutluluk arayışı yollarının yanı sıra baskıdan çıkışa götüren kamusal kaçış yolları kesilmiş (ya da kullanması engellenmiş) olmak anlamına geldiği yirminci yüzyılın başlarında böyle olmuştur.

Genç Müslümanların bu şekilde düşünmesinin nedeni vardır. Onlar insanlığın "ilerlemiş", "gelişmiş", "ilerici" olan diğerlerinden resmen geri kalmış bir halka aittir; kendi zorba, eli ağır hükümetleriyle gezegenin "ilerlemiş" kısmının hükümetleri arasındaki dolaplar sayesinde onları vaat edilen ve tutkuyla istenen mutluluk ve haysiyet diyarından acımasızca uzaklaştıran o nahoş durumda sıkışmışlardır. Acımasız kaderin iki çeşidi, daha doğrusu o kaderin acımasızlığının iki kısmı arasında seçim yapmak Şeytan'la derin mavi deniz arasında seçim yapmaya benzemektedir. Modern cennetin girişini koruyan "savrulan kılıçların ve meleklerin" çevresinde aldatmaya, yol bulmaya ya da zorlamaya çalışan genç Müslümanlar (bekçileri aldatmayı ya da karakollardan süzülmeyi becerirlerse) yalnızca orada hoş karşılanmadıklarını, yeterince hevesli bir şekilde peşine düşmedikleri için suçlandıkları ve alay edildikleri o yaşam

tarzını yakalamalarına izin verilmediğini anlamaktadır; orada olmak onları çeken türden mutluluğun ve haysiyetli yaşamın paylaşılması anlamına da gelmemektedir.

Onlar aslında çifte engellidir: Esas toplumları tarafından firar ve ihanet yüzünden reddedilirler, hayallerinin toplumu tarafından da sözde eksiklik ve samimiyetsizlikleri yüzünden ya da daha kötüsü ihanetlerinin/dönekliklerinin mükemmelliği ve bariz masumiyeti nedeniyle girişleri engellenir. Rasyonel bir çözüme izin vermeyen, daima üzücü ve acılı, özünde irrasyonel bir deneyim olan idrak uyumsuzluğu onların durumunda iki mislidir. Gerçekliklere saygı duymak ve el üstünde tutmak üzere yetiştirildikleri değerleri reddetmekte, aynı zamanda, onları bu değerleri benimsemeye teşvik eden mesajlar şaşkın ve şaşırtıcı (Bütünleş! Bütünleş! Ama bunu denerseniz size yazık, başarırsanız da lanet...) olsa bile, benimsemeleri ısrarla tembih edilen değerleri benimseme şansını da vermemektedir. Hanelerinizin ikisine de utanç ve intikam olsun... (Son birkaç senenin İslami terör kurbanları arasında "kız ve erkek kardeş ve çocuk Müslüman" sayısı tüm diğerlerinin sayısını çok aşmakta olduğunu belirtelim. Şeytan ve uşakları/aletleri seçici olmadığına göre onun aleyhindekiler ve sözde fatihler neden olsun?)

Böyle bir durumun anlaşılmazlığını (çelişkisini, irrasyonelliğini) daha da derinleştiren şey jeopolitik bir tesadüfle bir engel boyunca yerleştirilmiş görünen Müslüman dünyanın kendisidir. Zengin, "ilerlemiş" ülkelerin ekonomileri olağanüstü yüksek petrol tüketimine dayandırılmış (yalnızca araba motorlarında yakılacak petrole değil, temel endüstriler için petrolden türeyen hammaddelere bağımlı) iken, uzak arayla en büyük askeri güç olan ABD ekonomisi yapay şekilde düşük tutulan petrol fiyatları sayesinde gelişmektedir. Ayrıca en bol ve yüzyılın ortasında ekonomik bakımdan uygun kalmayı vaat eden yegâne ham petrol kaynakları İslami (daha doğrusu Arap) hükümetlerin yönetimi altındadır. Araplar parmaklarını Batı'nın yaşam hatları olan, zengin ve güçlü Batı'ya yaşam veren enerjinin aktığı ana muslukların üzerinde tutmaktadır.

Gezegenin güç dengesi için aslında hayal edilmez ama kesinlikle dramatik (Batılı güçlerin bakış noktasından felaket) neticelerle belki (yalnızca belki) bunu keserler.

Bir başka ("doğal" olan, Katrina) felaketin elinden geldiğince verdiği hasar ve güçlerin bu en güçlüsünde kanun ve düzenin korunma biçimi, gezegenin en büyük petrol rezervlerinin itibari sahipleri olan Arap hükümetleri petrol musluklarını kapatmayı başarırsa neler olabileceğinin bir ön provası görülebilir. Amerikan yerli petrol üretiminin çeyreğinden fazlasını temin eden açık deniz platformlarını ve kıyıdaki kuyuları işlemez hale getiren ve ülkenin rafineri endüstrisinin yüzde 10'unu atıl kalmaya zorlayan saatte 175 mil hızında esen rüzgârların ardından *New York Times* muhabiri Jad Mouawad'ın gördüğü şey şudur:

> Depolarını doldurmak için saatlerce, bazen de boşyere sırada bekleyen sürücüler. Herkesi araba kullanımını azaltmaya ve evde enerji tasarrufuna zorlayan başkan. Yayılmaya başlayan istifçilik ve piyasa manipülasyonuyla ilgili kara dedikodular. Artan eneji maliyetlerinin ekonomik büyümeyi kesinlikle yavaşlatacağı, belki de tamamen öldüreceği ikazında bulunan ekonomistler...
> Kanada Enerji Araştırma Enstitüsü'nde küresel enerji analisti Vincent Lauerman şöyle diyor: "Şu an sahip olduğumuz şey kontrolden çıkmış bir yük treni. Onunla yüksek fiyatlar arasında görebildiğim bir şey yok"...
> Endüstrinin ana ticaret grubu Amerikan Petrol Enstitüsü'nde şef iktisatçı olan John Felmy, "Haritası çizilmemiş bir bölgedeyiz" dedi. Oxford Enerji Araştırmaları Enstitüsü başkanı Robert Mabro ekledi: "Eğer insanlar petrol alamazsa, öfkelenir, hiddetlenir, sorun yaratır. Enerji bir gerekliliktir."[28]

Mouawad, "Enerji piyasaları yerkürenin her yerinde fiyatları daha da yükseltebilecek ufacık bir hatanın insafındadır" sonucuna varıyor. "Eğer petrolün varili 100 doları bulursa" bir başka uzman analist William Hunter'ın fikrine göre havayolları ve

28. Bkz. Jad Mouawad, "Katrina's shock to the system", *New York Times*, 4 Eylül 2005.

tüm taşımacılık sektörü üzerinde "oldukça zayıflatıcı bir etkisi olacak" ve ekonomi bütünüyle "emekler gibi yavaşlayacaktır". Yine de petrol fiyatlarının kontrolsüz artışını durdurma çabası umulan sonuçları getirse bile rahatlamanın ancak geçici, otomobilin başını çektiği ekonomilere katılan Çin, Hindistan ve Brezilya ile ve gezegenin petrol temininin yavaş ama durmaksızın tükenişe yaklaşmasıyla ancak çok kısa ömürlü olabileceğini belirtelim. Zaten Katrina felaketi öncesi bir buçuk yılda New York borsasında ham petrol fiyatı iki katına (varili 33'ten 66 dolara) yükselmişti. Yıllık petrol talebinin büyüme hızı da iki katına çıkmıştı.

Koşulların böyle birbirine bağlı olmasının Müslümanların kötü durumunun giderilmesi açık olan belirsizliğine katkı yapan iki sonucu vardır.

Gezegenin "modern kısmının" en değerli ham petrol kaynakları üzerinde kontrol temin etmekteki büyük olduğu tahmin edilebilecek çıkarları onları İslam dünyasının geniş bir bölümüyle doğrudan karşılaşma durumuna sokmaktadır. Franklin D. Roosevelt'in Suudi Kralı ile bir Amerikan kruvazörünün güvertesindeki, Amerikan başkanı Suudi hanedanını nedeyse boş ama inanılmayacak kadar petrol zengini olan yarımadada iktidarda tutmayı garantilerken, yeni atanan kralın da Amerikan şirketleri tarafından pompalanacak kesintisiz petrol sağlanması vaadinde bulunduğu doğruluğu şüpheli toplantısından ve yarım asır önce CIA, İran'da demokratik bir şekilde seçilmiş olan Musaddık hükümetini devirmek için darbe düzenlemesinden bu yana, Batılı ülkeler ve özellikle ABD, ana silahlar olarak bol bol rüşvet, ekonomik yaptırım tehdidi ya da ara sıra doğrudan askeri müdahaleyi kullanarak Orta Doğu'daki İslami rejimlere müdahale etmeyi bırakmamıştır. Ayrıca yalnızca petrol musluklarının açık, petrol boru hatlarının da dolu tutulması koşuluyla kullanım ve hoş görülme tarihlerini bariz şekilde aşmış ve büyük olasılıkla Batılı, esasen Amerikan askeri şemsiyesi olmasa kendi başlarına duramayacak olan gerici (Vahabi egemenliğindeki Suudi krallığında

ise radikal köktenci) rejimlerin iktidarda kalmasına yardım etmişlerdir.

ABD'nin Irak'taki Saddam Hüseyin diktatörlüğüne milyarlarca dolar tarım kredisi ve milyonlarca dolar değerinde ileri askeri teknoloji, ayrıca İran'a karşı kimyasal silah yöneltmek için kullanılabilecek uydu istihbaratı sağlamaya söz vermesi şimdi Savunma Bakanı olan özel temsilcisi Donald Rumsfeld'in hizmetleri sayesindeydi. Böyle rejimlerin dümenindeki krallar ve diktatörler Batı demokrasisinin ürünlerinin içeri sokulmasına karşı sınır muhafızlarını güçlendirip gizli polislerini silahlandırırken, iyi talihlerini kendilerini Batı toplumunun sunabileceği en tuhaf oyuncaklarla kuşatmak için kullanmaya heveslidir. Tam aksesuarlı araba filolarına evet, serbest seçimlere hayır; klimaya evet ama kadınların yasal eşitliğine hayır; en vurgulu "hayır" ise çabuk zenginliğin hakkaniyetli dağılımına, kişisel özgürlüklere ve tebaanın politik haklarına karşıdır.

Batıdan ithal edilen şeyleri birinci elden tatma şansı verilen ayaktakımının bu yüzden Batı medeniyetinin meyvelerinden çok hoşlanması pek olası değildir. Liberal demokrasinin laik eğilimine karşı ihtiyatlı olan mollaların söylediği kışkırtıcı şarkıların, yalnızca Batı karşıtı kızgınlıklarında kendi ayrıcalıklarına karşı demokratik tehdit korkusunu paylaşan büyük ve güçlüler arasında değil, ithal rahatlıkların dağıtılmasında es geçilen milyonlarca kişilik tebaaları içerisinde de çok sayıda hevesli dinleyici bulacağı kesindir. İkincilerden bazıları ölmeye istekli olmalıdır ki birincilerin rahat hayatı sürebilsin. Birincilerin çoğu da ikinciler tam da bunu yapmak için eğitilsin ve becerilerini pratikte kullanmaya gönüllü olsun diye müthiş zenginliklerinin bir parçasını memnuniyetle ayıracaktır.

Şartların birbirine tuhaf bir şekilde bağlanmasının bir başka etkisiyse bariz şekilde tersidir: Zengin İslam ülkelerindeki elitlerin seçici biçimde "Batılılaştırılmış" kesimi aşağılık kompleksleri içinde yuvarlanmayı bırakabilir. Onların "rahatsız etme gücü", Batı'nın ihtiyaç duyduğu ama sahip olmadığı zenginlikler

üzerindeki potansiyel kontrolü sayesinde son adımı atmaya yetecek kadar kuvvetli hissedebilirler: Hayatta kalmaları için onların, yalnızca onların komuta iddiasında bulunabileceği kaynaklara açıkça bağımlı olanlara göre üstün bir konum iddiasında bulunmak. Kişinin gücüyle ilgili hiçbir şey güçlüden rüşvet alındığı gerçeği kadar güven verici değildir...

Hesap daha basit ya da daha açık olamaz: Ancak *biz* motorlarını besleyen yakıt üzerinde bölünmez bir kontrol elde edersek *onların* mabudu duracaktır. *Onlar bizim* elimizden yemek ve oyunu *bizim* koyduğumuz kurallara göre oynamak zorunda kalacaktır. Fakat şans hesabının tersine, strateji ne basit, ne de kendiliğinden bellidir. *Bizim* daha da fazla silah satın almak için yeterli araçlarımız olsa bile, bunların satın alınmasını finanse eden bütün rüşvet parası *onların* askeri gücüyle eşit olmaya yetmeyecektir. Ancak ikinci iyi olsa da alternatif, daha fazla değilse bile *onlar* kadar *bizim* de sahip olduğumuz bir başka silahı konuşlandırmaktır: rahatsız etme potansiyelimizi, güç mücadelesini devam etmek için fazla maliyetli, devam etmeye değmez ya da doğrudan imkânsız kılma gücümüzü. Onların yurtlarının, onların türündeki toplumların bariz savunmasızlığı düşünüldüğünde rahatsız etme gücümüzün yıkıcı kapasitesi onların muazzam silahlarının müthiş olduğu kabul edilen potansiyelini çok aşabilir. New York ya da Londra gibi bir kenti felç durumuna getirmek için tek bir terörist komutanını dağdaki mağarasından ya da adamlarını kent varoşlarındaki hücre ve tavan aralarından çıkarmaktan fazla bir şey, adam ya da emek gerekmemektedir.

Bütün ders kitapları ve diğer ev ya da merdiven altı yapımı çareler idrak uyumsuzluğu için denendiğinde ve hepsi de umulan neticeye ulaşmakta eksik olduğunda kalan tek şey labirentin öbür ucuna yığılmış olan lokmaların tadının ancak elektrik şokunun dehşetiyle birlikte çıkarılabileceğini öğrenen laboratuar farelerinin acı verici hazin durumudur. Belki de labirentten ilk ve son kez kaçmak (laboratuar farelerine açık olmayan bir seçenek), bir sürü koridordaki viraj ve dönemeç-

lerin büyük bir gayretle öğrenilmesinin ve haritalanmasının asla getiremeyeceği tatmini getirecektir.

Kapana kısılanların baskıdan çıkış bulmayı deneyip denemediği ve uyumsuzluktan kaçış yolunun labirent duvarlarının kendi taraflarında bulunabileceği umudu olmadan ummaya devam edip etmediği kendi durumları için fazla fark eder görünmemektedir. İtaat ödülünün gelişi boşuna umutlandıracak kadar yavaşken, yeterince çok çalışmamanın ya da çok fazla çalışmanın cezası hergün gelmektedir (muhtemelen derhal "*yeterince* çok değil" diye suçlanmayacaksa "çok fazla" çalış*ma*mak nasıl olabilir?!).

Terörist olmak bir tercihtir; kendisinin düpedüz kıskançlık, hınç ya da nefretle körleşmesine izin vermek de bir tercihtir. Fakat hakikaten ya da varsayım olarak karşı çıkmak nedeniyle cezalandırılan bu tercihler o karşı çıkış kaderin hükmü olduğu için tercih konusu değildir. "Sizin gibi" birkaç kişinin yanlış tercih yaptığı gerçeği sizi kendi doğru tercihinizi yapma hakkından mahrum etmeye yeterlidir; buna rağmen yaptıysanız, aynı gerçek mahkemeye oturan ya da hüküm verme hakkına el koyan kimseleri bunu yaptığınıza, içtenlikle yaptığınıza ikna etmenize engel olacaktır.

Birkaç özgür suikastçi binlerce masumu "alışılmış şüphelilere" dönüştürmeye yeterli olacaktır. Benzersiz birkaç kişisel tercih bir "kategorinin" vasıfları içinde derhal yeniden işletilecektir; örneğin, kuşkulanılacak kadar koyu bir cilt ya da kapalı devre kameraların tespit etmek için tasarlandığı, gelip geçenlere de uyanık olmasının söylendiği türde bir şey olan kuşkulanılacak kadar iri bir sırt çantası. Gelip geçenler de itaat etmeye heveslidir. Londra metrosundaki terörist saldırılardan beri ülkede "ırkçı saldırı" diye sınıflandırılan olayların sayısı çok artmıştır. Çoğu hadisede bunu kışkırtmak için bir sırt çantasının görünmesi bile gerekli değildi.

Öldürmeye hazır bir düzine kadar İslamcı komplocunun kuşatılmış kale atmosferi yaratmak ve "genelleştirilmiş güvensizlik" dalgası oluşturmak için yeterli olduğu kanıtlanmıştır.

Güvensiz kişiler biriken endişelerini boşaltmak ve o saldırgan, korkutucu ve aşağılayıcı çaresizlik duygusunu yatıştırarak kaybolan özgüvenlerini yerine getirmek için telaşlı bir şekilde hedef aramak eğilimindedir. Kuşatılmış kalelere dönüşen çok etnikli ve çok kültürlü şehirler hem teröristlerin hem de kurbanlarının paylaştığı yaşam alanlarıdır. İki taraf da diğerinin korku, tutku, coşku ve inadına katkı yapmaktadır. İki taraf da diğerinin en kötü korkularını onaylamakta, önyargı ve nefretine içerik katmaktadır. Kendi aralarında ürkütücü dansın bir tür akışkan modern uyarlamasına tutuşmuş olan iki taraf kuşatma hayaletinin dinlenmesine izin vermeyecektir.

11 Eylül sonrasında şehirlerin sokaklarına devasa ölçülerde getirilen gözetleme teknolojisi incelemesinde David Lyon bunun "niyet edilmeyen sonuçlarını", "gözetleme ağının genişlemesi... ve sıradan insanların gündelik yaşamlarında gözetime maruz kalması" şeklinde belirtmektedir.[29] Fakat bunun bütün "niyet edilmeyen sonuçları" arasındaki gururlu yerin gözetleme teknolojisinin "medya mesajdır" sonucuna ait olduğunu iddia edebiliriz. Olması gerektiği gibi harici, görünür ve kaydedilebilir objeleri görmek ve kaydetmekte uzmanlaşmış olan bu teknoloji kaydedilen görüntülerin ardındaki bireysel dürtü ve tercihlere karşı ilgisiz olması da gereklidir, o yüzden nihayetinde bireysel kötülük yapanların yerine "kuşkulu kategorilerin" konulması fikrine götürmek zorundadır. Lyon'un belirttiği gibi;

> Belli türden sistemlerin benimsenmesi baskısıyla birleşmiş anlaşılabilir güvenlik arzusu nedeniyle kontrol kültürü iznimiz olsa da olmasa da yaşamın daha fazla alanını sömürgeleştirecektir. Kentsel alanların sıradan sakinleri, yurttaşlar, işçiler ve tüketiciler, yani hiçbir terörist ihtirası olmayan insanlar yaşam şanslarının içine düştükleri kategoriler tarafından daha fazla kısıtlandığını keşfedecektir. Bazıları için bu kategoriler özellikle zararlıdır, kredi derecelendirmesi nedeniyle onları tüketici tercihlerinde kısıtlamakta ya

29. Bkz. David Lyon, "Technology vs. 'terrorism': circuits of city surveillance since September 11, 2001", *Cities, War and Terrorism: Towards an Urban Geopolitics*, ed. Stephen Graham, Blackwell, 2004, s. 297–311.

da renkleri veya etnik yapıları nedeniyle sinsi bir şekilde onları ikinci sınıf konumuna düşürmektedir. Bu, ileri teknoloji kılığındaki eski bir hikâyedir.

Polis Londra'daki apartmanına zorbaca girerek çırılçıplak soyup, yumruklayıp duvara yapıştırdıktan, tutuklayıp suçlama olmadan altı gün tuttuktan sonra talihsiz Habeş mültecisi ve deniz mühendisi Girma Belay'dan, "Üzgünüm ahbap, yanlış zaman, yanlış yer" diyerek özür dileyen isimsiz dedektif "ve yanlış *kategori*" diye ekleyebilirdi (eklemeliydi de).[30] Belay, bireysel bir şekilde katlanılmış olsa da, o kategorik deneyimin sonuçlarını şöyle özetliyor: "Korku içindeyim; dışarı çıkmak istemiyorum." Durumundan dolayı, "*benim gibi* insanlar için tüm güzellikler ve özgürlük yok edilecek şekilde hareket eden terörist piçler"i suçluyor (italikler eklenmiştir).

Kısır bir döngü içerisindeki terörizm tehdidi, kendisini, yolu üzerine adını tam da böyle bir niyetten alan terörist eylemlerinin üretme ve üretmeyi tasarlama eğiliminde olduğu iki ürünü, yani daha büyük hacimli dehşet ve dehşete kapılmış daha büyük insan kitleleri oluşturan daha fazla terörizmin esin kaynağına dönüştürmektedir. Dehşete kapılan insanların teröristlerin isteksiz de olsa en güvenilir müttefiki olduğu söylenebilir. Kurnaz ve zeki bir istismarcı tarafından oynanmaya daima hazır bekleyen, şimdi de dağınık ve öngörülemediği açık olan terör eylemleriyle kışkırtılan "anlaşılır güvenlik arzusunun" sonuçta terörün ivme kazanmayı varsayabileceği ana kaynak olduğu kanıtlanmaktadır.

Sınırların istenmeyen etten kemikten yolculara karşı kapatılması şeklindeki olasılık dışı durumda bile bir başka terörist saldırı ihtimali sıfıra indirilemez. Küresel biçimde oluşan sorunlar küresel mekânda müzik ve giyimdeki son modalar ve finans kadar kolaylıkla gezinmekte olup, bunların gerçek ya da sözde zanlılarından ya da (zanlılara ulaşılamıyorsa) en

30. Alıntı, Sandra Lavikke, "Victim of terror crackdown blames bombers for robbing him of freedom", *Guardian*, 4 Ağustos 2005, s. 7.

uygun ve hazır öç keçilerinden intikam alma dürtüsü de öyledir. Küresel problemler nereye gelirse gelsin kök salarak ve "evcilleşerek" yerelleşir ve küresel bir çözüm bulunmayınca sonuçtaki hüsranı boşaltacak yerel hedef arar. Londra metrosunun bombalanmasının ana şüphelilerinden biri olan Hüseyin Osman tutuklanmaktan kaçıp İtalya'ya gelmişti; ama İtalyan anti-terör politikasının üst düzey bir görevlisi olan Carlo De Stefano'ya göre onunla oradaki herhangi bir yerel terörist grup arasında bağlantı bulunmamıştı ve "bilinen herhangi bir terörist grupla temas halinde görünmüyordu". Stefano, "bu vakada yalnız başına hareket eden doğaçlama bir grup görüyor gibiyiz" sonucuna varmıştı.[31]

Olumsuz küreselleşmiş gezegen üzerinde kontrol dışına çıkan güçlerin açtığı yaralar sayısız ve her yerdedir, her şeyin üstünde seyrek ve dağınıktır. Gezegenin her yerinde toprak, terörizm tohumu için iyi hazırlanmıştır ve terörist saldırıların seyahat eden "usta beyinlerinin" durdukları her yerde bazı gübreli noktalar bulmayı ümit etmeleri akla yatkındır. Sıkı bir komuta yapısı tasarlayıp, kurup, sürdürmeye bile ihtiyaçları yoktur. Terörist orduları yoktur, yalnızca eşgüdümlü olmaktan çok eşzamanlı olan, amiri az olan ya da hiç olmayan, yalnızca özel amaçlı takım komutanları ya da çavuşları bulunan terörist kümeleri vardır. Bir "görev grubunun" açıkça *ab nihilo** doğması için adamakıllı gösterişli bir örneğin ortaya konulması ve bunun sürekli gösteriye aç TV şebekeleri tarafından mesajlarını gönderdikleri bütün enformasyon yolları sayesinde milyonlarca eve itaatkâr bir şekilde ve acilen yayılmaya ve kafalara sokulmaya bırakılması yeterli olacaktır.

Eski antropolojik (Orijinal uygulayıcıları ve aracıları olmadan ya da bunlardan bağımsız şekilde ve "doğal yaşam alanları", içinde doğup büyüdükleri yaşam biçimleri olmadan ülke ve kültür aşırı seyahat eden prototipler ve esinler anlamındaki)

31. Bkz. Ian Fisher, "Italians say London suspect lacks wide terrorist ties", *New York Times*, 2 Ağustos 2005.

* Hiç yoktan. (ç.n.)

"uyarı yayılması" fikri günümüzün kültür aşırı iletişiminin karakterini ve kültürel yeniliklerin bulaşıcı, salgın potansiyelini daha önce hiç bu kadar iyi kavramamıştır. Enformasyon yollarının kesiştiği bir gezegende mesajlar kendi minnettar dinleyicilerini daha onları aramadan bulacak ve seçecektir; daha doğrusu memnuniyetle kendi başlarına arama ("internette gezinme") zahmetine girecek olan potansiyel ve müteşekkir dinleyicileri tarafından şaşmaz bir şekilde bulunup seçilecektir.

Mesajlarla dinleyiciler arasındaki buluşma, etnik ve dinsel diyasporalar mozaiğine dönen bir gezegende çok kolaylaşmıştır. Böyle bir gezegende geçmişteki "iç" ile "dış" arasındaki ya da bu konuda "merkez" ile "çeper" arasındaki ayırım artık savunulabilir değildir. Yaşamı tehdit eden terörizmin "hariciliği", yaşamı sürdüren sermayenin "dahililiği" kadar kavramsaldır. Yabancı sözcükler girdiği ülkede benimsenir; sözde "yabancıların" çoğu durumda yerelde doğmuş ve yetişmiş *sans frontières** fikirlerden esinlenmiş/bunlara kapılmış bireyler olduğu kanıtlanmaktadır. Cephe hatları yoktur, yalnızca ayrı, yaygın ve gayet hareketli savaş alanları vardır; düzenli birlikler yoktur, yalnızca bir günlüğüne asker olmuş siviller ve belirsiz sivil izne çıkmış askerler vardır. Terörist "ordularının" hepsi kışlaya, toplanmaya ve gösteri alanına ihtiyacı olmayan *ev* ordularıdır.

Toprak egemenliğini korumak ve içeridekileri dışarıdakilerden kesin olarak ayrı tutmak için icat edilmiş ve hazırlanmış olan ulus devlet makinesi gezegenin "kablolanması" nedeniyle hazırlıksız yakalanmıştır. Devletin işlettiği kanun ve düzen kurumları, her gün birbiri ardına terörist saldırılarla ortodoks, aldatıcı ve güya sınanmış ve güvenilir olan kategori ve ayırımları bariz şekilde yıkan yeni tehlikeleri halletmedeki beceriksizliklerini öğrenmektedir.

Bu kurumların peş peşe gelen sürprizlere karşı hazırlıksız yanıtları şaşkınlığı ortaya koymaktadır. Hırçın İslam vaizi Şeyh Ömer Bekri'nin muhtemelen kışkırtma suçlamasıyla

* Sınırsız. (ç.n.)

karşılaşmaktan korkarak (güya tatil için) Britanya'yı terk edip Lübnan'a gidişinden bir gün sonra, parti-politika ayırımının her iki tarafındaki önde gelen politikacılar dışarı çıkan ülke sakinlerinin de aynen içeri girmek isteyen yabancıların şimdiye kadar kontrol edildiği gibi sıkı bir şekilde kontrol edilmesi (ki bu eskinin totaliter devletleriyle ilişkili bir adettir) çağrısı yaptı. İki gün sonra Başbakan Yardımcısı John Prescott muhtemelen, kaçmakla Bekri'nin süresi belirsiz gidişini devlet yetkililerini görülmemiş bir şekilde onun ülkede kalması için iptal ettirme konumuna getirmek gibi garip bir durumdan kurtararak memnun etmiş olduğunu umarak Bekri'ye alenen tavsiyede bulundu: "Tatilin keyfini çıkart, uzat onu... İçişleri Bakanı Charles Clarke mevcut yönetmeliğe göre Bay Bekri'nin dönüşünü durduramasa bile nefret vaaz eden ya da şiddeti gerekçelendiren kişilerin dışlanması ya da sınır dışı edilmesi için geçen cuma açıklanan planlara göre girişini engelleyebilecektir."[32] Aslında iyi bir çözüm olmayan bir kararsızlık; belki de yalnızca devlet yetkililerinin stratejik ve taktik şaşkınlığını yansıtan yanıltıcı bir ikilem mi yoksa? Ülkeden ayrılmakla Bekri adaletten kaçmış olup, onun bunu ceza almadan yapabildiği gerçeği Britanya güvenlik hizmetlerinin iyi bir kanıtı değildir; fakat çelişkili bir şekilde niyet adaletin, zanlıların gitme hakkı ve dönmelerinin engellenmesi şeklinde yeniden tanımlanmasıdır...

Rahatsız edecek kadar eksik tanımlanan, ilan edilen düşmanlarla güvenilir dostlar arasında uzanan bir "gri bölgeye" konulan ve tutulan bir "yabancı" hali her zaman çelişkinin somutlaşması olmuştur. Modern devletler yabancı kategorisine konulanlar için üzülüp, onları oraya koyanlar için de birçok rahatsızlığa neden olan bu çelişkiyi yok etmek ya da en azından azaltmak için çok çalışmıştır. Bu belki de Carl Schmitt'in egemenliğin "dışlama hakkı" olduğu şeklindeki ünlü/kötü ünlü tanımının uydurulduğu bu tür çabaların karışık (ve sonuçsuz) öyküsünün düşünülmesindendi.

32. Alan Trevis ve Duncan Campbell, "Bakir to be banned from UK", *Guardian*, 10 Ağustos 2005.

Daha az kuramsal bir seviyede, hepsi de *toplumsal* olmasa bile en azından *yasal* statü karışıklığına son vermeyi amaçlayan pasaport ve vizeler, oturma hakkı ve bunun reddedilmesi, vatandaşlığa alma ve bunun reddedilmesi modern icatların en kayda değer olanları arasında sayılmayı hak etmektedir. Fakat olumsuz küreselleşme ve bunun dalları (sermaye, ticaret, enformasyon, suç ve terörizmin bulunduğu bölgedeki görülmemiş derecede dokunulmazlığı) bu şekilde sınanmış tüm egemenlik araçlarını genellikle etkisiz kılmıştır. Egemen dışlama hakkının yabancıları etkileyen karmaşaya karşı ilan edilen savaşta zaferi sağlayacağı ya da en azından art arda savaşlarda üstünlüğü garanti edeceği ihtimali artık hiçbir şekilde kesin görünmemektedir; iki yanı keskin dahil etme/dışlama kılıcının zaferi güvenceye alma, hatta bu umudu canlı tutma umudunu sürdürmek için fazla kör olduğu kanıtlanmıştır. Bir taşla iki kuş vurmak, yeni bir diyasporalar dünyasında ve artık çözülüp ayrı tutulamayacak "dahili" ve "harici" bağlantılar ve çatışan bağlılıklar karmaşasında hareket etme yeteneğini sürdürürken gelecekte hızla değişen durumlarla karşılaşıldığında manevra alanını korumak için iktidarlar oturma ve yurttaşlık hakları *açıklığını* "belirsiz" hale getirmekten çok, yasal statü *karmaşası* yaratma yönüne sapar gibi görünmektedir.

Bütün bunlar, kendilerini kaptıran ve hayatlarını bunların sıkıntı verici varlığı içerisinde yaşayan insanların çektiği endişe, güvensizlik ve korkunun kaynağı olan o müphemlikten bir an önce kurtulmayı vaat etmemektedir. Hiçbir çabuk çözüm, bırakın elde olmasını, tasavvur edilebilir değildir. Dünya halklarının artan diasporal yayılımıyla ve kültürlerin neredeyse yıkılmış olan ortodoks hiyerarşisiyle herhangi bir yenileme önerisine hararetle karşı çıkılması olasıdır. "Politik olarak uygun" sözlükten çıkarılan kültürel üstünlük ve düşüklük fikirleriyle bir zamanlar evrensel olarak sınanmış olan art arda karışıklık çözümlerinin sonuçlarının (şimdi geçmiş stratejiye sadık kalınarak kibarca "bütünleşme" diye isimlendirilen) "kültürel benzeşme" olarak saptanıp pekiştirilmesi için böylesine

geleneksel bir yol ne kabul edilebilir ne de artık benimsenmesi ve sonuna kadar izlenmesi olasıdır.

Olumsuz küreselleşme güçlerinin baskısıyla zorla açılan bir toplumdan sızan iktidar ve politika ters yönlere daha fazla sürüklenir. Büyük olasılıkla bu yüzyılın karşısına en büyük zorluk olarak çıkacak olan sorun iktidar ve politikanın yeniden bir araya getirilmesidir; bu yüzyılın gündemine egemen olması muhtemel iş ise böyle bir başarıyı sağlamanın yolunun bulunmasıdır.

Ulus devlet içersindeki birbirinden ayrılmış ortakların yeniden birleşmesi, zorluğa karşı olası cevapların belki de en az vaatkâr olanıdır. Olumsuz küreselleşmiş bir gezegende en temel problemlerin, şansları ve diğer bütün problemleri ele alış şekillerini koşullandıran gerçekten *meta*-problemlerin hepsi *küreseldir* ve küresel oldukları için *yerel* çözüm kabul etmezler.

Küresel kökenli ve küresel olarak canlandırılmış sorunların yerel çözümleri yoktur, olamaz da. İktidar ile politikanın yeniden birleşmesi sağlanacaksa bu, gezegen seviyesinde başarılmak zorundadır. Benjamin R. Barber'in etkili bir şekilde belirttiği gibi, "Karaçi ya da Bağdat'taki çocuklar yatağında kendilerini emniyette hissetmiyorsa hiçbir Amerikalı çocuk da yatağında kendisini emniyette hissedemez. Dünyanın geri kalan kısımlarındaki insanlar yoksul ve aşağılanmış kalırsa Avrupalılar da özgürlükleriyle öğünemeyecektir."[33] Demokrasi ve özgürlük artık tek bir ülkede, hatta bir grup ülkede temin edilemez; adaletsizlikle dolu ve insanlık haysiyetinden yoksun bırakılmış milyarlarca insanın yaşadığı bir dünyada bunların savunulması, koruacağı farz edilen değerleri kaçınılmaz olarak yozlaştıracaktır. Demokrasi ve özgürlüğün geleceği ya gezegen ölçeğinde güvenceye alınmalıdır ya da hiç.

Korku, zamanımızın açık toplumlarında yuvalanmış birçok şeytanın en kötüsü olabilir. Fakat korkularımızın en müthiş ve en az dayanılır olanını doğuran ve çoğaltan şey şimdiki

33. Bkz. Benjamin R. Barber'in Artur Domosławski ile görüşmesi, *Gazeta Wyborcza*, 24–6 Aralık 2004, s. 19–20.

güvensizlik ve gelecekle ilgili belirsizliktir. Güvensizlik ve belirsizlik ise acizlik hissinden doğar: İster tek, isterse birkaç kişi ya da toplu halde olalım, gezegenin işlerinde kontrol sahibi olmadığımız gibi, artık toplumumuzun işlerinde de kontrol sahibi gibi görünmüyoruz ve ikincisinin sürmesine izin verildiği sürece birinci engelden kurtulmamızın ihtimal dışı olduğunun giderek farkına varıyoruz. Durumumuzu daha da kötüleştirecek şekilde, politikamızı iktidarın yerleşik olduğu seviyeye yükseltmemize izin verebilecek, böylece paylaştığımız durumu şekillendiren güçler üzerinde kontrolü, elimizden halen kaymış ya da alınmış kontrolü yeniden ele geçirmemizi ve yeniden sahip olmamızı sağlayacak, seçeneklerimizin kapsamını tanımlarken seçme özgürlüğümüze sınır çizecek aletlerden yoksunuz.

Korku şeytanı biz bu aletleri bulana (daha doğrusu yapana) kadar defedilmeyecektir.

5
Korkuların Dolaşıma Bırakılması

Robert Castel'in akışkan modern yaşamı dolduran güvensizlikten doğan ve beslenen derin korkular için yaptığı zekice analizde haklı olarak işaret ettiği çelişki, "en azından gelişmiş ülkelerdeki bizlerin kuşkusuz var olmuş en güvenli [*sûres*] toplumların bazılarında yaşıyor" olduğumuzdur.[1]

Dünyanın "gelişmiş" kısmında (yani dünyanın en zengin, en modern, yine de gayretle modernleşen kısmında) yaşayan biz erkek ve kadınlar, insanlık tarihindeki "nesnel olarak" en güvenli insanlarız. İstatistiklerin fazlasıyla gösterdiği gibi, hayatımızı kısaltmakla tehdit eden tehlikeler geçmişte ve gezegenin diğer kısımlarında olduğundan daha az ve seyrektir; yine de bizi

1. Robert Castel, *L'insécurité sociale. Qu'est-ce qu'être protégé?* Seuil, 2003, s. 5.

erken öldürebilecek ya da hasta edebilecek tehlikeleri tahmin etmemiz, bunlara karşı korunmamız ve mücadele etmemiz için son derece hünerli ve etkin araçlarımız mevcuttur. Akla uygun bütün nesnel önlemler insan yaşamının korunması için savaşılan üç cephede, doğanın üstün güçlerine karşı, vücudumuzun doğuştan zayıflıklarına karşı ve diğer insanların saldırganlığından kaynaklanan tehlikelere karşı yerkürenin "gelişmiş" kısmındaki erkek ve kadınların yararlandığı korunmada durdurulamayacağı açık bir artış göstermektedir.

Yine de dünyanın tam da bu görülmemiş şekilde güvenli ve rahat kısmı olan Avrupa'da ve onun eski sömürgelerinde, denizaşırı yan kuruluşlarında, şube ve kalıntılarında, ayrıca Avrupa ile tercihe bağlı bir yakınlık bağlantısı, *Verwandschaft*'tan* çok *Wahlverwandschaft*** türünde bir ilişkisi olan diğer birkaç "gelişmiş ülkede" korku düşkünlüğü ve güvenlik takıntısı son yıllarda en gösterişli kariyerini yapmıştır. Nesnel kanıtın tersine, kaydedilmiş en büyük rahatlığın içinde, tarihteki diğer tüm insanlardan daha fazla şımartılmış, yüz verilmiş olarak yaşayan insanlar, daha fazla tehdit altında, güvensiz ve korkmuş, paniğe daha fazla meyilli, güvenlik ve emniyetle ilgili her şey hakkında geçmiş ve bugünkü diğer toplumların insanlarından daha tutkulu hisseden insanlardır.

İnsan güvenliğine karşı bütün tehditlerin tamamen uzaklaştırılması şeklindeki abartılı, aşırı hırslı ve kesinlikle başarılamaz vaat olmasa bile bunların birer birer önlenmesine ya da yenilmesine dair modern vaat bir dereceye kadar yerine getirilmiştir. Ancak gerçekleştirmekte başarısız kalındığı belli olan şey güvensizlikten doğan ve beslenen *korkulardan* azat olma beklentisidir.

Bu gizemi açıklamaya çalışan Castel, şiddetli güvensizlik hissimizin korunma eksikliğinden çok bizimki gibi "sonsuz bir korunma arayışı ve çılgınca bir güvenlik peşinde olmanın

* Gizli ilişki. (ç.n.)
** Tercihe bağlı yakınlık. (ç.n.)

etrafında örgütlenmiş"[2] böylece sürekli artan, daha önce düşünülmeyecek, halen başarılması mümkün olanın hep ilerisinde koruma standartları koyan türde bir toplumsal evrende kaçınılmaz olan bunun "kapsamının açık olmayışından" (*ombre portée*) türediğini ileri sürmektedir. Endişe ve korkumuzun en verimli, kendini üreten ve muhtemelen tükenmeyen kaynağı "güvenlik takıntımız" ve güvenlik önlemlerindeki önemsiz, hatta ufacık bir ihlale karşı bunun neden olduğu hoşgörüsüzlüğümüzdür.

Hafifleme işareti göstermeyen ve tedavi edilmezliği açık olan asap bozucu güvensizlik deneyimimizin sıkıntısının, tabiri caizse "artan beklentilerin" bu yan etkisi olduğunu tahmin edebiliriz; benzersiz şekilde modern vaat ve bunun ortaya çıkardığı yaygın kanaat, devam eden bilimsel keşifler ve teknolojik icatlarla, doğru beceriler ve uygun çabayla "tam" güvenliğin, korkudan tamamen azade bir hayatın erişilebilir olduğu, "bunun yapılabileceği" ve "bunu yapabileceğimizdir". Fakat geçmeyen endişeler vaadin tutulmadığını, "bunun yapıl*ma*dığını" inatla ortaya koymaktadır. *Olabileceği* kanaatiyle birleştiğinde umutların böyle hayal kırıklığına uğraması, güvensizlik yarasına acizlik hakaretini eklemekte ve endişeyi faillerin tespit edilip cezalandırılması, ayrıca ihanet edilen umutlar için tazminat alınması arzusuna yönlendirmektedir.

Modern öncesi zamanın erkek ve kadınlarına musallat olan güvensizliği doğuran üç alandan ikisinde (doğanın çok aşırı ve zorlu güçleriyle insan vücudunun can sıkıcı kırılganlığı) modern çağ boyunca muhteşem gelişmeler olmuştur. Bazı uzmanlar tarafından küçümsenen ama diğer birçokları tarafından daha yüksek sesle seslendirilen, bu (geçici) başarı için ödememiz gereken fiyatın doğal unsurların görülmemiş, artan ve belki de artık dayanılmaz hale gelen yıkıcılığı olabileceğine dair kuşkular büyüse de doğanın kaprisleriyle kendi yaşam alanımız arasına biraz ikincisinin rahat, dengeli düzenliliğine

2. Aynı kaynak, s. 6.

doğru kayan koruyucu bir teknolojik kalkan konulmuştur. İkinci alanla ilgili olarak, öncekinden daha fazla bedensel hastalık, hatta doğuştan gelen kusur tedavi edilebilir hale gelmiş olup, hastalıkların ve kurbanlarının genel toplamı azalma işareti göstermese ve diyetimizin sağlılıklılığı hakkında sürekli tekrarlayan kuşkularımızın temeli sağlam olsa bile ömrümüzün istatistiksel uzunluğu sürekli artmaktadır.

Fakat üçüncü alanla, insanlar arası düşmanlıklar ve kötü niyetle ilgili olarak, vaat edilen güvenliğin yalnızca tam olarak gerçekleşmeyip, buna yaklaşılmadığı, hatta daha da uzaklaşılmış olabileceği neredeyse oybirliğiyle kabul edilmiştir. Her paniğin bir öncekinden daha fazla olmasa bile daha az korkutucu da olmadığı bir "emniyet paniğinden" diğerine gider göründüğümüz için özgüven derecesi ve emniyet duygusu artmış değildir. Art arda gelen emniyet panikleri genellikle bazı beşeri kurumların (hastaneler, hapisaneler ve şartlı tahliye hizmetlerinin, yiyecek fabrikalarının ve süpermarketlerin, su arıtma tesislerinin, vb.) kusursuz olmaktan uzak olduğu ve kişinin varsaydığı (ve inanmaya teşvik edildiği) kadar düzgün işlemediği haberlerini izlemekte olup, sonuçtaki korkular kötü niyetli kötü işlerle açıklanmak eğilimindedir. Bu tür bir dramada kötü biri, kötü bir insan olmalıdır. Daha önce (2. Bölümde) gördüğümüz gibi, uzman fikrine ve popüler inançlara göre doğa sorunlarının ve bedensel sağlık kapris-lerinin büyük kısmının sorumluluğunu taşıyan da insanlar, elbette zorba ya da bencil ama her halükârda hissiz ve bize benzemeyen *diğer* insanlardır.

Güvensizliğin modern çeşidini çoğunlukla *beşeri* kötülüğün ve *beşeri* suçlulardan korkunun belirlediğini söyleyebiliriz. Bu belli erkek ve kadınların veya belli erkek ve kadın grup ya da kategorilerinin fena güdülerinden kuşkuyla, ayrıca sıklıkla neredeyse kaçınılmaz bir şekilde dostluğu sağlam, dayanıklı; bu nedenle de güvenilir kılma isteksizliğimizin izlediği bir reddetme olan beşeri dostların sadakat, bağlılık ve güvenilirliğine güvenmeyi reddetmekle doludur.

Castel, modern bireyselleşmeyi böyle bir durumdan en fazla sorumlu olmakla suçlamaktadır. Kendini düşünme, öz çıkar, kendini sevme ve kendine bakma (Jean-Jacques Rousseau'nun hatırlanacak ayırımını kullanırsak *l'amour de soi* yerine *l'amour propre*) şeklindeki bireysel görevi bir zamanlar korunmanın kurallarını ve ilgili bireysel hak ve yükümlülüklerini belirleyen ve bunların yerine getirilmesini gözeten birbirine bağlı toplulukların ve korporasyonların yerine koyan modern toplumun tesadüfler bataklığı üzerine kurulu olduğunu ileri sürmektedir. Hergün kendi çıkar ve tatmininin peşinde gitmesi ve diğerlerinin çıkar ve tatmininden ancak kendilerininkini etkilediği kadarıyla kaygılanması tembihlenen, dürtülüp baskı yapılan modern bireyler çevrelerindeki diğer bireylerin benzer egoist güdülerle yönlendirildiğine inanır, böylece onlardan kendilerine tavsiye edilen, eğitildikleri ve vermek istediklerinden daha fazla karşılıksız sevecenlik ve dayanışmayı artık bekleyemez. Böyle bir ülkede insani dostluğun varoluşsal güvensizlik kaynağı, kapan ve tuzaklar saçılmış bir bölge olarak görülmesi yaygın hale gelmek eğilimindedir. Bu, kısır bir döngü içersinde insani bağların kronik kırılganlığını arttırmakta ve bu kırılganlığın doğurmaya yatkın olduğu korkulara katkı yapmaktadır.

Bir zamanlar insanların dünyasını ziyaret eden korku kendi kendini yürütür ve kendi kendine yoğunlaşır hale gelmektedir; kendi ivmesini ve gelişim mantığını elde etmekte ve durdurulmaz biçimde yayılması ve büyümesi için az dikkate ve ilave girdiye ihtiyaç duymaktadır. David L. Altheide'nin sözleriyle;

> En kritiği tehlike korkusu değil, bu korkunun genişleyebileceği, olabileceği şeydir... İnsanlar duvarların arkasında yaşayınca, bekçi tutunca, zırhlı araç kullanınca... sopa ve tabanca taşıyınca ve dövüş sanatları dersi alınca toplumsal hayat değişir... Sorun bu faaliyetlerin eylemlerimizin sürdürdüğü bir düzensizlik hissini onaylaması ve oluşmasına yardım etmesidir.[3]

3. David L. Altheide, "Mass media, crime, and the discourse of fear", *Hedgehog Review*, 5, no. 3 (2003 Sonbahar), s. 9–25.

Korkular savunma eyleminde bulunmamıza neden olur, savunma eylemi de korku yaydığı farz edilen gerçek ya da varsayılan tehditlere doğrudanlık, somutluk ve inanılırlık sağlar. Bir hayalete etten kemikten beden vererek kasvetli önseziyi günlük gerçeklik haline sokan şey endişeye olan yanıtımızdır. Korku, güdü ve amaçlarımızda kökleşir, eylemlerimize yerleşir ve günlük rutinimizi doldurur; dışarıdan daha fazla uyarıcıya çok ender olarak gereksinim duyuyorsa, bu onun günbegün neden olduğu eylemler onun canlı tutulması, dallanması ve tomurcuklanması için gereken tüm motivasyonu, tüm gerekçeyi ve tüm enerjiyi sağladığı içindir. Devri-daim rüyasını izlediğini iddia eden mekanizmalar içersinde korku düğümünün ve korkunun esinlediği eylemlerin kendini yeniden üretmesi en önde yer alır görünmektedir...

Ancak bu enerjide kendine yeterlilik mucizesi iddiasında bulunan diğer sayısız *perpetuum mobile** mekanizması vakasında daima olduğu gibi elbette bir yanılsamadır. Korku ve korkunun dayattığı eylemler döngüsü enerjisini *varoluşsal* ürpertilerden almasa kesintisiz şekilde dönmeyecek ve hızlanmaya devam etmeyecektir.

Bu ürpertilerin varlığı tam olarak haber değildir. Varoluşsal ürpertiler tarihin tümünde yaşam uğraşlarının sürdürüldüğü "kaderin darbelerine" karşı hatasız güvence sunan toplumsal ortamların hiçbiri olmadan insanlara eşlik etmiştir ("kader": Öngörülmez ve önlenemez talihsizlikleri tahmin edilebilir ve engellenebilir şanssızlıklardan ayırmak için icat edilmiş bir ifade). "Kader" fikri vurduğu darbelerin kendine has yapısından çok, bunların önlenmesi ve uysallaştırılması bir yana, tahmin edilmesindeki *insani acizlik* olduğunu, zarar ve ziyanın şiddetinden çok kurbanların çaresizliğini ve bahtsızlığını belirtir. "Kader" diğer felaketlerden ikaz etmeden vurmasıyla ve kurbanlarının onun darbelerinden kaçmak için ne yaptığını ya da yapmaktan kaçındığını görmezden gelmesiyle ayrılır.

* Devri-daim. (ç.n.)

"Kader" daima insanın cahilliği ve acizliği anlamına gelmiş ve müthiş korkunç gücünü kurbanlarının beceriksizliğine borçlu olmuştur.

Bugünkü korkuların belki de tek farkı korkunun esinlediği eylemlerin, bunları esinleyen korkuların meydana getirdiği varoluşsal ürpertilerden *ayrışmasıdır*; korkuların insan savunmasındaki "kader"in oluştuğu çatlak ve yarıklardan, yaşamın endişenin gerçek kaynağıyla hiç *ilişkisi olmayıp* avutucu bir şekilde görüş ve erişim alanı içinde olan yerlerine çıkarılmasıdır. Elbette engel, korkuların çıkarıldığı yerlerde harcanan hiçbir çabanın bunların gerçek kaynaklarını etkisizleştirme ya da engelleme olasılığının olmaması, bu yüzden de çaba ne kadar samimi ve hakiki olursa olsun orijinal endişeyi yatıştırmaktan aciz olduğunun kanıtlanmış bulunmasıdır. Korku ve korkunun esinlediği (görünüşte önleyici ya da savunmacı) eylemler kısır döngüsünün gücünden kaybetmeden dönmeye devam etmesi; ama yine de sona yaklaşmaması bu nedenledir.

Söz konusu döngü şimdiki zamanda güvence alanından (yani özgüven, kendine güven ya da bunun eksikliği) emniyet alanına (kişinin kendisine ya da uzantılarına karşı tehditlerden korunma ya da bunlara maruz kalma) çıkarılmıştır. Giderek devlet destekli ve devlet güvenceli kurumsal iskeletlerden sıyrılan birinci alan piyasanın kaprislerine açılmış ve siyasi kontrolün erişiminin ötesine, ayrıca bunların kurbanlarının etkin şekilde direnmek bir yana, yeterli şekilde yanıtlama yeteneğinin ötesine uzanan (zaten eylemlerinden etkilenmiş ya da yakında etkilenmekten korkan) "akım alanında" çalışan küresel güçlerin oyun alanına dönüşmüştür. Bireysel talihsizliğe karşı geçen yüzyıl süresince toplu olarak "sosyal" ("refah") devleti adı altında bilinen toplumsal olarak desteklenen sigorta politikaları artık aşamalı bir şekilde kaldırılmakta, güvenliğe olan güven onaylanmak ve sürdürülmek için gereken seviyenin altına inmiş olup, bir sonraki rauntta yaşayacağı, inanmak bir yana artık umulmamaktadır.

Son eğilimlerin özeti olarak Neal Lawson, hükümet "küresel ekonominin ancak hizmetçisi olur" gözleminde bulunmaktadır.[4] Devlet artık ne gerçek ne de varsayım olarak, ne uygulamasında ne de hayalinde, ne mevcut çalışmasında ne de en cüretli ihtiraslarında topraklarının her şeye kadir efendisi değildir. Lawson, "artık piyasanın demokrasinin en üstün aracı olarak görüldüğü" ve "her bireyin bütün gün ve her gün kendisi için önemli olan mal ve hizmetlere 'oy verdiği'" "piyasa popülizminin" yükselişi teşhisinde Thomas Frank ile hemfikirdir.[5] "Her yerde kolektif sesin yerini... atomize ve rekabetçi bireyselleşmiş tercihler almıştır."

Küresel ekonomik güçlerin hizmetçisi olsun ya da olmasın, devlet basitçe bir istifa mektubu gönderip (hangi adrese?!), eşyasını toplayıp kendini yok edemez. Kendi bölgesi içersinde kanun ve düzenden sorumlu olarak kalır ve bu işlevin yürütülüş şeklinden sorumlu tutulmaya devam eder. Onun düzen koruyucu polis işlevinin yalnızca sürdürülmesini değil, hem kapsamlı hem de yoğun bir şekilde genişlemesini neredeyse kaçınılmaz kılan şey tam da bu, topraklarının hem içinde hem de dışında ama her iki durumda da kendi kontrolü dışında olan başka güçlere uysalca ve bütünüyle teslim edilmesi olması çelişkilidir. Piyasayı daha da özgürleştirmek ve sınırlarının kamu sektörüne sızmasına izin vermek suretiyle hükümet, piyasa fiyaskolarının, piyasanın tanımayı reddettiği arızaliklerin faturasını ödemek ve piyasa güçlerinin kaçınılmaz mağlupları için emniyet ağı gibi hareket etmek zorundadır.[6]

Yine de hükümet önceliklerindeki mevcut kayışa neden olan şeyin yalnızca zaman zaman meydana gelen piyasa *fiyaskoları* olmadığını belirtelim. Piyasa güçlerinin denetim dışı hale gelmesinin ve devletin tek yanlı "olumsuz" küreselleşmeye teslim

4. Bkz. Neal Lawson, *Dare More Democracy: From Steam-Age Politics to Democratic Self-Governance*, Compass, 2005.
5. Thomas Frank, *One Market under God*, Secker and Warburg, 2001 ile kıyaslayınız.
6. Thomaş Frank alıntı Lawson, *Dare More Democracy*.

olmasının (yani ticaretin, suçun ya da terörizmin küreselleşmesi ama bunları kontrol edebilecek siyasal ve yasal kurumların küreselleşmemesinin) bedelinin her gün, toplumsal bozulma ve tahribatla, sonuçları hükümetlere sosyal devletin kurulması, sürdürülmesi ve ona her gün hizmet edilmesiyle ilgili görevlerden daha az olmayan bir yük yükleyen insani bağların görülmemiş zayıflığıyla, toplumsal sadakatin geçiciliğiyle ve bağlılık ve dayanışmanın kırılganlığı ve ortadan kaldırılabilirliğiyle ödenmesi gerekmektedir. Artık hükümetlerin kendini ödemek zorunda bulduğu toplumsal faturaların daha da hızlı büyümesine yol açan şey denetim dışı hale gelen piyasaların ve olumsuz küreselleşmenin ara sıra gerçekleşen fiyaskoları değil, gündelik *normalliğidir*.

Koruyucu toplumsal haklar ağı zayıfladığı ve gelecek planları için sağlam bir çerçeve sunmak için gereken zamana kadar süreceğine artık güvenilmediği için sosyal devlet ülküsünün ilelebet yok etmeyi önerdiği güvencesizlik ve korku felaketi geri gelmektedir; ama artık başka yerlerde başka çareler aramak zorundadır. Bir kez daha Lawson'dan alıntı yaparsak: "Başvuracak başka bir şey olmadığı için insanların kolektivizm fikrinden tümüyle vazgeçmesi... ve hüküm verici olarak piyasaya başvurması olasıdır." Piyasalar da sosyal devletin niyetleriyle çatışan amaçlara göre hareket etmesiyle kötü ün sahibidir. Piyasa güvencesizlik koşullarında gelişir; insani korkuları ve şanssızlık duygularını sermaye yapar.

Varoluşsal ürpertilere karşı devletin sürdürdüğü savunmaların giderek kaldırılması, zayıfların dayanışmasına zarar veren rekabetçi piyasa baskısı altında işçi sendikalarının ve diğer toplu pazarlık araçlarının kolektif özsavunma düzenlemelerine de aynısının olmasıyla, toplumsal olarak üretilen sorunlara bireysel çözümler aramak, bulmak ve uygulamak, bütün bunları bireysel, tek başına üstlenilen münferit eylemlerle yapmak, işe uygun olmadığı açık, bireysel şekilde sahip olunan ve kullanılan araç ve kaynaklarla donanmış bireylere kalmıştır. Politik güç mahallerinden gelen zaten dayanılmaz

büyüklükteki bir güvencesizliğin tek çaresi olarak daha fazla esneklik sunan mesajlar daha fazla zorluk ve sorunların daha fazla özelleştirilmesi, sonuçta daha az değil, daha fazla belirsizlik olasılığını resmetmektedir. Bunlar kolektif teminatlı varoluşsal güvence için az umut bırakmakta, bunun yerine dinleyicilerini giderek belirsiz ve tahmin edilmez, bu yüzden de potansiyel olarak tehlikeli bir dünyada kendi bireysel emniyetlerine odaklanmaya teşvik etmektedir.

"Beşikten mezara kadar" hazır ve nazır olan himaye bunaltıcı, bazen sinir bozucu şekilde bunaltıcı gelebilir. Piyasa mallarının henüz sınanmamış, o yüzden daha da kışkırtıcı olan çeşitlerine kıyasla bu donuk, yavan ve sıkıcı, "baharatı" eksik hayatın tatsız ve acizleştirici sıkıcılık olmadan sürmesi için ihtiyacı olan o birazcık değişiklik, sürpriz ve meydan okumadan sıyrılmış görünebilir. Şimdi klasik "sosyal devletin" suçlandığı bu tür bir himaye aşırı olmakla kınanıyordu; o, yaygın isyanı davet ediyordu.

Kamunun ruh haline uygun olarak Margaret Thatcher, "dadı devlete" karşı cephe saldırısını "Kendi seçtiğim doktoru kendi seçtiğim zaman istiyorum" sloganı altında mükemmel bir biçimde başlatmış ve yönetmişti. Program olarak bu duyurulduğunda hassas bir duyguya dokunmuştu. Seçenek gerçekten hoş karşılanan bir rutinden kurtuluş olarak görünmüştü. Ancak kısa zamanda seçeneğin peşinden getirdiği sürpriz ve zorlukların rahatsız edici, hatta dayanılmaz büyüklükte bir belirsizlik yaydığı keşfedildi. Doğru doktor seçimine ve doğru vizite zamanlamasına götüren yolun kesinlikle öncekinden daha az sıkıcı ve daha az tekdüze olduğu kanıtlanmış; ancak bunun yerine tanıdık olmayan ama daha az korkutucu, daha az rahatsız edici de olmayan türden tökezler ve çukurlarla dolu olduğu fark edilmişti. Örneğin, hastanelerin bekleme odalarını ve doktorların ameliyatlarını araştıran ve endişeyle sırasını bekleyen çok sayıda hastayla konuşan Jan Hoffman, "geçen on yıl içersinde doktor-hasta görüşmesindeki 'Sizdeki sorun şu, yapılacak şey şu'dan 'Seçenekleriniz şunlar, ne yapmak

istersiniz?'e kayışın tamamlanmış olduğunu" keşfetti. "Baby boomers* istediği şeyi elde etmişti..."[7]

Hoffman şaşkın hastaların seslendirdiği fikirlerden alıntı yaparak devam etmektedir:

> Yabancı bir ülkedeymiş gibi; dili konuşamıyorsun ve yön bulmaya çalışıyorsun...
> Bir doktor, uzman yardımı ve kanısı sunmadan "Seçenekleriniz şunlar" dediğinde, bu bir terk edilme şeklidir...
> Sağlık hizmetinizi kimin yönettiğini bilmek ister misiniz? Siz ya da hiç kimse...

Size bunu herkes söyleyebilir ki, kendinizi "yabancı bir ülkede" "terk edilmiş", yönünden emin olmayan bir halde ve falso yapmaktan kaçınacak ve bunun sonuçlarının sorumluluğunu paylaşmak için "hiç kimsenin" size yardım etmeyeceğini biliyor olacak şekilde bulmanız korkutucu bir deneyimdir. Güvencesiz özgürlük, özgürlüksüz güvenceden daha az korkunç ve itici gelmez. Her iki durum da tehdit edici ve korkuya gebedir; şeytan ve derin mavi deniz alternatifleri.

Şimdiyle o zaman arasındaki fark, şimdiye kadar her iki durumun da bir neslin ömrü içersinde denenip tecrübe edildiği ve ikisinin de eksik bulunduğudur. Şimdi bildiğimiz ve daha önce cahili olabileceğimiz şey, iki durum birbirinden hangi yönden farklı olursa olsun, korku oluşturma gücünün bunlardan biri olmadığıdır. Kaçış olmadığı, en azından gayretli bir "üçüncü yol" arayışına rağmen güvenilir türden bir kaçış olmadığı görüldüğü için şimdi korku belki daha derin ve korkutucudur. Üzerlerine toplumsal olarak üretilmiş kararsızlığa bireysel çözüm bulma, sonra da bunları uygulamaya koymak için bireysel kaynakları konuşlandırma işi düşen bireylerin daha baştan korkuya kapılmaktan kaçınmak bir yana, kendilerini bunlardan kurtarmak için ne yapabileceğinin bile açık olmadığı besbellidir.

---

* 2. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan kuşak. (ç.n.)

7. Bkz. "Awash in information, patients face a lonely, uncertain road", *New York Times*, 14 Ağustos 2005.

Kabul etmeliyim ki bu durumu açıklamak için kullandığım örnek, bireylerin özellikle savunmasız hissettiği bir vaziyetten türetilmiştir; bu nedenle de özellikle çarpıcı renklerle resmedilmiştir. Ancak tartışılan konu sağlık ve sağlık hizmetleriyle sınırlı değildir; "iyi bir çözümü olmayan" kararsızlığın suçu da tıbba (en azından yalnızca tıbba) atılamaz. Dünyanın karmaşıklığıyla başa çıkmak için bilgi ve becerilerinin yetersiz olduğu her zaman ve her yerde (hükme göre şaşmaz seçici, kadere göre yabancı bir ülkede yabancı olan), tercihlerinin akıllığını teyit etmekte aciz ve çıkmazlarını kontrol etmekte fena halde yetersiz olan bireyleri benzer sorun ve endişeler beklemektedir; bu da her yerde ve her zaman anlamına gelir. Derin bir düşünce anında (vakit tüketen sürekli koşturmacanın ortasında böyle bir an bulunup ayrılabilirse) Woody Allen'ın onların ikilemini tarif edişini düşünüp hemfikir olabilirler: "İnsanlık bir yol ayrımıyla tarihin herhangi bir zamanında olduğundan daha fazla karşı karşıyadır. Bir yol çaresizliğe ve kesin umutsızluğa götürmektedir. Diğeri ise topyekûn yok oluşa. Doğru seçim yapma akıllılığına sahip olmak için dua edelim..."[8]

Hedgehog Review editörlerinin korkuya ayrılmış özel sayılarının girişinde yazdığı gibi, "'varoluşsal rahatlık olmadığında' insanlar 'emniyete ya da emniyet numarasına' razı olmak eğilimindedir'".[9]

İngilizce'deki (diğer birçok Avrupa dilinde bulunmayan) "safety" [emniyet] sözcüğü güvenliğin çoğunlukla maddesel ve bedensel bakımdan *kişisel* yönlerini çağrıştırır, bu yüzden de yukarıdaki alıntı insanların *vücutlarının ve kendi uzantılarının,* yani ani ve beklenmedik olduğu için özellikle korkutan ve acı veren darbelere maruz ve savunmasız görünen evlerin ve bunların içeriğinin, bedenlerin hareket ettiği sokakların güvenliğine razı olmaya yatkın olduğunu belirtmektedir. Fakat bütün bu süreci tetikleyen şey "varoluşsal güvenlik" yokluğu (ya da ömür boyu güven yokluğu) olduğu için, insanların "razı

8. Bkz. *The Complete Prose of Woody Allen*, Picador, 1980.
9. *Hedgehog Review*, 5, no. 3 (2003 Sonbahar), s. 5–7.

olduğu" emniyet kaygıları hararetle bu uzlaşmayı aramalarına neden olan sorunların gerçek nedeni değildir.

Mevcut uzlaşma, bu günlerde kişinin "kaderi" önce (uygulamadaysa yalnızca) *emniyet* alanından çıkarmak istediği ve bunun için mücadele ettiği anlamına gelmektedir. Elde etmek için yeterli beceri ve kaynağa sahip olmak ya da bulmak, böylece bu işin nihayetinde gerçekçi olduğunu kanıtlayacağı ve harcanan çabanın karşılığını er ya da geç vereceği umuduyla kişinin kontrol, tam kontrol ve sürekli kontrol için mücadele ettiği alan budur. Sonuç olarak korku duyuran ve yayan diğer alanlar boş kalır. Bunları kontrol etme umudundan tümüyle vazgeçilmiştir; iş bireysel olarak üstlenildiği sürece haklı olarak bu alanlar gerçekten kontrolsüz kalmak durumundadır.

Engel, potansiyel bakımdan ilgili eylemler inatla etkisiz kalırken, etkili olmayı vaat eden eylemlerin genellikle endişenin gerçek nedenleriyle ilgisiz olmasıdır. Yine de güven yıkan ve belirsizlik eziyetini doğuran en şiddetli "varoluşsal ürpertiler" bireylerin tasarrufundaki araçların erişemeyeceği bir alana yerleşiktir, biz de bunları kontrol edilmez halde bulmaya mahkûmuz. İşlerimiz ve bunları teklif eden şirketler, ortaklarımız ve arkadaşlarımız, toplum içinde yararlandığımız konum ve bununla birlikte gelen öz saygı ve özgüven gibi yaşam olasılıklarımızın durduğu zeminin de sarsıntılı ve kırılgan olduğu kabul edilmelidir.

Bir zamanlar radikal iyimserliğin en aşırı belirtisi ve evrensel olarak paylaşılan bir kalıcı mutluluk vaadi olan "ilerleme", tahminlerimizin distopik* ve kaderci kutbuna doğru kayarak hızla tersine dönmektedir. Artık "ilerleme" fikri çoğunlukla acımasız ve kaçınılmaz değişim; ancak planlanmak bir yana, bir derece kesinlikle tahmin edilmekten (ya da böyle bir tahmine bağlı olmaktan) çok sanılan değişim tehdidi anlamına gelmektedir. Gelecek değişiklikler huzur ve soluklanmaya işaret etmek yerine yeni ve tanımadık talepler getirmekle ve

* Her şeyin olabildiğince kötü olduğu hayali yer. (ç.n.)

zor öğrenilmiş başa çıkma yollarını geçersiz kılmakla tehdit ederek bir an dinlenmeden sürekli gerginliğe delalet etmektedir. "İlerleme" imajı bir anlık dikkatsizliğin geri çevrilmez bir yenilgi ve iptal edilmez bir dışlanmayla neticelenecek sonsuz bir müzikal makam oyununa benzerliğe ya da gerçekten oynanan bir *En Zayıf Halka* uyarlamasına dönüşmektedir. Art arda her "ileri adımın" gerçek öneminin bunu atmakta en yavaş olan kişinin çıkarılması ve iflası olduğu o reality tv gösterisinde olduğu gibi. "İlerleme" büyük beklentiler ve tatlı hayaller yerine geride kalma, bir treni kaçırma, süratle hızlanan bir aracın penceresinden düşme, artık işe uygun olmama ya da değişen koşullara daha çabuk ayak uyduran diğerleri tarafından öyle değerlendirilme kâbuslarıyla dolu uykusuz gecelere yol açar. Dışlanma ne de olsa ilerlemenin *zayiatı*dır; insan bunun aslında onun ek işi mi yoksa asıl üretim hattı ve başlıca ürünü mü olduğunu merak ediyor.

Hâlâ korkulacak çok sebep vardır. Bunlardan biri normatif düzenleme eksikliğinde bulunabilir. Tercih ettiği ve desteklemek istediği normların evrenselliğini iddia etme cesaret ya da gücüne sahip ve tercih edip desteklediği normların bağlayıcı gücünü temin edecek bir otorite olmadan insan etkileşimine kılavuzluk eden kurallar önerildiği anda ergime potasına atılır. Anlaşmazlıkları konusundaki *geçici* ve *yerel* kabul edilen uzlaşmalarda kendi başına pazarlık etmek artık büyük çapta bireylere kalmıştır. Tüm ilgililer tarafından kabul ve geçici olarak itaat edilse bile uzlaşmaların süreceğine güvenilemez; bunların (imzalamayı reddedenler bir yana) imza sahipleri üzerindeki etkisi zayıf ve eşitsiz olup, diğer taraflar haber vermeden taahhütlerinden geri çekilmesin diye ilgili herkes kesintisiz bir uyanıklığa gereksinim duymaktadır. Bütün taahhütler "bir sonraki duyuruya kadar"dır ve bu duyuruyu, bırakın hangi şart ve nedenlerle, kimin yapma yetkisinin olduğu bile açık değildir. Açık ilkeler olmadığında risk ve tuzaklarıyla ünlü de olsa art arda deneme ve yanılmaların en iyi ikinci seçenek olduğu varsayılabilir. Yalnızca olduğunuz yerde kalmak ve eriştiğiniz

yerde tutunmak için koşmanız, koşmanız, koşmanız gerekir. Yola devam etmeniz için baskılanır, kandırılır, dürtülürsünüz, başınızın eti yenir yoksa... Yoksa kendinizi geçilmiş ve arkada kalmış bulursunuz.

Moda değişikliklerinin yıldırım hızı can sıkıcı biçimde açık, banal bir örnektir: Saç stilinden ayakkabı ve "aksesuarlara" kadar kamusal görünümünüzün tüm unsurlarını titizlikle birbirine uydurarak dikkatle hesaplanmış kimlik ve özlem ifadenizi ettiğiniz anda bu unsurlar düşer ya da anlamları tersine döner; anlamlar bunları dillendirmek ve benimsemek için gereken süreden daha hızlı azalır. Moda fırıldağı etraftaki her şeyi yalayıp yutar. Mesela ideal evinizi en sonunda yarattınız, bütün son dokunuşları yaptınız, tüm bunların bir araya getirilmesi için gereken kredi kartı borçlarını ödediniz, artık oturup görüntüden keyif alabilir ve başardığınız için gururlanabilir misiniz? Tekrar düşünün. *Guardian*'da uzman ve gerçek bir ev/tasarım/gayrımenkul danışmanı olan Caroline Roux, "Dün geçti, bu bugündür" diye düşünüyor.

> Yanlış olabilir, iç tasarım da moda dünyası gibi göz açıp kapayana kadar geri dönüşe yatkın hale gelmektedir...
> Emekli edilenler listesine konulan son nesne avize. Biliyorum. Üzgünüm. Özellikle yaşadığınız bütün o sorunlardan sonra...
> Ahşap panjurlar, ahşap zemin: Bunların sonsuza kadar durmasını beklemeyin, en azından geçerlilik bakımından. Bunlar artık dayanıklı tüketim malı değil.[10]

O zaman gidip döşemeyi sökün, pencereleri de ve... Geriye kalan "dayanıklı tüketim malı" var mı? "Dayanıklı tüketim malı": Bu bir oksimoron*, terimde çelişki haline gelmedi mi?

Modernitenin "saf" aşamasının en parlak günlerinde yazan ve Basil Bernstein'in "kısıtlı" ve "özenli" kurallar arasında yaptığı hatırlanacak ayırımı geliştiren Mary Douglas, işçi sınıfı ailelerinde çocuk "sürekli bir toplumsal şablon hissinin oluş-

10. Caroline Roux, "To die for", *Guardian Weekend*, 13 Ağustos 2005.

* Sözlerin ters anlam kullanılarak kuvvetlendirilmesi. (ç.n.)

masıyla kontrol edilip", "neden bunu yapmak zorundayım?" sorusu sürekli olarak güç hiyerarşisi içindeki bir yere ("çünkü ben söylüyorum"), cinsiyete ("çünkü sen erkeksin"), yaşa ("çünkü en büyük sensin"), vs. kesin atıf yapan kısa şablon hatırlatmalarla cevaplanırken, orta sınıf ailelerde "kontrol ya duyguların sözle oynanması ya da çocuğu hareketlerine bağlayan nedenlerin oluşturulması yoluyla gerçekleştirilir" olduğunu ileri sürmüştür.[11] Douglas, "bu şekilde çocuk katı mevki sisteminden kurtulur; ama bir duygu ve soyut ilkeler sistemine mahkûm edilir" sonucuna varmaktadır. 1960'larda yazan Douglas, iki kuralın da basitçe alternatif etkin kontrol aracı olduğuna ve her ikisinin de istikrarlı, inatçı ve tartışılmaz bir şeye, ilkinde toplumsal yapıya, diğerinde soyut ilkelere güvenilir bir şekilde başvurma kabiliyeti sayesinde böyle olduğuna inanabilirdi.

Orta sınıfların ancak katı bir toplumsal yapının oluşturabileceği türden zorunlu ve acil ihtiyaçlardan bahsetme (kuşkulu) lüksüne asla sahip olmadığı yorumunda bulunalım. Ne de olsa *orta* sınıf adını "arada", *orta*; bu nedenle de iki kutuplu toplumsal kategorilerin iki "manyetik kutbu" arasında uzanan belirsiz yerde konumlanmış olmaktan almaktadır. Böyle konumlanmış olmakla diğer sınıflarca bilinmeyen bir derece "belirsizlikle" ve diğer sınıfların üyelerinin karşılaşmadığı sürekli bir konumunu yeniden onaylama zorluğuyla karşılaşmıştır (aristokratların kimliklerini muhafaza etmek için yapmaları *gereken* şey çok azken, alt sınıflar bunu değiştirmek için neredeyse hiçbir şey *yapamaz*; olduğu gibi kalmak için çok çalışmak *zorunda* olan yalnızca orta sınıftır). Yapısal bakımdan belirsiz olsa bile yine de orta sınıflar geçmişte silah olarak eşit şekilde sağlam ve bağlayıcı başka bir şeye, "ilke" denilen *kurallara* yakarışı silah olarak konuşlandırabilmiş ve bu münacata etkin bir kontrol aracı muamelesi etmiştir. Mary Douglas *Natural Symbols*'u yazdığında gönderme yapılan iki "sağlam" alternatifin hiçbiri

11. Mary Douglas, *Natural Symbols: Explorations in Cosmology*, Pantheon Books, 1970, s. 21.

saf modern çağın parlak günlerinde olduğu kadar sağlam ve (isteyerek ya da istemeyerek) yaygın bir şekilde benimsenmiş sayılamaz.

Bugünlerde az kişi bir zamanlar *toplumsal* olarak dayatılan düzenden doğan karşı konulmaz bir tür otorite olan *kişisel* tercihlerin kendilerine ait olduğunu iddia etmeye hazırdır, böyle bir iddiada bulunsalardı otoritelerinin kabul edilip uyulması şansı çok küçük olurdu. Çağdaş erkek ve kadınların yaşam uğraşlarının toplumsal ortamları artık daha çok sayısız keşif çıkışlarının ve çatışmaların, evrensel kabul gerektiren bir kuralı desteklemeyi bırakın, tutarlı ve kalıcı bir davranış kuralının desteklenmesinden çok, izin verilebilir ve gerçekçi bir bireysel tercihin (varsa) sınırlarının test edilmesi ve bu sınırların içinde ya da dışında kazanılacak zemin boyutunun değerlendirilmesi amaçlı çatışmaların her gün sahnelenip yapıldığı daimi bir savaş sahnesini hatırlatmaktadır. Meşruiyet eksikliği bir kez bütün girişim ve iddiaların özelliği haline gelince, bir zamanlar bunlar adına üstlenilen değişmez, karşı çıkılmaz ve dayanılmaz düzenin tek uygun ifadesi olarak algılanan eylemler kamunun gözünde dayatma ve şiddet eylemleri, yani *gayri*meşru zorlama örnekleri olarak şekillenmeye yatkındır. Yaygın bir artan şiddet izleniminin sonucu çağdaş korkuların bir başka üretken kaynağıdır.

Bu çeşit korkular tüm yaşam uğraşları yelpazesine dağılmış ve yayılmıştır. Kaynakları gizli kalır ve haritalanmaya azimle direnir; bu kaynakları sarmalayan gizem, bunların korku uyandırma potansiyelini daha da büyütür. Keşke endişelerimizi ve bunların neden olduğu acının hafifletilmesini amaçlayan eylemleri kolayca ve kesinlikle tespit edilebilecek, böylece halledilmesi mümkün; bu nedenle de en azında ilke olarak kontrole tabi olacağı ümit edilen bir nesneye odaklayabilseydik! Korkular bu şekilde odaklanılmaya direndiği sürece karanlıkta elle yoklamaya mahkûmuz. Belki daha iyi aydınlatılmış yerlerin yakınında durmak, sonunda anlamsız olduğu kanıtlansa da daha az üzücü bir seçenektir.

Değişimin yönünü tahmin etmeyi ve belirlemeyi bırakın, onun akıl karıştıran süratini yavaşlatmadaki yeteneksizliğimizin sinirlendirdiği bizler etkileyebileceğimiz, etkileyebileceğimize inandığımız ya da etkileyebileceğimizin güvencesi verilen şeyler üzerine odaklanmaya yatkınızdır. Anlaşılmaz dünyamızın ve onun belirsiz geleceğinin yedekte tuttuğundan şüphelendiğimiz hesaplanmamış ve hesaplanamayacak bütün tehlikeler arasında tespit edilmesi en kolay, en yumuşak ve uysal tehlikelere kurban olma riskini hesaplayıp asgariye indirmeye çalışmaktayız. "Kanserin yedi işaretini", "depresyonun beş belirtisini" gözlemek veya yüksek tansiyon ve yüksek kolesterol, stres ve şişmanlık hayaletini defetmekle meşgulüz. Bir başka deyişle, doğal çıkışından koparılmış varoluşsal korku fazlasını boşaltacak *ikame* hedefler aramakta ve başka birinin sigara dumanını teneffüs etmeye, yağlı yiyecekler ya da ("iyi" bakteriler içerdiği teminatı verilen sıvıları arzuyla içerken) "kötü" bakteri yemeye, güneşe maruz kalmaya ya da korunmasız sekse karşı ayrıntılı önlemler alarak eğreti hedefler bulmaktayız. Gücü yetenlerimiz bedenimizin ve evlerimizin içini detokslayarak, kendimizi duvarların arkasına kilitleyerek, yaşam yerlerimizin girişlerini TV kameralarıyla kuşatarak, silahlı muhafızlar tutarak, zırhlı arabalar kullanarak ya da dövüş sanatları dersi alarak görünür ya da görünmez, mevcut ya da tahmin edilen, bilinen ya da henüz bilinmeyen, dağınık ama yine de her yerde hazır ve nazır tehlikelere karşı kendisini pekiştirmektedir.

Fakat David L. Altheide hatırlanacak olursa "sorun", "bu faaliyetlerin hareketlerimizin yoğunlaştırdığı bir düzensizlik hissini onaylaması ve üremesine yardımcı olmasıdır." Altında hançerlerin belli olduğu pelerinlere sarınmış yabancı görünümlü canilerle ilgili art arda dedikodulara cevap olarak giriş kapısındaki fazladan her kilit ya da bir diğer "yiyecek paniğine" cevap olarak perhizimizin her gözden geçirilişi dünyayı *daha* hain ve korkunç görünür hale getirmekte ve korkunun kendini çoğaltma kapasitesine *daha* fazla güç ekleyecek olan *daha* fazla savunma eylemine neden olmaktadır.

Güvensizlik ve korkudan büyük bir ticari sermaye istiflenebilir ve istiflenmektedir. Örneğin Stephen Graham, "Reklamcılar yüksek kârlı SUV satışlarını daha da arttırmak için yıkıcı terörizme dair yaygın bir korkuyu kasten sömürmekte" yorumunu yapmaktadır.[12] ABD'deki otomobil satışları içinde yüzde 45'e ulaşan ve kabaca "spor-arazi aracı" diye yanlış adlandırılmış olan benzin yutan yarı askeri canavarlar günlük şehir hayatına "savunma kapsülleri" olarak kaydedilmiştir. SUV'ler,

> sıkça girdikleri korumalı siteler gibi, reklamlarda dışarıdaki riskli ve öngörülmez şehir yaşamına karşı bağışıklı olarak betimlenmiş bir emniyet göstergesidir... Bu araçlar şehirli orta sınıfların kendi şehirlerindeki trafikte hareket ederken ya da kuyruk olurken hissettiği korkuyu hafifletiyor gibidir.

Eduardo Mendietta, Amerikalıların ani SUV (ya da "Hummer") aşkının verdiği mesaj analizinde daha da serttir:

> Hummer popüler olmadan önce beton ormanı ve şehir kargaşasıyla kapışmak için özellikle zırhlanmış ve donatılmış bir araç hayalimiz zaten vardı, bu da savaş alanının zırhlı arabasıydı. Hummer... basit olarak, üretilmiş bir ihtiyacı sermaye yapmaktadır: altmışların sonunun yanan şehrinde, çöken şehrinde hareket etmeye hazırlıklı olma ihtiyacı... [SUV] şehrin hem fethedilecek, hem de kaçılacak bir savaş alanı ve orman olduğunu pek örtülü olmayan bir şekilde varsaymakta ve ima etmektedir.[13]

SUV, korkuların, kaynağından "ayrılmış", yüzer halde, dağınık, eksik tanımlanmış ve odaklanmamış biçimde kaldığı sürece konulabileceği ticari kullanımların yalnızca bir örneğidir; birçok kişi neden korkması gerektiğini bilmenin rahatlığına ve bu bilgiye göre hareket ederek yapılabilecek her şeyi yapmış olmanın hoşnutluğu karşılığında kolunu ya da bacağını verir.

12. Stephen Graham, "Postmortem city: towards an urban geopolitics", *City*, 2 (2004), s. 165–196.

13. Eduardo Mendietta, "The axle of evil: SUVing through the slums of globalizing neoliberalism", *City*, 2 (2005), s. 195–204.

Her tür yatırım için hazır nakit para gibi, korku sermayesi de ticari ya da *siyasi* her tür kâra çevrilebilir. Çevrilmektedir de.

Tüketim malları pazarlama stratejisinde kişisel emniyet önemli, belki de tek önemli satış noktası haline gelmişken, giderek kişisel emniyet vaadine daralan "kanun ve düzen" savunuculuğu da siyasi bildirilerde ve seçim kampanyalarında önemli, belki de tek önemli satış noktası haline gelmiş, kitlesel medya reyting savaşında kişisel emniyet tehditlerinin teşhiri korkunun hem ticari, hem de siyasi kullanımının başarısına daha da katkı yaparak önemli, belki de en önemli varlık mertebesine yükselmiştir. (Ray Surette'nin belirttiği gibi, TV'de görünen dünya "çoban köpekleri – polis" tarafından "kurtlardan – suçlulardan" korunan "koyunlara – yurttaşlara" benzemektedir.)[14]

Artan serbest yüzücü, başıboş ve odaklanmamış korku malzemesini sermayeleştirmenin aslında birçok yolu vardır; örneğin, suça ve daha genel olarak (geniş ve akışkan modern ortamlarda yerde yatan evsizlerden okul kaçaklarına kadar bütün rahatsız "diğerlerini" kapsayan ve muhtemelen dipsiz bir kategori olan) "kamu düzeninin bozulmasına" karşı savaş açmak için hükümet kaslarının gerilmesiyle siyasal meşruiyet ve onay kazanılması.

Loïc Wacquant son zamanlarda, "pornografi aşk ilişkisi için neyse güvenlik takıntılı atlıkarınca da suçluluk için odur",[15] önermesini yapmıştır; çünkü görünürdeki amacının nedenlerini ve manasını tamamen görmezden gelip davranışını yalnızca gösterişli olmasından dolayı seçilen "pozisyon" almaya indirger ve çünkü kendi hatırı için değil, alenilik uğruna kamuya teşhir edilir. Kamuya teşhir etmek "metropollerin caddelerini 'saygın insanları' rahatsız edecek şekilde kirleten sabıkalılar, sırnaşık dilenciler, taşınmakta olan mülteciler, sınırdışı edilecek göçmenler, kaldırımlardaki fahişeler ve başka türden toplumsal

14. Ray Surette, *Media, Crime and Criminal Justice*, Brooks/Cole, 1992, s. 43.
15. Loïc Wacquant, *Punir les pauvres. Le nouveau gouvernement de l'insécurité sociale*, Agone, 2004, s. 11.

ıskartalar" üzerine dikkat yoğunlaştırır. "Bu nedenle suça karşı savaş 'gıdıklayıcı bürokratik-medyatik bir gösteri' şeklinde sahnelenir."

Suç ve suçla ilgili tehlikeler gerçeğinin inkâr edilmesi saçmalık ve delilik olur. Ancak mesele diğer kamusal kaygılar içersinde suçun ağırlığının kamunun dikkat ettiği diğer her şey gibi doğal niteliklerinden çok, kendisi için yapılan tanıtımın kapsam ve yoğunluğuyla ölçülmek eğiliminde olmasıdır. Joseph Epstein'ın parlak, "şöhret", akışkan modern çağın tabiri caizse genelleyici "olumsuz şöhret" betimlemesi de aynı şekilde emniyet merakının en göze çarpan yönlerini yakalamaktadır. Epstein, "Modern şöhretin çoğu dikkatli tanıtımın sonucu gibi görünüyor"; şöhret bir başarının "tanıtılmasına"; ama ayrıca çok yakından incelenmezse başarı sayılabilecek bir şey icat etmeye dayanıyor olduğunu ileri sürmektedir. "Günümüz şöhretlerinin birçoğu aslında pek de var olmayan bir şeyi şişirip yüzdürmek için kullanılan tanıtımcı gazı olan 'yutturmaca' ile sürmektedir" sonucuna varıyor.[16] Ulrich Beck'in çağdaş risklerin nitelikleriyle ilgili yorumları da hatırlatılıyor: En çağdaş tehlikeler kişisel incelemeye açık olmadığı ve sahip olunan kişisel araçlarla güvenilir bir şekilde onaylanamadığı ya da reddedilemediği için bunlar kamuoyuna reddettirildiği kadar kolaylıkla kabul ettirilebilir. Fikir savaşındaysa en güçlü yayın gücü olan en fazla kazanma şansına sahiptir.

Yeni bireycilik, insani bağların zayıflaması ve dayanışmanın azalması; hepsi de, bir yüzü küreselleşme damgasını taşıyan paranın diğer yüzüne kazınmıştır. Mevcut tamamen olumsuz biçimdeki küreselleşme bir zamanlar tebaasının yararlandığı (zaman zaman da acısını çektiği) ulus devletlerin ve diğer koruyucu mekanizmaların vücudundan emdiği güçle beslenen asalak ve yırtıcı bir süreçtir. Jacques Attali'ye göre devlet şeklinde örgütlenen uluslar artık "işlerin genel gidişatı üzerindeki etkilerini kaybetmekte ve dünyanın kaderini yönlendiren ve

16. Bkz. Joseph Epstein, "Celebrity culture", *Hedgehog Review* (2005 İlkbahar), s. 7–20.

korkunun aldığı birçok biçime direnen tüm araçları küreselleşmeye terk etmektedir". Ya da Richard Rorty'nin işaret ettiği gibi,

> Küreselleşmenin asıl gerçeği ulus devlet yurttaşlarının ekonomik durumunun o devletin yasalarının kontrolü ötesine geçmiş olmasıdır... Artık bütün önemli ekonomik kararları veren ve bunu herhangi bir ülkenin mevzuatından tamamen bağımsız ve oy verenlerin iradesi fevkinde [*a fortiori*] yapan küresel bir üstsınıfa sahibiz... Küresel bir kurumun olmayışı süper zenginlerin kendilerininki dışında herhangi bir çıkar düşüncesi olmadan çalışabilmesi anlamına gelir. Gerçekten küresel, gerçekten uluslararası olan yalnızca iki toplumsal grupla karşı karşıya kalma tehlikesi içindeyiz: Süper zenginler ve entelektüeller, yani süper zengin kozmopolit dostlarının yaptığı zararların ölçülmesine adanmış uluslararası konferanslara katılan insanlar.[17]

Rorty, kozmopolitler listesine uyuşturucu kaçakçılarını, teröristleri ve en basit ve nispeten en az tehdit edici türden olanlar dışındaki tüm suçluları içeren üçüncü bir "toplumsal grubu" ekleyebilirdi.

Kozmopolitlerin entelektüel kolu tanımlamasının hakkını da verebilirdi. Bunların pek çoğu "küresel üstsınıfın" yaptığı ve yapmakta olduğu zararları ölçmeye çalışmak yerine şanını övme amaçlı konferanslara katılmaktadır. Bunlar "süper zenginlerin" küresel yolculuğunu yakından izlemektedir (bazen de yol açıcı olarak önden gitmektedir). Bunlardan çoğunlukla genel "neoliberaller" adı altında bahsedilir. Küresel hale getirmek için çabaladıkları mesaj ve uygulamalar "neoliberalizm" adıyla bilinir ve bu, Pierre Bourdieu'nun hatırlanacak ikazında Yeryüzü gezegeni sakinlerinin *la pensée unique*'i* olma arzusuna sahip bir ideolojidir. John Dunn'un etkileyici ifadesinden ödünç alırsak, neoliberalizm "güçlü olana bahis yatırmak", "zengin olana, bir ölçüde mecburen zaten zengin olma talihine sahip olana, hepsinin üstünde kendini zengin etme beceri, sinir

17. Richard Rorty, "Love and Money", Rorty, *Philosophy and Social Hope*, Penguin, 1999, s. 233.

* Biricik düşüncesi. (ç.n.)

ve şansı olana bahis yatırmaktır".[18] Lawrence Grossberg'in, onların ideolojisi özetinde neoliberaller,

> serbest piyasa en rasyonel ve demokratik tercih sistemi olduğu için insan hayatının her alanının piyasa güçlerine açık olması gerektiğine inanmaya yatkındır. Bu en azından, hükümetin (muhtemelen çeşitli sosyal hizmet ve rafah önlemleri dahil) piyasaya açılmasıyla daha iyi verilebilecek olan hizmetleri vermeyi bırakması gerektiği anlamına gelir...
> Son olarak, neoliberaller radikal bireycidir. Daha büyük gruplara... ya da bizzat topluma herhangi bir hitap yalnızca anlamsız olmayıp, sosyalizm ve totaliterliğe doğru da bir adımdır.[19]

Bu ideolojik şantaj olumsuz küreselleşmenin düzgün bir şekilde yürümesine yardımcı olmaktadır. Çok az lider baskıya dayanacak kadar cesur ve beceriklidir, -olsa bile- müthiş hasımları, "küresel üstsınıfın" iki kolu olan dokunulmaz yabancı sermaye ile onun neoliberal çömezleri arasındaki ittifakı düşünmek zorundadır. Özellikle birkaç İskandinav istisna dışında çoğu politikacı kolay bir seçeneği tercih etmektedir: BAY, yani "başka alternatif yok". Yine de Polly Toynbee'nin son zamanlarda bize anımsattığı gibi, "İnsanlar, insanın kontrolü ötesindeki habis ekonomik gücün alternatifi olmadığını varsaymaya bırakılmıştır. Gerçekse yoksulluk ve açgözlülüğün ekonomik kader değil, siyasal tercih olduğudur; Amerikalı değil, İskandinav olabiliriz; işveren olarak da istersek Gate Gourmet* değil, John Lewis** olabiliriz.[20]

Rorty'nin yukarıda alıntı yapılan yargısına ne eklenirse eklensin ana mesajına itiraz edilemez. Gerçekten de toplum

18. John Dunn, *Setting the People Free*, Atlantic Books, 2005, s. 161.
19. Lawrence Grossberg, *Caught in a Crossfire*, Paradigm, 2005, s. 112.
* Havayollarına taşeron hizmet veren büyük bir şirket. (ç.n.)
** Britanya'da işçi kooperatifi olan bir perakende zinciri. (ç.n.)
20. Polly Toynbee, "Free-market buccaneers", *Guardian*, 19 Ağustos 2005. Gate Gourmet Britanya Havayolları'nın yiyecek-içecek hizmetlerini "ihale ettiği" uluslar-üstü bir şirket olup, yakın bir geçmişte özetle ucuz işçi müteahhidi Blue Arrow'un sunduğu ucuz işçiliğin istihdam edilmesine karşı grev eylemi yapan 670 çalışanını işten atmıştır.

devlet tarafından yeterince korunmamaktadır; artık devletin kontrol etmediği ve tek başına, hatta aynı şekilde talihsiz diğer birkaç devletle birlikte yeniden ele geçirmeyi ve boyun eğdirmeyi ummadığı güçlerin yırtıcılığına maruzdur.

Hükümetlerin hergün özel bir kriz yönetimi kampanyasından ve bir dizi acil durum önleminden diğerine sendeleyen program ve politikalarını mahvetmekle tehdit eden fırtınaları savuşturmakla uğraşması ve bir sonraki seçimlerden sonra iktidarda kalmaktan başka bir şey hayal etmeyip, ulusun tekrar eden sorunlarına radikal çözüm vizyonu olması bir yana, uzak görüşlü program ve tutkulardan bile yoksun olması esas olarak bu sebeptendir. Her iki yandan "açık" ve giderek savunmasız olan ulus devlet, gücünün küresel alanda buharlaşan büyük bir kısmını ve politik sezgi ve hünerinin giderek bireysel "yaşam politikası" alanına indirilen (ya da atılan) ve bireysel erkek ve kadınlara (mevcut politik jargona göre) "tabi kılınan" çoğunu kaybetmektedir. Devletin ve organlarının nezareti altında geçmiş güç ve politikadan her ne kaldıysa yavaş yavaş en son gözetim teknolojisiyle donanmış büyük boyutta bir polis bölgesini teçhiz etmeye yeterli bir büyüklüğe inmektedir, hepsi budur. Küçülen devlet *kişisel emniyet devleti* olmanın pek de üstünde bir şey değildir.

Devletin, geçen yüzyılın büyük bir kısmında en ikna edici meşruiyet iddialarının temeli olan işlevden çekilmesi onun politik meşruluğu meselesini yeniden sonuna kadar açıvermiştir. Bir yurttaşlık mutabakatı (Jurgen Habermas'ın tabirini kullanırsak "anayasal yurtseverlik") fazla uzak olmayan bir zamanda vaat edildiği gibi, şu anda hangi toplumsal konumda olursa olsun insanlara ürperti vermesiyle ve herkesin toplumsal saygı ve kişisel itibar hakkını tehdit etmesiyle ünlü piyasa kaprislerine karşı koruma güvencesi üzerine kurulamaz.

Bu koşullarda devlet otoritesinin meşrulaştırılması için bir alternatifin ve itaatkâr yurttaşlık yararına bir başka formülün acilen bulunması gereklidir; halen bunun *kişisel emniyet* tehlikelerine karşı korunmada aranıyor olması şaşırtıcı değildir.

Kişisel emniyet devletinin siyasal formülünde o zamanki *sosyal* devletin çok olmayan bir zaman önce yurttaşlarına karşısında güvence verdiğine yemin ettiği belirsiz bir gelecek ve toplumsal bozulma hayaletinin yerini yavaş yavaş ama kararlı bir şekilde serbest kalmış bir sübyancı, seri katil, sırnaşık bir dilenci, haydut, fırsat kollayan bir sinsi, su ve yiyecek zehirleyicisi ya da terörist almıştır: Daha iyisi bütün bu tehditler güvenlik devletinin tebaasını dişiyle tırnağıyla korumaya söz verdiği hemen hemen birbirinin yerine geçen yerli "altsınıf" ya da yasadışı göçmen, doğumdan ölüme kadar yabancı kişi ve sonsuza kadar potansiyel "iç düşman" figürleri içinde toparlanmıştır.

Ekim 2004'te BBC2 tarafından *Kâbusların Gücü: Korku Politikalarının Yükselişi* adlı bir belgesel dizisi yayınlandı.[21] Dizinin ve Britanya'daki ciddi televizyon programlarının alkışlanan yapımcısı Adam Curtis, küresel terörizm "kimseye ait olmayan" küresel yabanıllık diyarında sürekli olarak yeniden üretilen fazlasıyla gerçek bir tehlike olduğu halde, bunun resmen tahmin edilen tehlikesinin çoğu olmasa bile büyük bir kısmının "politikacılar tarafından abartılan ve çarpıtılan bir fantezi" olduğuna işaret etmiştir. Bu, dünyaya hükümetler, güvenlik servisleri ve uluslararası medya tarafından sorgulanmadan yayılan karanlık bir yanılsamadır. Bu yanılsamanın hızlı ve gösterişli kariyerinin nedenlerini bulmak fazla zor olmamalıdır: "Bütün büyük fikirlerin güvenilirliğini yitirdiği bir çağda hayalet düşman korkusu politikacıların güçlerini sürdürmek için sahip olduğu tek şeydir."

Haberlerin anlaşılması ve özümsenmesi için ve politikacıların popüler varoluşsal endişelerinin yeni bir siyasi formülde kullanması için insanların Manhattan'da çöken kuleler şokunun yavaş çekimle ve aylarca milyonlarca TV ekranında yeniden üretilmesine ihtiyacı olmuş görünse bile, devlet gücüyle kişisel emniyet devletine yakında gerçekleşecek olan meşruiyet kaymasının çok sayıda işareti 11 Eylül'den çok önce tespit

21. Bkz. Andy Beckett, "The making of the terror myth", *Guardian*, 15 Ekim 2004, G2 s. 2–3.

edilebilirdi. Hugues Lagrange'ye göre en olağanüstü "emniyet paniklerinin" ve hükümetlerin gösterişli biçimde katı cevaplarıyla birlikte ve diğer şekillerin yanısıra hızla artan cezaevi nüfusuyla (Lagrange'ın deyimiyle "sosyal devletin yerini cezaevi devletinin almasıyla") da belli olan artan suçlarla ilgili en yüksek sesli alarmların 1960'ların ortasından beri (İspanya, Portekiz veya Yunanistan gibi) en az gelişmiş sosyal hizmetlere sahip ülkelerde ve (ABD ve B. Britanya gibi) sosyal önlemlerin sert bir şekilde azaltılmaya başlandığı ülkelerde olması sadece tesadüf değildi.[22] Çoğu araştırmalar bir yandan "hapsetme gayreti" ile "piyasadan bağımsız sosyal önlem oranı" ve "GSMH'nin bu amaç için tahsis edilen kısmı" arasında güçlü bir (olumsuz) bağıntı keşfettiği halde, 2000 yılına kadar yapılan hiçbir araştırma ceza politikasının sertliğiyle cürümlerin sayısı arasında bir bağıntı göstermemiştir. Her şey düşünüldüğünde, suça ve bireylerin bedensel emniyetini ve mülklerini tehdit eden tehlikeler üzerine bu yeni odaklanma, artan "[toplumsal] savunmasızlık hissi" ile çok yakından ilişkili olduğunu ve ekonomik serbestleştirme hızını ve bununla ilgili toplumsal dayanışmanın yerini bireysel kendine güvenin alışını yakından izlediğini makul kuşkunun ötesinde göstermiştir.

Aşırılık, yalnızca açık bir şekilde anti-terörist operasyonları belirtmez; anti-terörist koalisyonun kendi halklarına verdiği alarm ve ikazlarda da belirgindir. Deborah Orr'un bir sene önce gözlemlediği gibi, gerçekten tehdit altında olduğu asla tespit edilmediği halde birçok uçuşa engel olunmuştur. "Sonunda hiçbir şey bulamadan çekilmiş olsalar bile Heathrow'un dışına tanklar ve askerler konuşlandırılmıştı."[23] Ya da 2003'te keşfedildiği kamuya gürültülü bir şekilde açıklanan "hintyağı fabrikası" vakasını alalım: "Sonunda Porton Down"daki mikrop öldürücü fabrikasının önemli bir terörist üssü olduğu çığırtkanlığı yapılan dairesinde herhangi bir zaman hintyağı

22. Bkz. Hugues Lagrange, *Demandes de sécurité*, Seuil, 2003.
23. Bkz. Deborah Orr, "A relentless diet of false alarms and terror hype", *Independent*, 3 Şubat 2004, s. 33.

olduğu kanıtlanamasa da süren "terörist tehtidin güçlü bir delili" olduğu ilan edilmişti. Nihayet, "[Şubat 2004'başına kadar] yeni terör yasalarıyla 500 kişi yakalandığı halde yalnızca ikisi suçlu bulunmuştur" (not edelim: Bu oran ne kadar küçük olursa olsun yine de Guantanamo tutukluları arasında itham edilmeden birkaç yıl hapisten sonra suçlu bulunanların oranından çok daha yüksektir).

Britanya İçişleri Bakanı Charles Clarke, Londra'da terörist bir başka saldırı olmayacağının varsayılmasının "kesinlikle aptalca" olduğu ikazında bulunurken açıkça haklı olsa bile, hükümetin terörizm tehdidini karşılamak için aldığı önlemlerin bir başka terörist saldırı ihtimalini azaltmak yerine acil durum haleti ruhiyesini daha da derinleştirmesi ve "kuşatılmış kale" kompleksi getirmesi istenmiş gibi görünmektedir. *Guardian* güvenlik editörü Richard Norton-Taylor'un ileri sürdüğü gibi, başbakanın yerleşik mahkeme usulünü kabaca atlayan önlemler olan terörist şüphelilere karşı yeni tutuklama ve sınırdışı etme önlemlerini ilan ettiği 12 nokta feveranının hükümetin, güvenlik ve istihbarat dairelerinin kendi yanlarında ihtiyaç duyduğu kişileri yabancılaştırarak zararlı olması gibi gerçek bir tehlikesi vardır.[24]

Deborah Orr, bütün bu saçmalıkların ışığında güçlü ticari çıkarların terörist korkusunun körüklenmesinde etkili olduğu hipotezine en azından bir miktar kredi verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Gerçekten de "terörle savaşın" hafif silah ticaretinin dünya çapında artmasıyla mücadele etmek yerine bunu önemli ölçüde arttırdığının belirtileri mevcuttur (Uluslararası Af Örgütü ve Oxfam'ın* birleşik raporunun yazarları her yıl yarım milyon kişi hafif silahlarla öldürüldüğü için bunların "asıl kitle imha silahı" olduğunu iddia etmektedir).[25]

---

24. Richard Norton-Taylor, "There's no such thing as total security", *Guardian*, 19 Ağustos 2005.

* Dünyadaki yoksulluk ve adaletsizlikle mücadele etmek için kurulmuş bir örgüt. (ç.n.)

25. Bkz. "War on terror fuels small arms trade", *Guardian*, 10 Ekim 2003, s. 19.

Amerikalı "öz savunma ıvır zıvır" üretici ve tüccarlarının bu ıvır zıvırın her yerde oluşu ve görünürlüğü nedeniyle büyüyen popüler korkulardan yaptığı kârlar fazlasıyla belgelenmiştir. Buna rağmen, korku ekmekle suçlanan teröristlere karşı açılan savaşın esas ve en muazzam ürününün şimdiye kadar korkunun kendisi olduğunu tekrar etmek gereklidir.

Bu savaşın doğurgan diğer bir yan ürünü kişisel özgürlüklere dayatılan ve bazıları Magna Charta'dan beri duyulmamış olan yeni sınırlardır. Londra Ekonomi Okulu'nda İnsan Hakları Hukuku Profesörü olan Conor Gearty, Britanya'da "anti-terörist mevzuat" başlığı altında geçirilmiş bulunan insan özgürlüklerini kısıtlayan yasaların uzun bir envanterini listelemekte ve endişeli olan çok sayıda diğer yorumcunun "medeni özgürlüklerimizin çocuklarımıza aktarmak istediğimizde hâlâ burada" olup olmayacağının hiçbir şekilde kesin olmadığı fikrini kabul etmektedir.[26] Britanya adliyesi şimdiye kadar yalnızca (gayretle ilan edilmiş) birkaç istisnayla hükümetin "baskının alternatifi yok" politikasına uymuştur, böylece Gearty'nin çıkardığı sonuçtaki gibi, bu "kriz zamanında... yalnızca liberal idealistler" ve benzer şekilde aldanmış diğer iyi niyetliler medeni özgürlüklerin savunulmasında "adliyenin topluma önder olmasını beklemektedir".

Ben bu sözleri yazarken Britanya'da Metropol Polisi'nin benimsediği "öldürmek için ateş et" taktiğine, ilk uygulanışında tek suçu polis tarafından (yanlışlıkla) olası bir intihar bombacısı olarak teşhis edilmek olan ve bu gerçeğin sonrasındaki (yanlış) açıklamaların tersine takip edildiğinden habersiz, polisten asla kaçmamış ve bilet bariyerinin üstünden atlamamış olan Jean Charles de Menezes'in ölümüne yol açan taktiğe herhangi bir adli yanıt henüz yoktu. Gerçekten bugünlerde insanın daha fazla terörist saldırı tehdidine karşı uyanık olması gereklidir. Fakat kendisini (yanlışlıkla) bu tehdidin taşıyıcısı sanabilecek düzen muhafızlarına da kuşkuyla bakması gereklidir...

26. Bkz. Conor Gearty, "Cry Freedom", *Guardian*, G2, 3 Aralık 2004, s. 9.

Guantanamo kampındaki ya da Ebu Garib hapisanesindeki karanlık istismarlarla ilgili öyküler yalnızca ziyaretçilerin değil, ulusal ya da uluslararası olsun tüm yasaların erişiminden yoksundur ve bu kanunsuzluğa nezaret etmek üzere atanan erkek ve kadınların yavaş ama durmaksızın gayri insaniliğe alçalışı basında bizi bunları burada tekrar etmekten kurtaracak kadar geniş bir şekilde yayınlanmıştır.[27] Yine de, ortaya çıkarılıp yayınlanan gaddarlıkların ne münferit olay ne de "iş kazası" olmadığına işaret etmek gerekir. Sonradan öğrendiğimiz her şeye rağmen (tüm hikâyeyi bildiğimize hâlâ yemin edemesek bile), bunlar dikkatle tasarlanmıştı ve icracıları görevin gerektirdiği en son beceriler konusunda özenle eğitilmişti. İşkence tekniklerinin güncelleştirilmesi için modern bilim ve onun yüksek mevkideki sözcüleri getirilmişti.

> Küba'nın Guantanamo Körfezi'ndeki askeri doktorlar sorgulamacılara gözaltındakilerin zorla sorgulanmasının yürütülmesi ve geliştirilmesinde nasıl stres seviyesinin yükseltileceği ve korkuların istismar edileceği ile ilgili tavsiyede bulunmak dahil, yardım etmiştir... Program gözaltındakiler arasında korku ve üzüntüyü arttırmak için özellikle tasarlanmıştı... Askeriye *The [New York] Times*'a tecrit edilen Guantanamo kampındaki tıbbi personelle mülakat yapma izni vermeyi reddetmiştir... Guantanamo'daki uygulamalar hakkında *The Times* ile görüşen bir avuç eski sorgulamacı isim verilmemesi koşuluyla konuşmuş, bazıları doktorların yardımını iyi karşıladıklarını söylemiştir.[28]

"Ebu Garib hapisane suistimali sırasında Irak'taki Amerikalı eski komutan" General Ricardo S. Sanchez, Savunma Bakanı Donald H. Rumsfeld tarafından ordu komutasında yeni bir kıdemli konuma terfi ettirilmiştir. *New York Times* muhabirlerinin yorumladığı gibi, terfi "askeriyenin suistimal

27. Bkz. özellikle *New York Times*'ın elde ettiği ve 28 Mayıs 2005'te yayınladığı yaklaşık 2,000 sayfa uzunluğundaki Amerikan Ordusu gizli suç soruşturma dosyası.

28. Bkz. Neil A. Lewis, "Interrogators cite doctors aid at Guantanamo" *New York Times*, 24 Haziran 2005.

skandalını geride bıraktığına dair artan güveni yansıtıyor görünmektedir".[29]

Adam Curtis, "Korkutucu yeni canavarlar yok. O, korkunun zehirini emiyor", gözleminde bulunmuştur.[30] Yerkürenin düzenleme dışı kılınması onun temellerine kadar ulaşıp, sivil toplumun savunma mevzileri yıkılırken gündelik insan varlığını soğuran korkular oradadır. Korkular oradadır ve tükenmiş politik sermeyenin yeniden oluşturulması için bu tükenmez ve kendi kendini ürettiği açık olan malzemenin kullanılması birçok politikacının dayanılması zor kabul ettiği bir kışkırtmadır.

11 Eylül'den çok önce müthiş yararlarıyla birlikte bu kışkırtmaya teslim olmak zaten iyi prova edilmiş ve sınanmıştı. Etkili ve uygun bir şekilde "Terörist, Devlet Gücünün Dostu" adını verdiği çalışmada Victor Grotowicz, Alman Federal Cumhuriyeti hükümetinin Kızıl Ordu Fraksiyonu tarafından yapılan terörist saldırıları sosyal devletin "muhteşem otuz yılının" sona erişinin ilk işaretlerini göstermeye başladığı bir zamana getirmesinin amacını analiz etmiştir.[31] 1976'da Alman vatandaşlarının yalnızca yüzde 7'si kişisel emniyetin en önemli politik konu olduğunu düşünürken, iki yıl sonra Almanların önemli bir çoğunluğunun bunu artan işsizlik ve dörtnala giden enflasyonla mücadeleden çok daha önemli gördüğünü tespit etmiştir. Bu iki yıl boyunca millet TV ekranlarında hızla artan polis gücünün fotoğrafa elverişli kahramanlıklarını seyretmiş ve teröristlere karşı topyekün savaşta alınacak daha katı ve daha kesin önlemler vaat etmekte birbirinden daha kurnaz olmaya çalışan politikacıların cüretli açık arttırma tekliflerini dinlemişti.

Grotowitz ayrıca, Alman anayasasının bireysel özgürlüklere olan orijinal vurgusuna ilham veren liberal ruhun yerini el

29. Bkz. Eric Schmitt ve Thom Shanker, "New posts considered for US commanders after abuse", *New York Times*, 20 Haziran 2005.
30. Beckett, "The making of the terror myth".
31. Bkz. Victor Grotowicz, *Terrorism in Western Europe: In the Name of the Nation and the Good Cause*, PWN (Varşova), 2000.

altından daha önce gayet içerlenilen devlet otoriterliği alırken ve Helmut Schmidt anayasa hukukuna karşı yeni Bundestag önergelerini dava etmekten kaçınan kanun adamlarına alenen teşekkür ederken, yeni mevzuatın teröristlerin kamudaki görünürlüklerini (dolayısıyla da toplumsal itibarlarını) kendi başlarına ulaşabilecekleri seviyenin çok ötesinde arttırarak onların işine yaramış olduğunu keşfetmiştir. Araştırmacıların paylaştığı neticeye göre, kanun ve düzen güçlerinin şiddetli tepkileri teröristlerin popülerliğine muazzam katkı sağlamıştır. Terörist tehdidin ortadan kaldırılması olduğu ilan edilen yeni katı politikaların bariz işlevinin bunların, devlet otoritesi zeminini devletin etkin bir şekilde kontol etmeye ne cesareti ne de niyeti olduğu alanlardan, gücünün ve eylem kararlılığının gösterişli bir biçimde sergilenebileceği bir başka alana, kamunun beğenisine kaydırma çabası şeklindeki gizli işlevine göre ikinci derecede olduğundan kuşkulanılmalıdır.

Bu anti-terörist kampanyanın en bariz sonucu Alman toplumuna sinen korkunun büyüklüğündeki hızlı artıştı. Kampanyanın doğrudan hedefi olan teröristler içinse, bu onları kendi hedeflerine, demokrasiyi sürdüren değerleri yıkmaya başka türlü hayal edebileceklerinden daha çok yaklaştırmıştı. Son ironi Kızıl Ordu Fraksiyonu'nun nihai yıkılışının ve Almanların hayatından çıkışının baskıcı polis eylemiyle gerçekleşmiş olmamasıydı; bu, teröristlerin *Weltanschauung** ve pratiği için artık uygun olmayan değişen toplumsal koşullar yüzünden olmuştu.

Büyük ölçüde Britanyalıların katı askeri yanıtı sebebiyle sürdürüldüğü ve bir noktada halk desteğinin arttığı belli olan Kuzey İrlanda terörizminin üzücü öyküsü için de aynısı söylenebilir; bunun sona erişi Kuzey İrlanda'da tutulan Britanya ordu birliklerinin bunca yıldır yapmayı üstlendiği, yaptığı ya da yapabildiği şeylerden çok İrlandalıların ekonomik mucizesine ve "metal yorgunluğuna" benzer bir psikolojik olguya bağlanabilir.

* Dünya görüşü. (ç.n.)

Tatsız sosyal devletin son ikamesi olan kişisel emniyet devleti özellikle demokrasi dostu olarak tanınmamakta, bunun yerine geçmek niyetinde olduğu sosyal devlet kadar aşırı ve adanmış dostu olaraksa asla tanınmamaktadır.

Demokrasi insanların geleceğe olan inanç ve eylem yapabilme yeteneklerine olan iyimser özgüven sermayesini kullanır, sosyal devlet de tarihsel olarak bu güveni tarihin büyük bölümünde toplumun, bu güvenin erişiminin dışında kaldığı kesimlerine götürmekte yararlı olmuştur; sosyal devlet özgüveni ve daha iyi bir geleceğe ulaşmaya olan itimadı devletin tüm yurttaşlarının ortak mülkiyeti haline getirmiştir. Kişisel emniyet devletiyse tersine, güven ve itimadın iki baş düşmanı olan korku ve belirsizliği kullanmakta ve her kurum gibi kendi gıda kaynaklarını çoğaltmak, ayrıca plantasyona dönüştürebileceği yeni ve şimdiye kadar bakir olan toprakları sömürgeleştirmek için kazanılmış haklar oluşturmaktadır. Dolayısıyla demokrasinin temellerine zarar vermektedir.

Aynen yurttaşların özgüven ve itimat krizinin demokrasi için zor zamanlara işaret etmesi gibi, korku seviyesinin düşmesi de meşruiyetini tehdit edilen kanun ve düzeni savunmakta arayan bir devlet için ölüm çanı gibi gelebilir. Kişisel emniyet devletinin yükselişi modern demokrasinin yaklaşan çöküşünün işareti olabilir. Ayrıca bu kötü önseziyi kendi kendini gerçekleştiren bir kehanete dönüştürmekte yararlı olduğunu kanıtlayabilir.

"Güvenlik devletleri" mutlaka totaliter değildir; bunların akışkan modern çeşidi olan kişisel emniyet devleti önemli yönlerden bazılarında totaliter devletin tam tersi gibi bile görünebilir.

Tzvetan Todorov'un totaliterliğin yapısal özellikleri özetinde totaliterlik bireysel yaşam bütünlüğünün *soi-disant** "birleştirilmesine" bağlıdır.[32] Tam anlamıyla totaliter bir devlette kamusal

* Güya. (ç.n.)

32. Tzvetan Todorov, *Mémoire du mal, tentation du bien*, Robert Laffont, 2000, s. 28–29.

ve özel arasındaki sınırlar bulanıklaşmış olup, tamamen yok olmaya meyillidir ve devletin girişimleri artık yurttaşlarının dokunulmaz sayılan, tecavüz edilemez olan bireysel hürriyetleriyle sınırlı değildir. (Cornelius Castoriadis, *ecclesia* [yasama meclisi]'nin yolu üzerindeki *agora* [meydan]'ı ilhak ederek *oikos* [ev]'i istila, fetih ve sömürge ettiğini söyleyecektir.)[33] Fakat bunun akışkan modern devlette baskın eğilim olmadığı açıktır. Tersine, bir zamanlar doğrudan devlet organları tarafından idare edilen ve yönetilen kamusal alanın daha büyük parçaları özel kurumlara "akıtılmak"*, "tabi kılınmak", "ihale edilmek", "aktarılmak"** ya da basitçe devletin işlettiği kurumlar tarafından boşaltılmak ve bireylerin bakım ve sorumluluğuna terk edilmek eğilimindedir. Sanki şimdi *ecclesia* savunmadayken *oikos* saldırıyor gibidir.

Devlet artık kendilindenliğin yerine alışılmışı, durumsallığın yerine tablo ve programları, daha genel olaraksa "kaosun" (yani özerk amillerin kendilerini ortaya koymasının ve rekabetinin) yerine düzeni (yani muhtemel sonuçların kapsamının yeniden düzenlenmesini, her şeyin üstünde de azaltılmasını), (Hannnah Arendt'in belirttiği gibi) onun yaygın ve her yerde mevcut olan totaliter eğilimini besleyen ve yükselten daha önceki bütün o hevesleri getirmek eğiliminde değildir. Akışkan modern koşullar altında devletin eğilimi en azından bu yönden tamamen ters yönde gitmektedir. Fakat bir başka yönden aslında açık bir "totaliter eğilim" fark edilebilir.

Mikhail Bakhtin'e göre bütün dünyevi iktidarların "oluşturucu momenti... şiddet, baskı, sahtelik" ve "tabi olanın dehşet ve korkusu"dur.[34] Geçen yüzyılın totaliter eğiliminin en yoğun ve baskıcı iki (komünist ve nazi) kalıntısından birinde yazan

33. Bkz. benim *In Search of Politics*, Polity, 2000.

* Hükümetin büyük özel şirketlere parasal yarar sağlamasının sonuçta küçük şirketler için de kârlı olacağının varsayılması [trickle down]. (ç.n.)

** Kamu sektörünün kârlı parçalarını özel sektöre verilmesi [hive off]. (ç.n.)

34. Alıntı Ken Hirschkop, "Fear and democracy: an essay on Bakhtin's theory of carnival", *Associations*, 1 (1997), s. 209–234.

Bakhtin, devletin hâkimiyetiyle "tabi olanın dehşet ve korkusu" arasındaki yakın bağlantıyı, öncelikle hatta özellikle daimi devlet şiddeti uygulamasından hatta daha da sürekli tehdidinden gelen tebaanın devletten korkusu şeklinde açmaya yatkındı.

Bu aslında tebaasının teslimiyet ve itaatini devletin teşvik ettiği terör sayesinde elde eden ve sürdüren yirminci yüzyılın totaliter rejimlerinin ayırt edici işaretiydi. Bu terör totaliter devletlerin bütün egemen güçlerin evrensel (ve Carl Schmitt'e göre tanımlayıcı) ayrıcalığı olan hukuksuzluğu uygulayışındaki rastgelelik, saçmalık ve bariz mantıksızlıktan doğmaktadır. Totaliter devletten *bilinmeyenin ve tahmin edilmeyenin kaynağı* olarak, tebaasının varoluşsal durumundaki daimi, kaldırılmaz belirsizlik unsuru olarak korkulur. (Bu, kesinlikle totaliter rejimin komünist biçimi için nazi biçiminden çok daha fazla geçerlidir; varoluşsal endişenin bir başka önemli kaynağı olan serbest piyasa rekabetini yok eden ve yaşam süreçlerinin çoğunu *ekonomik* güçlerin istikrar bozucu ve kontrol edilmez müdahalesinden muaf kılan komünist rejim kasıtlı olarak üretilmiş belirsizliğe, *politik* araçların, yani açık ve her yerde olan zorlamanın ürettiği *yapay* bir güvensizliğe dayanmak zorundaydı.) Todorov, devletin dinlerin imanlıları korkuyla itaat ettirmek için kullandığı fakat varlığı yaşanlara ikna edici bir şekilde kanıtlanamayan öbür dünyanın "hayali cehennemi" yerine, doğru yoldan sapan herkesi beklediği kesin, dünyevi, fazlasıyla gerçek somut bir şeyin getirilmesini öneren Ernest Renan'ın totaliter uygulamaların yarı unutulmuş tuhaf bir *savunması* olan üçüncü *Dialogue philosophique*'inden, alıntı yapmaktadır.[35]

Fakat komünist rejimlerde bile devlet güçleri ezilen tebaaya kendisini terörün asıl *kaynağı* olarak değil, ondan *kurtaran* şeklinde sunmaya çalışır. Bir kez devlet terörü norm haline gelince art arda "tasfiye" sürecindeki anlık bir ara, bir hükmün iptal edilmesi ya da toptan kovuşturmadan kişisel bir muafiyet devletin iyilikseverliğinin ve devletin masumu koruma ve itaat

35. Todorov, *Mémoire du mal*, p. 47.

edeni mükâfatlandırma çabalarının samimiyetinin bir başka delili, böylece kişinin devlete güvenini anarşi ve tesadüf denizinin ortasındaki tek mantık ve tutarlılık adası olarak devlete bağlama kararının doğru karar olduğunun bir başka onaylanışı olarak alınır.

Kaydedilmiş bütün totaliter devletlerde olduğu gibi modern demokratik devlette de "tabi olanın dehşet ve korkusu" iktidarın "oluşturucu momentidir". Fakat aynı zamanda kapitalist ve piyasa toplumu da olan modern demokratik devlet neredeyse başlangıçtan ya da en azından nispeten ilk aşamadan beri kendisini tebaasının/yurttaşlarının hayatındaki korkuyu *azaltmaya* ya da tamamen *yok etmeye* koyulmuş bir kurum olarak konumlandırmıştır. Belirsiziğin üretilmeye ihtiyacı olmamıştır. Devletin yönettiği şiddet ve baskı araçları ancak olağanüstü hallerde kullanılabilir, çoğu zaman da paslanmaya bırakılabilirdi; demokratik devletin çoğu üyesinin yaşam şartlarından kaynaklanan yeterinden fazla doğal, hakiki korku mevcuttu.

Modern demokrasinin yükseliş öyküsü belirsizlik, endişe ve korkunun art arda gelen nedenlerinin ortadan kaldırılması ya da sınırlandırılması ve yatıştırılmasında sağlanan ilerleme bakımından yazılabilirdi. Toplumsal olarak oluşturulup geliştirilen korkulara karşı (hatalı bir şekilde "Refah" devleti diye adlandırılan) sosyal devletin esası ya da en azından rehberlik eden amacı olan (işsizlik, sakatlık, hastalık ya da yaşlılık gibi) bireysel olarak katlanılan talihsizliklere karşı kolektif, devlet destekli güvencede ve bireyin kendisini oluşturması ve ortaya koyması için elzem olan kolaylıkların aynı şekilde devlet tarafından onaylanarak kolektif teminat altına alınmasında doruğa ulaşan uzun seferberlik. Yarım asırı biraz aşan bir süre önce Franklin Delano Roosevelt demokratik ittifak adına yapılan savaşın amaçları bildirisinde, sakinlerinin hâlâ korkacağı kalan tek musibetin korkunun kendisi olduğu bir dünyanın gelişini ilan etmişti; çoğu liberal demokraside savaş sonrası "muhteşem otuz yıl" bu vaadin yerine getirilmesine yoğunlaşmış bir çaba içinde geçmiştir.

Sosyal devletin her yerde geri çekilmesiyle Roosevelt'in vaadi ender olarak tekrar edilmiş, en önemlisi devlet gücünün başındakiler tarafından hiç edilmemiştir; yükselen sosyal devlet tarafından nihai şekilde defedilecek korkularınsa hepsi, hem de öç alarak geri gelmiştir; bilhassa aşağı kayışın sonundaki fakirlik ve toplumsal dışlanma hayaletiyle toplumda alçalma korkusu.

Savaş sonrası yıllarının nostaljik sol ve solumsu entelektüelleri tarafından kaygı ve üzüntüyle izlenen "proletaryanın burjuvalaşması"ndan, Reagan sonrası Amerika'da "burjuvazinin proleterleşmesi"ne geçişle ilgili olarak Richard Rorty'nin şu söyleyecekleri var:

> Sıkı çalışan Amerikalı evli çiftlerin hepsinin bir ev sahibi olabileceği, sonra da kadının isterse evde oturup çocuk büyütebileceği varsayımı 1973'ten beri saçma görünmeye başlamıştır. Artık mesele her ikisi de tam zamanlı çalışan ortalama bir evli çiftin eve yılda 30,000 dolardan fazla getirip getiremeyeceğidir. Eğer karı kocanın ikisi de amir olmayan üretim işçilerinin mevcut ortalama ücretiyle (saatte 7.50 dolar) yılda 2,000 saat çalışırsa bu kadar kazanacaklardır. Fakat yılda 30,000 dolar ev sahibi olmaya ya da uygun bir şekilde geçinmeye izin vermeyecektir. Ne toplu taşımacılığa ve de sosyal sağlık sigortasına inanan bir ülkede bu gelir dört kişilik bir ailenin küçük düşürücü bir şekilde boğaz tokluğuna yaşamasına izin verir. Bu gelirle geçinmeye çalışan böyle bir aile ücret azalması ve tensikat korkusuyla ve kısa bir hastalığın korkunç sonuçlarıyla sürekli olarak işkence çekecektir.[36]

New York Times'ın 3 Mart 1996'da bildirdiğine göre, Amerikalıların yüzde 72'si "bu ülkede işten çıkarma ve iş kayıplarının süresiz devam edeceğine" inanmaktadır. Buna on iki sene önceki kadar, belki de daha fazla inanmaktadırlar; ne de olsa tahterevalli üstündeki yaşam deneyimleri zaten ömür boyu hale gelmiştir. Bu inanç günden güne geniş onay, kuşkulanmak içinse olsa bile az neden bulan birkaç popüler inançtan biri

36. Richard Rorty, *Achieving our Country*, Harvard University Press, 1998, s. 83–84.

durumunu almaktadır. Böyle bir inanca sahip olmaksa kronik bir şekilde her gün, her gece korkmak anlamındadır.

Roosevelt'in "korkularla savaş" (özgürlüksüzlük, dinsel eziyet ve yoksulluk korkusu) ilanı ve bunların yakında yok edileceği vaadinin yerini altmış yıl sonra George W. Bush'un "terörizmle savaş" ilanı ve bunun uzun bir süre devam edeceği vaadi almıştır (asla bitmeyeceği ikazında bulunan en yakın işbirlikçilerinden bazıları daha açık sözlüdür). Reagan sonrası yıllarda diğer bütün korkuları emmesi, absorbe etmesi ve silip süpürmesi için tasarlanan şeyin (halen 11 Eylül öncesinden daha seyrek olsa da zaman zaman sokak dilencileriyle, uyuşturucu satıcılarıyla, haydutlarla ve daha genel olarak kolaylıkla eksik tanımlanan ve daha da korkutucu olan "altsınıf" kategorisiyle, ayrıca fast-food zehirleri, obezite, kolesterol ya da başkalarının sigara dumanıyla birleşmiş teröristlerden) kişisel emniyet korkusu olması muhtemeldir. 11 Eylül'den birkaç yıl önce Rorty (şimdi 11 Eylül'den sonra kâhinlik gibi görünmekte), "eğer emekçilerin çaresizlikleri arada sırada kısa ve kanlı bir savaş dahil, medyanın yarattığı sahte olaylarla avutulabilirse süper zenginlerin korkacağı az şey olacaktır" gözleminde bulunmuştur.[37]

Ancak süper zenginlerin zaten korkacak az şeyi vardır... Max Hastings'in haklı olarak işaret ettiği gibi,

> Maliklerin en güçlü silahı küreselleşmedir. Rupert Murdoch'un hesaplarının kanıtlayabileceği gibi, kişi belli bir şirket eşiğini aştığında vergilendirme gönüllü hale gelir. Herhangi bir finansal, hatta fiziksel tehditle karşılaşıldığında parayı ya da kendini başka bir yere nakletmek kolaydır. Bunu kabul eden çok az az ulusal hükümet banka hesaplarına saldırmak suretiyle zenginlik yaratıcılarıyla arayı açma riskine girme cesaretine sahiptir... [Ancak] finans sisteminin görülmemiş ölçüde erimesi zenginlerin güvenliğini tehdit edebilir.[38]

37. Aynı kaynak, s. 88.
38. Max Hastings, "They've never had it so good", *Guardian*, 6 Ağustos 2005.

Küresel seçkinlerin süper zengin üyeleri kendilerini arada sırada şu ya da bu *yerde* bulabilirler ama kesinlikle hiçbir yerde ve hiçbir zaman o yere ya da herhangi bir yere *ait* değildirler. Bir süreliğine durdukları yerin yerlilerine/sakinlerine dadanan korkuları yatıştırmak için kaygılanmaya ihtiyaçları yoktur; çünkü "emekçileri mutlu" etmek artık (gerektiğinde başka bir yerde aranıp bulunabilecek olan) kendi güvenliklerinin, hatta (fazlasıyla hafif ve hareketli hale gelen ve kolayca daha iyi huylu ve konuksever yerlere aktarılabilen) zenginlik ve devam eden büyümelerinin bir koşulu değildir. Şayet yerel korkular rahatsız edecek kadar büyürse yerlileri panik ve kâbus kazanlarında yalnız başına haşlanıp yanmaya bırakarak taşınılacak daha birçok yer mevcuttur...

Küresel seçkinler için yerlilerin (seçkinlerin konaklamak için durduğu herhangi bir yerin yerlilerinin) korkularının yatıştırılmak yerine kamçılanması olsa bile az risk ifade eder. Küresel sosyal güvensizlikten doğan korkuların yerel emniyet kaygısı şekline dönüştürülüp bunlara yeniden odaklanılması aslında en etkin ve neredeyse hatasız strateji gibi görünmektedir; sürekli olarak izlendiğinde bu çok kazanç ve nispeten az risk getirir. Fakat bunun uzak arayla en önemli faydası korkanların gözünü varoluşsal endişelerinin nedenlerinden saptırmaktadır; böylece yine Hasting'ten alıntı yaparsak, küresel üst sınıf rahatsız edilmeden "kendisini şaşırtıcı ölçüde mükâfatlandırmaya devam edebilir".

Olumsuz küreselleşme sayesinde bu stratejinin destekçi ve uygulayıcıları tarafından sermaye yapılmaya yatkın olan popüler korkuların toplamı, hacmi ve yoğunluğu azalmayıp büyür; korkuların bolluğu sayesinde söz konusu strateji rutin bir şekilde uygulanabilir, böylece olumsuz küreselleşme de azalmadan devam edebilir. Bu, öngörülebilir gelecek içindir. Fakat daha önce gördüğümüz gibi, "öngörülebilirlik" olumsuz şekilde küreselleşmiş akışkan modern dünyanın en açık biçimde yoksun olduğu özelliklerden birisidir.

6
Korku Karşıtı Düşünce (ya da, Ne Yapılabileceğini Soranlar İçin Sonuçsuz Bir Sonuç)

1990'da Althusser, Benoist ve Loreau'nun peş peşe aramızdan ayrılışını öğrendiğinde yaşadığı üç şoku okurlarıyla paylaşan Jacques Derrida, her bir ölümün bir *dünyanın* sonu olduğunu ve her defasında *eşsiz* bir dünyanın, bir daha asla yeniden ortaya çıkamayacak ya da diriltilemeyecek bir dünyanın sonu olduğunu gözlemlemiştir.[1] Her ölüm bir dünyanın kaybı, *ebediyen* kaybı, *telafi edilmez* kaybıdır. Diyebiliriz ki, ölüm eşsizlik fikrinin deneysel ve epistemolojik* temelidir.

1. Bkz. Jacques Derrida, *Chaque fois unique, la fin du monde*, sunan Pascale-Anne Brault ve Michael Naas, Galilée, 2003.

* Bilginin esas ve sınırlarından bahseden bilim dalı. (ç.n.)

Ralph Miliband'ın ayrılışı, gezegeni insanlar için daha az tehdit edici ve korkutucu, böylece insan ve *insani* yaşam için daha konuksever hale getirmek için yapılabilecek her şeyin zaten yapılmış olduğuna dair aşırı iyimser inanışı reddeden, daha fazla ilerlemenin düşünülemez olduğunu da reddeden düşünce insanları için özellikle zor ve üzücü bir sarsıntıydı. Onun kendi eşsiz ve taklit edilemez dünyası bir ölmeyen umut dünyasıydı. Bu nedenle o ayrıca bizim kendi dünyalarımızın vazgeçilmez bir parçası ve daimi bir zenginlik kaynağı olarak kalmaktadır. Umudu canlı tutmak, daha doğrusu dünyayı insanlık için daha konuksever hale getirme mücadelesinin yapıldığı koşulları hızla değiştirmesiyle ünlü hızla değişen bir dünyada bunu diriltmek yaşanların görevidir.

Ralph Milliband'ın çalışması onun zamanının entelektüellerinin (entelektüeller: Düşüncenin en yüksek amacının dünyayı bulduklarından daha iyi hale getirmek olduğuna inanmaya devam eden düşünce insanlarıdır) karşılaştığı önemli zorluğu ve "entelektüel" denilen insanların bu zorluğa cevap vermek için yarım başarı ve birden fazla tökezlemeyle denediği yol ve araçları temsil etmektedir.

Söz konusu zorluk (Antonio Gramsci'nin davranış kurallarının onlara koyduğu "organik" standartlara dikkat eden ve saf düşüncenin sınırlı pratik sonuçlarının acı bir şekilde fakında olan) entelektüellerin, Aydınlanma düşünürleri tarafından bozulmamış şekliyle hürriyet, eşitlik ve kardeşliğe doğru sıçrayışın tasarlandığı ama daha sonra kapitalist ya da komünist çıkmazlara saptırıldığı, nihayetinde sosyalist varış noktasına erişeceği bir ülkeye götüreceğini (ya da götürüleceğini) umduğu "tarihsel etken"in (uzun süre görmezden gelinse ve daha da uzun bir süre kabul edilmese bile) yavaş ama durmak bilmeyen ayrışmasıydı.

Entelektüeller (modern) tarihlerinin iki yüzyılında genç İkarus'un* özgüven ve yürekliliğinden yaşlı Dadalus'un kuş-

* Yunan mitolojisinde hapsedildikleri kuleden babası Dadalus'un yaptığı balmumu ve kuştüyü kanatları takıp kaçarlarken babasının ikazını dinlemeyince güneşe yaklaşıp kanatları eriyen ve denize düşüp ölen figür. (ç.n.)

kuculuk ve tedbirliliğine yolculuk etmiştir (şurası açık ki bu, henüz bitmemiş ve yolu şimdiye kadar doğru bir çizgi olmak dışında her şey olmuş ve öyle kalması muhtemel bir yolculuktur...) Onlar bu yol üzerinde (Claude-Henri Saint-Simon'un yoldaşı "olumlu entellektüellere" "önyargılara karşı genel ve kesin bir saldırıda bulunmak ve endüstriyel sistemi örgütlemeye başlamak için güçlerini birleştirme ve toplama" çağrısı yaptığı zamanki) aşırı varsayımcı gençliğin özgüven, cesaret ve taşkınlığından (Ludwig Wittgenstein'in kabullenmiş bir şekilde "felsefe her şeyi olduğu gibi bırakıyor" sonucuna vardığı zamanki) ileri yaşın aklıselim, ihtiyat ve sağduyusuna kadar doğan, ölen ve terk edilen tüm proje, tutum ve *Weltanschauungen* yelpazesinde "saf düşünce"nin acizliğini daima sessizce kabul etmiş ve buna yüksek sesle hayıflanmıştır. Kelimeler dünyayı değiştirebilir mi? Gerçeği söylemek bunun yalan üzerindeki zaferini temin etmeye yeterli midir? Akıl önyargı ve hurafe karşısında kendisini ayakta tutabilir mi? Kötülüğün iyiliğin parıldayan ihtişamına ya da çirkinliğin güzelliğin göz kamaştırıcı ihtişamına teslim olması muhtemel midir?

Entelektüeller sözleri gerçekleştirmek için asla kendi güçlerine güvenmemiştir. Üstlenilmesinde ısrar ettikleri görevin yerine getirilmesi için birine ihtiyaçları olmuştur. İş yapmak için gerçek güce sahip ve bittikten sonra bunun devamını sağlayan biri (gücün dünyayı doğru yola ve doğru amaca doğru değiştirmek için bilgiye ihtiyacı olduğu kadar, bilginin de dünyada değişiklik yapmak için güce ihtiyacı yok mudur?). "Aydınlanma despotu", bilge ama acımasız ve her şeyin üstünde aklın tavsiyesini bağlayıcı yasa şekline sokabilen becerikli Prens açıkça entelektüellerin ilk tercihiydi. Fakat onu izleyecek birçoğu içinde ilk; tarih, bir kez seçildiğinde onun vaat edici olmak bir yana açık bir tercih olmaktan bile çıkmasını sağlamıştır. Güçlülerle onların gayretli (öneri verdikleri kimseler tarafından sıklıkla fazla gayretli sayılan) danışmanları arasındaki ilişkiler olsa olsa kararsız, çoğu zaman da fırtınalı ve karşılıklı kuşkuyla zehirlenmiş haldeydi. Kendi kendini tayin eden yasa *tasarım-*

cıları ile güç sahibi yasa *yapıcılarının* evliliği tedavi edilmez biçimde kırılgan ve hep boşanmanın eşiğindeki aşk-nefret türünde olduğunu kısa zamanda kanıtlamıştır.

En azından bir asır boyunca kurtuluşun "tarihsel etken" rolü olarak entelektüellerin birinci tercihi özetle "çalışan sınıf" diye kategorize edilen ve oldukça renkli bir beceri ve meslek çeşitliliğinden bir araya getirilip pekiştirilmesi umulan (ya da zaten öyle olduğuna inanılan) bir topluluktu. Çalışma/yaratma kapasitesini hileli bir fiyattan satmaya zorlanan ve böyle bir satışın yanı sıra giden insan saygınlığının reddedilmesi mağduru olan çalışan sınıfın sadece "nesnel", düşünmeyen "kendi başına bir sınıf" olmaktan, "kendisi için bir sınıf" mertebesine yükselmesi ya da yükseltilmesi beklenmişti: tarihsel varış noktasının farkında olması, bunu benimsemesi, kendisini nesneden özneye (adeta tarihin öznesine) çevirmesi (ya da çevirilmesi) ve ıstırabına son vermeyi amaçlayan bir devrimde birleşmesi. Oysa Karl Marx'ın unutulaz cümlesine göre, sefaletinin nedenleri sistemli köklere sahip olduğu için bu acı çekenler sınıfı eşsiz bir, insan toplumunun tümünü kurtarmadan kendisini kurtaramayacak insanlar sınıfıydı; tüm ve her türlü insan sefaletine son vermeden sınıf temelli kendi özgün sefaletine de son veremezdi. Böyle bir güç isnat edilen çalışan sınıfa umut için doğal ve güvenli, ilk modern ütopya yazarlarının habersiz, ayrıca kökeninde isteksiz tebaaları üzerinde mutluluğu kanunlaştıracağı beklenen ve buna güvenilen "aydınlanmış despotlar" yerleştirdiği uzaktaki hayali şehirlerden çok da güvenli bir liman sunulmuştu.

Bu isnadın gerekçeli olup olmadığı daha baştan tartışmalı bir soruydu. Marx'ın inancının tersine, erken kapitalizmin fabrika alanlarındaki rahatsızlığa özgürlük sevgisinden çok güvence kaybının yol açtığı, kaybolan ve hayıflanılan bu güvence yeni ve farklı bir temel üzerinde yeniden kazanıldığı ya da inşa edildiği zaman rahatsızlığın sözde devrimci/kurtarıcı varış noktasından çok önce durarak buharlaşmasının kaçınılmaz olduğu iddia edilebilirdi. Ayrıca mülksüzleştirilmiş zanaatkârların, çiftlik

kiracılarının ve bariz şekilde homojen bir işçi sınıfı içersinde atıl kalmaya zorlanan diğer emekçilerin dönüşümünün kendiliğinden olmaktan çok güç kullanılan bir aşama olduğu ve ekonomik güçlerin bir zamanlar bu sınıfın oluşturulmasında etkin olan şekilde onu ayrıştırabileceği de iddia edilebilirdi.

Sonradan anlamanın avantajıyla bu ve çok sayıda başka ikazların yapılması kolaydı; fakat güç sisteminin devrimci revizyonuna doğru ilk adım olmak bir yana, toplu sözleşme uygulamaları ve ücret kademelerinin savunulması için "rahatsızlık yeteneği"nin kullanılması gibi "sınıf mücadelesi" tezahürlerinin sermaye-emek ilişkisi sınırlarının çok *içersine* yerleşik hedeflere nişan aldığının ve kapitalist düzenin kendisini yıkmak bir yana sınırlarını bile delemeyeceğinin kanıtları biriktikten *sonra*. Buna ek olarak, işçi mücadelelerinin hoşgörüsüz, bu yüzden de potansiyel bakımdan patlayıcı olan sistemik biçimsizliklerin düzenli, neredeyse rutin bir şekilde düzeltilmesine katkıda bulunarak, kapitalist düzene zarar vermek bir yana, rahatsız bile etmeyip, dengeleyici, istikrar sağlayıcı, "kararlılığı yerine getirici" bir aygıt olarak hizmet etmesi olasılığı yavaş yavaş ama sürekli olarak daha da inanılır hale geldikten *sonra*.

Modern öncesi ekonomik yapıların erimesiyle ilişkili uzun bir ilk rahatsızlık döneminden sonra sanayi toplumunun ortaya çıkan ama bariz şekilde sağlam olan yapılarının desteklediği "göreceli bir istikrar" dönemi gelmiştir. Devletlerin bir yandan kapitalist ekonominin yoğun ve kapsamlı bir şekilde büyümesini "pompalayarak", teşvik ve temin ederek, diğer yandan emeği yeniden şartlandırıp, haklarını vererek aktif rol oynadığı siyasal olarak yönetilen "sermaye ve emeğin yeniden metalaştırılması" araçları kapitalist dünyanın daimi bir özelliği haline gelmiştir. Kapitalist büyümenin diğer tarafında çekilen zorluk ne kadar fazla olursa olsun ve sürekli dönemsel ekonomik kriz korkuları ne kadar şaşırtıcı olursa olsun, ömür boyu beklenti ve projeleri karşılayabilecek ve sınanmış ve güvenilir tamir aletleriyle donanmış olan çerçeveler sağlam bir şekilde kurulmuş görünmekte, bu da bireysel yaşamların artan bir güvenlik

hissi ve gelecek güvencesine dayalı uzun vadeli planlanmasına izin vermektedir. Kopmayacağı açık bir karşılıklı bağımlılığa kilitlenmiş, karşılıklı bağlarının kalıcılığına giderek ikna olmuş ve gelecekte "tekrar tekrar buluşacakları" kesin olan sermaye ve emek, ortak faydalı ve umut verici ya da en azından hoşgörülebilir bir uzlaşma, tekrar eden çekişmelerin; ama ayrıca bir süreliğine karşılıklı tatmin edici olduğu için başarılı olan işbirliği kuralları görüşmelerinin araya girdiği bir birlikte yaşama biçimi aramış ve bulmuştur.

İşlerin gidişatından hayal kırıklığına uğrayan ve sabırsızlanan Lenin, kendi isteklerine bırakılırlarsa işçilerin ancak "sendika zihniyeti" geliştireceğinden ve tarihsel misyonlarını yerine getirmek bir yana bununla yüzleşmek için fazla dar kafalı, ben merkezli ve bölünmüş kalacağından şikâyet etmişti. "Kestirme yolların" ve proleterlerin kendiliğinden öfke patlamalarının yerine "profesyonel devrimciler" tarafından iktidara titizlikle hazırlanılmış el koymanın getirilmesinin mucidi ve ateşli savunucusu olan Lenin'i kızdıran aynı eğilim, esasen kapitalist bir toplumun politik ve ekonomik çerçevesi içine sosyalist değer ve özlemlerin yerleştirilmesi ve izlenmesi "revizyonist" programının, yani statükonun devrimle bir defada değiştilmesi yerine tedrici ama sürekli "ıslahı"nın (Fabianların önemli yardımıyla) kurucusu olan çağdaşı Eduard Bernstein tarafından da tespit edilmiş ama buna biraz iyimser bir temkinlilikle bakılmıştı.

Lenin ve Bernstein'in teşhisleri çarpıcı biçimde benzerdi fakat "öyleyse ne yapılmaslı?" sorusuna cevapları radikal şekilde farklıydı. Doğru, her ikisi de Marx'ın pratikle evlenmenin düşüncenin endemik zaafiyetinin tek tedavisi olduğu önermesine ve yaklaşan nikâhta ortağın kurtuluş kuramıyla bütünleşmiş olması tercihine (düşünenler acı çekenlerle buluşsun) sadık kaldılar. Fakat Bernstein entelektüellerin rolünü sadık ve itaatkâr evkadını klişesinde hayal ederken, Lenin rolleri farklı dağıtmıştı: Normalde maço kocasına atfedilen sağlamlık, kas ve azmin çoğuna ya da hepsine el koymak suretiyle kendini

bu amaç için silahlandırarak evli çiftte başrolü oynaması ve hükmetmesi gereken şey teoriydi. Ancak bu amaca ulaşmak için ne yapılması gerektiğini bilenler kendilerini pazarlık eden bir toplumdan (Alain Finkielkraut'un bu öğretiyi etkileyici tarifinde) "kavramlar sokakta, iddialar olaylarda, akılsa erkeklerin düşünür olmadan önce aktör olduğu dramda" olduğunun farkında olan[2] sıkıca bütünleşmiş, acımasızca disiplinli ve amansız bir "profesyonel devrimciler" bütününe dönüştürmesi gerekiyordu. Nihayetinde gerçekliği aklın kurallarına ve adalet ilkelerine göre yeniden yapacak olan proletaryadır ama o bu kural ve ilkeleri bilen ve/veya şifreleyenler tarafından dürtülmeden, ittirilmeden ya da başka türlü zorlanmadan bunu yapmayacaktır. Tarihin temyizine izin verilmeyen bir hükmüyle sınıf savaşının başından beri görevleri olan ama silah başına çağırılmadıkça ya da harekete zorlanmadıkça bunun için fazla tembel ya da uyuşuk, fazla saf ve kolay aldatılır olan işçilerin nihai kurtuluş eylemini yapmaları için zorlanması gereklidir.

Lenin'in cesurca/çaresizce hareketi "tarih bilenler" olarak entelektüelleri devrimin tasarım dairesinden kontrol masasına götürmüştür. Onlar tarihin atadığı aktör-topluluğu doğrudan komutaları altına alarak, sonra da bu topluluğu sıkı disiplinli bir savaş ordusuna ve/veya toplu imha silaha çevirmek için döverek, yoğurarak ve talim ederek *kendilerini* tarihsel aktöre dönüştürecektir.

Lenin'in hareketinin niyeti belki de entelektüelleri orijinal acizlik derdinden kurtaracak, acizlik korkusu bürümüş entelektüelleri kendilerini o zamana kadar kendi safları dışında aradıkları kolektif "tarihsel aktör" halinde yeniden oluşturmalarını teşvik edecek bir girişim olmasıydı. Bu defa aktör hayal edilecek ya da varsayılacak biri değil, fazlasıyla gerçekti ve entelektüel aydınlanma ve rehberliğin olası amacı değil, başından beri her yerde hazır ve her şeye kadir, itaat, kendinden fedakârlık ve koşulsuz teslimiyet isteyen insafsız bir şefti. Niyeti ne olursa

2. Bkz. Alain Finkielkraut, *Nous autres, modernes*, Ellipses, 2005, s. 245.

olsun, Lenin'in stratejisi uygulamada yalnızca entelektüellerin doğal zayıflık sarsıntısının ardında yatan o düzendeki yönetim değişikliği olduğunu kanıtlamıştır. Kendilerini "tarihsel aktör" şeklinde yeniden oluşturan entelektüeller tarafından kurulan Parti entelektüel hizmetlerin referans noktası olarak "acı çeken ve küçük düşürülen kitleleri" benimsemiştir; tarihi harekete geçiren rolünde yerine geçtiği proleter kitlelerin tersine, Parti dışarıdan herhangi bir aydınlanma ya da rehberlik istememiştir (istediğinin yalnızca varsayılmasına izin verilmesini bile istememiştir). Bunun yerine kendini geride tutma, boyun eğme, dalkavukluk ve kölelik talep etmiştir. Öğretmenlere değil, amirlere, rehberlere değil, hizmetkârlara ihtiyaç duymuştur.

Önceki yasa koyucuların, *filozofların* torunlarının ve onların vasiyetlerini yerine getirenlerin geçirdiği zor zamanlar kendi ürünleri miydi? Tarihsel aktör arayışlarının başladığı andan itibaren bela mı istediler? Onlar tam bir şeffaflık ve düzen dünyasını hayal ettiler. "Tam şeffaflığın" tam gözetimle geldiğini, "tam düzenin" ise totaliterliğin, toplama kampı komutanlarının ve mezarlık yönetiminin hayal ve amaçlarına ait olduğunu bilmiyorlardı. Meydana gelmesine yardım ettikleri ve pazarlığını etmedikleri şeyi aldılar.

Marx emeği köleleştiren sermayenin yabancılaşmış iş gücünden başka bir şey olmadığında ısrar etmişti. Parti entelektüellerin düşünce gücünün yabancılaşmasından başka bir şey miydi?

Laftan maddiyata götüren yolda olduğu gibi, acizlik üzüntüsünden kendini önemli görmenin keyfine giden yol da artık devredilecek ve gelecek uzun bir süre buna Parti ve onun yönetimi aracılık edecekti.

Gelişmeler Lenin'in karamsar, Bernstein'in iyimser tahminlerini onaylamaya devam ederken, György Lukács, tarihin Marx'ın orijinal tahminini izlemekteki bariz isteksizliğini, (Eflatun'un mağaranın duvarına düşen gölge kinayesine geri dönse de) bu amaçla oluşturulmuş ve kapitalist toplum düzeninin "sahte bütünlüğünün" sinsice esinlediği, aldatıcı görünümler

içersinden tarihsel yasaların acımasız gerçeğini görebilen, sonra da Eflatun filozoflarının modeline göre keşiflerini aldanmış mağara sakinleriyle paylaşan Parti'nin çabalarıyla önlenmediği takdirde bunu destekleyen ve desteklemekte geri kalmayacak bir kavram olan "sahte bilinç" kavramıyla açıklamıştır.

Antonio Gramsci'nin "kolektif entelektüel" şeklindeki Parti ve çıkarlarını dillendirdikleri sınıfa hizmet etmek için sınıf çıkarlarını dillendiren "organik entelektüeller" kavramlarıyla birleştirildiğinde, Lukács'ın Marx sonrası tarihin çılgınlıklarını yeniden yorumlayışı entelektüellerin tarihsel rolünü, ayrıca etik/politik sorumluluklarını görünüşte yükseltmişti. Fakat buna ek olarak, uzun bir *trahisons des clercs**, iç savaş, karşılıklı karalama, cadı avcılığı ve karakter suikastı suçlamaları çağına götüren bir karşılıklı suçlama, suç isnadı ve ihanet şüpheleriyle dolu bir Pandora kutusu açılmıştı. Gerçekten de eğer emek hareketi bir zamanlar, bir yerde kehanette bulunulan tarihsel görevi çizgisinde davranamazsa, özellikle de kapitalist iktidarın devrimle yıkılmasından çekinirse tek suçlanacak olan kendilerini doğru türden bir parti içersinde toplama (ve sonunda çözündürme) görevlerini ihmal, hatta buna fiilen ihanet eden başarısız sözde "organik entelektüeller" idi.

Halkın kabullendiği, kendi kendini tayin eden, ilham verici ya da başarısız entelektüellerin kendileri için övücü olmayan böyle bir görüşü benimseme kışkırtmasını, en şaşırtıcı teorik zafiyet ve pratik acizlik sergilerini bile onların kilit tarihsel rollerini aksi olsa da dolaylı bir şekilde yeniden ileri süren güçlü iddialara dönüştürdüğü için dayanılması zor bulmaları çelişkidir. Britanya'ya geldikten kısa bir süre sonra, Sidney ve Beatrice Webb'in birkaç yazısını inceleyip sosyalist devrimin Britanya'ya ulaşmakta böylesine iğrenç bir şekilde oyalanmasının nedenlerinin hepsinin orada, o kitaplarda olduğunu seminerin kalabalık izleyicilerinin yetersiz onayına sunmakta acele eden bir doktora öğrencisini dinlediğimi hatırlıyorum.

* Papazların ihaneti. (ç.n.)

Duvarda vaktinde fark edilse ve dikkatle ve önyargısız bir gözle okunsaydı bu entelektüel kibre şüphe düşürecek bir yazı vardı. Ancak Lukács ya da Britanya entelektüel solunun yeni keşfettiği Gramsci'nin düşünceleri yazının verdiği mesajı deşifre etmeye yardımcı olmamıştır. Örneğin, öğrencilerin huzursuzluğu hoşnutsuzluk kışıyla* nasıl bağlantılandırılmalıdır? Kişinin şahit olduğu şey (çekilen ve teslim olmaya yakın birliklerin geride veya ilerleyen daha da gürültücü orduların ileri birliklerinin sürdürdüğü muharebeler) aslında neydi? Bunlar eski savaşların uzak yankıları ve eski senaryoların gecikmiş sahnelenişleri ya da gelecekteki yeni savaşların ilk işaretleri ve belirtileri miydi? Bir bitişin mi yoksa başlangıcın mı emareleriydi? Eğer bir başlangıcınsa neyin başlangıcının?

Althusser'in devrimci eylem vaktinin en sonunda olgunlaştığı hatırlatmalarıyla birlikte Manş'ın ötesinden akıntıyla sürüklenen "proletaryaya elveda" bildirileri gibi en son yurtdışı entelektüel coşku haberleri yalnızca hayret ve şaşkınlığa katkıda bulunmuştur. E. P. Thomson'un, çalışan sınıfın kendisini kusursuz gördüğüne dair mest edici romantik vizyonu kuramsal fakirliği (yani muhtemelen Thomson'un terbiye edici öyküsünde entelektüellerin bariz yokluğu) nedeniyle *New Left Review* editörlerinin cephe saldırısıyla karşılaşmıştır.

Kişinin bilgeliğini geçmişi kapsayacak şekilde iddia etmesi dürüst olmayan ve yanlış yönlendirici bir şey olacaktır. Hızlı gelişen olaylara kapılmış olanları şaşkınlıkları konusunda suçlamak da dürüst, adil ve aydınlatıcı olmayan bir şeydir. Suç ve beraat nasıl bölüştürülürse bölüştürülsün, "muhteşem otuz yılın" gelmekte olan sonunun alışılmış dünyayı rezesinden çıkardığı ve o dünyayı incelemek ve tanımlamak için kullanılan sınanmış aletleri yararsız hale getirdiği gerçeği sürmektedir. Önsezi ve tahminlerin, bir dolu da şaşkınlığın zamanı gelmiştir.

* Britanya'da İşçi Partisi'nin işçi sendikalarıyla olan anlaşmasına uymayarak enflasyonu önlemek için ücret artışlarını engellemek istemesi nedeniyle kamu sektöründe çok sayıda ve uzun grevlerin yaşandığı 1978-79 kışı [winter of discontent]. (ç.n.)

Ortodoksluklar daha da derin hendeklere girmiş ve dikenli telle çevrilmiş olup, zeminde yoğunlaşan sapkınlıklar boş yere ortak bir dil arayıp oybirliğinin yanına bile yaklaşamazken cesaret ve küstahlık kazanmıştır.

Bu entelektüel kargaşanın, bazıları tarafından açıkça gösterilen, diğerleri tarafındansa örtbas edilen kaynağının şimdiye kadar karşı çıkılmayan (birbiriyle araları ne kadar açık olursa olsun nihayetinde tüm stratejilerin etrafında döndüğü merkez olan) tarihsel etkenin, entelektüel solda ilk önce "hareket"ten giderek ayrılma ve iletişim kopması şeklinde algılanan açıkça ortadan kalkışı olduğunu tekrar edeyim. Kuramsal bakımdan kusursuz varsayım ve tahminler hadiseler tarafından birer birer çürütüldükçe, Michel Foucault'un "özgün entelektüellerin" (ayrıca "özgün", yani profesyonelce bölünüp ayrılmış siyasetin) gelişi bildirisine uyarmış gibi, (yalnızca, Thatcherist mabuttan boşuna kaçmaya çalışan madencileri manevi bakımdan desteklemek için "yardımcı grev gözcülüğü" yapıldığı ya da özel gruplar kurulduğu zaman bazıları eğilime sürekli, diğerleri zaman zaman direnen birkaç istisnayla) entelektüel çevreler daha da gayretli ve göze çarpar biçimde kendini referans alan çıkar ve uğraşlara dönmüştür.

Özgün ya da ihtisaslaşmış entelektüeller kavramının oksimorondan başka bir şey olup olamayacağı elbette o zaman da şimdi olduğu gibi tartışmalı bir soruydu. Fakat "entelektüel" terimi kamu alanını sadece üniversite maaşlarıyla ilgili peş peşe anlaşmazlıklar vesilesiyle ziyaret eden üniversite hocaları ya da tiyatro veya film yapımı sübvansiyonlarındaki art arda kesintileri protesto eden sanatçılar ya da hizmetleriyle ilgili aşırı taleplere karşı greve giden danışmanlar vakasında kullanılması meşru olsun olmasın bir şey kesindir: Bu yeni, kurumsal olarak sınırlandırılmış, ben merkezli ve kendini referans alan siyasal konumlanma ve güç mücadelesi türleri için "tarihsel etken" figürü tamamen geçersizdir. Vicdan azabı duymadan, onun da üstünde mağlubiyet pişmanlığı ya da acısı olmadan gündemden düşürülebilir.

Umutlar ve kurtarma görevi, batmakta olan Kaptan Ahab'ın* denizcilerine işaret ettiği gibi, yok olan "tarihsel etkeni" izlemeli midir? Ben, Theodore W. Adorno'nun çalışmasının uzun ve kapsamlı bir, bu soruyla yüzleşme ve cevap olarak vurgulu bir "hayır"ı gerekçelendirme teşebbüsü şeklinde yeniden okunabileceğini iddia ediyorum.

Buna rağmen, Britanyalı entelektüellerin tarihsel etken tutkusu körelmeye ve solmaya başlamadan çok önce, Adorno yaşlı dostu Walter Benjamin'in "Brechtçi motifler" dediği şeye, "gerçek işçilerin" sanatın ruhunu kaybedilmekten koruyacağı ya da devrimci sanatın "birleşik estetik etkisinin yakınlığı" sayesinde korunacağı umuduna karşı uyarmıştı.[3] Bu bakımdan "gerçek işçiler aslında burjuva emsallerine göre bir avantajdan yararlanmamakta... tipik burjuva karakterinin bütün sakatlık işaretlerini taşımakta" olduğunda ısrarcıdır. Sonra da bitirici söz gelmişti: "sürekli olarak buna itildiğimiz gibi, ihtiyacımızı" (yani "devrim için proleterlere ihtiyacı olan" entelektüellerin ihtiyacını) "proletaryanın erdemi haline getirmekten" kaçının.

Aynı zamanda Adorno, farklı ve daha iyi bir toplum fikrine odaklanmış beşeri kurtuluş olasılığı şimdi Marx'a gayet aşikâr görünenden daha az cesaret verici görünse de, Marx'ın insanlığa insafsızca düşman olan bir dünyaya karşı yönelttiği suçlamaların hiçbir güncelliğini yitirmediğinde ve ehliyetli hiçbir jürinin, kökten halledici olduğunu kabul etmesi gereken orijinal kurtarıcı özlemlerin gerçekdışılığına dair herhangi bir kanıt bulamadığında ısrar etmiştir. Bu nedenle Adorno, kurtuluşun gündemden çıkarılması için bırakın gerekli, yeterli neden bile olmadığında ısrarcıdır. Durum olsa olsa tersidir: Toplumsal rahatsızlıkların tehlikeli bir şekilde devam etmesi daha fazla uğraşmak için bir başka ve hiç kuşkusuz güçlü bir sebeptir.

---

* Moby Dick romanındaki balina gemisinin kaptanı. (ç.n.)

3. Bkz. Adorno'nun Benjamin'e mektubu, 18 Mart 1936, Theodor Adorno ve Walter Benjamin, *Correspondence, 1928–1940*, Harvard University Press, 1999, s. 127–133.

Ben Adorno'nun öğüdünün bugün ilk yazıldığı zamanki kadar güncel olduğunu ileri sürmekteyim: "Istırap, korku ve tehdidin azalmayan varlığı gerçekleştirilemeyen düşüncenin bir kenara atılmamasını gerektirir." O zaman olduğu gibi şimdi de "felsefe burada ve şimdi cennet olabilecek dünyanın yarın neden cehennem haline gelebileceğini yumuşatmadan bilmek zorundadır". "Şimdi" ile "o zaman" arasındaki fark kurtuluş işinin acilliğini yitirdiği ya da kurtuluş hayalinin gereksiz bulunduğu fikrinden başka bir yerde aranmalıdır.

Ancak Adorno'nun ilave etmekte acele ettiği şey şuydu: Eğer Marx'a göre dünya "orada ve o zaman" cennete dönüşmeye hazırlıklı görünüyor ve ani bir U-dönüşüne hazır gibi, bu yüzden de "dünyayı 'baştan aşağı' değiştirme olanağı doğrudan mevcut"[4] idiyse, durum artık böyle değildir ("sadece inatçılık tezi hâlâ Marx'ın formülleştirdiği şekilde sürdürebilir"). Gözden kaçan ve öncekinden daha gerçekdışı görünen şey insanların yaşamasına daha uygun bir dünyaya *kestirme yol* olanağıdır.

Ayrıca buradaki ve şimdiki dünya ile insanlık için konuksever ve "kullanıcı dostu" diğer "kurtarılmış" dünya arasında geçilebilecek köprü kalmadığı da söylenebilir. Böyle bir köprü tasarlansa bile köprüyü boydan boya doldurmaya hevesli kalabalıklar ya da isteyenleri diğer yakaya götürmeyi ve onları varacakları yere emniyetle nakletmeyi bekleyen araçlar yoktur. Kullanılabilir bir köprünün nasıl tasarlanabileceğinden ve trafiğin düzgün ve uygun olmasını sağlamak için köprübaşının kıyı boyunun neresine yerleştirilebileceğinden hiç kimse emin olamaz. Şu sonuca varılmalıdır ki; halihazırda olanaklar mevcut *değildir*.

Adorno'nun açık sözlü, "Dünya aldatılmak istiyor" yargısı Lion Feuchtwanger'in hüzünlü Odiseus ve insan olma halinin mecburen gerektirdiği karar verme ve sorumluluk alma kaygısından hoşlanmadıkları için önceki insan biçimine dönmeyi reddeden domuzlar öyküsüne, hatta Erich Fromm'un "özgür-

4. Aynı kaynak, s. 14.

lükten kaçış"ına ya da hepsinin ilk örneği olan, Eflatun'un güneşin aydınlattığı saf fikir dünyasından gelen iyi haberleri mağara insanlarıyla paylaşmaya çalışan filozofların trajik kaderi hakkındaki kasvetli tahliline yorum gibi geliyor. "İnsanlar yalnızca söylenildiği gibi tongaya basmaz... Kandırılmayı arzular... Hiç olmayan tatmine tutunmadığı anda hayatlarının tamamiyle çekilmez olacağını hissederler."[5]

Adorno, Sigmund Freud'un grup psikolojisiyle ilgili denemesini koşulsuz bir şekilde onaylayarak alıntı yapmaktadır. Grubun "kısıtlanmamış güçle hükmedilmek istediğini" yazmaktadır: Aşırı bir otorite tutkusu vardır: Le Bon'un deyişiyle, itaate susamıştır. İlkel baba ego ideal mevkiinde egoya hükmeden grup idealidir.[6]

Adorno'nun deyişiyle, "ruh" ve "somut varlık" birbirinden ayrılmıştır ve ruh gerçeklere ancak sorumluluk kendisinde olacak şekilde, en nihayet gerçeğin kendisinde olacak şekilde tutunabilir.

> Belki ancak zihinsel sığınağı olmayan, iç alem yanılsaması olmayan ve işlev ve güç eksikliğini kabul eden bir düşüncenin gözüne insanların ve nesnelerin haklı yerlerinde olacağı mümkün ama mevcut olmayan bir düzen çarpabilir.[7]
>
> Felsefi düşünce kendisini tahmin edilebilir ve oraya daha önce yerleştirilmiş olandan başka bir şey ortaya çıkmayan idrak ile sınırlamayı bıraktığı anda başlar.[8]
>
> Düşünce zaten varolan şeyin entelektüel yeniden üretimi değildir. Kesilmediği sürece düşünce olasılık üzerinde güvenli bir etkiye sahiptir. Onun doyumsuz yönü, çabucak ve kolayca tatmin olmak istemeyişi ahmakça olan feragat etme bilgeliğini reddeder. Düşünce kendisini bir ütopyada ne kadar az somutlaştırıp gerçekleşmesini az sabote ederse... ütopik önemi de o kadar fazla olur. Açık düşünce kendinden ötesini işaret eder.[9]

5. Theodor W. Adorno, *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, ed. J. M. Bernstein, Routledge, 1991, s. 89.
6. Aynı kaynak, s. 119.
7. Aynı kaynak, s. 15.
8. Aynı kaynak, s. 128.
9. Aynı kaynak, s. 292–293.

Adorno, felsefenin "entelektüele tutunan kararlılık ve gerçek özgürlük" anlamına geldiğinde ve ancak bu şartla olması gerektiği gibi "statükonun önerisine duyarsız" kalabileceğinde ısrarcıdır.[10]

Adorno, "Kuram dar kafalı olamayanlar adına konuşur" sonucuna varmaktadır.[11] Uygulama ve özellikle de *uygulanabilirlik* ekseriyetle acil işlerin ilerisine bakmakla övünen "Doré'in karikatüründeki o budala parlamenter" gibi "alçakların" mazereti ya da kendini kandırmasıdır. Adorno, uygulamaya "pozitif" bilim sözcülerinin ve onların terörüne teslim olan akademik felsefe profesyonellerinin (daha doğrusu büyük bir çoğunluğunun) fazlasıyla etmekte oldukları itibarı reddeder.

Şayet toplumsal eleştirinin yüksek amacı olan "kurtuluş... bilinçli bir şekilde kendisi için hüküm ve karar veren özerk, bağımsız bireylerin gelişimini"[12] hedefliyorsa bu, "kültür endüstrisinin" müthiş direnişinin aksinedir; ayrıca bu endüstrinin özlemlerini tatmin etmeyi vaat ettiği (ve hakikaten ya da yalandan tatmin ettiği) kalabalığın baskısının da aksinedir.

Öyleyse bütün bunlar, geçmişin gerçekleştirilmemiş umut ve vaatlerinin bekçisi ve bunları unutmaktan ve gerçekleşmemiş halde terk etmekten suçlu olan şimdinin eleştiricisi oldukları ve öyle kalmak istedikleri sürece entelektüellerin olasılıklarını, görevlerini ve stratejilerini nerede bırakmaktadır?

Ortak görüş olarak Adorno'nun bu ve benzer sorulara, Jürgen Habermas tarafından başlatılmış ve Adorno öğrencilerinin yalnızca birkaçı tarafından, o da nispeten yeni karşı çıkılmış görünen yanıtı en iyi "şişedeki mesaj" benzetmesiyle aktarılabilir. Mesajı her kim yazıp, şişeye koyup mühürlemiş ve denize atmışsa şişeyi ne zaman ve hangi denizcinin fark edip alacağı, şişenin mantarını çıkaran ve içindeki kâğıt parçasını çıkaran denizcinin metni okuyup okuyamayacağı ya da bunu

10. T. W. Adorno ve M. Horkheimer, *Dialectic of Enlightenment*, Verso, 1989, s. 243.
11. T. W. Adorno, *Critical Models*, Columbia University Press, 1998, s. 263.
12. Aynı kaynak, s. 92.

isteyip istemeyeceği, mesajı anlayıp anlamayacağı, içeriğini kabul edip etmeyeceği ve bunu yazanın niyet ettiği şekilde kullanıp kullanmayacağı hakkında hiçbir fikri yoktur. Tüm eşitlik bilinmeyen değişkenlerden oluşmaktadır ve "şişedeki mesajı" yazanın bunu çözmesinin bir yolu bulunmamaktadır. En fazla Marx'ı tekrar edebilir: *Dixi et salvavi animam meam;* yazar görevini tamamlamış ve mesajı yok olmaktan kurtarmak için gücü dahilindeki her şeyi yapmıştır. Yazarın bildiği ama çağdaşlarından çoğunun hiç öğrenemediği ya da unutmayı tercih ettiği umutlar ve vaatler unutulma yolundaki geri dönülmez noktayı aşmayacaktır; en azından bir başka hayat sözleşmesi şansı verilecektir. Yazarla birlikte vasiyetsiz ölmeyecektir; en azından, düşünür hava almayacak şekilde kapatılmış şişeye uzanmak yerine dalgaların insafına teslim olsaydı olacağı gibi ölmek *zorunda* kalmayacaktır.

Adorno'nın tekrar tekrar ikaz ettiği gibi, "hiçbir düşünce iletişime duyarsız değildir ve bunun yanlış yerde ve yanlış anlaşılarak söylenmesi doğruluğuna zarar vermek için yeterlidir."[13] Aktörlerle, sözde aktörlerle, verimsiz aktörlerle ve kendi zamanlarında eyleme katılmakta isteksiz olan kişilerle iletişim kurmaya gelindiğinde de böyledir, "entelektüel için... yıkılıp gitmiş" kişilerle "bir ölçüde dayanışma sağlamanın artık tek yolu dokunulmaz soyutlanmadır".

Adorno'ya göre kendi kendinin bu şekilde tecrit edilmesi bir ihanet eylemi değildir; ne çekilme işareti ne bir tevazu jesti ne de her ikisi birden değildir (onun işaret ettiği gibi, "tevazu ve kendini daha iyi sanmamak aynı şeydir"). Çelişkili bir şekilde, mesafeyi korumak, gerçekleştirilmeyen ya da ihanet edilen umutların tarafındaki taahhüdün mantıklı bir şekilde alabileceği tek taahhüt eylemi biçimidir: Müstakil gözlemci faal katılımcı kadar işin içindedir; onun tek avantajı işin içinde olduğunu sezişi ve bu bilgide yatan minicik özgürlüktür.[14]

13. Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*, Çev. E. F. N. Jephcott, Verso, 1974, s. 25.
14. Aynı kaynak, s. 26.

"Şişedeki mesaj" alegorisi iki varsayımı ima etmektedir: Yazılmaya uygun ve şişenin yüzdürülmesi için gereken zahmete değecek bir mesaj olduğu ve bulunup okunduğu zaman (önceden tanımlanamayacak bir zaman) mesajın bulanın onu açma, inceleme, anlama ve benimseme çabasına hâlâ değeceği. Adorno'nunki gibi bazı durumlarda mesajın belirsiz bir gelecekte bilinmeyen bir okura emanet edilmesi, işittiklerini kavrayıp unutmamak bir yana, dinlemeye bile hazır ya da istekli olmadığı kabul edilen çağdaşlarla arkadaşlık etmeye yeğlenebilir. Böyle durumlarda mesajı haritalanmamış mekâna ve bilinmeyen zamana göndermek onun potansiyelinin mevcut aldırmazlıktan fazla yaşayacağı ve aldırmazlığa neden olan (geçici) koşullara göğüs gereceği umuduna dayanmaktadır. "Şişedeki mesaj" *çaresi eğer (ancak eğer) buna başvuran kişi değerlerin ebedi olduğuna güveniyorsa, doğruların evrensel olduğuna inanıyorsa ve mevcut doğruluk arayışını ve değerleri savunma hareketini başlatan endişelerin kalıcı olacağından şüpheleniyorsa anlamlıdır.* Şişedeki mesaj hayal *kırıklığının geçiciliğinin* ve *umudun sürekliliğinin*, *olanakların yok edilmezliğinin* ve bunların uygulanmasını engelleyen *zorlukların kırılganlığının* ifadesidir. Adorno'nun yorumunda eleştirel kuram böyle bir ifadedir ve bu, şişedeki mesaj mecazına kefil olmaktadır.

Son şaheseri *La Misère du Monde*'sinin "Not"unda Bourdieu, politika sahnesindeki seçmenlerinin beklenti ve taleplerini anlayıp dillendirebilecek kişilik sayısının hızla azaldığına işaret etmektedir;[15] politika sahası içeri doğru odaklıdır ve kendi içine kapanmaya yatkındır. Yeniden açılmaya ihtiyacı vardır ve bu ancak çoğunlukla tam oluşmamış ve ifade edilmemiş "hususi" sorun ve özlemleri politika süreciyle doğrudan ilişkiye sokmakla (dolayısıyla tersiyle de) yapılabilir.

Ancak bunu söylemek yapmaktan kolaydır çünkü kamusal söylem Émile Durkheim'ın "önfikir"lerine [prénotions], yani, öznel deneyim ne zaman kamu söylemi seviyesine yükselse ve

15. *La Misère du monde*, Pierre Bourdieu'nun yönetiminde, Seuil, 1993, s. 1449–1554. Ayrıca bkz. P. Bourdieu ve d., *The Weight of the World*, Polity, 1999.

hususi sorunlar ne zaman kamu söylemi şeklinde kategorileştirilip geri dönüştürülse ve kamusal sorun olarak yeniden temsil edilse eleştirilmeden kullanılan, ender olarak açıkça söylenmiş ve daha da ender olarak incelenmiş varsayımlara boğulmuştur. İnsan deneyimine hizmet etmek için *sosyolojinin işe mekânı temizlemekle başlaması gerekir.* Sesli ya da sessiz önfikirlerin eleştirel değerlendirmesi, deneyimin normalde bireysel ufkun ötesinde ya da bireysel farkındalık eşiğinin altında kalan yönlerini görünür ve duyulur kılma çabasıyla birlikte gitmelidir.

Fakat bir an derin düşünmek, hayatı acılarla dolu, hatta yaşanılmaz kılan mekanizmalarının farkına vardırılmasının bunların etkisizleştirildiği anlamına gelmediğini gösterecektir; çelişkilerin aydınlatılması bunların çözüldüğü anlamına gelmez. Sorunun kökenlerinin kabul edilmesiyle bunların yok edilmesi arasında uzanan uzun ve dolambaçlı bir yol uzanmaktadır ve ilk adımın atılması bırakın yolun sonuna kadar izleneceğini, daha sonraki adımların atılacağını bile hiçbir şekilde garanti etmez. Yine de başlangıcın, bireysel olarak çekilen acılarla kolektif şekilde oluşturulan koşullar arasındaki karmaşık nedensel bağlar ağının ortaya çıkarılmasının büyük önemi inkâr edilemez. Başlangıç sosyolojide başka yerlerde olduğundan daha fazla, görevini yerine getirmek için çabalayan bir sosyolojideyse daha da fazla belirleyicidir; öbür türlü bırakın fark edilmeyi, mevcut bile olmayacak ıslahat yolunu gösteren ve açan bu ilk adımdır.

Gerçekten de Pierre Bourdieu'yu tekrar etmeliyiz: *"Hayatını toplumsal dünyanın incelenmesine adama şansına sahip olanlar dünyanın geleceğinin tehlikede olduğu mücadelelerin önünde tarafsız ve kayıtsız kalamaz".*[16]

Bir başka deyişle, onların (biz sosyologların) görevi umut etmektir. Ama neyi umut edelim?

Daha önce belirtildiği gibi, neredeyse iki yüzyıl önce Karl Marx tarafından sermayeye karşı yapılan ziyankârlık ve ah-

16. Claude Lanzmann ve Robert Redeker, "Les méfaits d'un rationalisme simplificateur", *Le Monde*, 18 Eylül 1998, s. 14.

laki haksızlık ikiz suçlamasının ikisi de güncelliğini yitirmiş değildir. Sadece ziyanın ve adaletin kapsamı değişmiştir: Artık her ikisi de *gezegensel boyut* kazanmıştır. Müthiş kurtuluş görevi de öyle; bunun aciliyeti yarım asırdan fazla bir süre önce Frankfurt Enstitüsü'nün kuruluşuna neden olmuş, o zamandan beri çalışmalarına kılavuzluk etmiş, ayrıca Ralph Miliband'ın hayatına ve çalışmasına şevk vermiştir.

Yine de bölgesel olarak konulmuş çoğu farkların gerçek ya da farazi, yavaş yavaş ama insafsız bir şekilde zayıflamasının ve bölgesel olarak tanımlanmış grup ve cemiyetlerin yerini fiziksel mekâna aldırış etmeyen ve yerellerin elinden ve yerel olarak sınırlandırılmış egemenliklerden kurtulmuş elektronik ortamlı "ağların" alışının kısaltılmışı olan "küreselleşme"nin ön cephesinde duranların giderek "uluslar ötesi" olan bilgi seçkinleri, kendini daha iddialı ve sesli bir şekilde ortaya koyan *bölge dışı* bir sembol oluşturucuları ve sembol kullanıcıları sınıfı olduğunu belirteyim. Kendi durumlarını "uluslar ötesi" yaşayanların en başta bilgi seçkinleri olduğunu ve bunların baskın eğilim olarak "küresel kültür" ve "melezleşme" fikrine dönüştürmeye yatkın olduğu şeyin de bu deneyim olduğunu belirteyim; insanlığın daha az hareketli olan geri kalanının kendi gündelik gerçekliklerinin iyi bir temsilcisi olarak benimsemekte zorlanacağı bir imaj.

"Entelektüeller" ile bir zamanlar kalkındırma ve tarihe, özgürlüğe ve kendini ortaya koyma cesaretine götürme işini üstlendikleri "halk" arasındaki sözleşme bozulmuş, daha doğrusu modern çağın eşiğinde ilan edildiği gibi tek taraflı olarak iptal edilmiştir. "Hoşnutların ayrılışı"nda payı olan eski zaman entelektüellerinin torunları, bugünün "bilgi seçkinleri" şimdi "halkın" hayat ve beklentilerinin (ya da bunun yokluğunun) yerleştirilip kilitlendiği farklı birçok dünyadan kesinlikle değişik ve bunlarla kesinlikle çakışmayan bir dünyada hareket etmektedir.

Adorno'nun, eleştirel düşüncenin görevinin "geçmişin muhafaza edilmesi değil, geçmişin umutlarının yerine getirilmesi"

olduğu hükmü güncelliğinden hiçbir şey yitirmemiştir; fakat tam da radikal biçimde değişmiş olan koşullar altında güncel olduğundan, görevini yerine getirebilmesi için eleştirel düşüncenin sürekli yeniden düşünmeye ihtiyacı vardır. Yeniden düşünme gündeminde iki konuya en üst mevki verilmek zorundadır.

Birincisi, insan toplumunun birbiriyle açıkça bağdaşır olmayan ama yine de eşit derecede önemli, *sine qua non** şartı olan özgürlükle güvenlik arasında kabul edilebilir bir denge kurma umut ve şansını yeniden düşünme çabasının merkezine yerleştirmek gereklidir. İkincisi, geçmişin en acil şekilde yerine getirilmesi gereken umutları arasında, Kant'ın kendi "şişedeki mesaj"ında korunanlar, onun *Ideen zur eine allgemeine Geschichte in weltbürgerliche Absicht*'ı haklı olarak meta-umut, cesur umut etme eylemini mümkün kılabilecek, kılacak, kılmak zorunda olan umut konumunu talep edebilir. Özgürlükle güvenlik arasında hangi yeni denge aranırsa aransın, bunun gezegen ölçeğinde tasavvur edilmesi gereklidir.

"Zorunda" (yalnızca aşırı durumlarda kullanılması gereken bir fiil) yazdım çünkü Kant'ın kâhince ikazlarına acilen kulak vermenin alternatifi Jean-Pierre Dupuy'un "kaçınılmaz felaket" diye tanımladığı şeyken, o felaketin gelişi kehanetine becerebildiğimiz kadar hararet ve yaygarayla işaret etmek kaçınılmazı kaçınılabilir, hatta belki de kaçınılmazı olması imkânsız kılmak için tek şanstır.[17] O, "Hep uyanık olmaya mahkûm edildik" ikazında bulunuyor. Uyanıklıkta bir kesinti (yalnızca gerekli bir *sine qua non* olsa da) felaketin kaçınılmazlığı için yeterli bir koşul olduğunu kanıtlayabilir; bu kaçınılmazlığı ilan etmek, diğer yandan da insanın yeryüzündeki varlığının "sürekliliğini kendi kendini yok etmeyi reddetmek şeklinde düşünmek kaçınılmaz geleceğin olmamasının" gerekli (ve umulur ki yeterli) koşuludur.

---

* Olmazsa olmaz. (ç.n.)

17. Bkz. Jean-Pierre Dupuy, *Pour un catastrophisme éclairé. Quand impossible est certain*, Seuil, 2002, s. 167.

Peygamberler görev duygularını, o görevi takip etme kararlılıklarını ve bunu sonuna kadar götürme yeteneklerini Dupuy'un halen tehdit etmekte olan felaket karşısında inanmamızı istediği şeye inanmaktan alırlar. Bununla birlikte, akademik şöhret hayal ettikleri; bu nedenle de tahmin güçlerini haklı çıkarmak istedikleri için değil, *geleceğin onların hatalı olduğunu kanıtlamasını istedikleri* için ve kehanetlerinin kendi kendini çürütmesine izin vermek, buna zorlamak dışında felaketin olmasını önlemenin başka bir yolunu görmedikleri için kıyametin yakınlığını doğrulamaktadırlar.

Zaptedilip uslandırılmadıkça özgür olanları güvenliğinden etmek ile özgürlüksüz güvenlik sunmak arasında gidip gelen olumsuz küreselleşmemizin felaketi *kaçılmaz* hale getirdiği kehanetinde bulunabiliriz. Bu kehanette bulunmadan ve bunu cidden ele almadan insanlık bunun *kaçınılabilir* kılınacağına dair pek az umut besleyebilir. Doğan, en sonunda da acizleştiren korkuya karşı tedavinin vaat edici tek başlangıcı bunun kökenlerine kadar gidilmesidir; çünkü bununla devam etmenin tek yolu bu köklerin sökülmesi işiyle yüzleşilmeyi gerektirmektedir.

Gelecek yüzyıl nihai felaket vakti olabilir. Ya da, entelektüellerle, şimdi genel olarak insanlık anlamındaki halk arasında yeni bir sözleşmenin görüşülüp hayata geçirilmesinin vakti de olabilir. Umalım ki bu iki gelecek arasındaki tercih hâlâ bize ait olsun.

Notlar

Bu bölüm Londra Ekonomi Okulunda Kasım 2005'te verilen Miliband Dersinin redakte edilmiş bir uyarlamasıdır

Dizin

A
açık toplum 118
adiaforizasyon 107
Adorno, Theodor 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213
Ajar, Émile 7
Altheide. David L. 161, 174
Arendt, Hannah 76, 78, 80, 81, 83, 84, 108, 111, 189
Ash, T imothy Garton 25, 26
Attali, Jaques 20, 21, 92, 177
Avnery, Uri 138

B
Bacon, Francis 103
Bakhtin, Michail 189, 190
Barry, Dan 23, 25
Barthes, Roland 54
Baudrillard, Jean 59
Beck, Ulrich 177
belirsizlik 74, 121, 122, 124, 156, 166, 169, 190, 191
Bellah, Robert 65
Benjamin, Walter 155, 206
Bennett, Cathrine 14, 15
Bernstein, Basil 171, 200, 202, 208
Bernstein, Eduard 171, 200, 202, 208
Blanchot, Maurice 43
Bloch, Ernst 56
borç 16

Bourdieu, Pierre 178, 211, 212
Bousquet, Pierre de 132
Brown, Craig 12
Bush, George W.
24, 125, 128, 136, 193
bürokrasi 78, 79, 108

C
Castel, Robert 123, 157, 158, 161
Cervantes, Miguel 7
Clarke, Charles 132, 153, 183
Clarke, Peter 132, 153, 183
Conrad, Joseph 25
Curtis, Adam 125, 181, 186

D
Danner, Mark 124, 125, 130
Dante Alighieri 42
dayanışma 32, 86, 210
Dean, Jodi 111
Derrida, Jacques 56, 57, 195
dışlama 61, 62, 153, 154
dolambaç 9, 93, 115, 140
Douglas, Mary 171, 172
Druon, Maurice 134, 135
Dunn, John 30, 178, 179
Dupuy, Jean-Pierre 24, 74, 90, 93, 94, 96, 109, 122, 214, 215
Durkheim, Émile 211

E
Eflatun 202, 203, 208
Ellul, Jacques 111
emniyet panikleri 160
entelektüeller 178, 196, 202, 203, 205
Epstein, Joseph 177
Espada, Martin 98
eşitsizlik 92
etik beceriksizleştirme 107
evrenselleşme 93

F
Febvre, Lucien 8, 9
felaketler 20, 25, 99, 105, 106
Feuchtwanger, Lion 207
Finkielkraut, Alain 9, 201
Foucault, Michel 205
Frank, T homas 164
Freud, Sigmund 53, 57, 68, 71, 208
Fromm, Erich 207

G
Gearty, Conor 184
Gilbert, Sandra M. 4, 43
Giddens, Anthony 62
Giroux, Henry A. 137
Goffman, Erving 86
Gonzales, David 97
Goytisolo, Juan 80, 91
Graham, Stephen 27, 28, 149, 175
Gramsci, Antonio 196, 203, 204
Grossberg. Lawrence 179
Grotowicz, Victor 186
güven 10, 17, 85, 87, 147, 163, 168, 169, 188
güvenlik 26, 64, 82, 86, 118, 124, 126, 133, 149, 150, 153, 158, 159, 168, 176, 181, 183, 199, 214, 215
güvensizlik 10, 11, 123, 124, 148, 154, 156, 158, 159, 161

H
Habermas, Jürgen 180, 209
Hastings, Max 100, 193
Hobbes, Thomas 21

Hoffman, Jan 166, 167
Hugo, Victor 9
Husserl, Edmund 29, 74
Huxley, Aldous 41

I-İ
Illich, Ivan 93, 94
ilerleme 95, 100, 169, 191

J
Jankélévitch, Vladimir 56, 60
Jonas, Hans 67, 112, 121, 122
Juergensmeyer, Mark 135, 136

K
kader 31, 35, 46, 118, 162, 163, 179
Kant, Immanuel 70, 81, 82, 105, 214
keşif çatışmaları 64
Kimball, Charles 136
kişisel emniyet 176, 180, 181, 188, 193
Knell, Hermann 113, 114
kozmopolitler 178
kredi kartı 16, 17, 171
Kundera, Milan 19, 119

L
Lagrange, Hughes 9, 182
Lawson, Neal 164, 165
Lenin, Vladimir 200, 201, 202
Lepage, Corinne 24, 25
Levi, Primo 56, 84
Lichtenberg, Georg Christoph 31
Lukács, György 202, 203, 204
Lyon, David 1, 149

M
Marx, Karl 198, 200, 202, 203, 206, 207, 210, 212
Mathiesen, Thomas 13
McCall, Davina 37
Meacher, Michael 125, 134, 135
mecazi ölüm 62, 64
Mendietta, Eduardo 86, 175
Miliband, Ralph 196, 213, 215
Mitchell, David 4
Mill, John Stuart 120
Mosse, George L. 50
mutluluk 63, 82, 99, 142, 169

N
Neiman, Susan 74, 75, 80, 101
Neumann, Johan von 109, 141
Norton-Taylor, Richard 183

O-Ö
olumsuz küreselleşme 118, 120, 121, 154, 194
Orr, Deborah 182, 183
Orwell, George 36
ölüm 12, 14, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 66, 67, 68, 127, 138, 188, 195
ölümün bayağılaştırılması 56

P
Popper, Karl 117
Prescott, John 153

R
Renan, Ernest 190
risk 18, 66, 67, 86, 120, 123, 170, 194
Roosevelt, Franklin Delano 7,

145, 191, 192, 193
Rorty, Richard 178, 179, 192, 193
Rousseau, Jean-Jacques 75, 161
Roux, Caroline 171
Roy, Arundhati 30, 118
Rumsfeld, Donald 124, 146, 185

S-Ş
Sabini, John P. 78
Saint-Simon, Claude-Henri 197
Sartre, Jean-Pierre 121
savunmasızlık 10, 11, 119, 130, 182
Schmitt, Karl 126, 153, 186, 190
Schopenhauer, Arthur 61
Schütz, Alfred 112
Shama, Simon 99
Silver, Maria 78
"şişedeki mesaj" 209
Starobinski, Jean 65
Surette, Ray 176

T
Taponnier, Paul 96
tarihsel etken 196, 198, 205, 206
tehlike 8, 10, 12, 13, 15, 24, 68, 87, 119, 129, 130, 161, 181
teknoloji fetişizmi 110
terörizm 118, 124, 132, 150, 151, 181, 183
terörizmle savaş 130, 193
Thatcher, Margaret 166
Titanic sendromu 26, 27
Todorov, Tzvetan 84, 141, 188, 190
totaliter eğilim 189
Toynbee, Polly 179
Truman, Harry 113
türev korku 9, 10

U
uygarlığın göçüşü 21

V
varoluşsal ürpertiler 169
Virilio, Paul 131
Voltaire 70, 75, 102, 104

W
Wacquant, Loïc 176
Weber, Max 4, 78, 79, 104, 107, 112
Wittgenstein, Ludwig 197

"Bu kitap, akışkan modern korkuların (gayet ilkel, eksik) bir envanteridir. Ayrıca, bunların ortak kaynaklarını ve keşfedilmesi yoluna yığılmış olan engelleri arama ve bunları işlemez hale getirme ya da zararsız kılma şekillerini bulmak için (gayet ilkel, cevaptan çok soru bakımından zengin) bir teşebbüstür. Başka bir deyişle bu kitap bir reçete kitabı değil, hareket etmeyi düşünme ve düşünceli bir şekilde hareket etme davetidir. Tek amacı bu yüzyılın çoğunda (bilerek ya da bilmeyerek, isteyerek ya da istemeyerek) karşılaşacağımızdan emin olduğumuz görevin korkunçluğu konusunda bizi uyarmaktır, böylece insanlık yüzyılın sonunu getirebilir ve sonunda başlangıcında olduğundan daha emniyette ve kendine güvenli hissederek çıkabilir."

Modernite, tarih boyunca toplumsal yaşamı adeta istila eden korkulardan kurtulmaya dair bir vaatti. Modern birey, yaşamının kontrolünü kendi eline alarak geçmişin korkularını ve belirsizliklerini aştığına inanmak eğilimindeydi. Ancak hiç de beklendiği gibi olmadı. Çevre felaketlerinden terör saldırılarına, doğal afetlerden salgın hastalıklara, korkunun onlarca türü etrafımızı sardı. Bugünün modern insanı, nereden ve ne zaman geleceğini bilemediği tehlikelerin yarattığı endişe ikliminde sıkışıp kalmış durumda. Bauman korkunun, akışkan modern çağı simgeleyen tehlikeleri karşısında belirsizliğimize, güvensizliğimize, emniyetsizliğimize verdiğimiz ad olduğunu ileri sürüyor. Korkuların nedenlerini keşfetmekteki zorluklarla yüzleşmemizi ve onlardan kurtulma becerimiz üzerine düşünebilmemizi sağlıyor.

AYRINTI • İNCELEME
ISBN: 978-605-314-489-2
9 786053 144892

KDV'den muaftır. 30 ₺